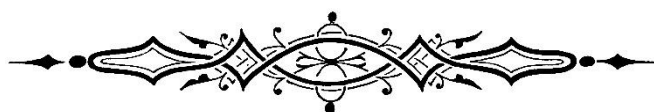

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН**

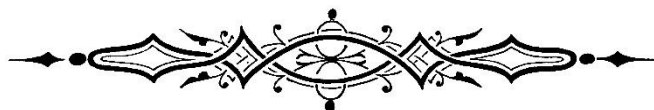
**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ КОММЕРЦИИ**

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
TAJK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE**

**КОНФЕРЕНСИЯИ Ӣ-юми БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМИЮ АМАЛӢ ДАР МАВЗӢИ
РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ
(17-18-уми ноябри соли 2023)**

**Ӣ- ая МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМУ
РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ
(17-18 ноября 2022 г.)**

**2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ON THE TOPIC
DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES IN THE DIGITAL ECONOMY
(November 17-18, 2022)**

ДУШАНБЕ - 2023

ББК: Таж: 342

УДК: 0001+34

М – 45

Маводҳои конференсияи II-юми Байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ” 17-18 ноябри соли 2023 / Зери назари доктори илмҳои техники Х.Х. Назарзода, номзоди илмҳои иқтисодӣ Ч.Н. Mashokirov, номзоди илмҳои иқтисодӣ З.С. Султонов, номзоди илмҳои иқтисодӣ С.С.Амонов – Душанбе: «ДДТТ», 2023. - 224 с.

Материалы II- ой Международной научно-практической конференции, на тему «Развитие предпринимательской деятельности в условиях цифровой экономики», 17-18 ноября 2023 г. / Под редакцией доктора технических наук Х.Х. Назарзода, кандидата экономических наук Дж.Н. Mashokirova, кандидата экономических наук З.С. Султонова, кандидата экономических наук С.С. Амонов – Душанбе: «ТГУК», 2023. - 224 с.

Materials of the 2nd International scientific and practical conference on the topic “Development of Entrepreneurial Activities in the Digital Economy”, November 17-18, 2023 / Edited by Doctor of Technical Sciences Kh.Kh. Nazarzoda, Candidate of Economic Sciences J.N. Mashokirova, Candidate of Economic Sciences Z.S. Sultonov Candidate of Economic Sciences S.S. Amonov – Dushanbe: “TSUC”, 2023. - 224p.

Матни маърузаҳо дар шакли асл нашр шудаанд ва барои мазмун ва аслияти онҳо масъулият ба зиммаи муаллифон мебошад.

Тексты статьи публикуются в оригинальном виде, ответственность за их содержание и оригинальность несут авторы.

The texts of the article are published in their original form, the authors are responsible for their content and originality.

МУНДАРИЧА СОДЕРЖАНИЕ

№		
1.	ФАҚЕРОВ Ҳ.Н., ВАЛИЕВ Н.Ш. ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР СОҲИБКОРИИ ТИЧОРАТӢ	5
2.	ЗАБИРЗОДА Н.Х. МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ ДАСТГИРИИ ДАВЛАТИИ СУБЪЕКТҲОИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ	12
3.	АБДУЛЛОЕВ А.Б. НУРАЛИЕВ Ҳ.Р., ХОЛИҚОВ Ш.Х., ЗОИРОВ Д.М. РУШДИ НИЗОМИ МОЛИЯВИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	17
4.	АБДУРАҲИМОВ А.А. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРОВ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОМ КОМПЛЕКСЕ	20
5.	АБДУРАҲМОН Ҳ., ШАМСОВ Ф.Т. ТАҲЛИЛИ ОМИЛҲОИ ТАЪСИРРАСОН БА РУШДИ ИНТЕРНЕТ–МАРКЕТИНГ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	26
6.	АБДУРАҲИМОВ С. Қ. ДАР БОРАИ БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ АМАЛИСОЗИИ ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМӢ АЗ ҚОНИБИ СОҲИБКОРОНИ ИНФИРОДӢ	32
7.	АКИЛҚОНОВ Ф. Ш. НАЗАРИЯҲОИ МУХТАЛИФ ДОИР БА УСУЛҲОИ ГУНОГУНИ ТАҚСИМОТИ ДАРОМАДҲОИ АҲОЛӢ	35
8.	АЛИЕВ Ф. Ш., ҲАКИМОВ Ш. Ш. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ СОҲИБКОРОН ДАР РАВАНДИ МУНОСИБАТҲОИ ИҚТИСОДИ БОЗОРГОНӢ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	40
9.	АЛИМОВ К.К. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	43
10.	АЛИМОВА М.А. НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЛАСТИ МОБИЛЬНЫХ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЙ НА ПРИМЕРЕ ТАДЖИКИСТАНА	50
11.	АЛИМОВ К. К., АМОНОВ С. С. НАҚШИ СОҲИБКОРӢ ДАР ТАДБИҚИ ҲАДАФИ ЧОРУМИ СТРАТЕГӢ-САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ КИШВАР	56
12.	АМОНОВ С.С., АМИНОВ Ф.И. ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ РУШДИ САВДОИ ЧАКАНА	59
13.	АСКАРОВА С.С. ТАШАККУЛ ВА РУШДИ СИСТЕМАИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ	64
14.	АСОЕВА М.С., АҲМАДОВА П.Б. МУШКИЛОТИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ЭКОЛОГӢ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	68
15.	АСОЕВА М. С. ОСНОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ ПИТАНИЯ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ: ЗАЩИТА ГОСТЕЙ И КАЧЕСТВО ПРОДУКТОВ	73
16.	ГАЮРОВА Р. С., НАЗАРБЕКОВА Н. А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	78
17.	ДЖУРАЕВ Ф.М., ЗИЁЕВ М.М. ИННОВАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНФАКТОРЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ	81
18.	ИМОМНАЗАРОВ М.А., СУЛТОНБЕКОВА М.Р. ФРАНЧАЙЗИНГ ҲАМЧУН СТРАТЕГИЯИ ИНКИШОФИ СОҲИБКОРИИ ХУРД	85
19.	КОДИРОВ Ф.А., КЛИЧЕВ З.Р. СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА	90
20.	ҚОДИРОВ А. В. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАНЗИМ ВА ДАСТГИРИИ РУШДИ УСТУВОРИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	94
21.	ҚУРБОНОВА Ш. Х. АРЗЁБИИ ШАРОИТҲОИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ОИД БА БЕҲТАР НАМУДАНИ МУҲИТИ СОҲИБКОРӢ ДАР МИНТАҚА	97
22.	ЛУТФУЛЛОЕВ М.Д., АМОНОВ С.С. САВДОИ ЧАКАНА ВА САМТҲОИ АСОСИИ РУШДИ ОН ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ	101
23.	МАМАДОВ С.В., МИРБОБОЕВА М.И. РАЗВИТИЕ КРАУДФАНДИНГОВЫХ ПЛАТФОРМ – ФАКТОР УСПЕШНОЙ ДИГИТАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	105
24.	МАМАДОВ С.В. ПРОБЛЕМЫ ТРАНСФЕРТНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В НАЛОГОВОМ УЧЁТЕ	110
25.	МАҲКАМОВА И.И. ПЕШРАФТИ СИЁСАТИ ДАВЛАТ ВА ЗИДДИИНҲИСОРИИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ	115
26.	МАШОКИРОВ Ч.Н. САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ ТАЪМИНИ СИФАТИ ХИЗМАТРАСОНӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ САБЗ	121
27.	МАШОКИРОВ Ч.Н. РУШДИ ЗАМИНАҲОИ СИЁСИВУ ҲУҚУҚИИ СОҲАИ САЙЁҲӢ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	127

28.	МУЛЛОЕВ П.Н., АМОНОВ С.С. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СТРАН ПО ПОДДЕРЖКЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНАХ	129
29.	МУМТОЗ Н. ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ВУЗОВ КАДРАМИ	133
30.	МУХТОРЗОДА С. С., ЧЕРНЯКОВ М. К., ЧЕЧУЛИН В. Е., НИКИТИН А. Д. МАРКЕТИНГОВЫЕ РИСКИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	138
31.	НЕЪМАТОВ И. У. РЕСУРСНАЯ БАЗА РЫНКА ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ ТОВАРОВ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ НАСЕЛЕНИЯ СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ	143
32.	ОХУНДЖАНОВА З. И. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА	147
33.	РАЗЗОҚОВ Б.Х. БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ СУБЪЕКТОНИ СОҲИБКОРӢ	152
34.	РАҶАБОВА Н.Р. МАСОИЛИ МУҲОФИЗАТИ БОЗОРИ ИСТЕЪМОЛИИ ТОҶИКИСТОН ВА НАҚШИ МАҚМОТИ ГУМРУК ДАР ҲАЛЛИ ОН	156
35.	САФОЕВ А. К. ХУСУСИЯТҲОИ ИДОРАКУНИИ ЛОИҲАҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ ВА САМАРАНОКИИ ОНҲО	159
36.	СОДИКОВ Р.Х. СУЩНОСТЬ И УПРАВЛЕНИЕ НАЛОГОВЫМИ РИСКАМИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ	162
37.	ТАБАРОВ А. Қ. ФАЪОЛИЯТИ СПАЗМОЛИТИКӢ ВА ХОЛИНОЛИТИКИИ N-АРИЛСУЛЬФОНИЛАМИНҲОИ 2,3-ДИГИДРОБЕНЗО/В/ ТИОФЕН-1,1-ДИОКСИДҲО	169
38.	ТАБАРОВ А. Қ. МОЛҲОИ КИМИӢИИ МАИШӢ	171
39.	ФАЙЗУЛЛОЕВ М.К., ДУСТМАТОВ Б.М. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ	174
40.	ФАРРУХЗОДА С., ДАВЛАТОВ С.М. НАПРАВЛЕНИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	177
41.	ФОЗИЛОВА З.Р., РАҶИМОВА Р.Ҳ. ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ: ТАҲЛИЛИ ВАЪЪИ МУОСИР ВА ПЕШГУӢИИ ОН ДАР САВДОИ ЧАКАНАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	180
42.	ХАМРОЕВ Ф.М., ШАКИРОВ А.А., ШАРИПОВА Х.М., ДАВЛАТОВА С. М. ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ОКАЗАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ	188
43.	ХИКМАТОВА М.С., ИСЛАМОВА З.С. ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА	193
44.	ХУСЕЙНОВА Ш. З. ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ СОҲИБКОРӢ АСОСИ РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ	196
45.	ҲАКИМОВ А.А. ТАҲЛИЛ ВА БАҲОДИҲИИ ИҚТИДОРИ СОДИРОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	202
46.	ЧЕРНЯКОВ М. К., АХМЕТЗЯНОВ И. И. СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО РИСКА В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	209
47.	ЧЕРНЯКОВ М. К., ГИЛЬФАНОВ А. В. РЫНОК ТРУДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	211
48.	ЧЕРНЯКОВ М. К. ЧЕРНЯКОВ В. М СОЦИАЛЬНАЯ НАПРЯЖЕННОСТЬ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	213
49.	ҶАББОРОВ А. ЗОИРОВ Д. М., ХУҶАШАРИПОВ М. М., ХУДОИЗОДА А. М. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҲОИ МОЛИЯВИИ КОРҲОНА	216
50.	ШАХЗОДАМОХИ С. ДАВЛАТОВА С.М., УРУНОВА Д.Т. МИНИМИЗАЦИЯ ЗАТРАТ В ЛОГИСТИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СПОСОБОВ	220
51.	ЯСАКИЕВА С. А. ЖЕНСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО-ПЕРСПЕКТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (НА МАТЕРИАЛАХ ГБАО)	222

ФАҶЕРОВ Ҳ.Н., ВАЛИЕВ Н.Ш.

ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР СОҶИБКОРИИ ТИҶОРАТӢ

Дар мақолаи мазкур асосҳои назариявии иқтисодиёти рақамӣ ва соҳибкории тиҷоратӣ, афзалиятҳо ва нуқсонҳои иқтисоди рақамӣ дар рушди соҳибкории тиҷоратӣ, пайдарпайии зинаҳои татбиқи амалии самтҳои афзалиятноки рақамикунони соҳибкории тиҷоратӣ, чораҳо ва амалҳои судманд оид ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи савдои чакана дар шароити иқтисодиёти рақамӣ, манфиатҳои соҳибкории рақамӣ ва нақши технологияҳои рақамӣ дар тағйир додани рафтори харидорон мавриди омӯзиши ва таҳлил қарор гирифтааст.

Вожаҳои калидӣ: *иқтисодиёти рақамӣ, рақамикунони савдои чакана, соҳибкории тиҷоратӣ, манфиятҳо, афзалиятҳо, нуқсонҳо, рушд, самтҳо, харидорон, технологияҳои рақамӣ, интернет, рақобат*

В данной статье изучены и проанализированы теоретические основы цифровой экономики и коммерческого предпринимательства, преимущества и недостатки цифровой экономики в развитии коммерческого предпринимательства, последовательность ступеней практического применения приоритетных направлений цифровизации коммерческого предпринимательства, меры и плодотворные действия по развитию предпринимательской деятельности в сфере розничной торговли в условиях цифровой экономики, интересы цифрового предпринимательства и роль цифровых технологий в изменении поведения покупателей.

Ключевые слова: *цифровая экономика, цифровизация розничной торговли, коммерческое предпринимательство, недостатки, преимущества, развитие, направления, покупатели, цифровые технологии, интернет, конкуренция*

Дар шароити муосир инноватсияҳо, дастовардҳои пешрафти илмию техники, технологияҳои рақамӣ ва нанотехнологияҳо ба заминаи асосии рушди устувори иқтисодии кишварҳои пешрафтаи дунё табдил ёфтаанд, чунки онҳо имконият медиҳанд, ки тақозои ҷомеа ва аҳоли ба намудҳои гуногуни молу хизматрасонӣ бо сарфаи захираҳои моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ қонеъ гардонидани шаванд.

Қайд намудан зарур аст, ки рақамикунони иқтисодиёт ва ҷомеа хеле муҳим аст, чунки тақия ба технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ яке аз омилҳои асосии баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва идоракунии самаранок боқӣ мемонад.

Бояд тазаққур дод, ки таҳти таъсири рақобат технологияҳои рақамӣ ба омилҳои муҳимтарини таъминкунандаи рушди устувори корхонаҳои савдо табдил ёфта истодаанд. Татбиқи технологияҳои рақамӣ имконияти истифодаи технологияҳои нисбатан мукамал ва ташкили раванди савдою технологӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, таъмини муваффақият ва самаранокии фаъолияти корхонаҳои савдору медиҳад.

Дар шароити муосири тағйироти глобалӣ, ки бо гузариш ба иқтисоди рақамӣ, рушди технологияҳои рақамӣ ва коммуникатсия алоқаманд аст, соҳибкорон барои нигоҳ доштани рақобатпазирӣ маҷбур мешаванд, ки дар муддати кӯтоҳ технологияҳои рақамиро дар ширкатҳои худ ҷорӣ кунанд.

Бо вучуди он ки муҳаққиқон истилоҳи “иқтисоди рақамӣ” - ро истифода мебаранд, таърифи ягонаи умумикабулшудаи он вучуд надорад, зеро муҳтавои он то ҳол норавшан боқӣ мемонад.

Ба ақидаи Чистякова О. В. ва Бабкин А. В., иқтисоди рақамӣ як шабакаи глобалии коммуникатсияҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ амалӣ карда мешаванд, ки имкон медиҳанд робитаҳои мустақим байни ширкатҳо, бонкҳо, давлат ва аҳоли дар ҳоле ки занҷирҳои дарози миёнаравҳо ва

суръатбахшии амалиётҳои гуногун ва қорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар корхонаҳо ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, кам кардани хароҷоти истеҳсолот ва инчунин баланд бардоштани сатҳи қаноатмандии истеъмолкунандагон ба роҳ монда шаванд [3. С. 145].

Михайлов А.В. иқтисоди рақамӣ иқтисодиётеро дар назар дорад, ки дар шароити воқеияти нав вучуд дорад, ки дар он ҷаҳони воқеӣ ва виртуалӣ бо ҳам пайвастанд ва ҳама амалҳои зарурӣ барои ҷаҳони воқеӣ метавонанд тавассути ҷаҳони виртуалӣ анҷом дода шаванд. Хусусияти хоси ин иқтисодиёт қонеъ гардонидани талаботи ҳамаи иштирокчиёни он тавассути истифодаи иттилоот мебошад [4. С. 15].

Абрамешина С. А. иқтисоди рақамиро ҳамчун фаъолияти муайян мекунад, ки бевосита бо рушди технологияҳои рақамии компютерӣ алоқаманд аст, ки хизматҳои гуногунро барои пешниҳоди хизматҳои онлайн, савдои интернетӣ, пардохтҳои электронӣ ва ғайра дар бар мегирад [1. С. 26].

Бояд гуфт, ки рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қорӣ намудани технологияҳои иттилоотии рақамӣ яке аз ҳадафҳои муҳим дар соҳаҳои иқтисодиёти миллий ба ҳисоб меравад, зеро аз рӯйи таҷрибаи ҷаҳонӣ ҳиссаи иқтисоди рақамӣ дар ММД-и кишварҳои ҷаҳон аз 12% то 16%-ро ташкил медиҳад.

Ба андешаи доктори илмҳои иқтисодӣ Машраб Файзуллоев хусусияти иқтисодиёти рақамӣ, ки ба иттилооту технологияҳои иттилоотӣ бунёд мегардад, аз он иборат аст, ки маркази ташаккулёбии арзиши изофа тағйир меёбад. Маркази асосии иқтисодиёти анъанавӣ агар истеҳсолот бошад, аз иқтисодиёти рақамӣ муҳандисӣ (engineering) ба шумор меравад, ки ҳама консепсияи иқтисодиёти муосирро муайян месозанд. Машраб Файзуллоев дар як матлаби худ дар нашрияти “Савдои мардум” қайд намудааст, ки барои ташкили гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ коркард ва қабули Барномаи давлатии «Иқтисодиёти рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ногузир аст, ки хусусияти стратегӣ дошта, самтҳои тараққиёти иқтисодиёти рақамӣ ва ҷиҳатҳои амалишавии онро таҷассум менамояд. Ба ҷуз ин, барнома чорабиниҳои ҳуқуқӣ, техникӣ, ташкилӣ ва шароити молиявӣ рушди иқтисодиёти рақамиро дар ҷумҳурӣ ба назар гирифта, ҳамгироии онро бо фазои иқтисодиёти рақамии давлатҳои аъзои Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё таъмин месозад [5].

Ҳамин тариқ, иқтисоди рақамӣ бо истифодаи технологияҳои рақамӣ, рушди ҷаҳони виртуалӣ, пайдоиши хизматҳои гуногуни нав, алоқаи рақамӣ, афзоиши аҳамият ва нақши иттилоот тавсиф карда мешавад.

Ба раванди тағйирёбии иқтисоди рақамии ҷомеа миқдори зиёди технологияҳои рақамӣ таъсир мерасонанд. Дар шароити муосир, ширкатҳо бештар кӯшиш мекунанд, ки шабакаи ИНТЕРНЕТ-ро дар фаъолияти худ истифода баранд. Тавассути шабакаи ИНТЕРНЕТ, ширкатҳо молҳо ва хизматҳои худро мефурӯшанд, таълиф мекунанд, хизматҳои махсус ва барномаҳои мобилӣ эҷод мекунанд, ки ба пешрафти зудтари ширкат, кам кардани хароҷот, сарфаи вақти муштариён, оптимизатсияи шумораи кормандон ва афзоиши рақобатпазирии ташкилот мусоидат мекунанд.

Истифодаи технологияҳои рақамӣ аз ҷониби ташкилотҳо боиси ташаккули ширкатҳои рақамӣ мегардад, ки ба ғайр аз технологияҳои рақамӣ-моделҳои тиҷорати нав, усулҳои идоракунӣ, инчунин коммуникатсияҳои нави шабакавӣ, ки самаранокӣ ва рақобатпазирии фаъолияти ширкатро баланд мебардоранд, истифода мебаранд.

Ду равиш ба мафҳуми “иқтисоди рақамӣ” вучуд дорад: классикӣ ва пешрафта. Иқтисоди рақамӣ дар равиши классикӣ ҳамчун иқтисодие, ки бо ёрии технологияҳои рақамӣ дар соҳаи молҳо ва хизматҳои электронӣ амалӣ карда мешавад. Иқтисоди рақамӣ дар равиши дуюм истеҳсоли иқтисодӣ, ки технологияҳои рақамиро истифода мебарад.

Дар қадвали 1 афзалиятҳо ва нуқсонҳои иқтисоди рақамӣ дар рушди фаъолияти соҳибқорӣ баррасӣ карда шуданд.

Чадвали 1. - Афзалиятҳо ва нуқсонҳои иқтисоди рақамӣ дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ

Манфиатҳои иқтисоди рақамӣ	
Захираи асосӣ – маълумот ё иттилоот	Ин манбаъ аз истифода хушк намешавад
Майдонҳои савдо дар интернет	Маҳдуд нест
Рақобати муваффақ	Барои фаъолияти соҳибкории хурду миёна
Захираи ҷисмонӣ	Хизматрасонӣ якчанд маротиба истифода мешавад
Миқёси фаъолияти амалиётӣ	Танҳо бо андозаи ИНТЕРНЕТ маҳдуд аст
Муштарӣ	Ин шахси асосӣ аст
Камбудихҳои иқтисоди рақамӣ	
Шумораи ками оморасозии кадрҳо ва мутобиқати нокифояи барномаҳои таълимӣ ба ниёзҳои иқтисоди рақамӣ	Норасоии кадрҳо дар раванди таълимии ҳама сатҳҳои таҳсилот

Аз маълумоти чадвали 1 дида мешавад, ки рушди иқтисоди рақамӣ имкон медиҳад, ки фаъолияти соҳибкорӣ беҳтар карда шавад, зеро моделҳои нави тичорати рақамӣ пеш аз ҳама ба даст кардани арзиши худ ва дар натиҷа ба даст овардани даромади иловагӣ аз қарорҳои рақамӣ, инчунин оптимизатсияи ҳамкорӣ бо муштарӣ ва беҳтар кардани хизматрасонӣ ба мизочон тавассути омӯзиши таҷрибаи кории онҳо равона карда шудаанд.

Иқтисоди рақамӣ (электронӣ) – маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳангоми истифодаи технологияҳои электронӣ, инфрасохтори электронӣ ва хизматрасонӣ, технологияҳои таҳлили ҳаҷми зиёди маълумот ва пешгӯӣ бо мақсади оптимизатсияи истеҳсолот, тақсимот, мубодила, истеъмол ва баланд бардоштани сатҳи рушди иҷтимоӣ иқтисодии давлатҳо ба вучуд меоянд.

Иқтисоди рақамӣ фаъолияти хоҷагидорӣ мебошад, ки омили асосии истеҳсоли он маълумоти рақамӣ мебошад, он қодир аст:

- 1) ташаккули фазои иттилоотӣ, дар ин ҳолат талаботи шаҳрвандон ва ҷомеа ба маълумоти босифат ва бозътимод ба назар гирифта мешавад;
- 2) рушди инфрасохтори иттилоотӣ, ташкил ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионии кишвар;
- 3) бунёди заминаи нави технологӣ барои соҳаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ.

Бозсозии соҳибкории калон хеле мушқил аст, зеро равандҳои тичоратии ӯ муддати дароз тағйир наёфтаанд. Одамон, низомҳо ва таҷҳизот барои кор дар муҳити нави рақамӣ омода нестанд. Ширкатҳое, ки як вақтҳо саҳмияҳои бузурги бозорро ишғол мекарданд, афзалиятҳои рақобатии худро аз даст медиҳанд ва соҳибон ва роҳбарони худро ба идеяи гузаронидани дигаргуниҳои васеъмиқёс барои тағйироти кулӣ водор мекунад.

Тадқиқоти мафҳуми “соҳибкорӣ” нишон дод, ки дар ин падидаи иқтисодиву иҷтимоӣ назари ягона вучуд надорад. Аммо, бо ҳама тафовутҳои мавҷуда, равишҳои умумиро барои ҳама ҷудо кардан мумкин аст, ки ба соҳибкорӣ имкон медиҳанд. Аз ҷумла, ҳеч кас ба чунин мавқеъҳо эътироз намекунад:

- а) фаъолияти соҳибкорӣ ба хоҳири гирифтани фоида;
- б) фаъолияти соҳибкорӣ бо хавф алоқаманд аст;
- в) фаъолияти соҳибкорӣ барои ҷомеа муфид аст;
- г) аз рӯи моҳияти худ фаъолияти соҳибкорӣ ташкилӣ, мустақил, ташаббускор ва инноватсионӣ мебошад.

Дар зери фаъолияти соҳибкорӣ, дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ, ташкили фаъолият дар доираи салоҳиятҳои худ соҳибкор баррасӣ карда мешавад, ки ба шумо имкон медиҳад, ки фоидаи ҳадди аксарро бо хароҷоти ҳадди ақал ба даст оред, аммо танҳо бо истифодаи технологияҳои рақамӣ имконпазир аст, ки молҳо ва хизматҳои баландтехнологии аз ҷониби ҷомеа дархостшударо эҷод кунед.

Соҳибқори рақамӣ имрӯзҳо маъмул аст, зеро он ба соҳибқорон имкон медиҳад, ки тичорати худро бо истифода аз интернет ва дигар платформаҳои рақамӣ оғоз ва рушд диҳанд.

Ин намуди соҳибқорӣ махсусан барои ҷавононе ҷолиб аст, ки аксар вақт нисбат ба насли калонсол технологияро беҳтар медонанд.

Ғайр аз он, соҳибқори рақамӣ метавонад нисбат ба тичорати анъанавӣ содда, қуллай ва арзонтар бошад, ки ин барои бисёр одамон як варианти қобили ҳаёт аст.

Дар солҳои охир, мо мебинем, ки чӣ гуна шумораи бештари соҳибқорони рақамӣ дар фазои рақамӣ пайдо мешаванд ва ба шарофати технологияҳои иттилоотӣ ва арзиши воқеан пасти вуруди онҳо, воқеан ҳар касе, ки ба дастгоҳи рақамӣ ва интернет дастрасӣ дорад, метавонад ҳар гуна тичорати онлайнро эҷод кунад.

Чандирии воситаҳои васоити ахбори оммаи рақамӣ равандҳои тичоратиро содда кардааст, ки дар он одамон метавонанд молҳо ва хизматҳои худро дар саросари ҷаҳон пешниҳод кунанд.

Ин экосистемаи соҳибқори рақамӣ ба ҷомеа дастрасӣ ба тичорат дар саросари ҷаҳонро фароҳам овард ва хизматҳо ба монанди идоракунии васоити ахбори иҷтимоӣ, тичорати электронӣ, хизматҳои маркетингӣ ғайраро пешниҳод мекунад, аз ин рӯ одамон метавонанд вақти худро ба кор дар фаъолиятҳои, ки воқеан ба онҳо маъқуланд, сарф кунанд, аз ин рӯ онҳо тасмим гирифтанд, ки ба касби соҳибқори рақамӣ ҳамроҳ шаванд.

Соҳибқори рақамӣ асосан эҷоди моделҳои тичорӣ мебошад, ки ба технологияҳо, ки тавассути ИНТЕРНЕТ бо мақсади пешниҳоди маҳсулот ё хизматрасониҳо кор мекунанд, афзалият медиҳанд.

Манфиатҳои соҳибқори рақамӣ: Соҳибқори рақамӣ як қатор афзалиятҳо дорад, ки одатан барои онҳое, ки озодии бештар мехоҳанд, хеле ҷолибанд.

- Бо фаъолияти касбӣ якҷоя кардан мумкин аст;
- Соҳибқори рақамӣ аз онҳое, ки ин корро мекунанд, фаъолияти доимиро талаб намекунад. Ба ибораи дигар, ҳангоми нигоҳ доштани мунтазамӣ дар вақти ҳолӣ кор кардан мумкин аст. Аз ин рӯ, он ба осонӣ манбаи даромади иловагӣ мегардад;
- Соҳибқорӣ бидуни марз;
- Баргари бузурги соҳибқори рақамӣ дар он аст, ки мизочони шумо метавонанд аз ҳама ҷо бошанд, агар маҳсулоти шумо онҳоро ҷалб кунад. Шумо инчунин метавонед дар ҳама ҷо дар ҷаҳон бошед, то молҳои худро пешниҳод кунед;
- Агар шумо эҷод кардани мундариҷа, идоракунии интиқол ва ҳамкорӣ бо муштариёро идома диҳед, муҳим нест, ки Шумо дар Тоҷикистон, Русия ва Чин ҳастед! Ба Шумо танҳо дастрасӣ ба ИНТЕРНЕТ лозим аст ва тичорати шумо идома хоҳад ёфт;
- Пойгоҳи муштариёни шумо хеле калон аст;
- Харочоти камтари амалиётӣ.

Дар шароити муосир зерӣ таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонӣ дар низоми иқтисодиву иҷтимоӣ тағйироти ҷиддӣ ба миён омада истодааст.

Ба андешаи мо, иқтисоди рақамӣ ин низомест, ки дар заминаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва рақамӣ, инчунин шабакаи ҷаҳонии Интернет ташаккул ёфтааст.

Истифодаи дастовардҳои бахши рақамӣ ба тағйирёбии равандҳои корӣ, стратегияҳо, пайдоиши самтҳои нави фаъолият ва ба ин васила ба баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳо ва субъектҳои хоҷагидорӣ мусоидат менамояд.

Дар шароити муосир савдои ҷаҳонӣ ба яке аз намудҳои фаъолияти иқтисодии босуръат рушдбанд ба ҳисоб меравад, ки дар он навгониҳои рақамӣ фаъолона татбиқ шуда истодааст. Тибқи ақидаи коршиносон васеъшавии маҳсулоти рақамӣ дар раванди савдою технологӣ савдои ҷаҳонӣ дар қатори бонкҳо, ширкатҳои суғурта ва саноати технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба соҳаи пешбари рақамикунонӣ наздик мекунад.

Ба андешаи мо, зери мафҳуми иқтисоди рақамӣ ва ё электронӣ дар савдои чакана мо фаъолияти иқтисодие фаҳмида мешавад, ки дар асоси технологияҳои рақамӣ ва ё қарорҳои рақамӣ, инчунин ташаккули бозорҳои виртуалӣ, савдои электронӣ, хазматрасониҳо ва пардохтҳои электронӣ амалӣ мешавад. Дар натиҷаи воридкунии технологияҳои рақамӣ самтҳои нави тиҷорат, технологияҳои корӣ ва моделҳои нави соҳибкорӣ пайдо карда мешаванд, ки онҳо сатҳи рақобатро пурзӯр намуда, ба васеъшавии бозори фурӯш ва рақобатпазирии кишварҳои алоҳида, минтақаҳо, соҳаҳо ва субъектҳои алоҳидаи соҳибкорӣ мусоидат менамоянд.

Дар натиҷаи рушди технологияҳои рақамӣ фаъолияти иқтисодии субъектҳои соҳибкорӣ гуногун шуда, хусусиятҳои хоси зеринро соҳиб мешаванд: амалӣ намудани ҳамкорӣ дар шабакаи Интернет ва ё зери таъсири он; воридшавӣ ба шабакаи ҷаҳонӣ тавассути таҷҳизоти гуногун, аз ҷумла воситаҳои мобилӣ; ташаккул ва мубодилаи бисёршабакавии иттилоот байни истифодабарандагони шабакаи ҷаҳонӣ (шабакаҳои иҷтимоӣ, блогҳо, замимаҳои мобилӣ, форумҳо); истифодабарии ҳаҷми хеле калони маълумот; имконияти қонё намудани талаботи ҳар як харидори мушаххас (ба мизочнигаронидашуда); ҷаҳонишавии рафтори истеъмолгарон ва мизочони корхона; беҳсозии раванди ташаккули арзиши иловашуда ва ғайраҳо.

Субъектҳои савдои чакана бояд ба одатҳои нави истеъмолгарон воқуниш нишон дода, самтҳои афзалият ва сармоягузориҳои худро вобаста ба он иваз намоянд. Ҳамин тариқ, онҳоро зарур аст, ки диққати худро ба тамоюли тағйирёбии фурӯш тавассути смартфонҳо ва таассуроти харидорон аз ташрифашон ба мағоза равона намоянд. Дар баробари ин, хизматрасонии бисёршабакавиро таъмин намудан зарур аст, чунки мағозаҳои муқаррарӣ то ҳанӯз ҷои асосии харидкунӣ ба ҳисоб мераванд.

Ҳамин тавр, технологияҳои рақамӣ чунин рафтори харидорони чаканаи имрӯзаро тағйир медиҳад:

- усулҳои амалӣ намудани харид дигаргун шуда, харидорон бештар ба савдои электронӣ, аз он ҷумла ба истифодаи замимаҳои мобилӣ тавачҷуҳ мекунанд;
- смартфонҳо ба “дӯсти наздик ва беҳтарин”-и харидорон табдил меёбанд;
- яке аз принципҳои асосии истеъмолгарон зимни хариди мол соддагардонии ҳамаи равандҳо мегардад;
- шабакаҳои иҷтимоӣ ба интихоби харидорон бештар таъсир хоҳанд расонид;
- истеъмолкунандагон омода мешаванд, ки ба дастрасномаи тези молҳо маблағи иловагиро диҳанд.

Мо чунин мешуморем, ки дар шароити муносири Тоҷикистон зарурати ташкили низоми ягонаи омодакунӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳо барои корхонаҳои савдои чакана ба миён омадааст. Барои тақвияти захираҳои кадрӣ дар соҳаи савдо, аз он ҷумла савдои чакана, бояд ҷорабиниҳои зерин амалӣ карда шаванд: гузаронидани таҳлили тақозо ва арза дар соҳаи савдо; ташкили ҷойҳои нави корӣ; ташаккули низоми таълим, омодакунӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳо; ташкили семинарҳо ва курсҳои кӯтоҳмуддат; ташкили озмунҳо ва ҷорабиниҳо, ки ба тақвияти нақши омили инсонӣ ва баланд бардоштани нуфуз ва самаранокии кори кормандон дар корхонаҳои савдо мусоидат мекунанд; таҳия ва татбиқи барномаҳои таълимӣ барои роҳбарони субъектҳои соҳибкории хурд дар шабакаи савдои чакана.

Ба андешаи мо, ба қатори ҷораҳои судманд оид ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи савдои чакана чунин амалҳои дохил кардан мумкин аст:

- гузаронидани таҳлили рушди субъектҳои соҳибкорӣ дар савдои чакана;
- мусоидат дар ташкили ассотсиатсияҳо ва иттиҳодияҳо, ки манфиатҳои субъектҳои соҳибкориро дар савдои чакана намояндагӣ мекунанд;
- ташаккули низоми самараноки иттилоотию машваратӣ барои дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ тавассути гузаронидани мизҳои мудаввар, семинарҳо, конференсияҳо ва ғайра.

Лозим ба ёдоварист, ки таҳти таъсири рақобати афзуншудаистода технологияҳои рақамӣ ва инноватсияҳо ба омили муҳимтарини таъминкунандаи рушди устувори соҳибкории тичоратӣ табдил ёфта истодаанд.

Татбиқи технологияҳои рақамӣ ва инноватсияҳо имконияти истифодаи технологияҳои нисбатан мукамал ва ташкили раванди савдою технологӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, таъмини муваффақият ва самаранокии фаъолияти соҳибкории тичоратиро медиҳад.

Зарурату аҳамияти татбиқи технологияҳои рақамӣ дар савдои чакана бо масъалаи баланд бардоштани самаранокии иқтисодии фаъолияти соҳибкории тичоратӣ вобаста аст ва он дар шароити шиддатёбии рақобат торафт шадидтар мешавад. Маҳз татбиқи васеи технологияҳои муосир имкон медиҳад, ки истифодаи оқилона масоҳатҳои савдо, таҷҳизот ва кормандони савдо ба даст оварда шуда, самаранокии баланди фаъолияти соҳибкории тичоратӣ дар умум таъмин карда шавад.

Дар чунин шароити баамаломата масъалаи бозсозии бисёре аз фаъолияти соҳибкории тичоратӣ бо мақсади такмилдиҳии фаъолияти онҳо дар асоси воридкунии фароҳи технологияҳои инноватсионӣ мубрам мегардад, ки вай ба баландшавии назарраси самаранокии истифодабарии майдонҳои савдо, таъминкунии сарфаи меҳнати зинда ва баландшавии ҳосилнокии он имкон медиҳад.

Ташкили дурусти хизмат ва сифати баланди он нуфузи фаъолияти соҳибкории тичоратиро мустаҳкам менамояд, ба баландшавии сатҳи хизматрасонӣ ва зиёдшавии миқдори харидорони ҳавасманд мусоидат менамояд, ки вай дар навбати худ ба зиёдшавии ҳаҷми фурӯш, бехтаршавии нишондиҳандаҳои фаъолияти молиявӣ-иқтисодӣ таъсир мерасонад.

Татбиқи самтҳои афзалиятноки зикршуда муттаҳид кардани кӯшишҳои намояндагони соҳаи илм, хизматчиёни давлатӣ, сохторҳои тичоратӣ ва шаҳрвандонро тақозо менамояд.

Барои татбиқи амалии самтҳои афзалиятноки пешниҳодшудаи рақамикунонии соҳибкории тичоратӣ бояд пайдарҳамии чунин зинаҳо муайян ва риоя карда шавад:

- Баррасии аҳамият ва оқибатҳои татбиқи технологияҳои рақамӣ дар байни намояндагони илм, сохторҳои давлатию тичоратӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шаҳрвандони алоҳида бо истифодаи платформаҳои рақамии ҳамкорӣ иҷтимоӣ.

- Дар сатҳи давлатӣ амалӣ намудани тадбирҳо оид ба рақамикунонии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

- Рушд ва таҳкими инфрасохтори технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва бехатарии он, пурзӯркунии фаъолияти сармоягузорӣ дар соҳа, автоматикунонӣ ва иттилоотонии минбаъдаи бизнес-равандҳо дар соҳибкории тичоратӣ.

- Рушди сармояи инсонӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ, ташаккули ҷомеае, ки маҳорат ва салоҳияти рақамии заруриро доро мебошад.

- Татбиқи воқеии технологияҳои рақамӣ ба бахшҳои пешбари иқтисоди миллӣ, табдили фаъолияти соҳибкории тичоратӣ ба сохторҳои “рақамӣ”.

Ҳамин тариқ, раванди рақамисозии иқтисодиёт ба соҳибкорӣ таъсири назаррас мерасонад. Тичорати рақамӣ истифодаи технологияҳои рақамиро дар бар мегирад, ки ба модели ширкат ва равандҳои тичоратии он таъсири назаррас мерасонанд.

Хусусиятҳои ширкатҳои рақамии муосир инҳоянд: маҳсулоти рақамӣ, каналҳои нави иртибот бо истеъмолкунандагон, кам кардани хароҷот, нақши назарраси шабакаи Интернет дар фаъолияти ширкат, роботикунонии истеҳсолот, нақши назарраси иттилоот, миқдори зиёди маълумот, суръат ва вусъат додани равандҳои тичоратӣ.

АДАБИЁТ

1. Абрамешина С. А. Развитие предпринимательства в условиях цифровой трансформации экономики // Научное сообщество студентов XXI столетия. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ: сб. ст. по мат. LXXIV междунар. студ. науч.-практ. конф. № 2(74).

2. Александров С. Цифровая экономика (Digital Economy) – экономика, осуществляемая с помощью цифровых телекоммуникаций [Электронный ресурс] / С. Александров, Р. Искандаров // Технологии и средства связи. – 2009. – № 5.
3. Тенденции развития экономики и промышленности в условиях цифровизации: монография / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. - СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2017. - 658 с.
4. Михайлов А. В. Проблемы становления цифровой экономики и вопросы развития предпринимательского права // Актуальные проблемы российского права, 2018. № 11 (96) ноябрь.
5. Мачалаи Садои мардум. – 2022.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. **Фақеров Ҳамидуллохон Нуриддинович** – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, профессори кафедраи иқтисодиёт ва таълиқи соҳибқорӣи ДДТТ
2. **Валиев Низомиддин Шаробудинович** - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири шӯбаи рушди стратегӣ ва менеҷменти сифати ДБССТ.

**МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ ДАСТГИРИИ ДАВЛАТИИ СУБЪЕКТҲОИ
ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ**

Рушди бахши хусусӣ тавассути беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ яке аз самтҳои муҳимтарини сиёсати созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Ҳимоя ва дастгирии соҳибкорон ва сармоягузoron асоси муваффақият дар рушди иқтисодиёти кишвар дар замони муосир буда, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар самтҳо, рушди соҳибкорию сармоягузорию ҳамчун самти афзалиятноки иқтисодию иҷтимоӣ қарор дода, вобаста ба татбиқи дурусту самараноки он ҳамарӯза иқдомҳои созандаву дурбинонаро амалӣ менамояд, ки соҳибкорон ва сармоягузoron дар рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат фаъолияти пурсамар дошта бошанд.

Бояд қайд намуд, ки бо мақсади рушди соҳибкорӣ, инчунин таъмини кафолатҳои давлатии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ, фаъолияти сармоягузорӣ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ, низоми иҷозатдиҳӣ, иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият, санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор, бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ, Барномаи давлатии дастгирии соҳибкорӣ барои солҳои 2012-2020, Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ таҳия ва қабул гардидаанд, ки заминаи меъёрии ҳуқуқӣ барои пешбурди фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ муҳайё карда шудаанд. Инчунин 1 март соли 2023 Барномаи дастгирии давлатӣ ва рушди бахши хусусӣ барои солҳои 2023-2027 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва тасдиқ карда шуд.

Масъалаи баррасишавандаи имрӯза - «Рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ», ва дар маҷмӯъ рақамикунонӣ яке аз масъалаи мубрами руз ба ҳисоб меравад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмҳои худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон рақамикунонии соҳаҳои иқтисодиёти миллиро ҳамчун манбаъи иловагии таъмини рушди иқтисоди миллӣ борҳо арзёбӣ намудаанд.

Бо дастгирии пайвастаи Ҳукумати кишвар Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 таҳия гардида, мавриди амал қарор доранд.

Қобили зикр аст, ки Консепсия аз Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 асос ёфта, инъикоскунандаи дурнамои умумии истифодаи технологияҳои муосири рақамӣ бо мақсади ноил гардидан ба ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии кишвар мебошад.

Ҷорикунии ҳамачонибаи технологияҳои пешқадами рақамӣ бояд асоси таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва рушди рақобатнокии байналмилалӣ кишвар гардад.

Рақамикунонии иқтисодиёт барои таъсиси модели нави рушди иқтисодӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, такон додан ба табодули намудҳои мавҷуда ва рушди намудҳои нави истехсолот, таҳкими тамоюли содиротӣ ва ҳамзамон қонеъ гардонидани талаботи дохилӣ бо роҳи воридотивазкунӣ имконият фароҳам меорад.

Консепсия ба гирифтани дивидендҳои рақамӣ дар ҷунин масъалаҳои барои рушди миллӣ басо муҳим, ба монанди таъсиси ҷойҳои нави корӣ, афзоиши маҷмӯи

маҳсулоти дохилӣ, табодули соҳаи хизматрасонӣ ва баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли равона гардидааст.

Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 бошад, бо мақсади тезонидани суръати рушди иқтисоди кишвар ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли аз ҳисоби истифодаи технологияҳои рақамӣ дар соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, инчунин фароҳам овардани шароити мусоид барои гузариш ба модели нави рушди иқтисоди рақамии оянда дар дурнамои дарозмуҳлат таҳия гардидааст.

Барнома амалисозии марҳилаи якуми Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин намуда, ҳадафҳо ва вазифаҳоро дар доираи 8 самти асосии рушди иқтисоди рақамӣ барои давраи то соли 2025 муайян менамояд, аз ҷумла:

- таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ;
- рушди инфрасохтори ТИК дар минтақаҳои кишвар;
- рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ;
- вусъатдиҳии чараёни амалишавии ҳукумати электронӣ;
- сармоягузорӣ ва неруи инсонӣ дар самти иқтисоди рақамӣ;
- ташкили экосистемаи инноватсионӣ ва стартапҳо;
- низоми ташкил, ҳамоҳангсозӣ ва амалигардонии иқтисоди рақамӣ;
- сармоягузорӣ барои татбиқи иқтисоди рақамӣ.

Тибқи Нақшаи чорабиниҳои Барнома барои рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ амалисозии 178 тадбирҳои мушаххас дар 17 соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва ба маблағи умумии 2,3 млрд. сомонӣ пешбинӣ шудааст.

Дар баробари ин Барнома - баланд бардоштани рушди самтҳои асосии иқтисодӣ миллӣ, аз қабилӣ саноат, маориф, тандурустӣ, савдои дохилию хориҷӣ, низоми бонкӣ, энергетика, кишоварзӣ, нақлиёт, сохтмон, соҳаҳои меҳнат, муҳочират ва шугли аҳолиро ҳамчун ҳадафи асосии рушд муайян намудааст.

Ҳамин тариқ, ҷиҳати ноил гаштан ба ҳадафҳои гузашташуда, амалисозии вазифаҳои зерин дар Барнома ба нақша гирифта шудааст:

- таҳлили вазъи муосир ва тамоюли рушди иқтисоди рақамӣ дар ҷаҳон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- зиёд намудани суръати Интернет;
- вусъат додани корҳо дар самти фарогирии аҳоли ба шабакаҳои алоқа ва инфрасохтори ТИК;
- тайёркунии кадрҳои касбӣ ва тақмили ихтисоси кормандони мақомоти давлатӣ дар самти иқтисоди рақамӣ;
- тақмили қонунгузори танзими мубодилаи иттилоот, таъмини амнияти иттилоотӣ ва кибербехатарӣ, инчунин муносибатҳо дар самти табодули рақамӣ;
- идоракунии мутамарказ тавассути рақамикунонии иқтисоди миллӣ;
- ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ дар самти амалишавӣ ва идораи иқтисоди рақамӣ;
- баланд бардоштани малакаи зехнии рақамии аҳоли;
- баланд бардоштани неруи инсонӣ дар самти иқтисоди рақамӣ;
- таъсиси заминаи ташаккули тичорати электронӣ;
- дарёфти усулҳои муосири рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ;
- ҷалби сармояи дохилӣ ва хориҷӣ ҷиҳати рушди технологияҳои рақамӣ;
- пешниҳоди роҳҳои рушди технологияҳои молиявӣ ва васеъ намудани ҳисоббаробаркунонии ғайринақдӣ;
- ҷорӣ намудани модели «Шаҳри хушманд» дар шаҳру ноҳияҳои сераҳоли;
- таъмини бехатарии иттилоот дар самти ТИК.

Бояд қайд намуд, ки бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи савдои электронӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ ва имзои электронӣ” қабул гардидаанд.

Баҳри такмил додани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таъмини фаъолияти мунтазами Феҳристи ягонаи молу мулки ғайриманқули ҷумҳуриявӣ аз ҷониби Кумитаи лоиҳаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қоидаҳои феҳристи ягонаи электронии молу мулки давлатӣ таҳия гардида, дар мувофиқа бо вазорату идораҳои дахлдор ба баррасии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июни соли 2023, №1-3а/506 ирсол гардидааст.

Айни ҳол, маълумот дар бораи 246245 адад воситаҳои давлатӣ ба маблағи 21,3 миллиард сомонӣ ба феҳристи ягонаи молу мулки давлатӣ ворид карда шудааст ва корҳо дар ин самт идома доранд.

Ҳамзамон Кумитаи вазифаҳои зеринро дар самти рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар иқтисодии рақамӣ аввалиндараҷа меҳисобад:

- таъсиси портали маълумоти феҳристҳои электронии гарави амволи манқул ва ғайриманқул;

- ташкили маҳзани феҳристи санҷишҳои фаъолияти субъектҳои хоҷагидор;

- ба таври рақамӣ ба роҳ мондани низоми «равзанаи ягона» ҷиҳати бақайдгирии давлатии амволи ғайриманқул;

- рақамикунони расмӣ вобаста ба хариду фурӯши молу мулки ғайриманқул;

- ташкили порталҳои муосири тиҷоратии технопаркҳо;

- таҳия намудани лоиҳаҳои инноватсионӣ (стартапҳо);

- гузаронидани озмунҳо вобаста ба лоиҳаҳои инноватсионӣ (стартапҳо) ва пешниҳоди қарзҳои имтиёзнор дар ин самт;

- тақвият бахшидани корҳои фаҳмондадиҳӣ барои баланд бардоштани сатҳи огоҳонии аҳоли ва соҳибкорон оид ба тартиби расмӣ бақайдгирии ҳуҷжатҳои зарурӣ ва меъёрҳои пардохти хизматрасонӣ тибқи нархномаҳои тасдиқшуда;

- гузаронидани тренингҳо ва курсҳои такмили ихтисос барои соҳибкорони хоҳишманд;

- ва ғайра.

Кумитаи давлатии сармоягузорӣ омодааст ҳамкориро бо вазорату идораҳо, шарикони рушд ва бахши хусусӣ дар доираи ваколатҳои низомномавии худ дар самти рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар иқтисоди рақамӣ вусъат бахшад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваستا баҳри рушди фаъолияти соҳибкорон ва инчунин ҷавонони соҳибкор, барои андешидани чораҳои саривактӣ дастуру супоришҳои мушаххас медиҳад.

Яке аз чунин иқдомҳои муҳими Сарвари давлат ин таъсиси Муассисаи давлатии «Ташаккул ва рушди соҳибкории Тоҷикистон» мебошад, ки соли 2018 дар доираи татбиқи барномаҳо ва ислохотҳои иқтисодӣ дар кишвари азизамон таъсис дода шуд. Муассисаи мазкур ҷиҳати дастгирии соҳибкорони навтаъсис (стартап) ва рушди соҳибкории хурду миёна тавассути дастгирии методӣ, иттилоотӣ, машваратӣ, омӯзишӣ ва ғайра таъсис дода шуд.

Бояд зикр намуд, ки бори нахуст дар Тоҷикистон бо ташабуси Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷиҳати дастрасӣ ба маълумотҳо оид ба фаъолияти соҳибкориро сармоягузорӣ, Барномаи мобилии “Соҳибкор” таҳия ва бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) дар шабакаи интернетӣ роҳандозӣ гардида дар барномаҳои Play Market ва AppStore ҷойгир карда шуд.

Ҷиҳати ҳавасманд гардонидани соҳибкорону сармоягузoron айни замон тибқи қонунгузории амалкунанда беш аз 100 имтиёзу сабукиҳо муқаррар карда шудааст, ки 80 фоизи онҳо ба имтиёзҳои фискалӣ, яъне андозӣ ва гумрукӣ рост меояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар натиҷаи гузаронидани ислохотҳои иқтисодӣ, ки ба мусоид намудани фазои соҳибкориву сармоягузорӣ замина гузоштанд, шумораи соҳибкорон дар миқёси кишвар мунтазам тамоюл ба афзоишро доранд.

Агар ба маълумотҳои оморӣ нигарем солҳои 2012-2020 шумораи субъектҳои фаъолияткунанда аз 187,0 ҳазор соли 2012 то 339,0 ҳазор дар соли 2022 ва ба санаи 1 октябри соли 2023 ба 348,2 ҳазор адад расонида шуд, ки ин нишондод дар муқоиса нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 8674 адад ва ё 2,6 фоиз зиёд мебошад. Аз ин шумора умумии субъектҳои хоҷагидор 314,5 ҳазор ададаш соҳибкорони инфиродӣ мебошанд, ки ин нишондиҳанда дар муқоиса нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 7201 адад ва ё 2,3 фоиз зиёд гардида таснифоти он чунин аст:

- соҳибкорон бо шаҳодатнома – 35,8 ҳазор нафар ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондод нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 423 адад ва ё 1,1 фоиз кам гардидааст;

- хоҷагиҳои деҳқонӣ – 175,6 ҳазор адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондод нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 4640 адад ва ё 2,6 фоиз зиёд гардидааст;

- соҳибкорон бо патент – 46,8 адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондод нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 2569 адад ва ё 8,0 фоиз кам гардидааст;

- соҳибкорон бо шаҳодатнома бо шартҳои махсус – 56,1 ҳазор адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондод нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 5553 адад ва ё 9,8 фоиз зиёд гардидааст.

Инчунин, аз шумораи умумии субъектҳои хоҷагидор, шахсони ҳуқуқӣ то 1 октябри соли 2023 дар ҳудуди ҷумҳурӣ 33,7 ҳазор адад ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондод дар муқоиса нисбат ба ҳамин давраи соли 2022-юм 1473 адад ва ё 4,6 фоиз зиёд гардидааст.

Дар моҳҳои январ - сентябри соли 2023 дар миқёси ҷумҳурӣ 15 977 адад субъекти хоҷагидор, аз ҷумла 680 адад шахси ҳуқуқӣ ва 15 297 адад соҳибкори инфиродӣ барҳам хӯрдааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2022, 132 адад шахсони ҳуқуқӣ, 6244 адад соҳибкорони инфиродӣ ва дар маҷмӯъ 6376 адад камтар барҳам хурдааст.

Дар ин давра 25001 адад субъект таъсис ёфтааст, ки аз ин 23359 адад соҳибкори инфиродӣ ва 1642 адад шахсони ҳуқуқӣ ташкил медиҳад ва нисбат ба ҳамин давраи соли 2022 бошад 19 адад шахси ҳуқуқӣ, 2223 адад соҳибкори инфиродӣ ва дар маҷмӯъ 2242 адад зиёд мебошад.

Бо таваҷҷӯҳ ба ин, қайд кардан бамаврид аст, ки айна замон саҳми баҳши хусусӣ бо дарназардошти заминаи мусоиди пешбурди фаъолият дар Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ – 70 фоиз, дар таъмини аҳоли бо шуғл – 67 фоиз ва дар ташаккули бучети давлатӣ беш аз 80 фоизро ташкил медиҳад.

Соҳибкор ин шахси дурбин, эҷодкор, дар амал татбиқкунандаи ғоя (идея), ташаккулдиҳандаи услубҳои нави бозоргирӣ ва мисли Генри Форд, Стив Љобс, Рэй Крок ва дигарон пайвандгари муносибатҳост.

Имрӯз тафаккур ва малакаи соҳибкорӣ амалан дар тамоми касбият зарур аст, зеро ин дар асри рушди технологӣ ҳамчун хусусияти кордонӣ нақши калидӣ дорад.

Моро зарур аст, ки дар шароити имруза баҳри баланд бардоштани савияи дониши соҳибкорон, махсусан соҳибкорони хурду миёна, инчунин тақвият бахшидан ба рушди фаъолияти онҳо кӯшиш ба харҷ дода, баҳри рушду нумӯи иқтисодии кишвари маҳбубамон саҳми назаррас гузорем.

Иқтисоди Тоҷикистон бозорест, ки ҳанӯз пурра аз худ нашудааст ва имкониятҳои фароҳу фаровони ба роҳ мондани фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорию дорад.

Итминон дорам, ки дар натиҷаи ҷамъомади имрӯза пешниҳодҳои мушаххас оид ба минбаъд табодули таҷрибаи андӯхта ва дастовардҳои муваффақи баҳши хусусӣ бо доираи соҳибкорони мамалакат тарҳрезӣ гардида, дар оянда ин раванд дар маҷмӯъ ба рушди суръатноки фаъолияти соҳибкорӣ, махсусан соҳибкорони хурду миёна ва навтаъсис, ташвиқу тарғиби соҳибкорӣ байни ҷавонон, беҳтаршавии фарҳанги пешбурди тиҷорат ва ташаккул додани намудҳои нави соҳибкории дорои хусусияти навоарӣ – инноватсионӣ замина мегузорад.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ» 23.12.1991. ш. Душанбе
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон 10.05.2002 «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» / (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2002) ш. Душанбе
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ» / (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, № 5). ш. Душанбе
4. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон 03.12.2004 / (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.12.2021., №1186) ш. Душанбе
5. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе –23. 12. 2022.
6. Сомонаи расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; www.president.tj.
7. Сомонаи расмӣи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. www.amcu.gki.tj.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

*ЗАБИРЗОДА Н.Х. Сардори Раёсати дастгирии соҳибқорӣи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии тоҷикистон
E-mail: nekruy@mail.ru*

АБДУЛЛОЕВ А. Б. НУРАЛИЕВ Ҳ.Р., ХОЛИҚОВ Ш.Х., ЗОИРОВ Д.М.

РУШДИ НИЗОМИ МОЛИЯВИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Аннотсия: Дар мақола зарурат ва аҳамияти омӯзиши масъалаҳои назариявӣ ва амалии рушди низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир асоснок карда шуда, таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба иқтисодиёт мавриди тадқиқот қарор гирифтааст.

Возаҳои калидӣ: молия, молияи давлатӣ, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, иқтисодиёти миллӣ, омилҳои берунаи иқтисодӣ, сармоягузорӣ, муносибатҳои молиявӣ, қарзи давлатӣ, буҷети давлатӣ, андоз.

Имрӯз дар ҷумҳурӣ дар доираи ислоҳоти молиявӣ ва таҷдиди сохтори идоракунии давлатӣ ҳуҷҷатҳои муҳим, аз қабиле Стратегияи баланд бардоштани некуахлоқии халқ, Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ, Стратегияи идоракунии қарзи давлатӣ, Стратегияи рушди бозори коғазҳои қиматнок ва дигарҳо қабул гардидаанд, ки мутобиқи ин ҳуҷҷатҳои стратегӣ идоракунии молияи давлатӣ дар давраи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат ба кулӣ тағйир ёфта, дар шакли нави тараққиёт татбиқ карда шуда, сиёсати муосири молиявӣ бо назардошти таъсири равандҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёт ба иқтисодиёти миллӣ таҳия ва ба амал бароварда мешавад. Зеро рушди иқтисодиёти миллӣ бештар аз омилҳои берунаи иқтисодӣ ва конъюктураи бозори ҷаҳонӣ вобаста мебошад. Аз ин лиҳоз, омӯзиши масъалаҳои илмию назариявӣ ва амалии тақмили низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт аҳамияти муҳим касб менамояд. Молияи давлатӣ ҳамчун унсури низомии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, моҳияти он дар Қонуни ҚТ «Дар бораи молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011, №723 ба таври зайл маънидор карда шудааст (моддаи 2): «молияи давлатӣ – маҷмӯи муносибатҳои пули вобаста ба ташаккул, тақсим ва истифодаи фондҳои ҷамъшудаи воситаҳои пулӣ ва дигар захираҳои молиявӣ тавассути буҷети ҷумҳуриявӣ, буҷетҳои маҳаллӣ ва фондҳои мақсадноки давлатӣ, ки аз ҷониби мақомоти ҳокимият ва идоракунии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот барои иҷрои вазифаҳои ба зиммаи онҳо вогузоргардида истифода бурда мешаванд» [3]. Молияи давлатӣ ё худ молияи мутамарказ аз низоми буҷетӣ, қарзи давлатӣ ва фондҳои мақсадноки давлатӣ иборат буда, ҳар яке аз онҳо вазифаҳои муайянеро иҷро менамоянд. Дар раванди ҷаҳонишавӣ ва суръат гирифтани бухрони ҷаҳонӣ яке аз самтҳои асосии сиёсати иқтисодии мамлакат ин самаранокии идоракунии молияи давлатӣ мебошад, ки дар ин замина, пеш гирифтани сиёсати дарҳои боз ҷиҳати густариши ҳамкориҳои иқтисодию молиявии дучониба ва бисёрҷониба бо давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ва истифодаи технологияи пешқадам дар пешбурди муносибатҳои молиявӣ ҳамчун механизми ҷаҳонишавӣ мубрамияти хос пайдо мекунад. 31 Бояд зикр намуд, ки ҷаҳонишавӣ дар пешрафти низоми молиявӣ саҳми назаррасро бозида, таъмини рушди устувори низоми молиявӣ чӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ё минтақавӣ ва чӣ дар доираи як давлат бидуни ҳамгирии молиявӣ иқтисодӣ ғайриимкон мебошад. Агар ба таърихи низоми молиявӣ назар намоем, шояд он мегардем, ки рушди низоми молиявӣ дар давраи то ҷаҳонишавӣ дар сатҳи хеле паст қарор дошт. Воридшавии сармоя, таҷҳизоти замонавӣ, муносибатҳои дучонибаю бисёрҷониба, тарз ва усули пешбурди ин ё он соҳа аз равандҳои ҷаҳонишавӣ вобаста мебошанд. Дар маҷмӯъ, рушди иҷтимоию иқтисодии давлатҳои ҷаҳон аз рушди низоми молиявӣ вобастагии калон дошта, ҳар як давлат кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки аз равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ васеъ истифода бурда, рушди иқтисодиётро таъмин намояд.

Баъди ба даст овардани истиклолият, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вазъи хеле ногувор, яъне чанги шахрвандӣ дучор шуд, ки ба тамоми соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ хисороти ҷиддӣ расонид. Ин давраро давраи бухрони сиёсӣ низ ном мебаранд, ки давраи таназзули рушди иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, Тоҷикистон аз ҷаҳонишавию муносибатҳои иқтисодӣ молиявӣ бо кишварҳои ҷаҳонӣ воқиф набуд. Ҷумҳурии Тоҷикистон қадамҳои нахустини худро дар самти пайвастишавӣ ба равандҳои ҷаҳонишавӣ гузошт, ки ин барои баромадан аз вазъи ногувори бухрони сиёсӣ иқтисодӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Ҳукумати ҷумҳурӣ минбаъд низ кӯшиш ба харҷ дод, ки Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ мавқею мароми хоса дошта, боварии созмонҳои байналмилалӣ ба сиёсати кишвар, ки яке аз омилҳои муҳими ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ мебошад, зиёд намояд. Дар ин замина, муносибатҳои судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ аз қабилҳои Ҳазинаи байналмилалӣ асър, Бонки ҷаҳонӣ, Бонки Аврупои Тачдиду Инкишоф, Бонки Осиёгии Рушд ва бонкҳои бузурги хориҷӣ оғоз гардид. Бояд қайд кард, ки ҷаҳонишавии иқтисодиёт на танҳо вобастагии рушди иқтисодиёти миллӣ ва низоми молияи мамлакатро аз омилҳои берунӣ пӯрзур мекунад. Вай, аз тарафи дигар, барои рушди иқтисодиёти миллӣ ва низоми молияи мамлакат мусоидат мекунад, зеро рушди муносибатҳои байналмилалӣ ҷумҳурӣ ва воридшавии он ба хоҷагии ҷаҳонӣ имконият медиҳад, ки мо бештар аз сармоягузориҳои хориҷӣ, грантҳо ва қарзҳои байналхалқӣ истифода барем ва, дар ин замина, мушкилоти маҳдудияти захираҳои молиявиро ҳал намоем. Дар пешрафти муносибатҳои молиявӣ якҷанд самт мавқеи назаррас доранд, аз қабилҳои вазъи муътадили сиёсӣ, макроиқтисодӣ, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, пайвастишавӣ бо равандҳои ҷаҳонишавӣ, вазъи низоми бонкӣ, шумораи соҳибкорони фаъолияткунанда, ки замина мегузоранд ба ташаккули буҷети давлатию рушди устувори иқтисодиёт. Ҳангоми густариш ёфтани муносибатҳои байналмилалӣ молиявӣ, дар марҳилаи аввал муносибатҳои молиявӣ рушд меёбанд, аммо дар мавриди ба вуқӯъ пайвастан, яъне пайдоиши бухрони молиявӣ иқтисодӣ дар тамоми мамлакатҳо, якумин шуда, низоми молиявӣ хисорот мебинад, зеро рушди муносибатҳои молиявӣ ба рушди муносибатҳои байналмилалӣ ҷаҳонишавӣ алоқамандии зич дорад.

Бинобар ҳамин, дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 бори аввал вазифаи баргараф намудани вобастагии иқтисодиёти миллӣ аз таъсири омилҳои берунӣ гузошта шуда, роҳҳои ҳалли он бо далелу рақамҳои дақиқ асоснок карда шудааст [1].

Дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа пешравиҳои назаррас ба даст омада, маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар нисбат ба соли гузашта 8,3 фоиз зиёд гардид ва ба беш аз 130 миллиард сомонӣ расонида шуд.

Қисми даромади буҷети давлатӣ 102,5 фоиз таъмин гардида, давлат ва Ҳукумати мамлакат ҷиҳати иҷрои уҳдадориҳои иҷтимоии худ ва ҳалли масъалаҳои вобаста ба рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоии кишвар тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намуд. Ба ин мақсад танҳо аз ҳисоби буҷети давлатӣ беш аз 40 миллиард сомонӣ равона карда шуд, ки нисбат ба соли 2022-юм 5,3 миллиард сомонӣ зиёд мебошад.

Тайи солҳои охир таваҷҷуҳи аввалиндараҷаи Ҳукумати мамлакат ба масъалаҳои пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимоӣ ба иқтисоди миллӣ, истифодаи самараноки иқтидорҳои мавҷуда, саноатикунони кишвар ва таъсиси ҷойҳои корӣ равона карда шуд [1].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тӯли 32 соли истиклолият дигаргуниҳои кулӣ дар самти рушди муносибатҳои молиявӣ бо шарофати ҷаҳонишавӣ ба вуқӯъ пайвастанд, аз қабилҳои рушди истеҳсолоти ватанӣ, ташкили фазои мусоид барои рушди соҳибкории хурду миёна ва мукамалгардонии механизми муваффақонаи рушди иқтисодиёт.

Гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ ҷиҳати таъминоти молиявӣ, рушди муътадили иқтисодиёт ба воситаи пайвастишавӣ бо равандҳои ҷаҳонишавӣ мусоидат намуд. Бояд дар назар дошт, ки “авҷ гирифтани рақобат байни кишварҳои рӯ ба тараққӣ барои захираҳои молиявӣ дар шароити мавҷуд набудани низоми самаранокии ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ рақобатпазирии байналмилалӣ иқтисодиёти Тоҷикистонро заиф мекунад” [2, 29].

Бинобар ин, равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ ва номуайяни дар иқтисодиёти ҷаҳон андешидани тадбирҳои судмандро ҷиҳати коҳиш додани таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисодиёти миллӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт, пешбурди сиёсати мутавозини молиявӣ қарзӣ, истифодаи мақсаднок ва самараноки маблағҳои бучетӣ ва ҷалбшуда, инчунин, худдорӣ намудан аз хароҷоти дуюмдараҷа, дарёфти манбаҳои иловагӣ ҷиҳати рушди низоми молиявӣ ва иҷрои ухдадорӣҳои иҷтимоӣ ва байналмилалӣ давлатиро талаб менамояд.

АДАБИЁТ

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023. - Душанбе, 2023. – 35 с.
2. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, 2016. – 88 с.
3. Маҷмӯи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба молия ва бучет. - Душанбе. -2012 – 402 с.
4. Тоҷикистон: 20 - соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, 2011. – 832 с.
5. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – 484 с.
6. Бабаев А.А. Муҳоҷирати глобалӣ ҷаҳонӣ ва истифодаи самараноки он дар давлатҳои қабул ва интиқолдиҳанда. / А.А. Бабаев, Н.С. Сафарова, Ҳ.Ҳ. Норқулов, Ш.Р. Кабиров //Иқтисодиёти Тоҷикистон. - Душанбе: ИЭД АИ ҚТ. -2018. - № 4. - С.141-147.
7. Бегматов А.А. Масъалаҳои методологии илми молия ва инкишофи муносибатҳои молиявӣ дар шароити муосир. / А.А. Бегматов //Паёми молия ва иқтисод. - №2 (14). (маҷаллаи илмӣ). - Душанбе: ДДМИТ, 2018. – С.19-27.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. **Абдуллоев Азаматулло Бобочонович** – н.и.и., дотсенти кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.

2. **Нуралшев Ҳ.Р., Холиқов Ш.Х., Зоиров Д.М.** магистрони соли дуҷуми ихтисоси молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРОВ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

***Введение.** Развитие малого и среднего предпринимательства (МСП) является одним из основных условий оптимального развития экономики страны благодаря способности занимать небольшие рыночные ниши, повышенной мобильности и гибкости к изменениям рынка. Активно функционирующий сектор МСП содействует развитию конкуренции, способствует адаптивности и оптимизации хозяйственной деятельности предприятий, ускорению внедрения в производство инновационных технологий или инновационной продукции.*

Мировой опыт показывает, что высокая конкурентоспособность национальной экономики ряда стран основана на сильных позициях отдельных кластеров МСП.

В современном этапе реформирования аграрного сектора процесс кооперации и интеграции перешел от сегментных попыток установления связей между отраслями к системным подходом установления связей. В этом аспекте перспективным шагом интеграции, по нашему мнению, это создание региональных агропродовольственных кластеров.

***Теоретико-методологические основы.** Теория кластерного развития обрела огромную популярность среди зарубежных и отечественных исследователей после публикаций М. Портера, посвященных природе конкуренции, сущности и экономическому содержанию конкурентоспособности рыночных субъектов [4; 10].*

Развитие экономики Таджикистана определяется состоянием ее регионов, поэтому, на наш взгляд, кластерный подход выступает институциональной основой стратегического развития регионов Республики Таджикистан.

В 15 пункте «Концепция создания и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2040 года», указано, что: «Создание и развитие агропромышленных кластеров является эффективной возможностью для производителей, особенно для малых и средних предприятий снизить транзакционные и транспортные издержки, а также...» [9], обеспечения необходимого учета потребностей бизнеса в рамках механизмов регионального планирования и продовольственной безопасности региона.

Агропромышленная кластеризации в Республике Таджикистан будет осуществляться при государственной поддержке, в том числе, принятием нормативных правовых актов, привлечением инвестиций, обеспечением фискальных льгот и осуществляется в четыре этапа [5].

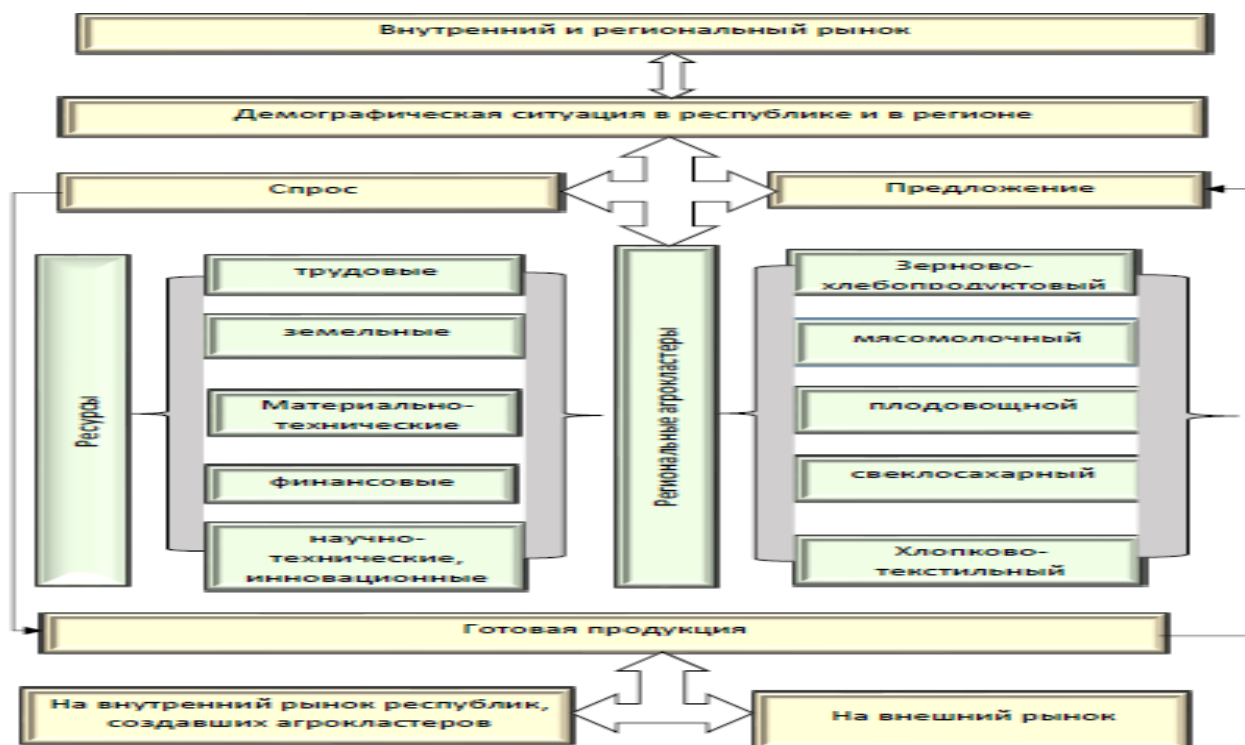

Рис.1. Модель формирования региональных агропродовольственных кластеров [3]

Отсюда, создание и развитие агропродовольственного кластера (Рис.1.) как формы межотраслевой кооперации, организационного и экономического объединения технологически взаимосвязанных аграрных, промышленных предприятий и инфраструктуры в единое целое – аграрно-промышленную экономическую систему способствует обеспечению оптимизации положения отечественных предприятий в производственных цепочках создания стоимости, содействуя повышению степени переработки добываемого сырья, импорт замещению и росту локализации отечественных товаропроизводителей, а также повышению уровня неценовой конкурентоспособности отечественных товаров и услуг, интенсификации механизмов государственно-частного партнерства.

Достоинство кластерного подхода состоит в том, что он позволяет комплексно, системным образом рассматривать ситуацию в группе взаимосвязанных предприятий, имеющих отношение к различным отраслям. Помимо этого, кластерный подход дает возможность применить в качестве «стержня» стратегии развития кластера инициативы, выдвинутые и реализуемые фаворитами бизнеса, которые, подобным способом, гарантированно будут успешно реализованы.

Кластерная политика направлена на повышение конкурентоспособности и инновационного потенциала предприятий и отдельных реальных секторов экономики, развитие малого и среднего предпринимательства, диверсификацию экономики через стимулирование и развитие региональных отраслевых кластеров.

Развитие кластерной политики может повлиять на рост конкурентоспособности мясомолочной отрасли за счет реализации потенциала эффективного взаимодействия участников кластера, связанного с их географически близким расположением, включая расширение доступа к инновациям, технологиям, ноу-хау, специализированным услугам и высококвалифицированным специалистам, формированием предпосылок для реализации совместных кооперационных проектов и продуктивной конкурентной борьбы.

Кластерная политика действительно эффективна для увеличения уровня конкурентоспособности отдельных субъектов или стран в целом, поэтому формирование и развитие кластеров в Республике Таджикистан является важным для повышения экономического развития региона и улучшения его финансового состояния в целом.

Свидетельство успешного применения кластерной политики обеспечивается за счет конкурентоспособности.

Создание агропродовольственных кластеров принесет региону социально-экономический и экологический эффект и будет способствовать росту конкурентоспособности территориальной социально-экономической системы (рис. 2) [4; 333-338].

Рис. 2. Влияние агропромышленного кластера на конкурентоспособность региона

Как и любой другой инструмент регионального развития, кластерная организация агропродовольственного сектора будет эффективной только при учете специфических особенностей региона, его конкурентных преимуществ и приоритетным направлениям развития агропродовольственного кластера республики станет мясное и молочное скотоводство [6; 7], в котором наблюдаются периоды роста и спада, количественные и качественные изменения, положительные и отрицательные тенденции [11].

Результаты исследования. В настоящее время в Таджикистане значительная доля малых предприятий аграрной сферы – кооперативов и фермерских хозяйств переживают кризисный период, они практически исключены из цепочки создания добавленной стоимости. Для малых фермерских хозяйств очень сложно модернизировать производство, внедрить новые технологии, расширить рынок сбыта своей продукции. Они не являются привлекательными для инвесторов и компаний-закупщиков.

При решении этих проблем, в течение ближайших двух десятилетий таджикское аграрное хозяйство постепенно приобретет более современный вид, как в развитых странах, и республика будет отвечать критериям индустриально-аграрного государства.

Формирование и развитие агропромышленного кластера в Согдийской области необходимо проводить «поэтапно» с целью определения эффективности его функционирования и степени влияния на экономику региона.

Далее рассмотрим, последовательность этапов создания и развития агропромышленного кластера в Согдийской области.

**Таблица 1. - Производство мяса и молока в Согдийской области за 2017-2021 годы
(тыс. тонн)**

Показатели	Годы					2021 год к в 2017 (%)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Скоты и птицы (в живом весе)	54,6	56,5	58,6	66,6	75,8	138,8
Общественные хозяйства	1,0	1,1	3,0	10,3	17,6	17,6 раза
Дехканские хозяйства	2,2	2,2	2,0	2,2	3,6	163,6
Хозяйства населения	51,4	53,2	53,6	54,1	54,6	106,2
Молоко	255,6	264,9	269,2	273,0	276,7	108,3
Общественные хозяйства	2,8	2,6	2,4	2,6	3,0	107,1
Дехканские хозяйства	17,4	17,8	18,2	18,3	19,4	111,5
Хозяйства населения	235,3	244,5	248,6	252,0	254,3	108,1

**Источник: расчёты автора по данным: Статистический ежегодник Согдийской области, Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2022 г.-С.298*

Анализ таблицы 1. показывает, что производства мяса (в живом весе) в 2021 году по сравнению с 2017 годом в коллективных хозяйствах увеличился 17,6 раза, в ДФХ соответственно на этот показатель уменьшился 63,6%, а в хозяйствах населения этот показатель увеличился соответственно на 6,2 %. Увеличение перерабатывающих мясомолочных предприятий связано с повышением спросом на данную продукцию. Согдийская область по обеспеченности мясомолочных на душу населения занимает лидирующее место в Республике.

Таблица 2. - Динамика переработки молока на перерабатывающих предприятиях Согдийской области за 2015-2019 годы

Перерабатывающие предприятия	Годы				
	2015	2016	2017	2018	2019
Чистые молочные продукты, всего-тонна	4052,2	4481,5	4251,1	4576,7	4980,7
В том числе :					
ООО “Афзал Согда ” – в районе Б. Гафурова	932,0	1500,3	1562,9	1715,1	1934,8
ООО “Порсо Худжанд ” – в городе Худжанд	1242	1182,3	1231,0	1329,7	1398,0
ООО “ТоджАгроФуд” – в районе Шахристан	-	-	-	9,2	-
ООО “Пешсаф ” – в городе Худжанд	0,9	71,9	88,2	232,3	141,4
ООО “ Широ ” – в городе Пенджикент	-	-	-	-	93,5
ЗАО «Сафед» – в городе Истаравшан	28,5	16,0	-	11,3	15,6
ОАО «Мясомолочный комбинат” –в городе Пенджикент	86,7	131,3	172,2	153,9	157,2
ООО” Масленный завод“ - в городе Исфаре	556,3	377,7	359,6	354,1	365,7
ООО «Тысячилетные плоды” – в районе Деваштич	-	-	-	0,2	0,5
ООО «Гунча ” – в районе Деваштич	0,1	-	1,0	-	-
ООО “Файзи Диёр ” – в районе Мастчох	28,3	-	-	-	-
ООО “Зартодж ” – в городе Худжанд	89,8	-	-	-	-
ООО “Шохшир ” – в городе Худжанд	1087,6	1202,0	836,2	619,9	519,4
ООО “Нури Сафар ” – в районе Мастчох	-	-	-	150,9	354,7
ООО “Стандарт ” – в районе Мастчох	1,0	0,4	-	4,2	6,9
ОО «Лидер Продукт» –в районе Б. Гафурова	5,1	2,0	-	-	-
ООО “Темуриён ” – в городе Худжанд	45,1	43,8	45,6	36,9	39,4
ООО “Компания Мусаффо”–в городе Худжанд	6,8	-	-	-	-

ООО “Файзи Расул” – в городе Худжанд	548,3	597,3	484,3	353,3	343,5
ООО “Кабири Худжанд” – в городе Худжанд	46,9	52,6	76,6	99,2	120,2

**Источник: расчеты автора по данным статистических органов Согдийской области за 2020 год.*

Проведенные реформы в Республики Таджикистан за последние годы начали давать свои плоды. Весь агропромышленный комплекс страны начал переходить на устойчивые рельсы, особенно данная тенденция заметна в Согдийской области.

Таблица 3. - Экономическая эффективность переработки мяса и молока в ООО «Порсои Худжанд» за 2019-2021 годы.

№ п/п	Показатели	Единица	годы			2021 к 2019 (%)
		Измерения	2019	2020	2021	
1	Выручка от реализации переработанной продукции	т. сомони	4328	4850	13083	3.0 раза
2	Затраты на переработку продукции – Всего.	т. сомони	3864	4278	11513	2.9 раза
3	Прибыль от реализации продукции	т. сомони	464	572	1570	3.4 раза
4	Рентабельность переработки мяса и молока	(%)	12.0	13.4	13.6	113.0

**Источник: Данные годовых отчетов ООО «Порсои Худжанд» за 2019-2021гг.*

Данные таблицы 3. показывает, что в целом произведенные показатели ООО «Порсои Худжанд» за последние годы положительные. Так прибыль перерабатывающего мясомолочного предприятия с 464 тыс. сомони за 2021 год. Также на перерабатывающем предприятий растет уровень рентабельности, который за последние годы составляет в среднем 13%.

Немаловажным фактором при анализе эффективности перерабатывающих предприятий, является анализ структуры затрат на переработку продукции (таблица 4).

Таблица 4. - Структура себестоимости переработки мясомолочной продукции на ООО «Порсои Худжанд» за 2019-2021 годы.

№ п/п	Показатели	2019г.		2020г.		2021г.		2021 г. к 2019г. (%)
		тыс. смн	(%)	тыс. смн	(%)	тыс. смн.	(%)	
1	Затраты – Всего: в том числе:	3864	100	4278	100	11513	100	2.9 раза
2	Заработная плата с отчислением в ФСЗН (25%)	836	21.6	915.6	21.4	2270	19.7	2.7 раза
3	Сырье и материалы	2407	62.3	2153	50.3	8008	69.6	3.3 раза
4	ГСМ	146	3.8	131	3.1	363	3.2	2.5 раза
5	Содержание зданий и инфраструктуры	84	2.2	87	2.0	110	1.0	13.1
6	Амортизация	80	2.1	305	7.1	305	2.6	3.8 раза
7	Арендная плата	83	2.1	87	2.1	22	0.2	-26
8	Прочие затраты	228	5.9	599.4	14.0	435	3.7	1.9 раза

**Источник: Данные годовых отчетов ООО «Порсои Худжанд» за 2019-2021гг. и расчеты автора.*

Анализ структуры себестоимости, перерабатываемой мясомолочной продукции в ООО «Порсои Худжанд», показывает, что в последние годы в структуре затрат предприятия произошли коренные изменения. Так затраты на аренду зданий и сооружений снизились на

61 тысяч сомони. Причина данного положения в том, что за последние годы предприятия ввело в действие несколько производственных корпусов за счет получаемой прибыли. Пандемия коронавируса внесло свои коррективы в непредвиденные затраты, связанные с пандемией, хотя надо справедливо подчеркнуть, что руководство выполняет все свои социальные обязательства.

Анализ формирования агропромышленных кластеров особенно в мясомолочном подкомплексе показал, что в Согдийской области наметилась устойчивая тенденция развития этих кластеров.

Заключение. Таким образом, региональный агропродовольственный кластер генерирует устойчивое развитие АПК Согдийской области благодаря наличию синергетического эколого-социально-экономического эффекта и соблюдению основных принципов кластерного развития: распространению инноваций, конкуренции и кооперации участников, плодотворному сотрудничеству крупного, среднего и малого бизнеса, развитию инновационно-инвестиционной инфраструктуры, снижению трансакционных издержек, что в совокупности обеспечивает кластерным субъектам дополнительные конкурентные преимущества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдурахимов А.А., Истамова С.А. Ташаккули кластерҳои агросаноатии ғуштуру шир дар вилояти Суғд. // Ахбори ДДХБСТ, силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. 2023, №1(94).-С.25-34.
2. Абдурахимов А.А. Методические основы оценки эффективности отрасли молочного скотоводства с использованием кластерного метода // Теоретический и научно-практический журнал “Кишоварз”. 2018, №2(78).108с.-Стр.77-82.
3. Богданова О. В. Методические аспекты формирования регионального аграрного кластера // Российское предпринимательство. — 2012. — № 19 (217). — С. 139–144.
4. Васильев К.А. Развитие кластеров в аграрной сфере региона и оценка их эффективности // Экономика и предпринимательство. 2015. № 4 (ч. 2). С. 333-338.
5. Закон Республики Таджикистан «О государственной поддержке отраслей агропромышленного комплекса Республики Таджикистан» г. Душанбе, от 18 марта 2022 года, №1866
6. Игнатова Т.В., Полянин А.В. Управление развитием инновационного потенциала АПК в контексте политики импортозамещения // Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences. 2017. № 9.
7. Истамова С.А., Абдурахимов А.А. Самаранокии иқтисодии кластерҳои агросаноатии ғуштуру ширӣ//Маҷаллаи назариявӣ ва илмӣ истихсолии “Кишоварз”2023,№1(98).321с.-С.292-297
8. Концепция инновационного развития агропромышленного комплекса Республики Таджикистан. Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 марта 2014 года, № 144.
9. Концепция создания и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2040 года. Постановления Правительства Республики Таджикистан от 28 октября 2020 года, №566
10. Портер М. Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. - М.: Альпина Паблишер, 2016. 716 с.
11. Черкасова Т. П., Акимова Т.М. Особенности кластерного инструментария региональной агропромышленной политики //Проблемы экономики, 2018, №1, С.120-126

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Абдурахимов Абдугаффор Абдувоситович - к.э.н., профессор РАЕ, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова». E-mail: abdugafar58@mail.ru

ТАҲЛИЛИ ОМИЛҶОИ ТАЪСИРРАСОН БА РУШДИ ИНТЕРНЕТ– МАРКЕТИНГ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Интернет-маркетинг ин амалияи истифодабарии ҳамаи ҷабҳаҳои маркетинги анъанавӣ дар Интернет мебошад, ки унсурҳои асосии маркетинг-миксро аз қабилӣ, мол, нарх, ҷойи фуруш ва ҳавасмандгардониро дарбар мегирад.

Ҳадафи асосии интернет-маркетинг ин ба даст даровардани самараи бештар аз муштариёни имконпазирӣ сомона мебошад. Унсурҳои асосии маҷмӯи интернет-маркетинг инҳо мебошанд: мол, нарх, пешбурд, ки дар худ ҳамаи маҷмӯи воситаҳоро (пешбурди ҷустуҷӯӣ, рекламаи контекстӣ, рекламаи баннерӣ, маркетинги вирусӣ, маркетинги пӯшида, рекламаи интерактивӣ, кор бо блогҳо ва ғайра) макони фуруш, яъне сомонро дарбар мегирад.

Интернет-маркетинг дар худ унсурҳои низоми зеринро ба мисоли реклама дар медиа, рекламаи контекстӣ, маркетинги ҷустуҷӯӣ дар умум ва SEO дар алоҳидагиро дарбар мегирад. Истифодабарии вожаи “Интернет-маркетинг” одатан истифодаи стратегияи маркетинги мустақими фикрронӣ, ки аз рӯи анъана ҳангоми ирсолкунии мустақими почтавӣ, бо радио ва роликҳои рекламавии телевизионӣ, танҳо дар инҳо онҳо нисбат ба фазои тичоратии Интернет истифода бурда мешаванд.

Ин усулҳо ҳангоми истифодабарӣ дар Интернет бисёр самарабахш мебошанд, зеро имконияти аниқ назорат намудани омор ва дар тамоси доимӣ будан бо харидорон ҳоҳ дар бахши B2B ва ё B2C (бизнес-истеъмолкунанда)-ро доранд. Айни замон дар бисёр кишварҳои тараққикарда қариб корхонаи бузурги саноатие вучуд надорад, ки молу хизматрасониҳои худро тавассути Интернет реклама накунад.

Таҳия ва истифодабарии фаъоли технологияҳои нав рақамикунони босуръатро дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт ба вучуд овард. Ҷорӣ намудани технологияҳои нав ба аксари мамлакатҳо имконият доданд, ки афзалияти рақобатии худро баланд бардоранд [2]. Масусан ин дар тамоюли рушди фазои интернетӣ дар ҳаёти ҷамъият мушоҳида карда мешавад. Шумораи истифодабарандагони Интернет таи солҳои охир афзоиш ёфтанд.

Воситаҳое, ки айни замон дар интернет-маркетинг васеъ истифода бурда мешаванд, инҳоянд:

1. Сохтани сомонаҳо;
2. SEO-пешбурд имкон медиҳад, ки рейтингӣ сомонаҳо аз ҳисоби муносибгардонии ҷустуҷӯӣ беҳтар карда шаванд;
3. Рекламаи контекстӣ, ки яке аз воситаҳои дар маркетинги ҳозиразамон васеъ пахншуда ба шумор меравад. Ин намуди реклама эълонҳои рекламавино ба манфиати истифодабарандагон мутобиқ мегардонад. Яке аз калонтарини намунаи онҳо шабакаҳои рекламавӣ аз ширкатҳои “Google” ва “Яндекс” ба ҳисоб мераванд;
4. Рекламаи таргетӣ - ин намуди реклама имконият медиҳад, ки гуруҳи мақсадноки истифодабарандагон аз рӯи маҷмӯи нишондиҳандаҳо муайян интиҳоб карда шуда, он бучети рекламаро боз ҳам сарфа мекунад;
5. Хизматрасонии гуруҳ дар шабакаҳои иҷтимоӣ. Муҳим аст, ки доимо бо аудитория дар шабакаҳои иҷтимоӣ тамосро нигоҳ дошта, бо онҳо бояд бевосита гуфтугу намоем.

Воситаҳои интернет-маркетингро метавон дар ҳолатҳои бухронӣ, вақте ки ширкат ба аксуламали фаврӣ оид ба тағйироти вазъӣ бозорӣ дар ҳолате, ки дигар воситаҳоро истифода бурда наметавонад, эҳтиёҷ дорад.

Инчунин, паҳлуҳои қавии маркетинги рақамӣ бояд имконияти бо истеъмолкунандагон алоқаи баръаксро муқаррар намудан, фарогирии аудитория бо миқдори номаҳдуд, афзоиши молҳо ва хизматрасониҳо ва зуд гузаронидани созишномаҳо ро ҷудо намудан мумкин аст.

Чадвали 1. Афзалият ва камбудихо интернет-маркетинг

Афзалиятҳо	Камбудихо
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ҳавасмандгардонии фаъолияти корхонаҳои хурд ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти амалиёти онҳо; ✓ Баргараф намудани маҳдудиятҳои чуғрофӣ; ✓ Дастрасии 24/7 рӯз дар ҳафта; ✓ Сарфаи захираҳо барои рекламаи чалби муштарӣ; ✓ Ба даст овардани омори пурра; ✓ Фардикунонӣ ва имконияти реклама намудани танҳо аудиторияи мақсаднок-таргетинг; ✓ Мавҷудияти имкониятҳои хонандагон ва мухлисон, ки контентҳоро истифода мебаранд; ✓ Зиёд намудани шумораи муштарӣ; ✓ Васеъ фаро гирифтани аудитория; ✓ Зиёд намудани муддати вақти рекламавӣ барои ширкат; ✓ Баланд бардоштани дараҷаи дараҷаи садоқати муштарӣ ва пурзур намудани шуҳрат дар Интернет тавассути истифодабарии шабакаҳои иҷтимоӣ; ✓ Имконияти муқаррар намудани робитаи бевосита бо аудитория ва алоқаи зуди баръакс бо истеъмолкунандагон; ✓ Сабуқӣ ва босуръат гузаронидани онлайн-муомилотҳо ҳангоми хариди молҳо; ✓ Афзоиши мол ва хизматрасониҳо; ✓ Универсалӣ будан, зеро ки амалан барои ҳамаи соҳаҳои фаъолият мувофиқат кардан. 	<p>Мавҷуд набудани робитаи рӯ ба рӯ; Зарурияти таъмин намудани бехатарӣ ва махфӣ будан; Мавҷуд намудани боварӣ; Вобастагӣ доштан аз технология; Хароҷотҳои хизматрасонии техникӣ; Дараҷаи пасти сохторҳои рақамӣ; Шиддат ёфтани рақобати нархӣ; Шиддат ёфтани рақобати ҷаҳонӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ; Дараҷаи пасти донишҳои техникӣ маркетинг, мавҷуд набудани фаҳмиши принципҳои асосии кор дар муҳити рақамӣ; Интиҳоби шабакаҳои трафик; Мавҷуд набудани автоматикунонӣ; Мавҷуд набудани ягонагӣ; Суръати пасти Интернет; Арзиши баланди Интернет.</p>

Чи гунае, ки аз чадвали 1. маълум мегардад афзалиятҳои интернет-маркетинг назар ба камбудихо он зиёд буда, истифодаи он ба рушди ҳар як ширкат саҳми арзандаи ҳудро мегузорад.

Истеъмолкунандагони муосирро рекламаи муқаррарӣ дилгир кардааст, аз ин лиҳоз барои сазовор шудани боварии онҳо зарур аст, ки кори бошуур ва аслиро бо аудиторияи мақсадноки мушаххас ба роҳ монем. Маркетинги муосир воситаҳои зиёдеро дар даст дорад, ки қодиранд рушди чалби аудиторияи муосирро таъмин намояд. Он натавонад имкон медиҳад, ки маҳсулот ва ё хизматрасониҳо фӯрӯхта шаванд, балки барои нигоҳ доштани тамоси ширкат ва истеъмолкунандагон тавассути технологияҳои нави рақамӣ мусоидат мекунад.

Интернет-маркетинг нисбатан камхарҷ, самаранок ва мавзун буда, он қодир аст, ки таъсири байниҳамдигарии тичорат ва ширкатҳои дилхоҳ микёс ва соҳаҳо таъмин намояд. Аммо зарур аст, ки бо ёрии мутахассисони соҳаи муайяни ин стратегия, ки дар сатҳи баланд

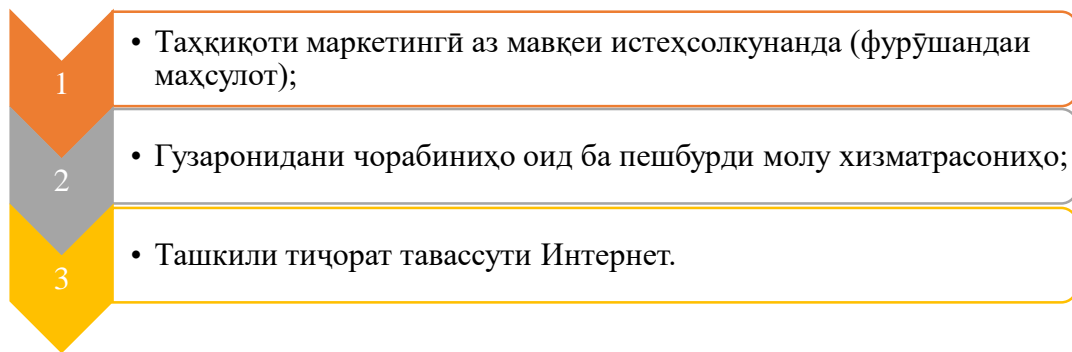
тарҳрезӣ шудааст, инчунин интихоби воситаҳои зарурӣ ва интихоби аудиторияи мақсаднок амалӣ карда шаванд [1].

Баъди он, ки Интернет рушд намуд, тағйиротҳои назаррас дар маркетинг ба миён омада, он мавқеи ҷаҳониرو касб намуд. Ширкатҳои аз қабилӣ (Google, Facebook, Amazon, Alibaba ва ғайра, ки қаблан дар бораи онҳо маълумот кам буд, ба корпоратсияҳои байналхалқӣ табдил ёфтанд, ки бозингардони асосии иқтисодиёти муосир ба ҳисоб мераванд [4].

Инноватсияҳои технологӣ дар асоси интернет-технология, нақлиёт, алоқа, дизайн, соҳаи замимаҳои рақамиро васеъ гардониди, дар ҳаёти одамон, ба иқтисодиёти истеҳсолот ва тақсимот васеъ гардониди, тиҷорати электронӣ имконият дод, ки хароҷотҳо коҳиш дода шуда, ба муомилот суръат бахшид [5].

Интернет – маркетинг ҳоло соҳаи ояндадори иқтисодиёти рақамӣ ба шумор меравад. Он ҳамзамон дастрас, қолиб ва мавзун буда, аммо аз баъзе ҷиҳат мураккаб буда, воситаҳои худро дорад. Дар давраи истифодаи фаъоли Интернет муошират бо аудитория тавассути технология афзоиш ёфта, реклама нисбатан фардӣ қунонида шудааст. Аз ин лиҳоз, интернет – маркетинг айни замон хеле муҳим мебошад. Бояд қайд кард, ки маркетинги рақамӣ бо алоқаи мобилӣ ва шабакаи байналмилалӣ Интернет алоқамандии зиҷ дорад.

Мумкин аст, се самти асосии интернет-маркетингро ҷудо намоём, ки тибқи он истифодабарии восита ва хусусиятҳои он мувофиқи мақсад аст:

Расми 1. Самтҳои асосии интернет-маркетинг

Яке аз самтҳои муҳими маркетинги электронӣ ин гузаронидани чорабиниҳо оид ба пешбурд мебошад, ки аз қисмҳои муҳими таркибии фаъолияти тиҷоратии дилхоҳ ширкат аст. Ҷи гунае, ки таҷрибаи мамлакатҳои аз ҷиҳати саноатӣ тараққикарда нишон медиҳад, истифодабарии Интернет бо мақсадҳои пешбурди молу хизматрасониҳо самараро бисёр медиҳад.

Технологияи аз ҳама машҳуре, ки дар маркетинги рақамӣ истифода бурда мешавад, айни замон веб-сомонаҳо, почтаи электронӣ, блогҳо, замимаҳо барои сматрфонҳо, банерҳои рекламавӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба ҳисоб мераванд.

Мутаассифона, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на ҳама ширкату корхонаҳои истеҳсолӣ, тиҷоратӣ ва хизматрасонӣ дар фаъолияти тиҷоратии худ аз шабакаи байналмилалӣ Интернет васеъ истифода мебаранд. Ҳатто, баъзе аз онҳо дар шабакаи байналмилалӣ Интернет сомонии расмӣ худро надоранд ва ё сомонии онҳо мавҷуд аст, вале дар бораи фаъолиятҳои маълумот хеле кам буда, фаъол нестанд.

Айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тиҷорат тавассути Интернет бештар дар корхонаҳои савдои чакана, аз қабилӣ хариду фурӯши сару либос, маҳсулоти доруворӣ, консетикӣ, автомобил, телефонҳои мобилӣ, ҳамзамон як қатор ширкатҳои соҳаи хизматрасонӣ то андозае рушд намудааст. Дар шароити иқтисодӣ бозорӣ ва гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ аз ширкату корхонаҳои ватанӣ тақозо менамояд, ки тиҷорати электронӣ ва интернет-маркетингро дар фаъолияти худ ҷоннок намоянд.

Бояд қайд кард, ки суръати хизматрасониҳои Интернет низ дар кишвар хеле паст буда, арзиши баланд дорад, ки ин яке аз мушкилоти асосӣ барои ширкатҳои ватанӣ ба ҳисоб меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон имкониятҳои заруриро барои рақамикунонии иқтисодиёт дошта, вале мутаасифона дар рейтинги байналхалқӣ мавқеи қаноатбахш надорад.

Вобаста ба рушди соҳаи алоқа Ассосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ қайд намуданд: “Рушди соҳаи алоқа, баҳусус, таъмин намудани суръати баланди интернет ва дастрас будани нархи он барои рушди иқтисоди рақамӣ, зехни сунъӣ, таъмин намудани амнияти иттилоотӣ, чалби сармоя ва ташкили паркҳои технологиву инноватсионӣ зарур мебошад.

Ҳоло дар кишвар шумораи муштариёни интернет ба 4,5 миллион расидааст, ки ба 100 нафар аҳоли 45 муштарӣ рост меояд. Вале таъкид менамоем, ки суръат ва арзиши интернет ханӯз қонеъунанда нест” [6].

Ҷадвали 2. Шумораи истифодабарандагони хизматрасониҳои алоқа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2021 [3]

№	Номи ширкат	2017	2018	2019	2020	2021
1	ҶСП “ТТ- Мобайл”	1110071	1813300	1278356	1287010	1319690
2	ҶДММ “Тcell”	2672845	2778925	2732207	2632593	2706995
3	ҶДММ “Вавилон – Мобайл”	903486	1010658	1049068	1168923	1152452
4	ҶДММ “Таком”	1550717	1249630	1053793	981049	1045986
5	Дигар ширкатҳо	-	-	-	-	162416
Ҳамагӣ		6237119	6852513	6113424	6069575	6387539

Ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бозори хизматрасониҳои алоқа барои истифодаи умум 490 ташкилот амал мекунанд. Аз ташкилотҳои номбурда дар деҳотҷойҳо 310 - тои он фаъолият мекунанд, ки 63,2%-ро ташкил медиҳанд. Айни замон мувофиқи маълумотҳои оморӣ ба чор оператори алоқаи мобилӣ, ҶДММ “Тселл”, ҶДММ “Вавилон-мобайл”, ҶСП “ТТ мобайл”, ҶДММ “Таком” дар гузаронидани чорабиниҳои инфиродӣ оид ба хизматрасониҳои мобилӣ 11 иҷозатнома дода шудааст.

Айни замон яке аз мавқеҳои пешсафро дар байни операторони мобилӣ ҶДММ “Тселл” ишғол намуда, бо саҳми 40,6%-и бозорро ташкил медиҳад.

Ҷадвали 3. Шумораи истифодабарандагони Интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми солҳои 2017-2021 [3]

Солҳо	Истифодабарандагони шабакаҳои интернетӣ	Суръати афзоиш нисбат ба соли гузашта, %	Шумораи аҳоли, одамон	Ҳиссаи истифодабарандагон шабакаҳои интернетӣ (бо % ба шумораи умумӣ аҳоли)
2017	2514763	34,5	8931200	28,2
2018	2947627	17,2	9126600	31,9
2019	3219255	9,2	9313800	34,6
2020	3346740	1,04	9506300	35,2
2021	3471890	3,7	9886800	35,1

Аз таҳлилҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки мавқеи пешсафро дар таъмини аҳоли бо интернет ҶДММ “Тcell” бо 42,4% шумораи умумии муштариён ишғол мекунад. Мавқеи дуюмро ширкати мобилии ТТ-“Mobile” бо 20,7% бозор ишғол мекунад. Мавқеи пешбарии ширкати ҶДММ “Вавилон Мобайл” ва ҶДММ “Таком” 17,2%-ро ташкил медиҳад.

Интернет-маркетинг соҳаи ояндадори иқтисодиёт буда, ҳангоми таҳияи стратегияи дуруст он метавонад бисёр афзалиятҳоро барои ширкатҳои бузург таъмин намояд.

Тичорати электронӣ ва интернет-маркетинг қисми чудонашавандаи дилхоҳ чорабиниҳои маркетингӣ ба ҳисоб мераванд. Сегменти интернет-маркетинг ва реклама ҳам дар баҳши истеъмоли ва ҳам дар бозори B2B афзоиш ёфта истодааст. Мумкин аст, ки мушкилот ва афзалиятҳои рушди интернет-маркетингро муайян созем.

Айни замон ҳалли рақамӣ мавқеи асосиро дар модели идоракунии истеъмолот, маркетинг ва идоракунии тичорат ишғол менамояд. Ширкатҳо муҳимияти ташкили муносибатҳои рақамиро бо истеъмолкунандагон дарк намуданд. Онлайн-маркетинг ва ё маркетинги рақамӣ вожае мебошанд, ки раванди истифодабарии технологияи рақамиро барои пешбурди брендҳо, ба даст овардани боварии истеъмолкунандгон ва ташаккули завқи онҳо, инчунин нигоҳ доштани аудиторияи мақсаднок ва афзоиши фурӯш мусоидат мекунад. Аз дигар паҳлу маркетинг ҳамчун фаъолият, равандҳои фаҳмида мешавад, ки ба технологияи рақамӣ баҳри ташкил ва қонеъ гардонидани талаботи истеъмолкунандагон ва дигар тарафҳои манфиатдор равона карда шудааст [1].

Омилҳои асосие, ки ба рушди интернет-маркетинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунанд, инҳо дохил мешаванд:

- ✓ Баланд бардоштани мавқеи маркетинг дар тафаккури ҷомеа;
- ✓ Ташкили шубҳаҳои таҳқиқоти маркетингӣ, тичорати электронӣ, интернет-маркетинг ва робита бо ҷомеа дар донишгоҳ ва ширкату корхонаҳо вобаста ба самти фаъолият;
- ✓ Тайёр намудани мутахассисони баландсифати соҳаи маркетинг, менеҷмент ва технологияҳои иттилоотӣ;
- ✓ Паст намудани нархҳо аз истифодабарии Интернет ва арзиши тарофаҳо;
- ✓ Афзоиши баробари рушди технологияҳои рақамӣ байни шаҳр ва деҳот;
- ✓ Беҳтар намудани вазъи иқтисодӣ дар кишвар, ки ба тақозои аҳоли алоқамандии зич дорад;
- ✓ Мукамал намудани донишҳои техникаи кормандон ва баланд бардоштани фарҳанги истифодабарии техника ва технология, ки бо Интернет алоқамандӣ доранд;
- ✓ Баланд бардоштани донишҳои истеъмолгарон оид ба тичорати электронӣ ва интернет-маркетинг тавассути видеоролиқҳои рекламавӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ташкили вохӯриҳо, мизҳои мудавар, конференсия ва ғайра;

Бартараф намудани мушкилоти болозикр ба рушди интернет-маркетинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат хоҳад кард. Рушди минбаъдаи интернет-маркетинг дар навбати аввал аз мукамалгардонии IT-технология аз қабилӣ: зеҳни сунъӣ, ки истифодаи он имконият медиҳад талаботҳои харидоронро идора намуда, контенти беназиро мустақилона навишта, объектҳои муайяно дар расмҳо муайян кунем. Инчунин, интернет-маводҳо (LOT), арзи рақамӣ (LOP), Android, технологияи муайянсозии биометрӣ, блогчейнҳо ва ғайра.

Ҳамин тариқ, рушди технологӣ консепсияи иҷтимоӣ-ахлоқии маркетингро васеъ гардонидани, ба тақдир ёфтани амалияи маркетинги анъанавӣ ба муносибатҳои истеҳсолот, пешбурд ва паҳн намудан оварда, инчунин имконият медиҳад, ки стратегияи идоракунии брендҳо шакли нав гирифта, алоқаи баръакси бевосита аз аудиторияи мақсадноки молу хизматрасониҳоро интизор шавем.

АДАБИЁТ

1. Абдурахмон Ҳ., Шамсов Ф.Т. // Мушкилоти рушди маркетинги рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, 2023. №2 (46). – С. 176-182.
2. Абдурахмон Ҳ., Шамсов Ф.Т. // Афзалиятҳо ва хусусиятҳои маркетингӣ рақамӣ дар шароити муосир // Конференсияи байналмилалии илмию амалӣ дар мавзӯи: “Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир”. Душанбе, 2022.
3. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе 2022. саҳ. 307.

4. Ворошилов И.И., Гонсалес Д.Э. Преимущества и риски цифрового маркетинга. [Электронный ресурс]: Вести научных достижений. Экономика и право. 2020 год. №5. – С. 223–228. // [Электронный ресурс]: <https://vestind.ru>.
5. Киреева Н.А., Интернет-маркетинг как перспективная область развития современной цифровой экономики. [Электронный ресурс]: <https://elibrary.ru>.
6. Паёми Ассосгузори сулху ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 23.12.2022, ш. Душанбе. (Захираи электронӣ): <https://mfa.tj/tg/main/view>.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. **Шамсов Файзулло Таварович** – старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции. Тел.: (+992) 907807744. E-mail: Faizullo_1968@mail.ru
2. **Абдурахмон Хакимзода** - старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции. Тел.: (+992)907704890. E-mail: hakimzod-90@mail.ru

ДАР БОРАИ БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ АМАЛИСОЗИИ ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМӢ АЗ ҶОНИБИ СОҲИБКОРОНИ ИНФИРОДӢ

Яке аз субъектҳои фаъол ва намоёни муносибатҳои ҳуқуқӣ, ки дар рушду инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа нақши муҳим ва арзанда доранд, субъектҳои амалисозандаи фаъолияти таълимӣ мебошанд. Нақши муҳим ва арзанда доштани субъектҳои амалисозандаи фаъолияти таълимӣ пеш аз ҳама, дар тарбия ва ба камол расонидани насли наврас, инчунин тавассути таъмини тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа бо мутахассисони касбу кори гуногун ва умуман соҳибмаълумот намудани тамоми аъзои ҷомеа зоҳир меёбад.

Пас, ба хулоса омадан мумкин аст, ки рушду инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа дар баробари дигар омилҳо, инчунин аз рушду инкишофи мукаммали субъектҳои амалисозандаи фаъолияти таълимӣ, ки самти муҳим ва асосии амалисозии сиёсати давлатии соҳаи маориф дар мисоли соҳибмаълумот намудани ҷомеа ба зиммаи онҳо вогузор гардидааст, низ вобастагӣ дорад. Бояд қайд кард, ки ҳарчанд ҳоло ба фаъолияти таълимӣ на танҳо ташкилотҳои таълимӣ, балки соҳибкорони инфиродӣ низ ҳамчун шахси воқеӣ ба амалисозии фаъолияти таълимӣ машғул бошанд ҳам, вале нисбати охири таҳқиқоти илмӣ камтар ба назар мерасад. Аз ин рӯ, дар мақолаи мазкур тасмим гирифта шуд, ки танҳо доир ба яке аз субъектҳои амалисозандаи фаъолияти таълимӣ, хусусан соҳибкорони инфиродӣ то қадри имкон изҳори ақида намоем.

Бояд қайд кард, ки ҳарчанд Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [1] аз 22 июли соли 2013, №1004 (минбаъд - қонун дар бораи маориф) ва қонунгузории марбут ба зинаҳои таҳсилот соҳибкорони инфиродиро дар баробари ташкилотҳои таълимӣ, хусусан муассисаҳо ҳамчун субъектҳои амалисозандаи фаъолияти таълимӣ муқаррар накардаанд, вале, баъзе муқаррароти қонун дар бораи маориф, ки нисбати фаъолияти омӯзгорӣ равона гардидаанд ба мавҷудият ва фаъолияти падидаи соҳибкории инфиродӣ дар соҳаи маориф шаҳодат медиҳанд. Масалан, дар моддаи 1 қонун дар бораи маориф мафҳуми расмии «фаъолияти инфиродии омӯзгорӣ» дода шудааст, ки мувофиқи он фаъолияти инфиродии омӯзгорӣ чунин фаъолияти омӯзгорие, мебошад, ки он аз тарафи омӯзгор дар муассисаи таълимӣ берун аз вақти корӣ ва ё берун аз муассисаи таълимӣ дар асоси шартнома амалӣ карда мешавад.

Мувофиқи қонун дар бораи маориф фаъолияти инфиродии омӯзгорӣ, ки ба гирифтани даромад равона шудааст, фаъолияти соҳибкорӣ ҳисоб мешавад ва он бояд тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайди давлатӣ гирифта шавад (қисми 6, моддаи 48). Қонун дар бораи маориф дар моддаи 58 бошад ба тамоми омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти пулакии омӯзгориро, инчунин дигар намуди фаъолияти тичоратиро, ки барои машғул гардидан ба он қонунгузорӣ манъ накардааст, дар асоси шартнома кафолат додааст. Қонун дар бораи маориф дар моддаи 48 ба кадом сифат ба қайди давлатӣ гирифтани фаъолияти инфиродии омӯзгориро, ки ба гирифтани даромад равона шудааст, пешбинӣ накардааст, вале дар сарчашмаҳои расмии ватанӣ фаъолияти мазкур ҳамчун соҳибкори инфиродӣ, субъекти алоҳидаи хизматрасонии пулакии таълимӣ номбар гардидааст [2, с.458, 232]. Масалан, дар замимаи 5 ба Қоидаҳои андозбандии фаъолияти соҳибкорони инфиродии дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолияткунанда, ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 31 март соли 2022, №151 тасдиқ гардидааст, яке аз номгӯи намудҳои фаъолияти соҳибкории инфиродии дар асоси шаҳодатнома бо шартҳои махсус амалишаванда ва андозаи пардохт барои шаҳодатнома бо шартҳои махсус, фаъолияти репетиторӣ ва таълимии инфиродӣ пешбинӣ шудааст [3]. Сарчашмаҳои расмии ватанӣ низ шаҳодат медиҳанд, ки фаъолияти таълимиро дар маҷмӯъ ду субъект яке соҳибкорони инфиродӣ ва дигаре ташкилотҳои таълимӣ, хусусан муассисаҳо ҳуқуқи амалӣ намудан доранд [4, с.9, 8].

Қонуни Федералӣ «Дар бораи маориф дар Федератсияи Россия» аз 29 декабри соли 2012, №273-ФЗ (минбаъд - қонун дар бораи маориф дар Федератсияи Россия) бошад ба таври алоҳида ва мушаххас дар моддаи 21, ки он фаъолияти таълимӣ номгӯзорӣ шудааст, номгӯи субъектҳои амалисозандаи фаъолияти таълимиро аз ташкилотҳои таълимӣ ва дар ҳолатҳои муқарраркардаи қонуни мазкур аз ташкилотҳои амалисозандаи таълимӣ, инчунин соҳибкорони инфиродие, ки амалигардонии фаъолияти таълимиро ба зимма доранд, иборат донистааст[5]. Чунонки аз қонун дар бораи маориф дар Федератсияи Россия маълум мешавад, фаъолияти таълимиро ғайр аз ташкилотҳо, инчунин соҳибкорони инфиродӣ низ ҳамчун шахсони воқеӣ ҳуқуқи амалӣ намудан доранд. Пешниҳод мешавад, ки бо истифода аз таҷрибаи моддаи 32 қонун дар бораи маориф дар Федератсияи Россия дар қонун дар бораи маориф моддаи алоҳида низ таҳти унвони «Соҳибкорони инфиродии фаъолияти таълимиро амалисозанда» пешбинӣ карда шавад.

Чун сухан оид ба амалӣ намудани фаъолияти таълимӣ аз ҷониби шахси воқеӣ ҳамчун соҳибкори инфиродӣ меравад, пас савол ба миён меояд, ки шахси воқеӣ ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти таълимиро дар кадом зинаҳои таҳсилот доранд? Чунки қонун дар бораи маориф соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи ниҳоят васеъ, мураккаб, аз ҷиҳати фарогирии шумораи аҳоли ниҳоят зиёд ва дар айни замон соҳаи афзалиятнок ва стратегӣ дар моддаи 1 ба зинаҳои таҳсилоти умумӣ (ибтидоӣ, умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ), ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ, олии касбӣ ва касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ чудо намуда, ҳамзамон дар моддаҳои 21, 22 ва 23 мутаносибан падидаҳои «таҳсилоти иловагӣ», «таҳсилоти махсус» ва «таҳсилоти калонсолон» - ро низ муқаррар кардааст. Ҳар як зинаҳои таҳсилот дар баробари дорои хусусиятҳои умумӣ, инчунин дорои хусусиятҳои ба худ хос ва дар айни замон аз ҳамдигар фарқкунанда буда, ба назари мо онҳо бояд дар қонунгузори амалкунандаи кишварамон муқаррар карда шаванд.

Пас, саволи матраҳ аз он иборат аст, ки шахси воқеӣ ҳамчун соҳибкори инфиродӣ дар кадом зинаҳои таҳсилот ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти таълимиро дорад? Мутаассифона, ба саволи мазкур қонун дар бораи маориф дар мафҳуми расмии фаъолияти инфиродии омӯзгорӣ(моддаи 1), фаъолияти омӯзгорӣ(моддаи 48), фаъолияти пулакии муассисаҳои таълимӣ(моддаи 58), ки дар муқаррароти онҳо муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба фаъолияти инфиродии омӯзгорӣ танзим гардидаанд ва посухи саволи мазкур низ ба мавзӯи танзими онҳо мансуб аст, посух муқаррар накардааст. Ғайр аз ин, дар моддаҳои 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 ва 23 қонун дар бораи маориф, ки марбут ба зинаҳои таҳсилот ва падидаҳои таҳсилоти иловагӣ таҳсилоти махсус ва таҳсилоти калонсолон мебошанд аз ҷониби омӯзгорони алоҳида ба сифати соҳибкори инфиродӣ ба истиснои муассисаҳои таълимӣ амалӣ намудани фаъолияти таълимӣ дар зинаҳои таҳсилоти дахлдор муқаррарот пешбинӣ нагардидааст. Дар моддаи 32 қонун дар бораи маориф дар Федератсияи Россия бошад, омадааст, ки соҳибкорони инфиродӣ фаъолияти таълимиро аз рӯи барномаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи асосӣ ва иловагӣ, инчунин барномаи таҳсилоти касбӣ амалӣ менамоянд. Аз ин рӯ, пешниҳод мешавад, ки пас аз дар қонун дар бораи маориф чудо кардани моддаи алоҳида оид ба соҳибкорони инфиродии фаъолияти таълимиро амалисозанда ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти таълимии онҳо дар зинаҳои таҳсилоти дахлдор низ муқаррар карда шавад.

Дар натиҷаи таҳқиқоти мазкур муаллиф ба чунин хулоса омад:

1. Ҳарчанд қонун дар бораи маориф падидаи соҳибкорони инфиродиро, ки фаъолияти таълимиро амалӣ менамоянд, муқаррар накардааст, вале таҷриба собит менамояд, ки ҳоло соҳибкорони инфиродӣ низ дар баробари ташкилотҳои таълимӣ фаъолияти таълимиро амалӣ менамоянд. Бино бар ин, пешниҳод мешавад, ки бо истифода аз таҷрибаи моддаи 32 қонун дар бораи маориф дар Федератсияи Россия дар қонун дар бораи маориф моддаи алоҳида таҳти унвони «Соҳибкорони инфиродии фаъолияти таълимиро амалисозанда» пешбинӣ карда шуда, вазъи ҳуқуқии ин субъектон ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти таълимӣ мушаххас карда шавад.

2. Мутаассифона, қонун дар бораи маориф то ҳол муқаррар накардааст, ки шахси воқеӣ ҳамчун соҳибкори инфиродӣ ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти таълимиро дар кадом зинаҳои таҳсилот дорад. Вобаста ба ин, пешниҳод мешавад, ки бо мақсади мукамал намудани ҳолигии мазкур дар қонун дар бораи маориф пас аз чудо кардани моддаи алоҳида оид ба соҳибкорони инфиродии фаъолияти таълимиро амалисозанда ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти таълимии онҳо дар зинаҳо ва дараҷаҳои таҳсилоти дахлдор низ муқаррар карда шавад.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 22 июли соли 2013, №1004 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, № 7, мод.532; соли 2014, №3, мод.156; №7 қ.2, мод. 422; соли 2016, №3, мод.1148; соли 2016, №7, мод. 624; соли 2017, №7-9, мод.581; соли 2018, №5, мод.278.
2. Исмаилов Н.А. Коммерциализация системы образования: достоинства и недостатки. // Таджикистанский ежегодник международного публичного и частного права. Душанбе: 2016. – С.458. Исмаилов Н.А. К вопросу об организационно-правовой форме образовательных организаций. // Вестник таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. №11. – С.232.
3. Қоидаҳои андозбандии фаъолияти соҳибкорони инфиродии дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолияткунанда, ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 31 марти соли 2022, №151 тасдиқ гардидааст. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: https://andoz.tj/docs/postanovleniya-pravitelstvo/Qaror151_2022_Tj.pdf (санаи мурочиат: 7.07.2023).
4. Инобат Садилова Саволи андозсупоранда ва посухи мутахассис. // Бочу хироч. 25 августи соли 2022. №33 (1337) – С.9. Инобат Садилова Саволи андозсупоранда ва посухи мутахассис. // Бочу хироч. 22 сентябри соли 2022. №37 (1341) – С.8.
5. Федеральный закон Российской Федерации «Об образовании в Российской Федерации» от 29. 12. 2012 №273-ФЗ. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/ (санаи мурочиат: 7.07.2023).

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Абдураҳимов Сиёвуш Қудратуллоевич - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, и.в., дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқ ва идораи давлатии Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав» Тел.: (+992)937678292; 00177829. E-mail: abdurakhimov1987@bk.ru

НАЗАРИЯҶОИ МУХТАЛИФ ДОИР БА УСУЛҶОИ ГУНОГУНИ ТАҚСИМОТИ ДАРОМАДҶОИ АҶОЛӢ

Зарурати баланд намудани нақши давлатро дар таъмини талаботи самаранок, Ҷ. Кейнс бо норасоии механизми бозории худтанзимшаванда алоқаманд мекард. Ба ақдаи ӯ сатҳи шуғли аҷолӣ бо тағйирёбии музди меҳнат нею, балки бо тағйирёбии талаботи самаранок муайян карда мешавад, ки аз хароҷот барои истеъмолот ва инвеститсияҳо иборат мебошад. Айнан талаботи самаранок, набалки пешниҳоди захираҳо ва тағйирёбии нархи онҳо, ба ақдаи Кейнс сатҳи шуғли аҷолӣ ва даромади миллиро муайян мекунад. Талаботи самаранок низ аз рафтори соҳибкорон вобастагӣ дорад, ки барои таъмини фоидаи ҳадди аксар кӯшиш менамоянд. Ҷ. Кейнс ҳаҷми даромадро бо ҳаҷми истеҳсолот ва сатҳи шуғл алоқаманд мекард: “тағйирёбии ҳаҷми истеҳсолот ва сатҳи шуғл бояд ба тағйирёбии ҳаҷми даромад оварда расонад, ки дар воҳидҳои музди меҳнат ҳисоб карда шуда, тағйирёбии воҳиди музди меҳнат ба тағйироти маблағи умумии даромади пулӣ оварда мерасонад” [3, С.141].

Объекти танзими давлатиро Ҷ. Кейнс дар талаботи самаранок меид, ки унсури зарурии он инвеститсияҳо мебошад, зеро аз ҳаҷми он сатҳи шуғл ва ҳаҷми даромади милли вобастагӣ дорад.

Бинобар ҳамин унсури асосии механизми танзими даромадҳои аҷолӣ, мувофиқи концепсияи кейнсӣ давлат ва талаботи самаранок баромад мекунад. Айнан аз таъсиррасонии самаранокӣ муносибатҳои субъективӣ-объективӣ сатҳи даромадҳои гурӯҳҳои алоҳидаи аҷолӣ вобастагӣ дорад. Барои ин таъсири музди меҳнати пулӣ ба талаботи самаранок дида баромада шуда, Ҷ. Кейнс ба хулоса меояд, ки пастшавии музди меҳнат бо хароҷоти калони иҷтимоӣ алоқаманд аст, бинобар ҳамин беҳтар аст, ки сиёсати сатҳи устувори музди меҳнат амалӣ карда шавад: “дар ҷаҳони муосир бо назардошти институтҳои он амалигардонии сиёсати саҳти музди меҳнати пулӣ нисбат ба сиёсати тағйирёбандаи музди меҳнати ба ҳар як тағйирёбии ҳаҷми бекорӣ, мувофиқи мақсад мебошад” [3, С.335].

Ба ҷои танзимкунии музди меҳнат барои танзимкунии маҷмӯи талабот, Ҷ. Кейнс ду фишанги танзимкуниро мушоҳида мекунад: сиёсати пулию қарзӣ ва буҷетӣ-андозӣ.

Дар ҷараёни таҳлил, Ҷ. Кейнс ба ғайрисамаранокӣ чунин фишанги танзимкунии пулию қарзӣ, ба монанди мизони фоиз ба сармоя диққат медиҳад, ки барои баргараф намудани пастравии истеҳсолот ва таъминот бо инвеститсияҳо истифода мешавад ва ба сиёсати буҷетии давлат аҳамияти бештар зоҳир менамояд: “ман ба муваффақияти софи сиёсати пулӣ бо нобоварӣ нигоҳ мекунам, ки барои танзими меъёри фоиз равона карда шудааст. Ман ба он така мекунам, ки давлат дорои қобилияти муайян намудани самаранокӣ интиҳои неъматҳои сармояро аз нуқтаи назари дурнамои дарозмуддат ва дар асоси манфиатҳои умумии иҷтимоӣ дошта, ба худ ӯҳдадорӣ калонро барои ташкили мустақими инвеститсияҳо мегирад” [3, С.229].

Нақши заруриро дар назарияи кейнсӣ мултипликатори инвеститсияҳо мебозад, ки афзоиши даромадҳоро вобаста аз афзоишҳои инвеститсияҳо ифода мекунад. Кейнс мултипликатори инвеститсияҳоро чунин тавсиф медиҳад: “ҳангоми ба миён омадани афзоиши маблағи умумии инвеститсияҳо, даромад ба маблағи зиёдтар афзоиш меёбад, ки ба ҳаҷми К маротиба афзоиши инвеститсияҳоро ташкил медиҳад” [3, С.179].

Самарайи мултипликатори инвеститсияҳо дар он зоҳир мегардад, ки маблағи дар ибтидо инвеститсияшуда, ҳаҷми истеҳсолот ва сатҳи шуғро зиёд гардонидани,

қисман ба даромадҳои аввалия табдил меёбад, баъдан вобаста аз таносуби байни истеъмолот ва пасандоз харҷ карда шуда, даромадҳои дуоимдараҷа ва ғайраҳо ба миён меорад. Ҳаҷм ва давомнокии ҷараёни мултипликативӣ аз таносуби ҷудошавии даромади ба даст оварда шуда ба истеъмолот ва пасандоз вобастагӣ дорад. Бинобар ҳамин дар шароити пастравии иқтисодиёт, давлат бояд инвестицияҳо зиёд намуда, механизми мултипликаторро ба кор андозад.

Ҳамин тавр, мувофиқи концепсияи Ч. Кейнс зарурати амалигардони танзии давлатии даромадҳои аҳоли ба воситаи андозҳо, баҳри таъмини маҷмӯи талабот ба молу хизматҳо асоснок карда мешавад. Асоси чунин таъсиротро ҳавасмандгардонии талаботи пардохтпазири он табақаҳои аҳоли ташкил карда метавонанд, ки дорои майли наонқадар калон ба истеъмолот дошта бошанд. Ба воситаи таъсиррасонӣ ба талабот ҳаҷми истеҳсолот ва даромади миллии зиёд мегарданд, ки ба афзоиши даромадҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ оварда мерасонанд.

Барои концепсияи институтсионализм асоси механизми танзими даромадҳои аҳолиро маҷмӯи институтҳо ташкил мекунаанд, ки таъсири муайяно ба манфиатҳои ҳама табақаҳои ҷамъият таъмин менамоянд. Намояндагони ин назария гумондоранд, ки таъсири давлатӣ ба ҷараёнҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ бояд бо баробари механизмҳои танзими иқтисодӣ амалӣ карда шавад. Вале ҳуди равиҳои институтсионалӣ яхела набуда, лекин асоси ҳама намудҳои онро институтҳо ташкил мекунаанд, ки ба онҳо дохил мешаванд: давлат, корпоратсияҳо, оила, ҳуқуқ, иттифоқҳои касаба, бозор ва ғайраҳо.

Намояндагони институтсионализм неоклассиконро барои инъикор кардани қувваҳои ғайрибозорӣ, институтҳои иҷтимоӣ танқид мекунаанд, ки ҳамаи онҳо ҳаёти ҷамъият ва ҷараёнҳои иҷтимоӣ-иқтисодии дар он ба амал меомадаро, ифода мекунаанд.

Ҷиҳати иҷтимоии равиҳои институтсионалӣ аз тарафи Г. Беккер ифода карда шудааст. Ӯ масъалаҳои иқтисодиро дар алоқамандӣ бо мушкилотҳои иҷтимоӣ таҳлил кардааст. Г. Беккер муаммои даромадҳои мушоҳида карда, ба ҳулосае меояд, ки ҳангоми қабули қарорҳои зарурӣ инсон дар рафтори худ бо мақсадҳои иқтисодӣ истифода мебарад, ҳатто ин ҳолатро тасаввур накарда ҳам. Масалан, одамон никоҳ мекунаанд ва ё онро қатъ мегардонанд, то ки некуаҳволии худро баланд намоянд. Рафтори одамонро вобаста аз афзоиши даромад Г. Беккер ба воситаи таҳлили низоми “иқтисодиёт-оила” ифода намудааст, ки мувофиқ он ӯ гумон мекунад, ки “афзоиши даромадҳо ва некуаҳволӣ ба рафтори иҷтимоӣ дар оила таъсир мерасонанд” [1, С.132].

Ҳамин тавр, Г. Беккер муносибати навро нисбати тадқиқоти одамон дар он соҳаҳо истифода мебарад, ки дар он нақши урфу одат, анъанаҳо ва меъёрҳои қабулшудаи рафторӣ назаррас буда, чӣ тавр тағйир ёфтани рафтори одамонро бо баробари афзоиши даромадҳои онҳо нишон медиҳад. Бо баробари ин даҳлати давлат ба ин ҷараёнҳо одатан натиҷаҳои зиддиятдоштаро инъикос карда метавонанд.

Ч. Гелбрейт ба сифати институтҳои иҷтимоии ба даромадҳои аҳоли таъсиррасонанда, давлат, корпоратсияҳои калон ва иттифоқҳои касабаро медид. Ӯ ба истеъмолкунанда ҳамчун субъекти хоҷагидорӣ аҳамият надода, гумон мекард, ки ин вазифаро оила ҳамун институти иҷтимоӣ иҷро мекунад. Ч. Гелбрейт қайд мекунад, ки истеъмолкунанда ба воситаи бозор ба истеҳсолкунанда шартҳои пешкаш накарда, баръакс корпоратсияҳо ба воситаи ташкилотҳои таъсисдода худ ба истеъмолкунанда ҳукмонӣ менамояд. Ба сифати фишанги дигаргуншавӣ ӯ давлат ва истеъмолкунандаро нею, балки корпоратияро мушоҳида менамуд, ки ба таъсироти худ дигаронро фаро мегирад. “Фишанги ҳалкунандаи дигаргунсозӣ

давлат ва шахси алоҳида набуда, балки корпоратсияи муосир мебошад. Корпоратсияҳо қувваи ҳаракатдиҳандаи ин тағйиротҳоро ифода мекунад” [2, С.67].

Ҷ. Гелбрейт иқтисодиёти капитализмро ба низомҳои “банақшагирӣ” ва “бозорӣ” ҷудо намуда, ҳама зиддиятҳои ҷамъиятро ба зиддияти байни ин низомҳо вобаста мекунад. Корпоратсия калон на танҳо ба сифати пояи иқтисодии “низоми банақшагирӣ” (монополия) дида баромада шудааст, балки ҳамчун институтси иҷтимоӣ ифода карда шудааст, ки дар дохили он гӯё механизми бартарарфкунандаи фарқгузори табакавӣ ва баробаркунии даромадҳои гурӯҳҳои алоҳидаи аҳолии амал мекунанд. Корхонаҳои хурд ва соҳибкорони инфиродӣ ба ҳайати “низоми бозорӣ” дохил карда шудаанд, ки ба ҷараёни ташаккулёбии нархҳо ва даромадҳои аҳолии таъсир расонида наметавонанд ва ин масъала дар низоми додасуда ба таври автоматӣ ба шарофати механизми рақобат таъмин карда мешаванд. Дар ин ҷо иттифоқҳои касабии пурқувват вучуд надоранд, бинобар ҳамин коргарон музди меҳнати нисбатан пастро ба даст меоранд.

“Низоми бозорӣ” дар умум бо модели неоклассикӣ мувофиқат карда, дар ду ҳолат аз ин назария ҷудо мешавад: “дахолати давлат ба ин қисми иқтисодиёт нисбатан фаъол ва ҳамзамон доимӣ мебошад. Низоми бозорӣ бояд бо низоми банақшагирӣ ҳамзистӣ кунад, ки ин ҳодиса ба инкишофи онҳо таъсири пурқувват мерасонад” [2, С.74].

Дар “низоми бозорӣ” масъалаҳои танзими даромадҳои аҳолии ба воситаи мутобиқаткунии муайяни монополия, рақобат, танзими давлатӣ амалӣ карда шуда, нақши нархҳо наонқадар назаррас мебошад. Бо баробари ин дар “низоми банақшагирӣ” масъалаҳои тақсими даромадҳо натиҷаи назорат накардани фирмаҳо аз болои нархҳо ба ҳисоб рафта, балки истифодабарии ҳама ҳокимияти дар даст дошта мебошад, яъне нархҳо иҷро намудани нақши алоҳидаро дар тақсимот иҷро намекунанд.

Ҳамчун институти иҷтимоӣ иттифоқҳои касабии дар ҳифзи ҳуқуқҳои коргарон ҳангоми муайян намудани музди меҳнат нақши калон бозида, дар ҷойҳое, ки фаъолияти иттифоқҳои касабии ғайрисамаранок ба ҳисоб меравад, қонунҳо оид ба музди меҳнати ҳадди ақал қабул карда мешаванд, ки беқуввати фурӯшандаи алоҳидаи меҳнатро дар бозор рӯйпӯш мекунанд. Ҷ. Гелбрейт ҳангоми муайян намудани музди меҳнат аҳамияти калонро ба шартномаҳои коллективӣ зоҳир мекунад.

Ҷ. Гелбрейт ба воситаи андозҳои амалигардонии азнавтақсимкунии даромадҳоро аз сарватмандон ба камбизоатон барои дастрас намудани баробарии муайян пешниҳод мекунад: “Дастрасшавии баробарӣ дар низоми банақшагирӣ бояд мақсади сиёсати андозӣ бошад. Аз нуқтаи назари таъминоти баробарӣ нисбатан беҳтар тақсими баробари даромадҳо нисбат ба тақсими нобаробар афзалтар мебошад, ки баъдан ба воситаи низоми андозӣ ислоҳ карда мешавад” [2, С.334-337]. Дар чунин ҳолат, Ҷ. Гелбрейт барои мустаҳкам намудани нақши давлат дар ҷараёни азнавтақсимкунии даромадҳо баромад мекунад. Ин масъаларо ба воситаи фишангҳои андозӣ ҳал кардан пешкаш карда мешавад.

Ба ғайр аз андоз аз даромади прогрессивӣ барои баробар намудани даромадҳои аҳолии, Ҷ. Гелбрейт инчунин истифодабарии таъсири давлатиро пешниҳод мекунад, ки он бояд ба воситаи назорат аз болои музди меҳнат ва нархҳо амалӣ карда шавад. Бо баробари инкишофи низоми банақшагирӣ дахлоти давлат барои мутақабилгардонии музди меҳнат ногузир мегардад. Вақте ки музди меҳнат объекти дахлоти давлатӣ мегардад, ҳеҷ чиз ба қадами оянда монета шуда наметавонад, ки мантиқи он дар он зоҳир мегардад, ки ба воситаи чунин дахлаткунӣ фарқият байни нафарони корҳои вазнин ва сабук мекарда коҳиш дода мешавад [2, С.338-339]. Дар ин ҷо зарурати дахлоти давлат ба механизми

тақсимкунии даромадҳо бо мақсади паст намудани нобаробарӣ дар сатҳи даромадҳои гуруҳҳои алоҳидаи аҳоли асоснок карда шудааст.

Таҳлили назариявии гузаронидашуда нишон дод, ки доир ба масъалаи механизми танзимкунии даромадҳои аҳоли муносибатҳои мухталиф вучуд доранд, ки аз муайянкунии нақши ҳалкунандаи механизми “болосохти бозорӣ” ва ё истифодабарии дигар фишангҳои таъсиррасонӣ ба ҷараёнҳои тақсимоӣ бармеоянд. Вобаста аз ин чунин лаҳзаҳо ҷудо кардан мумкин аст, ки мавқеи гуногуни концепсияҳо доир ба масъалаи мазкур ифода мекунад:

- намояндагони иқтисоди сиёсии классикӣ (А. Смит ва Д. Рикардо) ба механизми бозории тақсимои даромадҳо таъя карда, ягон намуди даҳолати давлатро эътироф намекунад. Унсурҳои асосии механизми бозории танзими даромадҳои аҳолиро талабот, пешниҳод, нарх ва рақобат меҳисобанд;

- мувофиқи концепсияи марксистӣ корғари кироя дар ҷараёни фаъолияти худ арзиши навро меоғарад, ки ба маҳсулоти зарурӣ ва иловагӣ ҷудо шуда, маҳсулоти зарурӣ барои пардохти музди меҳнат истифода мешавад. Маҳсулоти иловагӣ ба ғоида ва рента ҷудо шуда, даромади капиталист ва моликиятдорони заминро ташакул медиҳанд. Концепсияи мазкур ҳислати истисмории муносибатҳои тақсимоиро дар ҷамъияти капиталистӣ ифода карда, дар механизми бозории тақсимои даромадҳо асос меғирад;

- намояндагони мактаби неокласикӣ (А. Маршалл, Ч.Б. Кларк, А. Пигу, Ф. Хайек, М. Фридман) ба механизми “худтанзимшавии бозор” таъя карда, инчунин нақши давлатро дар фарҳам овардани муҳити рақобатӣ эътироф мекунад. Танҳо механизми бозорӣ ба ҳосилнокии интиҳории омилҳои истеҳсолот асос ғирифта, ба ҳар як омил арзиши офаридаашро тақсим менамояд. Доир ба фишангҳои танзими даромадҳои аҳоли дар доҳили концепсияи додашуда фиркҳои гуногун мавҷуданд, ки аз нигоҳҳои намояндагони равияҳои гуногуни ба ин концепсия доҳилшаванда бармеоянд;

- концепсияи кейнсӣ дар нақши ҳалкунандаи давлат дар танзими даромадҳо асос меғирад, зеро бозор механизми номукаммал буда, дар тақсимои боигарӣ ва даромадҳо мушкилотҳои дорад. Танҳо давлат ба воситаи таъсиррасонӣ ба талаботи самаранок ағзоиши даромади миллӣ ва шуғро таъмин менамояд, ки ба ағзоиши даромадҳои аҳоли мусоидат менамоянд. Дар ҷараёни азнавтақсимкунии даромадҳо андозҳо низ нақши арзанда доранд;

- мувофиқи назарияи институтсионалӣ, масъалаҳои тақсимои даромадҳои аҳоли ба таври самаранок ба воситаи институтҳои иҷтимоӣ дар ҳолати нақши ҳалкунандаи давлат ҳал шуда метавонанд. Андозҳо, иттифоқҳои касаба, давлат, корпоратсияҳо, шартномаҳои коллективӣ ба сифати институтҳои асосӣ мушоҳида карда мешаванд, ки тақсимои даромадҳои аҳолиро амалӣ меғардонанд.

Ҳамин тавр, таҳлили назарияҳои мухталифи танзимкунии даромадҳои аҳоли имконият медиҳад, ки қайд намоем, ки новобаста ба мавҷуд набудани муносибати ягона ва коркарди концепсияи ягонаи танзими даромадҳои аҳоли, намояндагони илми иқтисодӣ унсурҳои алоҳидаи ин масъаларо таҳлил намуд, нақш ва аҳамияти онҳо дар пешрафти ҷомеаи инсонӣ муайян намуданд. Ин концепсияҳои илми таҳлили механизми танзими даромадҳои аҳоли асоси назариявӣ ва методологии тадқиқотро доир ба коркарди механизми мувофиқи танзимкунии даромадҳои аҳоли дар шароити муосир ташкил мекунад.

АДАБИЁТ

1. Беккер Г. Теория распределения времени. / Леванов А.Д. Время в экономическом измерении. – Кемерово: 1994. – С. 132.

2. Гелбрейт Дж. Экономические теории и цели общества. – М.: Прогресс, 1979. – С. 67.
3. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: ИНФРА-М, 1999. С. 141-335.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Акилзонов Фурқатзон Шарифович - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисодиёти байналмилалӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон E-mail: Furkat_75@mail.ru

ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ СОҲИБКОРОН ДАР РАВАНДИ МУНОСИБАТҲОИ ИҚТИСОДИ БОЗОРГОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон ва роҳҳои баланд бардоштани он дар шароити муосир хусусан дар раванди муносибатҳои иқтисоди бозоргонӣ яке аз василаи асосии ташаккули фаъолияти соҳибкорӣ ба шумор меравад.

Бо мақсади ба тариқи васеъ кушодани мавзӯи мазкур дар ибтидо бо тариқи умумӣ ҳуди мафҳум ва моҳияти фарҳанги умумии ҳуқуқро таҳлил намуда, минбаъд роҳҳои баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии соҳибкоронро зери таҳқиқ қарор медиҳем.

Мушкилоти фарҳанги ҳуқуқӣ дар шароити муосир предмети тадқиқи олимону ҳуқуқшиносон гаштааст, ки ин пеш аз ҳама ба омилҳои муайян вобастагӣ дорад.

Якум зарур аст, ки фарҳанги ҳуқуқӣ ба монанди маърифатнокии ҳуқуқӣ ва шуури ҳуқуқии ҷомеа инкишоф дода шавад.

Дуюм, барои баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва инкишофёбии он зарур аст, ки дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ таълимоти ҳуқуқӣ ба роҳ монда шавад. Мушкилоти фаҳмиши мафҳуми фарҳанги ҳуқуқӣ то ҳол ҳалли ҳудро наёфтааст. Муаллифон мафҳумҳои гуногуни фарҳанги ҳуқуқиро пешкаш намудаанд ва то инҷониб мафҳуми ягонаи фарҳанги ҳуқуқӣ пешниҳод нагардидааст.

Ҳар як муҳаққиқ бо назардошти фаҳмиши худ мафҳуми фарҳанги ҳуқуқиро баён намудааст. Масалан: Е.В. Агроновская мафҳуми зерини фарҳанги ҳуқуқиро додааст: «Фарҳанги ҳуқуқӣ ин намуди низоми фаҳмишҳо, баҳодихӣ, боварӣ, ки ҳаёти ҳуқуқиро ифода менамояд»¹.

А.С. Камаров ва А.В. Малков таърифи зерини фарҳанги ҳуқуқиро додаанд: «Фарҳанги ҳуқуқӣ - ин «низоми муносибатҳои гуногун, инчунин раванди истехсол ва такрористехсоли унсурҳои таркибии он дар рафти ивазшавии наслҳои одамон аст»².

В.С. Нерсеянс мафҳуми «фарҳанги давлатӣ- ҳуқуқӣ» - ро пешкаш намуда, фарҳанги ҳуқуқиро чун «сатҳи муваффақгаштаи инкишоф дар ташкили ҳуқуқии (ё давлати ҳуқуқии) ҳаёти одамон» таъриф додааст³.

Муаллифони ватанӣ низ ин падидаи муҳими ҳуқуқиро таҳлил намуда дар асарҳои худ мафҳуми фарҳанги ҳуқуқиро пешниҳод намудаанд.

Ба андешаи Э.С. Насурдинов «Фарҳанги ҳуқуқӣ ин қисми таркибии фарҳанги умумии ҷомеа ва фард маҳсуб меёбад»⁴. Мувофиқи ин ақида фарҳанги ҳуқуқӣ қисми таркибии фарҳанги умумӣ ва фардӣ эътироф мешавад. Баъзе муаллифон бештар ба мафҳуми умумии фарҳанги ҳуқуқӣ диққат дода, ба фарҳанги ҳуқуқии фардӣ аҳамияти ҷиддӣ зоҳир намеkunанд. Дар асоси мафҳуми пешниҳоднамудаи Э.С. Насурдинов таҳлилҳои нави илмӣ – ҳуқуқӣ дар масъалаи фарҳанги ҳуқуқии фардӣ метавонад рӯи қор биёяд, зеро фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамчун қисми таркибии фарҳанги умумичамъиятӣ ба андозае дар сатҳи илми ҳуқуқ таҳлил гардидааст. Аммо фарҳанги ҳуқуқии фардӣ дар шароити муосир ба таҳлилҳои илмӣ назарявию амалӣ ниёз дорад.

Фарҳанги ҳуқуқии фардӣ падидаи васеъ буда, он ба маънои васеъ фарҳанги ҳуқуқи инсон фаҳмида мешавад, ки дорои зерсоҳаҳои худ мебошад, ба монанди фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон, фарҳанги ҳуқуқии занон, фарҳанги ҳуқуқии маъмурони давлатӣ, фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон ва ғайра.

¹ Аграновская В.Е. Правовая культура и обеспечение прав личности (Электронный ресурс)/ Отв. ред. Е.А. Лукашева.- М.: Наука, 1988.-142с

² Камаров С. А., Малько А.В.. Теория государства и права М., 1999. С. 296.

³ Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. Ҷилди 2. Душанб.: «Империял-Групп», 2010. С.- 603.

⁴ Насурдинов Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистане. Душанбе: «Истеъдод», 2010. С.58.

Муҳаққиқи дигари ватанӣ Ҷ. Саъдизода мавзӯи фарҳанги ҳукуки инсонро дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд таҳлил намуда, фарҳанги ҳукуки инсонро қисми таркибии фарҳанги ҳуқуқӣ медонад⁵. Аз ин нуқтаи назар фарҳанги ҳукукии соҳибкоронро ҳамчун зерсоҳаи фарҳанги ҳукуки инсон эътироф намудан мумкин аст.

Дар масъалаи фарҳанги ҳукукии соҳибкорон ва роҳҳои баланд бардоштани он дар илми ҳуқуқ тадқиқотҳои нокифоя гузаронида шудаанд. Фарҳанги ҳукукии соҳибкорон, ки барои пешрафти муносибатҳои иқтисодӣ бозоргонӣ нақши муҳимро мебозад, баланд бардоштани он вазифаи муҳими давлат ва ҷомеа ба ҳисоб меравад. Бо ин мақсад дар сатҳи назарияи илми ҳуқуқ қор қардани паҳлӯҳои гуногуни он ва дар амалияи ҷамъиятӣ ташкили нақша-чорабиниҳо оид ба роҳҳои баланд бардоштани фарҳанги ҳукукии соҳибкорон муҳим арзёби мешавад.

Аз ин рӯ, чунин мешумерем, ки барои бо муваффақият ҳал намудани вазифаи баланд бардоштани фарҳанги ҳукукии соҳибкорон нақша-чорабиниҳои низомнок бояд дар тамоми самтҳои асосии низоми хоҷагидорӣ таҳия гардад.

Ғайр аз ин, гузаронидани чорабиниҳои гуногун дар самти ташаккули фаъолнокии соҳибкорон дар муносибатҳои иқтисодӣ бозоргонӣ барои баланд бардоштани фарҳанги умумии соҳибкорон ва маърифати ҳукукии онҳо муҳим ва зарур аст.

Ба андешаи мо барои баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳукукии соҳибкорон сиёсати давлатӣ дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ мусоидат намуда метавонанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд қонунҳо ва барномаҳои концепсияҳо дар ин самт қабул гардидаанд, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» аз соли 2014, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии соҳибкорони инфиродӣ ва шахсони ҳуқуқӣ» аз соли 2009, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатномадиҳӣ» аз соли 2023, ҳамчунин қисмҳои яқум ва дуҷуми Кодекси маданияти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Қобили қайд аст, ки дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ ба ғайр аз қонунҳои зикргардида, баъзе қонунҳои дигар қабул гардидаанд, ки муносибатҳои соҳибкориро бо тариқи бевосита ва ё бавосита ба танзим мебароранд. Дар даврони соҳибистиклолӣ чиҳати рушди фаъолияти соҳибкорӣ як қатор барномаҳои давлатӣ қабул гардидаанд, ки барои рушду такомул ва пешрафти фаъолияти соҳибкорӣ заминаи мусоид фароҳам овардаанд. Аз ҷумла, Концепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015 аз 3 декабри соли 2004, Барномаи беҳбуди фазои соҳибкории «200 рӯзи ислоҳот» аз 2 июли соли 2009, Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012- 2020 аз 30 апрели 2012.

Ҳамаи ин санадҳои қайдгардида дар маҷмӯъ асосҳои мебошанд, ки барои ташаккули инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ заминаи мусоид фароҳам оварда, дар як навбати дигар воситаҳои муҳими баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва донишҳои касбӣ барои соҳибкорон ба ҳисоб мераванд. Аз ҷониби дигар, мавҷуд будани чунин санадҳои мукаммали меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои барномавӣ дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки давлат ва ҳукмати ҷумҳурӣ диққати асосиро ба ин соҳаи муҳими хоҷагидорӣ додаанд.

Бо назардошти муҳим будани масъалаи баланд бардоштани фарҳанги ҳукукии соҳибкорон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2018 ба ҳукмати мамлакат супориш доданд, ки бо мақсади баланд бардоштани савияи донишҳои ҳуқуқӣ, молавӣ ва иқтисодии соҳибкорон дар шаҳру ноҳияҳо чиҳати ташкили марказҳои хизматрасонӣ ба соҳибкорон чораҳои зарурӣ андешад⁶. Маҳз марказҳои хизматрасонӣ барои

⁵ Саъдизода Ҷ. Ташаккули фарҳанги ҳукуки инсон дар шароити эъмори давлати дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дис.... барои дарёфти номзади илми ҳуқуқ аз рӯи ихтисоси 12.00.01. Душанбе, 2018. С. 69.

⁶ Ниг.: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/68> (санаи мурочиат 20. 08. 2023)

соҳибкорон дар шаҳру ноҳияҳо метавонанд қадами устувор барои баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон гузоранд. Воқеан соҳибкор бе доштани маърифати ҳуқуқӣ ва донишҳои молиявӣ наметавонад фаъолияти пурсамар дошта бошад. Бо ин мақсад Президенти мамлакат муҳим шумориданд, ки дар мамлакат марказҳои хизматрасонӣ ҷиҳати баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва донишҳои молиявӣ соҳибкорон ташкил карда шавад. Дар ҳақиқат дар натиҷаи ташкил ва фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкорони навтаъсис ба мушкилотҳои ҳуқуқӣ бархурдор мешаванд, ки ин аз паст будани фарҳанги ҳуқуқии онҳо шаҳодат медиҳад. Бинобар ин зарур аст, ки сатҳи донишҳои ҳуқуқӣ ва молиявӣ онҳо баланд бардошта шавад. Бо ин мақсад пешниҳод менамоем, ки аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ Барномаи давлатӣ бо номи “Тарбияи ҳуқуқии соҳибкорон” қабул карда шавад. Дар чунин ҳолат зарур аст, ки нақша-чорабиниҳои низомнок дар шаҳру ноҳияҳо тартиб дода шуда, дар байни соҳибкорон маҳфилҳо ва семинарҳо бо мақсади баланд бардоштани маърифатнокии ҳуқуқии онҳо гузаронида шавад. Ин иқдом метавонад ҷиҳати боло бурдани фарҳанги ҳуқуқии онҳо хизмат намояд.

Бояд қайд намуд, ки яке аз роҳҳои асосии боло бурди фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон - ин ташкили курсҳои омӯзишӣ оиди масъалаҳои муҳимми соҳибкорӣ мебошад. Бояд гуфт, ки ташкили чунин курсҳо бештар барои соҳибкорони навтаъсис муҳим мебошад, чунки соҳибкоре, ки нав ба чунин фаъолият машғул мешавад дар оғоз метавонад ба мушкилиҳои зиёди ҳуқуқӣ дучор гардад. Дар натиҷаи омӯзиши чунин курсҳо маърифати ҳуқуқии соҳибкорон баланд бардошта мешавад ва онҳо метавонанд аз уҳдаи мушкилотҳои ҳуқуқӣ хангоми фаъолият бароянд.

Дигар воситаи боло бурду фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон нашр намудани адабиёти ҳуқуқӣ ба тариқи ҷопӣ ва электронӣ дар сомонаҳои расмӣ мақомоти давлатӣ, инчунин ташкили машвартхонаҳои ройғони ҳуқуқӣ ҳам дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва ҳам дар шаҳру ноҳияҳо ва ҷамоатҳо мебошад, ки бевосита метавонанд таъсири худро дар рушди шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон расонанд.

Бо мақсади баланд бардоштани савияи касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии соҳибкорон пешниҳод менамоем, ки соҳибкоре, ки ба муомилоти савдоӣ машғуланд ва ё марказҳои хизматрасоние, ки бо мардум сару кордоранд, ҳатман бояд ба шахсоне иҷозат дода шавад, ки дорои маълумоти касбӣ аз рӯи ихтисос бошанд. Дар чунин сурат аз як тараф фарҳанги ҳуқуқӣ ва донишҳои касбии соҳибкорон баланд бардошта мешавад, аз тарафи дигар бошад, фаъолияти соҳибкорӣ низ пешрафт менамояд.

АДАБИЁТ

1. Аграновская В.Е. Правовая культура и обеспечение прав личности (Электронный ресурс)/ Отв. ред. Е.А. Лукашева. - М.: Наука, 1988.
2. Камаров С.А., Малько А.В. Теория государства и права М., 1999.
3. Насурдинов Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государства в Таджикистане. Душанбе: «Истеъдод», 2010
4. Саъдизода Ҷ. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дис.... барои дарёфти номзади илми ҳуқуқ аз рӯи ихтисоси 12.00.01. Душанбе, 2018.
5. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. Ҷилди 2. Душанбе: «Империа-Групп», 2010.
6. Ниг.: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/68> (санаи мурочиат 20. 08. 2019)

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. *Алиев Фарух Шарифович* - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи тиҷоратӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.

2. *Ҳакимов Шаҳбоз Шодибоевич*- ассистенти кафедраи ҳуқуқи тиҷоратӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В условиях развития цифровой экономики наблюдаются консервативные реформы, которые выявляются в первую очередь этапом формирования и усиления ресурсной базы торговых предприятиях. Помимо этого, особо актуальными вопросами, встречающимися на пути данных организаций становятся эффективное распределение и применение ресурсного потенциала предприятий и организаций для получения максимальной прибыли.

Исходя из этого, первостепенная задача, стоящая перед торговыми компаниями - это выработка стратегии менеджмента активами (ресурсным потенциалом). Данная стратегия могла бы быть настроена на развитие целенаправленной программы по выпуску продукции, приспособленной к процессу в ситуациях динамично модифицирующейся экономической конъюнктуры. В данном контексте необходимо отметить значимость создания целевых направлений формирования активов (ресурсного потенциала) торговых компаний, в ходе осуществления которого будут увеличиваться. [3. С.168].

Ансофф И. в своих работах указывает, что: «проблема стратегического развития предприятий, разработки направлений его функционирования и развития, а также ресурсного потенциала исследованы в различных работах».

Исходя из этого, проблемы формирования целевого вектора развития активов (ресурсного потенциала) организации, особенно торгового предприятия недостаточно изучены и требуют дальнейшего исследования.

На наш взгляд, формирование приоритетных направлений развития ресурсного потенциала торгового предприятия невозможно без проведения всесторонней оценки его интересов и их учета, среди которых важным считается обеспечения его конкурентоспособности.

Кроме того, важным считаем, что определённой основой формирования целевых контуров развития ресурсного потенциала становится полная концентрация проводимых действий, разрабатываемые и реализуемые в ходе главных направлений развития торгового предприятия. С другой стороны, влияние руководителя в процессе менеджмента ресурсного потенциала предприятия непосредственно должно быть скоординировано в ходе общей системы менеджмента хозяйствующего субъекта и трактоваться, истекая из главных целей по развитию. Особо значимы курсы целевого развития ресурсного потенциала. Требуется конкретно определить и выявить цель и стратегию торговой организации, по сути [6.С121].

Несмотря на это, для благополучного процесса созданной стратегии торговой компании необходимо выработать целевой курс формирования ресурсного потенциала, который будет содействовать правильной постановке структуры, и получить нужный результат решений установленных задач ранее.

Обоснование и выявление этих направлений остается первостепенно значимым явлением, так как существующие на сегодня у многих торговых организаций активы (ресурсы), не удовлетворяют потребности действующей экономической обстановки к структуре и степени имеющихся ресурсного потенциала, что по сути ставит вопрос о нужной конфигурации сфер влияния, которые являются первостепенными.

Приоритетный курс развития ресурсного потенциала торгового предприятия является не стандартизированной составляющей, так как требуется найти такие приемлемые варианты для всех хозяйствующих субъектов, где в первую очередь будут приниматься во внимание их существующие стратегические интересы и ценности. Необходимо отметить, что интересы, которые выявляются в процессе деятельности хозяйствующего субъекта на определенной стадии развития, в конечном итоге и определяют главные приоритеты компании или организации. [1].

Приоритетный курс развития ресурсного потенциала можно считать целесообразным, если в нем учитывается ряд взаимосвязанных элементов, таких как социальные нужды, внутренняя среда торговой организации и реальная обстановка в торговой сфере.

Для формирования приоритетных направлений следует уточнить основные критерии. Поэтому основным критерием выбора приоритетных направлений развития ресурсного потенциала торгового предприятия, считается адаптация ресурсных и потенциальных возможностей предприятия к конкретной рыночной ситуации.

С другой стороны, важным считаем рассмотрение приоритетных направлений развития ресурсного потенциала хозяйствующего субъекта, как одного из главных направлений развития, которое может по-настоящему укрепить и поднять уровень конкурентоспособности организации, закладывая его стабильность и финансовую независимость.

В этих условиях в качестве одной из основных задач их формирования считаем понятие основных направлений для создания и внедрения стратегии развития торгового хозяйствующего субъекта, а также его инновационной, научной и технической составляющей. Также хотелось бы обратить внимание на приоритеты по целевым направлениям ресурсного потенциала развития, таких как инновационные, научные, экономические, производственные и т.д. Все эти составляющие должны в полной мере восполнить реальные нужды многих функциональных направлений организации. С учетом всех особенностей сложным остается вопрос в определении единства целей и нужд сторонних подразделений торгового предприятия и его хозяйственной деятельности, вследствие чего необходимо брать во внимание взаимосвязанную повестку по решению вопросов некоторых хозяйствующих секторов организации [5.С.113].

В противовес этому, определение основного курса развития ресурсного потенциала торгового предприятия исходит от тактических целей, стратегии развития деятельности торговой организации. Их материализация определяется существующим положением ресурсного потенциала торговой организации и способностями их наращивания и формирования.

В этих условиях, принимая во внимание экономические реалии сегодняшнего дня, надо отметить интеллектуально-инновационные направления. В целом, их осуществление дает направленность инновационного характера ресурсного потенциала организации, стратегической гибкости и большой рост конкурентной активности торговой организации.

Таким образом, мы рекомендуем следующие приоритетные направления для формирования ресурсного потенциала торгового предприятия по следующим направлениям:

- 1) оценка существующей ситуации на рынке, основных технологических направлений развития, меняющаяся динамика действующих и вновь созданных рынков сбыта;

- 2) оценка контроля основных направлений развития научно-технологического и инновационного потенциала;

- 3) анализ более допустимых движений инновационно-технического развития и прогноза по причине структурных колебаний экономики в целом и многих факторов, которые воздействуют на процесс развития целиком;

- 4) выявление главных показателей хозяйственной активности организации, новых перспективных товаров и услуг, обретенных в процессе осуществления действий приоритетного курса развития ресурсного потенциала, а также анализ существующего и требуемых параметров ресурсного потенциала;

- 5) подготовка действий по практическому осуществлению приоритетных направлений, в том числе процессы инновационного характера, а также инвестиционной, научно-технологической политики хозяйствующего субъекта [5.С.119].

Исходя из вышеперечисленного, реализация рекомендуемых этапов будет содействовать созданию приоритетного курса формирования ресурсного потенциала торговых предприятий.

Также необходимо обратить внимание на учет факторов, воздействующих на формирование основных направлений ресурсного потенциала, то есть для выявления периода жизненного цикла торгового предприятия. Все торговые организации преодолевают разные этапы развития, от начального образования организации, до полной ликвидации или подъема.

По нашему мнению, выявить этапы жизненной активности торгового предприятия в процессе создания и его предстоящего развития ресурсного потенциала дает основание в первую очередь делать прогнозы динамики перспективного развития, аргументировать и создавать надлежащие процессы.

Все это способствует выявлению более точных приоритетов существующего и стратегического функционирования торговой организации и его ресурсного потенциала.

Аргументация и создание нужных процессов, также дает основания результативно влиять на ход развития ресурсного потенциала торгового предприятия. Следует обратить внимание на тенденцию развития жизнедеятельности организации, меняющуюся динамику рынка, спроса и предложения, воздействие окружающей среды, которые подталкивают на модернизацию стратегических задач, а также приоритетный курс развития ресурсного потенциала. [9].

Все это плотно взаимосвязано с учетом теории жизнедеятельности организации, где помимо изменения курса развития организации также рассматриваются оценочно-прогнозные ориентиры развития ресурсного потенциала. Такой ход действий показывает результативность механизма влияния системы менеджмента организации на процессы формирования ресурсного потенциала.

Исходя из этого, принцип теории жизнедеятельности развития ресурсного потенциала предполагает, как непрерывный цикл действий, призывающий надлежащего менеджмента. Данная активность санкционирует, по сути, создавать и аргументировать приоритетные ориентиры формирования ресурсного потенциала, приносящие огромные возможности, а также обеспечивает их осуществление в действии, заблаговременно делать прогнозы и выявлять нужные и актуальные изменения параметров другими составляющими, достигая необходимого результата.

Данная модель показывает стратегическое управление ресурсного потенциала торговых предприятий, проявляющая административное влияние на предпринимательские действия, а также его стратегическое формирование с учетом функции подсистем и системы менеджмента, содействующая эффективной реализации его функций.

На наш взгляд, предлагаемая модель имеет вспомогательный характер для создания направлений развития организации. Сам процесс создания ресурсного потенциала формирует нужные подспорья для оптимального выполнения стратегии торговой организации, обеспечивающие конкурентоспособные преимущества.

Как показывает практика, за последний период торговые предприятия для оценки общих качественных параметров (характеристик), проявляющих конкретное воздействие на ресурсный потенциал, применяют метод экспертного анализа.

В ходе результата опроса были выбраны оптимально существенные факторы, по средствам которых наблюдалось большое количество объектов ($i=1, n; n=7$), где оценку x_{ij}^h сделали m группа экспертов ($j=1, m; m=2$) по l результатам ($h=1, l; l=3$) методом прямой оценки. [6.С.123].

В форме показателя был определен уровень воздействия на создание ресурсного потенциала. Параметры показателя x_{ij}^h были получены по результатам оценки экспертами на основе опроса по уровню их воздействия и распределение объектов для совместной оценки в условиях торгового предприятия, учитывая сумм S_i их степени x_{ij}^h полученных в процессе анализа каждым j экспертом.

С учетом разных научных подходов исследования стратегических процессов и специфичности торговых предприятий на рисунке 1 нами предлагается модель стратегического управления ресурсного потенциала.

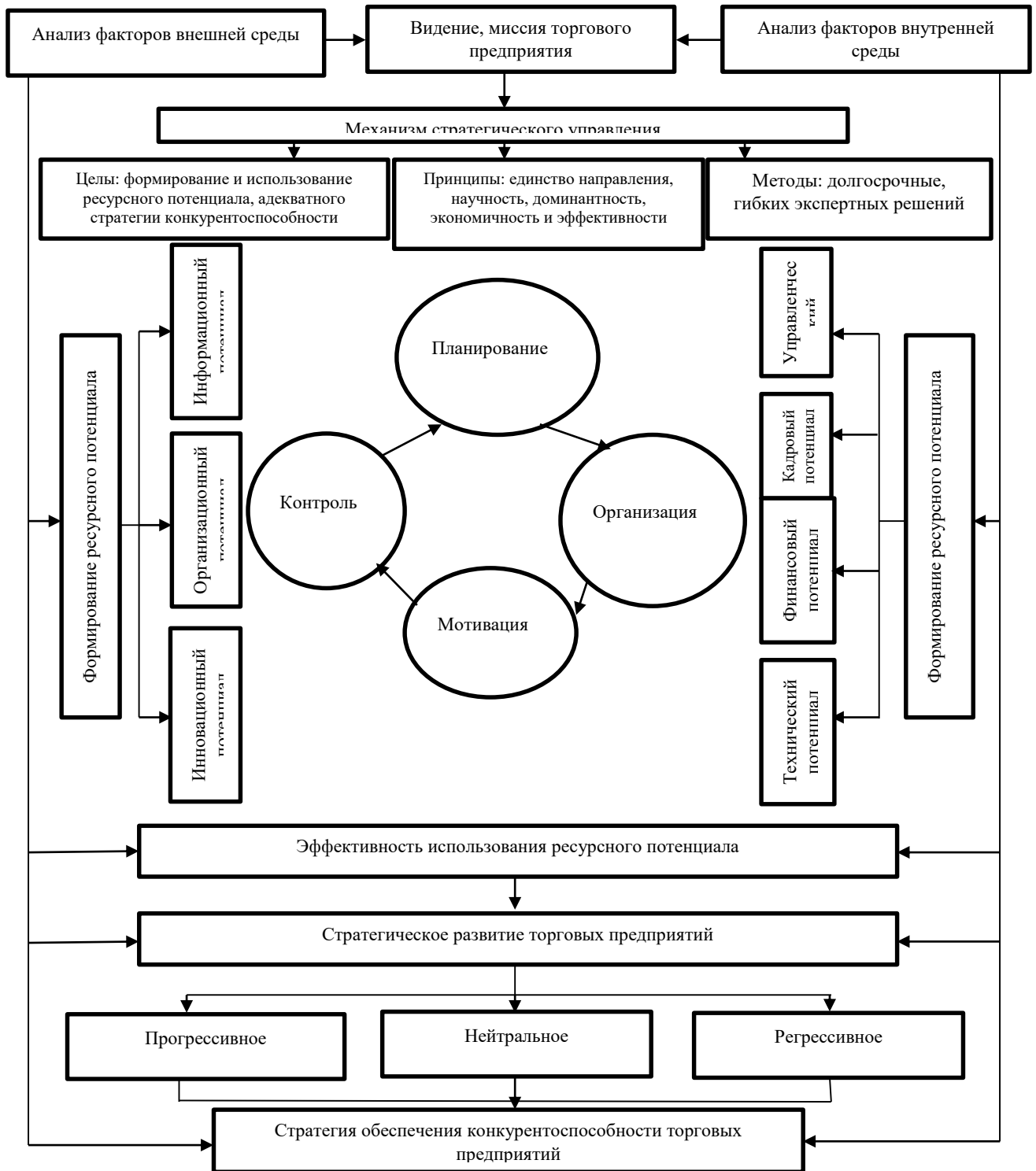

Рисунок 1 - Модель стратегического управления ресурсного потенциала торговых предприятий

Используя показатели распределения, осуществляется суммирование уровня воздействия факторов на развитие ресурсного потенциала, а оценка очередности снижения значимости факторов производится со стороны экспертов. Результаты оценки влияния качественных параметров на ресурсный потенциал торгового предприятия ООО «СМ Арзанда» приведены в таблице 1.

Таблица 1. Влияние качественных параметров на ресурсный потенциал торгового предприятия ООО «СМ Арзанда»

№ п/п	Факторы	Эксперты			Место в опросе
		Значительное	Среднее	Незначительное	
1	Оплата труда работников	61,0; 45,5	27,7; 32,3	12,5;19,0	3;4
2	Применяемые технологии товародвижения	25,5; 19,0	38,0; 44,7	32,3;32,3	7;7
3	Структура численности работников	32,3;46,8	52,3; 19,5	12,5;39,5	6;5
4	Механизация и автоматизация торговых процессов	78,0; 64,9	19,6; 23,7	- ;7,6	1;2
5	Соотношение заемных/собственных средств торгового предприятия	23,3; 52,3	25,7; 25,7	- ;19	5;3
6	Профессионально-квалификационный уровень торгового предприятия	52,3; 72,3	39,0; 27,6	7,8; -	4;1
7	Структура ассортимента товаров торгового предприятия	39,6; 32,7	27,6; 25,7	32,4; 39,5	5;6

Источник: расчеты авторов

Используя показатели таблицы 1 делаем распределение, а результаты указываем в таблице 2

Таблица. Ранжирование параметров по степени влияния на деятельности торгового предприятия ООО «СМ Арзанда»

Объект	1	2	3	4	5	6	7
Сумма S_i	7	14	11	3	8	5	11

Величина коэффициента конкордации рассчитывается по формуле:

$$W = \frac{12 \sum_{i=1}^n d_i^2}{m^2 n(n^2 - 1) - m \sum_{j=1}^m T_j} = 0,7700, \text{ характеризует уровень совпадения мнения экспертов,}$$

так как $\chi^2 = 5,390 < \chi^2_{табл} = 13,360$.

Подводя итоги выявленных результатов распределения по уровню воздействия параметров дают основания выделить некоторые из них по уровню воздействия на ресурсный потенциал торговой предприятия ООО «СМ Арзанда»:

1. Механизация и автоматизация торговых подходов;
2. Степень профессиональной подготовленности работников торговых предприятий;
3. Заработная плата работников торговых предприятий;
4. Паритет собственных или заемных средств;
5. Количество работников торговых предприятий;
6. Рационализация товарной номенклатуры торговых предприятий;
7. Развитие логистической инфраструктуры.
8. Совершенствование товароснабжения торговых предприятий.

На наш взгляд, аналогичный опрос можно проводить и по другим торговым предприятиям города Душанбе.

Мы считаем, что создание условий для ускоренного развития ресурсного потенциала необходимо проводить с учетом существующего процесса деятельности торгового предприятия, стратегических направлений, рыночной конъюнктуры. Все это выявляет правильность определения приоритетных направлений в конкретные сроки деятельности, так как их развитие исходит от стадии работоспособности, на которой находится торговое предприятие.

В качестве базовых параметров эффективности реализации приоритетных направлений развития ресурсного потенциала в торговых предприятиях в Республике Таджикистан можно считать следующее:

- Приложение максимум усилий к росту результативности его деятельности;
- Повышение эффективности формирования и использования ресурсного потенциала торгового предприятия;
- Рост конкурентоспособности торгового предприятия;
- Обеспечение стабильной работоспособности предприятий и ее финансовую независимость.

Также важно отметить, что число базовых перспективных направлений, его видов и механизмов социального и экономического роста кадрового потенциала считаем:

- организация деятельности по повышению уровня привлекательности основных должностей сотрудников в сфере торговли;
- неправительственные денежные вливания частных и корпоративных торговых предприятий, с целью разработки и реализации новых подходов с использованием современного оборудования в торговой сфере;
- модернизация системы высшего профессионального образования, касающаяся сферы торговли;
- создание центров по отбору перспективных сотрудников для дальнейшего обучения в сфере услуг;
- создание сетей бизнес-инкубаторов, технопарков, аутсорсинговых организаций, объектов социальной инфраструктуры для повышения уровня торговой отрасли. [5.С.124].

Кроме того, необходимо обратить внимание воздействия некоторых параметров на действующие элементы ресурсного потенциала торгового предприятия, улучшенный результат которого обеспечит плюсовой эффект от продажи товаров.

Анализ такого воздействия выявляется элементами, степень которых должным образом, увеличится в процессе внедрения приоритетного направления в целом. Следует отметить, что остаточный взаимопревращающий эффект определяется по средствам расчётной единицы рынков всей продукции, образование которых осуществляется наравне с приоритетами организации и параллельно через оценку конкурентных преимуществ организации, образованных, достигших положительных результатов, с учетом элементов ресурсного потенциала.

Осуществление приоритетов организации формирования ресурсного потенциала дает возможность делать скоординированные административные решения, касательно его применения и увеличения в ситуации сложных ресурсных ограничений. Исходя из этого, создание конкретных приоритетов развития ресурсного потенциала торгового предприятия невыполнима по одному принципу, так как определенная организация идентична по своей специфике. С учетом всех особенностей при создании таких направлений разумно было бы проведение анализа как внешней, так и внутренней среды организации. [8.С.206].

В целом, оценка потенциалов и проблем дает основания выявить множество подходов развития и надлежащий уровень развития ресурсного потенциала.

Несмотря на разность подходов, необходимо отметить, что почти на каждом этапе жизнедеятельности торгового предприятия ключевыми из приоритетов ресурсного потенциала являются инновации.

Итогом осуществления инновационных приоритетов формирования ресурсного потенциала является создание и применение качественных услуг в сфере торговли, которые могли бы быть конкурентоспособными на внутреннем и внешнем рынках. Для этого необходимо формировать целенаправленные научные исследования и разработки, процессы по повышению уровня инновационных подходов в сфере торговли.

Таким образом, реализация выделенных направлений позволяет повысить эффективность торгового обслуживания в современных условиях развития цифровой и инновационной экономики, а также способствовать повышению уровня жизни населения страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алимов К.К., Формирование ресурсного потенциала торговых предприятий: развития и эффективность. Материалы VI международной научно практической конференции «Таджикистан и современный мир: актуальные проблемы развития инновационной экономики» г. Душанбе, 20-21 июня 2018.стр 172-175.
2. Алимов К.К., Ресурсный потенциал торговых предприятий и его роль в развитие экономики Вестник ТГУК, (научный журнал) №4 (25). Душанбе-2018. С. 81-85.
3. Алимов К.К., Экономико-математическое моделирование ресурсного потенциала в торговых предприятиях. Вестник ТГУК, (научный журнал) №1 (30). Душанбе-2020. С. 168-174.
4. Раджабов Р.К., Толибов К.К., Алимов К.К. Формирование устойчивого развития ресурсного потенциала торговых предприятий в современных условиях. Вестник ТГУК, (научный журнал) №1 (30). Душанбе-2020. С. 11-18.
- 5.Алимов К.К., Ресурсный потенциал торговых предприятий и эффективность его использования. Монография. Отпечатано в типографии “Душанбе принт” Душанбе-2022. 155 стр.
6. Алимов К.К., Ресурсный потенциал торговых предприятий и эффективность его использования: дисс. канд. экон. Наук.: 08.00.05 / Алимов Комилджон Касирович, - Душанбе, 2021 г. – 192 с.
7. Витковский А.Ф. Проблемы формирования ресурсного потенциала предприятия/ А.Ф. Витковский // Символ науки. -2016. - № 9-1. - С.77-80.
- 8.. Донец Л.И. Методы оценки ресурсного потенциала предприятия/ Л.И. Донец // Стратегия предприятия в контексте повышения его конкурентоспособности. - 2017. - № 6. - С.205-209.
9. Мозголина Л. В., Развитие ресурсного потенциала предприятий сферы услуг, дисс. канд. экон. наук: 08.00.05/ Мозголина Л.В., Санкт-Петербург.,2005. -151с.
10. Бузько И.Р., Дмитренко И.Е., Сущенко Е.А. Стратегический потенциал и формирование приоритетов в развитии предприятий: Монография. - Алчевск: Изд-во ДГМИ, 2002. - 216 с.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Алимов Комилджон Касирович - к.э.н., заведующий кафедрой экономики и организации бизнеса ТГУК. E-mail:alimov-30-86@mail.ru

АЛИМОВА М.А.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЛАСТИ МОБИЛЬНЫХ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЙ НА ПРИМЕРЕ ТАДЖИКИСТАНА

В данной научной статье рассматривается нормативно-правовая база и политические проблемы, связанные с мобильными телекоммуникациями в Таджикистане в контексте продолжающегося цифрового прогресса. В исследовании анализируется распределение спектра, правила сетевого нейтралитета и законы о конфиденциальности, относящиеся к мобильной связи, а также обсуждается роль государственной политики в обеспечении справедливого доступа к мобильным сетям и содействии цифровому прогрессу в регионе, также текущая нормативно-правовая база, регулирующая мобильные телекоммуникации в Таджикистане. Она включает в себя анализ политики распределения спектра и ее эффективности в содействии эффективному использованию радиочастот. Кроме того, в исследовании рассматриваются механизмы регулирования для обеспечения справедливой конкуренции между операторами мобильной связи, стимулирования инноваций и решения проблем нехватки спектра.

Ключевые слова: цифровизация, технологии, рынок мобильных услуг, качество мобильных услуг, цифровая экономика, спектральные ресурсы, регулирования мобильной связи,

Политика в области телекоммуникаций понимается с точки зрения количества абонентов мобильной связи, охвата мобильной связью и эффективности мобильной связи охват и производительность мобильной связи, в то время как инновации в области мобильных денег представляют собой счета мобильных денег, мобильный телефон, используемый для отправки денег, и мобильный телефон, используемый для получения денег. [1].

Республика Таджикистан, как и многие другие страны, сталкивается с многочисленными проблемами в регулировании сектора мобильных телекоммуникаций.

Телекоммуникации требуют, как дерегулирования, так и либерализации для повышения эффективности, инноваций и ультимативности для повышения благосостояния потребителей.

Одной из основных проблем регулирования мобильной связи в Таджикистане является отсутствие эффективной конкуренции. На рынке доминирует ограниченное число операторов, что приводит к ограничению выбора для потребителей и потенциальному росту цен. Поощрение честной конкуренции путем внедрения прозрачных процедур лицензирования и стимулирования прихода новых операторов может помочь решить эту проблему.

Эффективное управление спектром жизненно важно для оптимального функционирования мобильных сетей. Таджикистан сталкивается с проблемами в эффективном управлении и распределении спектральных ресурсов. Отсутствие комплексной национальной политики и стратегии использования спектра приводит к неэффективному использованию спектра и возможности возникновения помех между операторами. Создание надежной нормативно-правовой базы для управления спектром значительно повысит производительность и охват мобильных сетей.

Обеспечение высокого качества услуг (QoS) для пользователей мобильных телекоммуникаций является одним из важнейших аспектов регулирования. Таджикистан испытывает трудности с поддержанием постоянных стандартов QoS из-за различных факторов, таких как перегруженность сети, неадекватная инфраструктура и ограниченные возможности мониторинга. Внедрение контрольных показателей QoS, проведение регулярных аудитов и стимулирование операторов к инвестированию в усовершенствование сети может помочь улучшить общий пользовательский опыт.

Защита прав и интересов потребителей - еще одна серьезная проблема в сфере регулирования мобильной связи. Для этого необходимо повысить прозрачность ценообразования, тарификации и предоставления услуг. Укрепление законов о защите прав потребителей, создание независимого регулирующего органа и внедрение механизмов для разрешения жалоб потребителей будет способствовать созданию справедливого и конкурентного рынка.

С ростом зависимости от мобильных услуг защита персональных данных и обеспечение кибербезопасности приобретают первостепенное значение. Абоненты сталкиваются с проблемами в разработке и применении надежных нормативных актов по защите данных. Принятие всеобъемлющих законов о защите данных, повышение осведомленности о кибербезопасности и сотрудничество с международными партнерами в борьбе с киберугрозами помогут защитить конфиденциальность и безопасность пользователей мобильной связи.

Регулирование мобильной связи в Республике Таджикистан необходимо для обеспечения конкурентного рынка, предоставления качественных услуг, защиты прав потребителей и решения возникающих технологических проблем. Решив вышеупомянутые проблемы, Таджикистан сможет создать благоприятную среду для устойчивого роста и развития сектора мобильных телекоммуникаций.

Мобильные телекоммуникации приносят обществу как выгоды, так и проблемы. Например, Мобильные телекоммуникации способствуют социальному развитию и поощряют равенство и инклюзивность. Кроме того, эти технологии создают новое пространство - киберпространство. Это пространство отделено от физического или офлайн-пространства. Появление этого пространства привело к тому, что регулирующие органы столкнулись с трудностями при разработке подходящих нормативных актов. Речь идет о нормативных актах, которые понимают работу и динамику Мобильные телекоммуникации. В основном регулирующие органы принимают нормативную базу, которая подходит для контроля физической или офлайновой среды. В этих нормативных актах, в частности, признается, что источником регулирования является закон или правовые нормы. В основном регулирующие органы постоянно изобретают колесо регулирования мобильных телекоммуникаций в надежде на то, что случайно появятся или будут найдены подходящие нормы регулирования мобильных телекоммуникаций. Как следствие, нормативные акты в сфере телекоммуникаций зачастую усугубляют существующую дилемму регулирования телекоммуникационной отрасли.

Исходя из этого понимания, нормативные акты в сфере мобильных телекоммуникаций должны быть привязаны к технологиям и иметь возможность развиваться или эволюционировать вместе с ней. [2].

Регулирование мобильных телекоммуникаций в Таджикистане подразумевает многогранный подход, объединяющий практические, теоретические и унаследованные соображения. Данное исследование направлено на решение проблем, связанных с согласованием традиционных и новых рамок для эффективного регулирования мобильных телекоммуникаций и стимулирования цифрового прогресса в стране.

Опираясь на институциональную теорию, в анализе рассматриваются исторические и культурные основы, влияющие на развитие регулирования мобильных телекоммуникаций в Таджикистане. Кроме того, теория диффузии инноваций проливает свет на принятие и распространение мобильных технологий, особенно в сельских и отдаленных районах, и предлагает понимание проблем, связанных с унаследованными инфраструктурами и практиками.

В документе, включающем практические аспекты, рассматривается текущее состояние инфраструктуры мобильных сетей, нормативно-правовое регулирование и меры по защите прав потребителей. В нем также оценивается возможность разработки политики на основе фактических данных и передового международного опыта, которые могут способствовать

формированию и совершенствованию нормативно-правовой базы в области мобильных телекоммуникаций в Таджикистане.

В сфере мобильных телекоммуникаций существует несколько законодательных норм и правил, которые регулируют различные аспекты отрасли. Вот некоторые ключевые области, на которые следует обратить внимание:

1. Лицензирование и распределение спектра: Правительства регулируют распределение радиочастотного спектра, который необходим для мобильных телекоммуникаций. Они выдают лицензии операторам, обеспечивая честную конкуренцию и эффективное использование ограниченных ресурсов.

2. Защита потребителей: Нормативные акты направлены на защиту прав и интересов потребителей. Они могут включать правила прозрачного выставления счетов, защиты конфиденциальности, качества услуг и справедливых механизмов разрешения споров.

3. Сетевой нейтралитет: в некоторых странах действуют правила сетевого нейтралитета, обеспечивающие равное отношение операторов сетей ко всему интернет-трафику. Это предотвращает дискриминацию или преимущественное отношение к определенному контенту, приложениям или услугам.

4. Защита данных и конфиденциальность: Законы и нормативные акты регулируют сбор, хранение и обработку персональных данных операторами мобильной связи. Эти нормы обеспечивают безопасное обращение с информацией пользователей и их согласие.

5. Безопасность и наблюдение: Правительства могут принимать законы, обеспечивающие безопасность мобильных сетей и защиту от киберугроз. Однако существует тонкий баланс между мерами безопасности и защитой частной жизни пользователей.

6. Политика конкуренции: Власти часто контролируют и регулируют конкуренцию в секторе мобильных телекоммуникаций, чтобы предотвратить монополию или антиконкурентное поведение. Это способствует созданию справедливых рыночных условий.

7. Регулирование роуминга: во многих регионах существуют нормативные акты, обеспечивающие справедливое ценообразование и прозрачность для потребителей при использовании услуг мобильной связи за рубежом. Это предотвращает взимание чрезмерной платы за роуминг.

8. Службы экстренной помощи: Законодательство обычно обязывает операторов мобильной связи предоставлять доступ к службам экстренной помощи, что позволяет пользователям совершать экстренные звонки даже без активного тарифного плана.

Важно отметить, что конкретные законы и правила отличаются в зависимости от страны, поскольку в каждой юрисдикции существует своя нормативная база. Кроме того, отрасль мобильных телекоммуникаций динамична, и нормативные акты могут меняться в зависимости от появления новых технологий и проблем.

Таджикистан, как страна, переживающая цифровую трансформацию, сталкивается с уникальными нормативными и политическими аспектами в сфере мобильных телекоммуникаций. Подход правительства к распределению спектра, сетевому нейтралитету и законам о конфиденциальности существенно влияет на цифровой прогресс, доступ к мобильным сетям и общее развитие страны. Понимание динамики этих нормативных и политических рамок имеет решающее значение для оценки состояния мобильных телекоммуникаций и их последствий для цифрового будущего страны.

Выявление и решение политических проблем в сфере мобильных телекоммуникаций необходимо для устойчивого цифрового прогресса. В документе освещаются существующие проблемы, связанные с нормами сетевого нейтралитета и их соблюдением в Таджикистане. В нем также рассматриваются сложности обеспечения конфиденциальности и безопасности данных в контексте мобильной связи, подчеркивается необходимость разработки надежной политики, защищающей пользователей и одновременно способствующей инновациям и росту цифровой экосистемы.

Недавно в Европе была проведена реформа регулирования электронных коммуникаций. Одной из ярких особенностей реформы стало то, что большая часть экономического регулирования - так называемый режим значительной рыночной власти - основывается на антимонопольных принципах. В частности, регулируемые рынки должны быть определены в соответствии с методологией антимонопольного законодательства. [3].

Нормативно-правовая база, регулирующая распределение спектра в Таджикистане, является важнейшим компонентом сектора мобильных телекоммуникаций страны. Эффективное распределение и управление радиочастотами необходимо для развития конкуренции, обеспечения качества услуг и позиционирования страны для цифрового прогресса. Анализ распределения спектра может быть основан на теории промышленной организации, в частности, на последствиях рыночной структуры, конкуренции и регулятивных мер в телекоммуникационном секторе. Эмпирические исследования других стран могут дать сравнительный анализ эффективных подходов к управлению спектром.

Регулирование сетевого нейтралитета играет ключевую роль в обеспечении открытого и недискриминационного доступа к интернет-услугам. В контексте Таджикистана изучение теоретических основ сетевого нейтралитета, таких как принципы недискриминации, прозрачности и открытого доступа в интернет, является основополагающим аспектом данной работы. Кроме того, анализ может опираться на теорию регулирования, подчеркивая проблемы обеспечения соблюдения сетевого нейтралитета и потенциальные компромиссы между вмешательством регулятора и динамикой рынка, особенно в странах с развивающейся цифровой экономикой.

Законы о конфиденциальности, специфичные для мобильной связи в Таджикистане, требуют тщательного рассмотрения, особенно в свете растущей важности защиты персональных данных и конфиденциальности пользователей. Документ может опираться на правовые и этические основы, связанные с защитой данных, информированным согласием и правами пользователей, встраивая эти обсуждения в более широкий контекст международных стандартов и лучших практик в области защиты конфиденциальности и управления данными.

Изучение роли правительства в обеспечении справедливого доступа к мобильным сетям и содействии цифровому прогрессу требует междисциплинарного подхода. Опираясь на теории государственной политики и управления, анализ может быть направлен на изучение механизмов, с помощью которых разрабатывается, реализуется и контролируется государственная политика, направленная на достижение цифрового охвата и более широких целей социально-экономического развития. Теоретический анализ должен охватывать дискуссии о пересечении технологий, политики и общества, изучая, как политика в области мобильных телекоммуникаций может влиять на возможности образования, экономического роста и гражданскую активность.

Было принято постановление Правительства РТ №208 от 31 марта 2020 года об обязательной регистрации IMEI-кодов всех мобильных телефонов и других мобильных средств "О Порядке регистрации мобильных средств электрической связи и определение функций государственной системы идентификации мобильных средств электрической связи", с 1 мая 2023 года внесение IMEI-кодов осуществлялось «бесплатно» с помощью единого портала оператора системы www.imei.tj.

В соответствии со статьей 6 Закона Республики Таджикистан "Об электрической связи" Правительство Республики Таджикистан постановляет:

1. Утвердить Порядок регистрации мобильных средств электрической связи и определение функций государственной системы идентификации мобильных средств электрической связи (прилагается).

2. Регистрацию мобильных средств электрической связи производить по международным идентификаторам мобильных средств электрической связи в системе регистрации мобильных средств электрической связи (далее - система) в нижеследующие сроки:

- с момента внедрения системы в течение 3 месяцев на пилотной основе бесплатно в автоматическом режиме путем подключения (активизации) к сетям операторов мобильной связи;

- с момента окончания автоматической регистрации в течение 6 месяцев на пилотной основе бесплатно через единый портал или другими способами, указанными в прилагаемом Порядке;

- с момента окончания бесплатной регистрации на платной основе в порядке, установленном Законом Республики Таджикистан "Об электрической связи" и прилагаемым Порядком. [4].

В Таджикистане обязательная регистрация международного идентификатора мобильного оборудования (IMEI) - это государственная политика, направленная на борьбу с незаконным ввозом, оборотом и использованием мобильных устройств. Процесс регистрации требует от потребителей предоставить свою личную информацию и номера IMEI соответствующим органам. Основными причинами такой политики являются: Безопасность: Регистрация IMEI-номеров помогает отслеживать и контролировать использование мобильных устройств, облегчая правоохранительным органам поиск украденных или потерянных телефонов. Это также помогает бороться с неправомерным использованием устройств для незаконной деятельности, такой как мошенничество или терроризм.

Регистрация IMEI-номеров позволяет правительству контролировать импорт мобильных устройств и обеспечивать надлежащее налогообложение. Это помогает генерировать доходы для экономики страны.

Регистрация IMEI помогает телекоммуникационным компаниям более эффективно управлять своими сетями. Она позволяет выявлять и блокировать устройства, которые не соответствуют нормативным требованиям или были украдены. В целом, обязательная регистрация IMEI-номеров в Таджикистане направлена на повышение безопасности, регулирование импорта мобильных устройств и укрепление телекоммуникационной инфраструктуры страны.

На основе проведенного анализа в документе предлагаются рекомендации по принятию политических мер, направленных на устранение низких и других унаследованных ограничений. Они могут включать в себя целевые инвестиции в инфраструктуру, программы по наращиванию потенциала в области цифровой грамотности и переходные меры по приведению унаследованных систем в соответствие с современной нормативно-правовой базой. Исследование выступает за поэтапный подход к реформе системы регулирования, который признает и смягчает влияние низких и других унаследованных факторов на регулирование мобильных телекоммуникаций в Таджикистане.

В заключение следует отметить, что данная научная статья представляет собой углубленный анализ нормативно-правовых и политических аспектов, регулирующих мобильную связь в Таджикистане. Изучая распределение спектра, правила сетевого нейтралитета, законы о конфиденциальности и равный доступ к мобильным сетям, исследование предлагает ценные сведения о влиянии этих рамок на цифровой прогресс в стране. Результаты исследования призваны проинформировать политиков, представителей отрасли и исследователей о проблемах и возможностях формирования благоприятной нормативно-правовой среды для устойчивого развития цифровых технологий в Таджикистане.

Также, следует отметить, что данное исследование подчеркивает важность интеграции практических, теоретических и унаследованных соображений при регулировании мобильных телекоммуникаций в Таджикистане. Признавая и учитывая низкие и другие унаследованные аспекты, политики и заинтересованные стороны отрасли могут создать нормативно-правовую базу, способствующую равному доступу, цифровому прогрессу и устойчивому развитию сектора мобильных телекоммуникаций страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Чурабоев Ғ., Тӯлиев М.С. Чанбаҳои назариявии масоили рушди иқтисодиёти рақамӣ/Тӯлиев М.С., Чурабоев//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. 2020. №3 (32). С. 124-133.
2. Alimova M. Organizational and economic foundation of improving the quality of mobile communication services in the conditions of digitalization of the economy of the republic of Tajikistan / M. Alimova//Journal of Data Acquisition and Processing Vol. 38 (2) 2023 4432 Journal of Data Acquisition and Processing Vol. 38 (2) 2023 4430 ISSN: 1004-9037 <https://sjcjycl.cn/> DOI: 10.5281/zenodo.777479
3. Journal of Financial Regulation and Compliance Simplicе A. Asongu African Governance and Development Institute, P. O. Box 8413, Yaoundé, Cameroon стр.2.
4. "Regulating the Global Information Society" by Brown, I. and Marsden, C.T. (2018).
5. Asongu, Simplicе, Telecommunications Regulation, Mobile Money Innovations and Financial Inclusion (April 12, 2023). Journal of Financial Regulation and Compliance, 31(4), pp. 503-521 (2023)., Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4416842> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4416842>
6. Сомонаи расмии Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон <https://khadamotialoqa.tj>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Алимова Муборак Алимджоновна - старший преподаватель кафедры международных экономических отношений Таджикского государственного университета коммерции, Таджикистан, г. Душанбе. E-mail: malimova2084@gmail.com

НАҚШИ СОҶИБКОРӢ ДАР ТАДБИҚИ ҲАДАФИ ЧОРУМИ СТРАТЕГӢ-САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ КИШВАР

Бо ташаббус ва дастгириҳои бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, фаъолияти соҳибкорӣ дар кишвар рушд карда, омили муҳими рушди иқтисодиёти рақамӣ ба ҳисоб меравад.

Албатта, соҳибкорӣ заҳмати зиёд, масъулият, маҳорат ва истеъдоди баландро талаб менамояд.

Боиси зикр аст, ки имруз соҳибкорӣ омили муҳими рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар гардида, барои расидан ба ҳадафҳои миллӣ ва пешрафти ҳаёти ҷомеа яке аз нақшҳои асосиро мебозад.

Бо ташкили корхонаҳои нав, таъсиси ҷойҳои корӣ, истеҳсоли молу маҳсулот ва хизматрасонии босифат, саҳми соҳибкорони кишвар дар баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва ободонии ватани азизамон назаррас мебошад.

Дар доираи дастгирии давлатии соҳибкорӣ, имрӯз аз ҷониби Ҳукумати кишвар як қатор барнома ва воситаҳои гуногуни дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии фаъолияти соҳибкорӣ амалӣ гардида истодааст.

Баҳри рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар замони соҳибистиқлолӣ як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ аз қабиле Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ, инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мараторий қабул карда шуд, ки бевосита метавонад ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар кишвар замина гузорад. Давлат пайваста санадҳои меъёрию ҳуқуқиро баҳри рушди фаъолияти соҳибкорӣ такмил медиҳад.

Ёдовар мешавем, ки бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ соли 2018 Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешниҳод намуданд, ки саноатикунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми стратегӣ эълон карда шавад ва то соли 2030 ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 30 фоиз расонида шавад. [6. С.79].

«Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 майи соли 2020, №293 тасдиқ шудааст. Бояд қайд намуд, ки дар соҳаи саноати кишвар айни замон Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва барномаҳои соҳавӣ, амалӣ гардида истодаанд. Барномаҳои мазкур ба афзун намудани ҳаҷми маҳсулот, таъмини рақобатнокии он, ташкили корхона ва коргоҳҳои нав бо таъсиси ҷойҳои корӣ ва ҳал намудани вазифаҳои иҷтимоии давлат мусоидат намуда, барои гузариши иқтисодиёти кишвар аз шакли тавлидкунандаи ашъи хом ба истеҳсолкунандаи маҳсулоти ниҳой замина мегузорад.

Бо мақсади тадриҷан зиёд кардани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии рақобатнок ва тақвият бахшидан ба истеҳсолот Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии кишвар солҳои 2022-2026-ро “Солҳои рушди саноат” эълон намуданд, ки дар рушди минбаъдаи мамлакат, ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва таъмин намудани иҷроии ҳадафҳои стратегии миллӣ, аз ҷумла раванди саноатикунонии босуръати кишвар аҳамияти бузург дорад. [1. С.13].

Аз ин рӯ, рӯз то рӯз дар соҳаи саноати ҷумҳурӣ барномаҳои зиёди рушд амалӣ гардида истодаанд, ки ҳадафи асосии онҳо навсозии корхонаҳои пешину бунёди корхонаҳои нав, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, роҳандозии истеҳсоли маҳсулоти нав, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, тақвияти истеҳсоли маҳсулоти

рақобатпазири воридотивазкунанда ва зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти содиротӣ буда, барои гузариши иқтисодиёти кишвар аз иқтисоди аграрӣ - саноатӣ ба индустриалӣ – аграрӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайёри ниҳой замина мегузоранд.

«Ҳиссаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар бояд ба 30 фоиз расонида шуда, дар ин раванд гуногунсамтии истеҳсолоти саноатӣ таъмин карда шавад. Дар ин давра бояд беш аз 500 ҳазор ҷойҳои нави корӣ таъсис ёфта, даромади пулии аҳоли беш аз 2 баробар зиёд гардад ва ҳиссаи табақкаи миёнаи аҳоли ба 45 фоиз расонида, дар натиҷа сатҳи камбизоатӣ то 15 фоиз коҳиш дода мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки бо ба даст овардани соҳибистиқлоли Ҳукумати кишвар ҳамеша барои инкишоф ва рушди соҳаи саноат баҳри густариш бахшидан ба истеҳсолот ва содироти маҳсулоти тайёр бо роҳи ворид намудани технологияҳои нав, истифодаи ҳарчи бештари манбаъҳои ашёи хоми маҳаллӣ, коркарди пурраи он ба соҳаи саноат мавриди тавачҷӯҳи махсуси қарор дода шудааст.

Хушбахтона солҳои охир аз ҷониби соҳибкорони ватанӣ як қатор корхонаҳои саноатии пуриқтидор ба фаъолият шуруъ намуданд, ки дар рафти саноаткунони кишварамон саҳми беандозаи худро гузоштаистоданд.

Захираю имкониятҳои Тоҷикистон барои рушди истеҳсоли молу маҳсулоти баландсифати саноатӣ, афзоиш додани содирот ва пайдо кардани мавқеи сазовор дар бозори ҷаҳонии молу хизматрасонӣ зиёданд.

Аз ин лиҳоз, ворид намудан ва истифодаи васеи технологияҳои муосири инноватсионӣ, баланд бардоштани сатҳи касбияти мутахассисон, соҳибкорон ва қобилияти идоракунии кадрҳо, ҷорӣ намудани усулҳои муосири менеҷменти сифат ва омодагии кадрҳои баландихтисос омилҳои асосии ноил шудан ба ин ҳадафҳо ба ҳисоб мераванд.

Аз ҷониби Сарвари давлат эълон гардидани моратории дусола ба санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ барои рушди соҳаи саноат ва таъсири бевоситаи он ба бахшҳои дигари иқтисодиёти кишвар заминаи мусоид мегузорад.

Қобили зикр аст, ки соҳибкорони мамлакат, дар навбати худ, дар раванди саноатикунони босуръати кишвар, бунёди корхонаҳои истеҳсолӣ, иншооти иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои кории нав саҳми назаррас гузошта истодаанд ва бовар дорам, ки чунин иқдоми созанда аз ҷониби соҳибкорони ватандӯст вусъати боз ҳам бештар пайдо мекунанд.

Танҳо дар панҷ соли охир аз ҷониби соҳибкорони мамлакат ба маблағи умумии беш аз 12 миллиард сомонӣ қариб 18 ҳазор иншооти табиноти истеҳсоливу иҷтимоӣ сохта, ба истифода супорида шудааст.

Дар доираи сиёсати пешгирифтаи давлату Ҳукумат доир ба дастгирии фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ дар замони соҳибистиқлоли тадбирҳои зарурӣ амалӣ гардида, дар ин самт барои соҳибкорон имтиёзу сабукиҳои зиёд ҷорӣ карда шуданд.

То имрӯз ба онҳо беш аз 120 намуди имтиёзу сабукиҳои андозиву гумрукӣ пешниҳод шуда, шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1 кам гардида, хизматрасонӣ дар ин самт ба таври ройгон ба роҳ монда шудааст. [2. С.12].

Боварии комил дорам, ки бо дастгириҳои бевоситаи Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати кишвар дар самти дастгирии давлатии соҳибкорӣ, ташаббус ва кушишҳои соҳибкорон, шумораи соҳибкорони мувафақ зиёд гардида, бахши мазкур минбаъд низ рушд карда барои расидан ба ҳадафи чоруми стратегӣ - саноатикунони босуръати мамлакат замина бунёд намуда, кишварро ба давлати саноатӣ - аграрии пешрафта мубаддал мегардонад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе –22. 12. 2017.
2. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе –23. 12. 2022
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» / Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. соли 2002, № 4, қисми 1.
4. Қонуни ҚТ «Дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ» аз 23 декабри соли 1992, № 451.
5. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе аз 3 ноябри соли 2021 таҳти №549.
6. Стратегияи милли рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2023. Душанбе-2016.
7. Сомонаи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; www.president.tj.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. **Алимов Комилҷон Касирович** – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи иқтисодиёт ва таълиқи соҳибкории Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. E-mail: alimov-30-86@mail.ru
2. **Амонов Саҳбон Сарватҷонович** – номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в., дотсенти кафедраи иқтисодиёт ва таълиқи соҳибкории Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. Тел. (+992) 935-77-92-00. E-mail: a_sahbon@mail.ru.

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ РУШДИ САВДОИ ЧАКАНА

Савдо яке аз соҳаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ нигаронидашудаи иқтисодиёти миллӣ мебошад. Қонеъгардонии эҳтиёҷоти иҷтимоӣ ба молу хизматрасонӣ заминаи мустаҳкам барои суботи иқтисодӣ ва сиёсиро фароҳам меорад, фазои мусоиди маънавӣ ва психологиро дар байни аҳолӣ таъмин менамояд. Он самти иҷтимоии фаъолияти савдо мебошад, ки танзими доимии давлатро тақозо менамояд.

Таҳияи стратегияи рушд дар соҳаи савдо бидуни таассуроти саҳеҳ дар бораи стратегияи рушди минтақа, бе барномаи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва рушди бозори истеъмоли ғайришмкон аст. Дарки дурусти усулҳои танзими давлатӣ барои сари вақт рафъи монеаҳо дар роҳи рушди корхонаю ташиклотҳо мусоидат хоҳад кард.

Ҳадафҳои стратегияи танзими фаъолияти савдо, ба андешаи мо, фароҳам овардани шароити заруриро бояд эътироф кунанд, ки тавассути он назорати саривақтии бозори истеъмоли, беҳатарии он ва риояи манфиатҳои харидорон имконпазир аст.

Вожаҳои калидӣ: савдои чакана, субъектҳои савдо, бозори истеъмоли, сифати хизматрасонии савдо, ҳавасмандгардонии рушди савдои чакана, танзими давлатии рушди савдои чакана, ҳадафҳои стратегияи танзими давлатии рушди савдо, дурнамои рушди шабакаҳои савдои чакана.

Гузариш ба муносибатҳои бозорӣ хусусияти танзими савдоро ба кулӣ тағйир дод. Бекор кардани банақшагирӣ ва маблағгузори мутғамарказ, ғайридавлатикунонӣ ва хусусигардонии минбаъдаи корхонаҳо, барҳам додани сохтори амудии идоракунӣ, барҳам додани зуҳуроти монополия дар бахши яклухтфурӯшӣ боиси ба даст овардани мустақилияти пурраи ҳуқуқӣ ва иқтисодии субъектҳои фаъолияти савдо гардид. Озодии савдо, ислоҳоти нархҳо ба корхонаҳо имконият фароҳам овард, ки бо таъминкунандагон дар асоси тичорат ва бо салоҳдиди худ муносибатҳо ва сиёсати номгуӣ молҳоро муайян карда, ба муҳити савдо ва дар ниҳоят ба истеъмолкунандагон фаъолияти худро равона намоянд.

Фурӯшанда ва харидор дар шароити иқтисоди бозорӣ ба яке аз субъектҳои афзалиятноки муносибатҳои тичоратӣ табдил меёбанд. Аммо, ин маънои онро надорад, ки давлат бояд берун аз равандҳои дар соҳаи хизматрасонии савдо рухдода истода, бо нақши мушоҳидакунанда оид ба вазъи бозори истеъмоли маҳдуд бошад. Ташаббуси корхонаҳоро афзун намуда, танҳо пешниҳоди маҳсулот дар бозор, боло рафтани сатҳи хизматрасонии савдо, ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои харидорро кафолат дода наметавонад. Мушкилоти ҷиддӣ дар амният ва сифати молҳои фурӯхташаванда боқӣ мемонанд. Таваҷҷӯҳи ҳамешагӣ ба пешбурди рақобат ва пешгирии инҳисорот иақозо карда мешавад. Зарур аст, ки мувозинати байни эҳтиёҷоти соҳаи иҷтимоӣ ба захираҳо, имкониятҳои иқтисодии кишвар ва қонунҳои иқтисодиёти бозорӣ пайдо ва нигоҳ дошта шавад.

Дар робита ба ин, бисёр иқтисоддонҳои маъруф на танҳо дастрасӣ, балки зарурати танзими давлатии савдоро низ эътироф мекунанд. Чизи асосӣ дар ин ҷо кӯмак намудани субъектҳои савдо барои мустаҳкам кардани нуфузашон барои истеҳсоли бевоситаи молҳои истеъмоли, аз ҷумла дастрасӣ дар имтиёзҳои андозӣ барои рушди технологияҳои муосир ва шаклҳои савдо, навсозии заминаи ҳуқуқӣ-меъёрии савдо мебошад.

Дар бораи зарурияти танзими савдо таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи хориҷӣ, аз ҷумла ИМА, Фаронса, Испания, Олмон, Шветсия ва ғайра тасдиқ менамоянд, ки дар баробари мавҷуд будан ё набудани вазоратҳои соҳавӣ, инчунин ҳадамоти махсуси давлатӣ, қонунгузорӣ ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ, ки ба ҳимояи манфиатҳои истеъмолкунандагон нигаронида шудаанд, ки барои назорати риояи қоидаҳои савдо, таъсис ва дастгирии шароити рақобати озод дар бозор, таъмини беҳатарии маҳсулот машғуланд.

Маъноии танзими давлатии савдо дар шароити бозор, ба андешаи мо, муайян кардани "қоидаҳои бозӣ" дар бозори истеъмолий ва назорати истифодаи онҳо, бидуни даҳлат ба фаъолияти хочагидорӣ қорхонаҳо мебошад.

Вазъи имрӯза дар бозори истеъмолий қарорҳои сифатан дигарро дар соҳаи танзими давлатии савдо талаб менамояд. Ҳангоми амалисозии он, риояи чунин принципҳои асосӣ, аз қабилӣ даст кашидан аз идоракунии субъектҳои хочагидорӣ ва самтгирӣ ба идоракунии равандҳои бозори истеъмолий ва инчунин қоҳиш додани таъсири маъмурӣ ба танзими меъёрӣ-ҳуқуқӣ муҳим аст.

Ҳадафҳои стратегии танзими фаъолияти савдо, ба андешаи мо, фароҳам овардани шароити заруриро бояд эътироф кунанд, ки тавассути он назорати саривақтии бозори истеъмолий, беҳатарии он ва риояи манфиатҳои харидорон имконпазир аст.

Бо дарназардошти воқеияти мавҷуда дар бозори истеъмолии Тоҷикистон, *вазифаҳои асосии танзими давлатӣ дар соҳаи савдо* метавон ба таври зайл муайян кард:

- таҳкими заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи савдо;
- рушди муҳити рақобат ва пешгирии зӯхуроти имконпазири инҳисорот дар бозори истеъмолий;
- рушд ва такмил додани инфрасохтори савдо;
- назорати самараноки савдо дар робита ба сифат ва беҳатарии молҳои фурӯхташуда, сатҳи хизматрасонӣ ва қонунгузорӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон;
- ҳифзи бозори дохилӣ дар асоси дастгирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ;
- нигоҳ доштани захираи зарурии мол барои эҳтиёҷоти давлатӣ.

Маҷмӯи вазифаҳои зикршуда на танҳо дар дохили кишвар, балки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ дорои афзалияти давлат мебошад ва вазифа, сохтор ва самти фаъолияти мақомоти иҷроияро дар соҳаи савдои ҳамаи сатҳҳои он, аз ҷумла мақомоти шаҳрӣ муайян мекунад.

Равандҳои танзими савдо маҷмӯи амалҳои дар бар мегиранд, ки паҳлӯҳои гуногуни фаъолияти субъектҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ мустақил буда, ба салоҳияти бисёр мақомоти давлатии дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ марбутанд.

Вақтҳои охир дар танзими давлатии савдо сертификатсияи хизматрасонӣ ва молҳои мавқеи хосро ишғол мекунад, ки ҳамчун тартиби тасдиқи сифат ба талаботи муқарраршуда фаҳмида мешавад.

Шаклҳои номбаршудаи танзими савдои чакана ҳамчун танзимгарони умумии иқтисодии миқёси давлатӣ оварда мешаванд, ки ба вазъи бозори истеъмолий бевосита таъсир мерасонанд. Ба инҳо чораҳои оид ба баланд бардоштани сатҳи неқӯаҳволии аҳоли, махсусан камбизоатон дохил мешаванд, ки талабот ба пардохтпазирии молу хизматрасонию афзун мекунад, низоми молиявӣ ва бонкиро беҳтар мекунад; содатар кардани андозҳо; барқарорсозии истеҳсолоти ҷамъиятӣ; сиёсати оқилонаи гумрукӣ ва ғайра.

Таҳияи стратегияи рушд дар соҳаи савдо бидуни таассуроти саҳеҳ дар бораи стратегияи рушди минтақа, бе барномаи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва рушди бозори истеъмолий ғайриимкон аст. Дарки дурусти усулҳои танзими давлатӣ барои сари вақт рафъи монеаҳо дар роҳи рушди қорхонаю ташкилотҳо мусоидат хоҳад кард.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф ҳалли масъалаҳои зеринро лозим мешуморем: омӯختан ва муайян кардани сохторҳои, ки барои таҳияи сиёсат дар соҳаи танзими фаъолияти савдо дар сатҳҳои гуногун масъуланд; муайян намудани механизмҳои мавҷудаи танзими давлатӣ; таҳлили сохтори ташкилии мақомоти давлатӣ.

Барои фаҳмиши ҳамаҷониба ва омӯзиши минбаъдаи масъалаҳои танзими давлатии фаъолияти савдо бояд механизми мавҷудаи танзими давлатӣ баррасӣ карда шавад. Ба *механизми асосии танзими давлатии савдо* мансуб доништан мумкин аст:

- ташаққули заминаи ҳуқуқии фаъолияти савдо. Ин аз ҷониби давлат қафолати ҳуқуқи моликияти хусусӣ, танзими шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии субъектҳои фаъолияти соҳибқорӣ, танзими муносибатҳои шартномавӣ байни субъектҳои бозор, дар ҳалли баҳсҳои хочагидорӣ нақши доварро иҷро намудани давлат иборат мебошад;

- ҳимояи рақобат ва маҳдуд кардани фаъолияти инҳисорӣ. Ин назорати мақомоти давлатиро аз болои фаъолияти инҳисории табиӣ тавассути танзими нархҳо, тарифҳо, сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда ва андешидани чораҳои манъкунанда нисбат ба ҳама гуна амалҳои инҳисорӣ, ки ба маҳдуд кардани рақобат ё сӯйистифода аз мансаб равона карда шудаанд;

- ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон. Ин тавассути низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла литсензиякунонии намудҳои алоҳидаи фаъолият (масалан, нӯшокиҳои спиртӣ), ки талаботи ҳадди аққали заруриро барои савдо муайян мекунад, тартиби ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон, масъулияти соҳибкорон, низоми ҳимояи давлатӣ ва ҷамъиятии истеъмолкунандагон амалӣ карда мешавад;

- танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва дастгирии шарикӣ иҷтимоӣ. Ин ташаккули қонунгузории меҳнат, низоми шарикӣ иҷтимоӣ байни намояндагони коргарон ва корфармоён, ҳифзи меҳнат ва низоми чораҳои ҳаллу фасли баҳсҳои меҳнатиро пешбинӣ менамояд;

- ташаккул додани низоми андоз. Ин тавассути банақшагирии буҷет, қабули меъёрҳои андоз аз даромад, андоз аз фоида ва дигар имтиёзҳои андоз, инчунин таъсиси низоми Бехатарии иҷтимоӣ амалӣ карда мешавад;

- азнавтасимкунии захираҳо. Ин бо мақсади маблағгузории чорабиниҳо оид ба ҳифзи муҳити зист, дастгирии мақомоти идоракунии давлатӣ ва таъмини Бехатарии дохилӣ ва хориҷии кишвар амалӣ карда мешавад;

- танзими нархҳо ва тарифҳо. Ин аз ҷониби давлат асосан вобаста ба маҳсулот ва хизматҳои монополистҳо амалӣ карда мешавад. Нархҳо ва тарифҳо бо мақсади ҳимояи манфиатҳои истеъмолкунандагон ва роҳ надодан ба мавқеи монополия бо мақсади ба даст овардани фоидаи беасос танзим карда мешаванд;

- танзими давлатии савдои хориҷӣ. Ин тавассути низоми тарифҳои гумрукӣ ва низоми тадбирҳо оид ба мусоидат ва ҳавасмандгардонии савдои хориҷӣ амалӣ карда мешавад.

Намояндагони ассотсиатсияҳои субъектҳои савдо ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар таҳияи механизмҳои танзими савдо дар сатҳи ҳудудҳои маъмурӣ низ иштирок мекунанд. Фаъолияти онҳо, ба фикри мо, метавонад дар ҳалли масъалаҳои зерин саҳмгузор бошад:

- беҳтар кардани сифати мол ва хизматрасонӣ вобаста ба талаботи қонунгузории амалкунанда;

- дастгирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ тавассути қабули уҳдадорихо оид ба фурӯши молҳои онҳо;

- расонидани пешниҳодҳо ба мақомоти дахлдор дар бораи ворид намудани тағйирҳои иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрӣ оид ба беҳтар кардани фаъолияти субъектҳои савдо дар сатҳи минтақавӣ;

- ташкили ҷамъиятҳои, ки манфиатҳои субъектҳои савдори ҳимоя мекунанд.

Бо мавҷуд будани механизмҳои гуногуни танзими давлатӣ, аз ҷумла фаъолияти савдо, дар амалия вазъ тамоман фарқ мекунад. Дар айни замон, дар кишварҳои пешрафта, давлат барои танзими бозор масъулияти муҳимро ба дӯш мегирад, зеро таҷриба нишон медиҳад, ки хоҳиши соҳибкорон дар соҳаи савдо барои бой шудан равона шудааст, ҳатто агар ин ба оқибатҳои манфии иҷтимоӣ низ оварда расонад⁷.

Танзими давлатии фаъолияти савдо ин таъсири давлат ба ҳама субъектҳои соҳибкорӣ бо ёрии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои ҳуқуқии танзими инфиродӣ мебошад. Дар ин раванд давлат риояи талаботи қонунии соҳибкорон ва истифодаи чораҳои ҳавасмандгардонӣ ва масъулиятро дар сурати вайрон кардани талабот назорат мекунад.

Мақсади асосии танзими фаъолияти савдо, ки аз ҷониби давлат амалӣ карда мешавад, фароҳам овардани шароитҳо барои фаъолияти муназзами иқтисодии ватанӣ ва ноил шудан ба иштироки пайвастаи соҳибкорон- резидентҳои давлат дар тақсимоти

⁷Прудников В.М. Государственное регулирование предпринимательской деятельности: 2-е изд. М.: РИОР, 2008. 241 с.

чаҳони меҳнат мебошад. Фаъолият барои ба даст овардани фоидаҳои оптималӣ барои пешбурди соҳибкорӣ равона шудааст.

Ҳар як кишвар ба ташаккули ҳадафу вазифаҳои худ дар соҳаи танзими соҳибкорӣ машғул аст. Ҳамзамон, ҳар яке аз онҳо мекушанд, ки татбиқи ҳамаи усулҳо ва воситаҳои мавҷуда дар заминаи вазъи иқтисодии давлати мушаххас ташаккул ёбанд. Тағйироти бозорҳои байналмилалӣ метавонанд ба мушкилоти кишвар таъсир расонанд. Дар ин ҳолат, механизми танзимкунанда метавонад бегағир боқӣ монад, зеро он вобаста ба хусусиятҳои ин ё он давлати мушаххас таҳия шудааст.

Дар шароити муосир савдои чакана, ҳамчун як соҳаи фаъолият дар рушди бозорҳои маҳаллӣ аҳамияти бузурги иҷтимоӣ иқтисодӣ дорад. Мушкилоти муҳими рушди соҳаи савдо номутаносибӣ дар ҷойгирсозии муассисаҳои савдои чакана дар қаламрави шаҳрҳо мебошад.

Дар шароите, ки соҳибкорон фаъолияти худро барои ба даст овардани фоидаи зиёд равона месозанд, онҳо кушиш мекунанд, ки мағозаҳои худро дар ҷойҳои сераҳоли ва зичии пиёдагардон ҷойгир кунанд.

Усулҳои интихоби маҳалли ҷойгиршавии корхонаи савдо, ки онро муаллифони ватанию хоричӣ баррасӣ кардаанд, бештар ба манфиати соҳибкорон мебошад, ки мақсади асосии онҳо ба ҳадди баландтарин расонидани фоида ташкил медиҳад, равона карда шудааст. Аммо, бахши савдои чакана манфиатҳои давлат ва истеъмолкунандагон низ ба инобат мегирад. Аз ин рӯ, барои интихоби маҳалли ҷойгиршавии муассисаи савдои чакана муносибати асоснок талаб карда мешавад, ки ин имкон медиҳад тавозуни ҳадафҳои гурӯҳҳои манфиатдор дар савдои чакана таъмин карда шавад. Ҷойгирсозии оқилонаи шабакаи савдои чакана дар ҳудуди маҳалҳои аҳолинишин имкон медиҳад, ки ду масъала ҳалли худро ёбад: дастрасии хизматрасонии савдои чакана барои аҳоли ва фароҳам овардани шароити савдо барои фаъолияти фоидаовари онҳо. Дар баробари ин, мо масъалаи ҷойгирсозии дурустро барои субъектҳои савдои фурӯши молҳои истеъмолӣ муҳим мешуморем. Қайд кардан зарур аст, ки харидорон айна ҳол омода нестанд, ки вақти зиёди худро барои сустҷӯ ва хариди молҳо сарф кунанд.

Дар айнаи замон, низоми савдои чаканаи шаҳр аз ҷиҳати сохтор ва андоза объекти мураккаб ва ба таври динамикӣ тағйирёбанда мебошад. Он инфрасохтори шабакаи савдо, низоми иерархии идоракунӣ, кормандони хизматрасон, расмиёти қабули қарорҳо ва як қатор ҷузъҳои сохториро дар бар мегирад, ки фаъолияти низоми мутобиқати онро ба шароити муҳити атроф таъмин мекунанд. Ҳоло се намуди асосии низоми савдои чаканаи шаҳр мавҷуданд: шабакаҳои хурди чаканаи маҳаллӣ ва нуқтаҳои алоҳидаи савдо; шабакаҳои савдои рушдёфтаи универсалӣ (якҷаҳт ва чакана); низоми савдои чаканаи шаҳрҳои махсусгардонидашуда ҳамчун як қисми ҳолдингҳои истеҳсоли мол.

Дар асоси таҳлил, мо тавсия медиҳем, ки усулҳои зерин барои ҳалли масъалаи ҷойгирсозии субъектҳои савдо истифода шаванд: усули рейтингӣ; муносибати шабеҳӣ (аналогӣ); таҳлилди регрессионӣ; моделҳои афзалиятноки ошкоршуда; усули вазнӣ; усули ҷойгирсозӣ бо назардошти ҳамаи хароҷот; усули гравитатсионӣ; усули барномавии хаттӣ.

Дар умум, усулҳои номбурда барои ҳалли масъалаи оқилона ҷойгир кардани субъектҳои савдо самаранок истифода мешаванд.

Бо мақсади таъсир расонидан ба қарорҳои соҳибкорон дар бораи ҷойгирсозии нуқтаҳои савдо ва рушди мутаносибии шабакаи савдои чаканаи шаҳр, дар ин усул чораҳои хусусиятҳои маъмурий дошта истифода бурда шуданд, ки ба рушди мутавозуни шабакаи савдои чакана дар шаҳр нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, тартиби интихоби ҷойгирсозии оқилонаи субъектҳои савдо марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. *Таҳлили рушди шабакаи савдои чакана ва интихоби ноҳияи шаҳр пешбинӣ менамояд:*

а) дарёфти зичии субъектҳои савдои чакана, ки молҳои истеъмолӣ дар қисматҳои гуногуни шаҳр мефурӯшанд;

б) муайян кардани қаноатмандии харидорони эҳтимолӣ аз хизматрасониҳои савдо хангоми хариди молҳои харрӯза дар ноҳияҳои гуногуни шаҳр.

2. *Муайян кардани қитъа барои ҷойгирсозии корхонаи савдо бо истифодаи асбобҳои геомаркетингӣ дар ноҳияи интихобишудаи шаҳр.* Ҷойгирсозии оқилонаи мағозаи фурӯши молҳои ҳамарӯза ҳам барои соҳибкорон ва ҳам барои харидорон бо маълумоти мухталиф аз муҳити беруна бо истифода аз таҳқиқоти геомаркетингӣ муайян карда мешавад.

3. *Муқоисаи қитъаҳои муайянишуда аз рӯи хусусиятҳои он.* Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти геомаркетингӣ, дар шаҳр қитъаҳои муайян карда мешаванд, ки бо хизматрасонии савдо фаро гирифта нашудаанд. Қитъаҳои ба даст овардашуда дар қисматҳои гуногуни ноҳияҳо ҷойгиранд ва хусусиятҳои гуногун доранд: онҳо аз рӯи масоҳат ва шакл, сатҳи меъёрҳои иҷора ва даромади аҳолии дар ин минтақа зиндагӣ дошта, аз роҳҳои автомобилгард ва истгоҳҳои нақлиёти чамбиятӣ аз ҳамдигар дур қарор дошта, дараҷаҳои гуногуни рушди инфрасохтор ва ғайра доранд ва аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Сатҳи аҳамияти ҳар як нишондиҳандаи алоҳида барои соҳибкорон гуногун буда, аз стратегияи интихобкардаи рушд ва навъи корхонаи савдои чакана вобаста аст. Барои интихоби макони мушаххас, таҳлили иловагии хусусиятҳои қитъаҳо зарур аст, то аз натиҷаҳои ба даст овардашуда он ҷойҳои муайян карда шаванд, ки соҳибкорон фаъолияти тиҷоратиро самаранок анҷом диҳанд. Дар робита ба ин, мо пешниҳод менамоем, ки барои муқоисаи қитъаҳо усули баҳодихии коршиносон истифода шавад.

4. *Интихоби қитъа барои ҷойгирсозии корхонаи савдои чакана.* Бо истифода аз усули баҳодихии коршиносон, соҳибкорон қитъаҳои афзалиятнокро барои ташкили фаъолияти савдо интихоб мекунанд, ки ба яке аз се минтақа мансуб аст: минтақаҳои барои соҳибкорон қолиб; минтақаҳои нисбатан қолиб; минтақаҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ ноқолиб.

5. *Муайян кардани марказ дар қитъаи интихобишуда ва дуруст аниқ намудани маҳалли ҷойгиршавии корхонаи савдои чакана.* Ин равиш имкон медиҳад, ки низоми рушд ва ҷойгирсозии субъектҳои савдои чакана дар шаҳр ташаккул ёфта, номутаносибӣ дар ҷойгирсозии иншоотҳои савдо бартараф карда шуда, шароити мусоиди савдои чакана дар шароити ноҳияҳои маъмурӣ фароҳам оварда шавад. Ин, дар навбати худ, имкон медиҳад, ки хизматрасонии савдои чакана барои ҳама харидорон-сокинони шаҳр дастрас бошад ва хароҷоти аҳоли вобаста ба хариди молҳои истеъмолӣ коҳиш дода шавад.

АДАБИЁТ

1. Прудников В.М. Государственное регулирование предпринимательской деятельности: 2-е изд. М.: РИОР, 2008. 241 с.
2. Факеров Х.Н. Потребительский рынок: состояние и перспективы. Монография. – Душанбе: «Ирфон», 2019. – 290 с.
3. Факеров Х.Н., Шаропов Ф.Р., Мариншоев М.М. Социально-экономический механизм развития розничной торговли: Монография / Под редакцией доктора экономических наук, профессора Хабибова С.Х. – Душанбе: “Ирфон”, 2018. – 150 с.
4. Шаропов Ф.Р. Управление социально-экономическим развитием розничной торговли: Монография / Ф.Р. Шаропов. Под. ред. д.э.н., профессора С.Х. Хабибова – Душанбе: “Ирфон”, 2018. – 280 с.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. **Амонов Саҳбон Сарватҷонович** – номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в., дотсенти кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибқорӣи Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Тел. (+992) 935-77-92-00. E-mail: a_sahbon@mail.ru.

2. **Аминов Фотехҷон Иномҷонович** – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Тел. (+992) 935-76-33-55. E-mail: aminov_f@mail.ru.

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ СИСТЕМАИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ

Дар ин замина дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз «30» декабри соли 2019 таҳти №642 қабул карда шуда аст, ки тибқи он «Концепсия табодули соҳаҳои калидии фаъолияти иқтисодии ҷумҳуриро пешбинӣ менамояд, ки рақамикунонии онҳо метавонад таъсири пайдарҳам ба тамоми иқтисодиёти кишвар расонад, ба монанди табодули бахши хизматрасонии давлатӣ ва гузариш ба ҳукумати электронӣ, рақамикунонии соҳаи иҷтимоӣ, инчунин соҳаҳои калидии истеҳсолот, ба монанди энергетика, саноати коркард, кишоварзӣ ва таъсиси бахшҳои нав, масалан технологияҳои молиявӣ (FinTech) қайд гардидааст».[2, с. 99] Дар маҷмӯъ концепсияи мазкур аз худ нигоҳи умумии татбиқи технологияҳои рақамии муосирро дар назар дорад, ки барои рушди дарозмуддати соҳаҳои иқтисодиёти кишвар равона мегарданд. Ҳамчунин дар баробари зуҳуроти номбаргардида, баланд бардоштани неқӯаҳволии аҳолии кишвар, ноил гардидан ба мақсадҳои рушди иқтисодии кишвар, мустақилияти энергетикӣ, бехатарии иқтисодӣ ва ғизоӣ, баромадани кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ, шиддатбахшии саноатикунонӣ, афзоиши ҷойҳои корӣ, татбиқи ҳамҷонибаи технологияҳои рақамии пешсафе, ки битавонанд асоси таъминкунии рушди устувори иқтисодӣ ва афзоиш ёфтани рақобатпазирии маҳсулотҳои дар кишвар истеҳсолшаванда гарданд, дар назар дошта шуда аст. Дар назар аст, ки заминаҳои дар Концепсия дарҷгардида, дар се марҳила – давраи аввал то соли 2025, давраи дуюм, то соли 2030 ва давраи сеюм то соли 2040 амалӣ мегарданд. Вобаста ба ин, афзоиш ёфтани шумораи муассисаҳои ташкилотӣ, ки ба иҷроии корҳои илмиву техникӣ саруқордоранд, заминаи хуб хоҳад буд (ҷадвали 1.10).[3, с. 111].

**Ҷадвали 1.10. Муассисаҳои ташкилотӣ илмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки
корҳои илмӣ-техникӣ иҷро мекунанд**

Минтақаҳо	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020	2021	2021/2010, «-», «+»
Ҷумҳурии Тоҷикистон	56	60	63	74	82	82	82	82	+26
Душанбе	42	45	50	59	66	66	66	66	+24
Вилояти Суғд	5	5	4	6	7	7	7	5	=
Вилояти Хатлон	5	5	4	4	4	4	4	6	+1
ВМКБ	3	3	3	3	3	3	3	3	=
НТҶ	1	2	2	2	2	2	2	2	-1

Таҳияи муаллиф тибқи: Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ // Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 111.; Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. – С. 111.

Чи хеле ки аз маълумотҳои оморӣ ҷадвали 1.11 бармеояд, шумораи муассисаҳои ташкилотӣ, ки ба корҳои илмӣ-техникӣ машғуланд дар маҷмӯъ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2021 ба миқдори 26 адад зиёд шуда, 82 муассисаҳои ташкилотӣ медиҳанд, ки аз ин миқдор 24 муассиса дар ш. Душанбе буда, муассисаҳои ба корҳои илмӣ-техникӣ машғулбудаи Вилояти Хатлон яқто зиёд шуда, муассисаҳои НТҶ яқто кам шуда, дар ВМК ва Вилояти Суғд бошад, бетағйир боқӣ мондаанд.

Ин далолат ба он медиҳад, ки бештари корхонаҳои илмӣ-техникӣ дар марказ ҷойгир шудаанд ва, албатта, барои дар самти баланд бардоштани заминаҳои рушди

системаи саноатӣ таъсиргуздор гардидани онҳо, месазад, ки онҳо, махсусан соҳаҳои тадқиқотии ба системаи саноатӣ мутааллиқ буда, аз лиҳози географӣ ба корхонаҳои саноатӣ наздик ҷойгир карда шаванд.

Аз як тараф, ҷойгиршавии наздики муассисаҳои таҳқиқотиву илмӣ-техникӣ ба камхарҷ гардидани равандҳои татбиқи натиҷаҳои фаъолияти онҳо мусоидат намояд ҳам, аз тарафи дигар, бо дарназардошти истифодаи технологияҳои рақамии муосир алоқамандиву ҳамкориҳои онҳо бо муассисаҳои на танҳо марказ, балки бо муассисаҳои тамоми минтақаҳои кишварро ба роҳ монда, корҳои илмиву тадқиқотӣ ва техникиро дар системаи саноати кишвар самаранок кардан мумкин аст.

Ҷадвали 1.11. Иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ дар тамоми муассисаҳои илмию техникӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	2010	2014	2016	2018	2020	2021	2021/2010, %
Ҳаҷми иҷрои корҳо аз оғози сол	22027,0	52275,5	58434,0	66788,4	75292,7	85625,6	3,9 мар.
аз ҷумла корҳои илмӣ-техникӣ	21887,3	52099,5	57937,7	64892,6	74907,1	85091,0	3,9 мар.
-корҳои илмӣ - таҳқиқотӣ	17987,3	51526,2	57547,2	56650,3	68295,8	77996,9	4,3 мар.
аз ҷумла бунёдӣ	8508,7	15836,4	10465,9	12363,1	9157,2	11056,6	129,6
-корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ	22,8	204,8	351,4	220,3	575,0	600,0	26,1 мар.
-корҳои лоиҳакашӣ барои сохтмон	10,0	54,2	-	12,4	45,5	28,4	2,8 мар.
-хизмати илмӣ - техникӣ	3867,2	314,3	39,1	5664,3	5990,8	6465,7	167,2

Таҳияи муаллиф тибқи: Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 112-113. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. – С. 68.

Аз таҳлили маълумотҳои оморӣ ҷадвали 2.12 чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст, ки иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд карда истода аст. Аз тамоми динамикаи ҳаҷми пурраи иҷрои корҳо, корҳои илмӣ-техникӣ 3,9 маротиба афзоиш ёфтаанд, корҳои илмӣ тадқиқотӣ бошанд 4,3 маротиба афзоиш ёфта, 77 млн. 996,9 ҳаз. сомони ро ташкил додаанд. Корҳои бунёдӣ дар ин давра ҳамагӣ 29,6 % зиёд шудаанд. Корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ афзоиши бениҳоят зиёд (26,1 маротиба) ёфта, дар соли 2020 нисбат ба соли 2010 ба маблағи 552,2 ҳаз. сомонӣ зиёд шуда дар соли 2021 нисбат ба соли 2020 ба маблағи 474,9 ҳаз. Сомонӣ афзоиш карда аст. Нишондиҳандаҳои корҳои лоиҳакашӣ барои сохтмон бошанд дар давраи таҳлилӣ 4,5 маротиба афзоиш ёфта, ҳаҷмашон 2,4 ҳазор сомонӣ афзудааст. Хизматҳои илмӣ – техникӣ бошад дар давраи солҳои 2010-2021 67,2 % афзуда, ба 6465,7 ҳаз. сомонӣ расидаанд, ки афзоиши он 2598,5 ҳаз. сомони ро ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр дар заминаи корҳои илмӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли афзоиши назаррас ба қайд гирифта шуда бошад ҳам, ба туфайли татбиқи рақамикунории системаи саноат он боз бештар инкишоф хоҳад ёфт.

Дар раванди татбиқи рақамикунонӣ дар корхонаҳои саноатӣ афзалияти асосӣ дар баланд бардоштани маҳсулнокии корхонаҳо тавассути кам гардидани вақти истеҳсоли барои коркарди маҳсулоти нав равонашаванда, баровардани маҳсулот ба бозор ва расонидан ба истеъмолкунанда, инчунин беҳтар гардонидани захираҳои корхона таҷассум мегардад, ки дар натиҷа ба самараноктар гардидани фаъолияти он меоварад.

Айни замон зарурати воқеии татбиқи рақамикунонии корхонаҳои саноатӣ ба миён омада аст, зеро мушкилоти дар коркарди ҳаҷми калони иттилооти зарурӣ ба миён омадари бидуни истифодаи мошинҳо ҳал кардан имконнопазир аст. Аммо бояд дар назар дошт, ки барои гузаштан ба рақамикунонии корхонаҳо бояд рақамикунонии умумӣ ва ҳамгиросавии равандҳои истеҳсолӣ бо дигар равандҳо, аз коркарди маҳсулот сар карда, то логистика, инфрасохтор, ба кор даровардани таҷҳизот ва ғ. амалӣ карда шаванд.

Айни замон дар риштаи татбиқи рақамикунонии иқтисодӣ мақоми аввалро кишварҳои, чун Швейтсария (65,5), Шветсия, (63,1) ИМА (61,3), Британияи Кабир (59,8), Чин (54,8), Канада (53,1) ва диг. касб намудаанд. [1, с. 66]. Дар бораи ҳиссаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми умумии рақамикунонии соҳаҳои саноат дастарс намудани маълумотҳои расмӣ ва омори мушкӣ бошад ҳам, аммо «...тибқи нуқтаи назари муҳаққиқон дар соли 2021 ҳиссаи он метавонад 4-5 %-ро ташкил диҳад. Вале бояд дар назар дошт, ки ҳисоботҳо ва рейтингҳои байналмилалӣ, ҳастанд, ки тибқи омори пешниҳод намудани онҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2020-2021 чунин мақомҳоро касб намуда аст: соли 2021 тибқи гузориши технологӣ ва инноватсионии Конференсияи СММ дар миёни 158 кишвар мақоми 143, соли 2021 тибқи Рейтинги глобалии омодагӣ ба рушди технологияҳои рақобатпазир дар ҷои 104, соли 2020 тибқи Индекси омодагии шабакавии Институти Портуланс дар миёни 134 кишвар ҷои 109, соли 2020 тибқи ҳисоботи Бонки умумиҷаҳонӣ оид ба бурдани тиҷорат мақоми 36, соли 2020 тибқи Индекси «Open Data Barometer Index» оид ба дастрас будани иттилоот дар миёни 114 кишвар мақоми 97, соли 2020 тибқи Рушди маҳорати рақамии аҳоли мақоми 57 дар байни 141 кишвар, соли 2020 аз рӯи Индекси рушди ҳукумати электронии аз ҷониби СММ муайян шуда, дар байни 193 кишвар мақоми 146-ро касб менамояд»[4, с. 16].

Ҳамин тавр, роҳбарони корхонаҳоро зарур аст, ки пеш аз татбиқи рақамикунонӣ таҳқиқоти пурраи ҳамаҷониба гузаронанд, то қаблан аз таъсири консепсияҳо ва технологияҳои муосир ба раванди тиҷораташон бохабар шаванд. Бояд оид ба иқтидорҳои имкониятҳои маълумотҳои дақиқу аниқ дошта бошанд, ки вобаста ба онҳо битавонанд ба мақсадҳои тибқи табдилёбии рақамӣ гузошташаванда ноил гардида, ба натиҷаҳои мунтазира ноил гарданд. Барои ба мақсадҳои гузошташуда ноил гардидан бояд барномаҳои рақамикунонии системаи саноати кишвар тартиб дода шаванд, ки масъалаҳои ҷӣ додани рақамикунонӣ, аз ҷӣ иборат будани мақсади корхонаҳои соҳа, дар кадом сатҳи табдилёбии рақамикунонӣ мавқеъ доштани ташкилотҳо ва айни замон аз технологияҳои мавҷуда кадомашро нигоҳ доштан, кадом корҳои рақамикунониро корхона дар айни замон бо қувваи мавҷудаи худаш иҷро карда тавоништан ва барои кадом корҳо мутахассисонро омода намудан, ҷавоб гуфта тавонад. Ба замми ин дар ташкили ҳам санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳам барномаҳои соҳавӣ бартараф кардани монеаҳои муосири мавҷуда аз қабилӣ маҳдуд будани дастрасии дастаҷамъона ба шабакаи Интернет, мавҷуд набудани талаботҳои корхонаҳои давлатӣ ба технологияҳои навин, аз ҷониби кормандону мутахассисон «дарк» нагардидани технологияҳои рақамӣ, норасоии маблағгузориҳо ба самтҳои рақамикунонии соҳаҳои саноат, пурзӯр гардонидани системаҳои идоракунӣ ва назорати татбиқи технологияҳо ва лоиҳаҳои рақамӣ, вусъат бахшидан ба ҳамкориҳои давлату бахши хусусӣ дар бахшҳои технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва

соҳаҳои саноат, сатҳи пасти татбиқи технологияҳои рақамӣ аз ҷониби соҳибкорон ва амсоли онҳо ба таври аниқу возеҳ мавриди таҳлили чуқур қарор гирифта, роҳҳои мусоидат ба пешрафт ва бартараф кардани мушкилот пешниҳод карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Глобальный инновационный индекс 2021 // «ВОИС». Сарчашмаи интернетӣ. URL: https://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2021/article_0008.html. (санаи муроҷиат ба сомона 28.03.2022)
2. Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, аз «30» декабри соли 2019. - № 642.
3. Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 111.; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. – С. 111.
4. Таджикистан: на пути к цифровой экономике // Интернет портал Avesta.tj | 02.12.2021. [Захираи электронӣ]. – URL: <https://avesta.tj/2021/12/02/tadzhikistan-na-puti-k-tsifrovoj-ekonomike/> (санаи муроҷиат ба сомона: 01.04.2022)

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Аскарова Санавбархон Султонхоҷаевна - сармуаллимаи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонии МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд” тел: (+992)92616557. E-mail: sanam85@mail.ru

МУШКИЛОТИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ЭКОЛОГӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар шароити иқтисоди бозорӣ, афзоиши истеҳсоли молҳои саноатӣ масъалаи таъмини ҳифзи муҳити зист, нигоҳ доштани вазъи мусоиди экологӣ барои фаъолияти баъдии инсон дар рушди муносибатҳои низоми ҷамъияти аҳамияти калони иҷтимоию иқтисодӣ дорад.

Дар шароити муосир вазъи экологии минтақаҳо бояд таҳти назорати доимӣ қарор гирифта шавад. Зеро афзоиши корхонаҳои саноатӣ, воситаҳои нақлиёт, тағйирёбии иқлим, гармшавии боду ҳаво, обшавии пирияхҳои бузург, истифодаи аз меъёр зиёди захираҳои табиӣ, коҳиш ёфтани захираҳои табиӣ ва монанди инҳо аз ҷумлаи омилҳои мебошанд, ки боиси ифлосшавии муҳити зист ва хатарҳои экологӣ дар минтақаҳо мегарданд.

Аз ин лиҳоз, тавачҷӯҳи асосӣ бояд ба рушди минтақа, ки дар сиёсати экологӣ нақши пешбарандаро мебозад ва аҳамияти бештар пайдо мекунад, дода шавад. Оид ба ин масъала ҳамасола дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдаи миллӣ-Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тавачҷӯҳи хосса зоҳир намуда, аз ҷумла, қайд намуданд: “Бо мақсади ба тағйирёбии иқлим мутобиқ гардонидани иқтисоди миллӣ, ҳифзи муҳити зист ва беҳтар намудани вазъи экологии мамлакат воридоти нақлиёти барқӣ ба кишвар, яъне электромобилҳо, электробусҳо, троллейбусҳо ва монанди инҳо аз пардохтҳои андозӣ ва гумрукӣ пурра озод карда шаванд. Вобаста ба ин, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки чиҳати тадриҷан муҳайё сохтани инфрасохтор ва дигар шароити зарурӣ барои истифодаи чунин воситаҳои нақлиёт дар қаламрави кишвар чораҷӯӣ намояд”[4].

Ҳамзамон, вобаста ба ин масъала дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” чунин омадааст: “Мушкилоти экологӣ ва осебпазирӣ, хусусан дар шароити коҳишдиҳӣ ва мутобиқат ба тағйирёбии иқлим назаррас боқӣ мемонанд. Ба ин ҳадафҳо истифодаи оқилонаи захираҳои об, таъмини устувории маҳалҳои аҳолинишин, андешидани тадбирҳои фаврӣ оид ба мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим, муҳофизати экосистемаҳои хушкӣ, таназзулҳои замин, пешгирӣ ва аз байн бурдани оқибатҳои офатҳои табиӣ, инчунин беҳтар намудани дастрасӣ ба оби тоза ва беҳдошт дохил мешаванд. Аҳолии деҳоти Тоҷикистон бештар аз таназзулҳои муҳити зист осебпазиранд” [5].

Соҳибкории экологӣ фаъолияти истеҳсоли мол, иҷрои кор ва хизматрасонӣ мебошад, ки самти асосии он ҳифз ва барқарорсозии муҳити зист ва ҳифзи захираҳои табиӣ мебошад [2]. Моҳияти соҳибкории экологӣ дар табиати худ аз як тараф ин майли зиёд кардани фоида аст, ки ба ҳар як намуди соҳибкорӣ хос аст, аз тарафи дигар, иҷрои вазифаҳои хеле муҳимми иҷтимоию экологӣ мебошад.

Нақши соҳибкории экологӣ дар баҳши сайёҳӣ махсусан калон аст. Самаранокии фаъолияти фароғатӣ пеш аз ҳама аз сифати муҳити зист вобаста хоҳад буд ва ҳама гуна сармоягузориҳои давлат ба барномаи миллии тандурустӣ дар муҳити номусоиди экологӣ самараро дилхоҳ намедихад.

Бояд зикр намуд, ки ташаккули соҳибкории экологии муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои муҳими барномаҳои рушди устувори иқтисодии кишвар буда метавонад. Истеҳсоли маҳсулоти аз чиҳати экологӣ тоза, кор ва хизматрасониҳои табиноти ҳифзи табиатдошта самти асосии фаъолияти соҳибкории экологӣ мебошад.

Омӯзиши таҷрибаи мамлакатҳои хориҷа оид ба рушди соҳибкории экологӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки соҳибкории экологӣ дорои иқтидори баланд буда, имкони истифодаи механизмҳои худташаккулёбии соҳаро дар баҳши экология, хусусан, агар дар ин маврид аз тарафи давлат дастгирии босамар ёбад, ба вучуд меорад.

Соҳибкории экологӣ, ки аз ҷониби давлат дастгирӣ карда мешавад, на танҳо тичорати бонуфуз, балки фоидаовар низ мебошад. Тибқи нишондиҳандаҳои омӯрӣ ҳаҷми маҳсулоти дар бозори экологӣ истеҳсолшаванда аз 600 то 2 триллион долларро ташкил

медихад ва суръати афзоиш аз 5,5 то 7% дар як солро ташкил медиҳад. Саҳми тиҷорати экологӣ ба ММД-и кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, ИМА ва Ҷопон аз 10 то 24% -ро ташкил медиҳад. Бозори дохилии ИМА барои истеҳсоли маҳсулот ва хидматҳои экологӣ ҳамасола 37 миллиард доллар, Ҷопон – 30 миллиард доллар, Олмон – 20 миллиард доллар, Фаронса – 10 миллиард долларро ташкил медиҳад. Дар кишварҳои Аврупои Шарқӣ, аз ҷумла ИДМ, истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасониҳои экологӣ ҳамасола 20 миллиард долларро ташкил медиҳад.

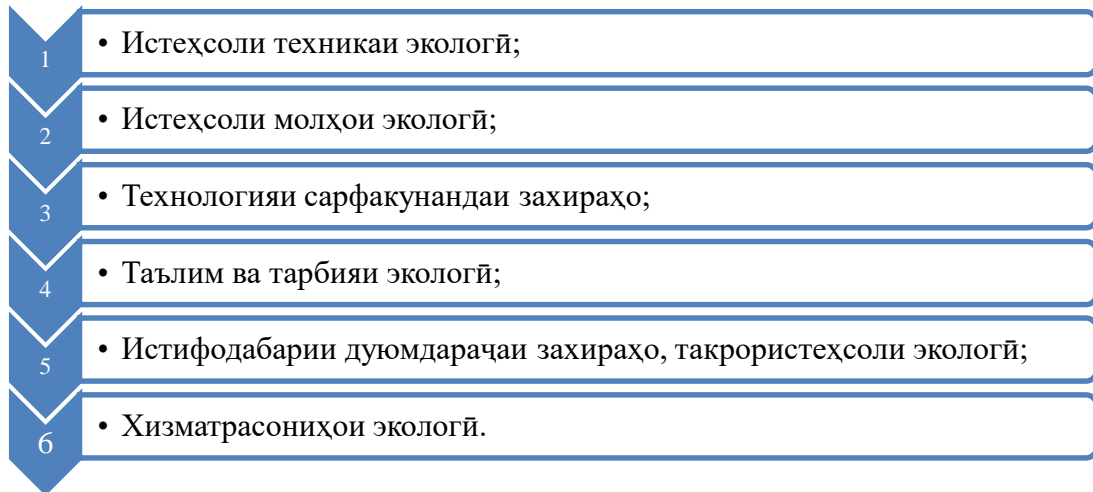
Барои ташкил ва рушди соҳибкории экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар амал татбиқ намудани ҳадафҳои соҳибкороне, ки ба ин ҷода қадам мениҳанд, нақши бозори қору ҳадамоти экологӣ ва бозори маҳсулоти экологӣ ниҳоят муҳим аст. Илова бар ин, оид ба таъсиси ҷойҳои нави қорӣ ва ба қор таъмин намудани шахрвандон чӣ дар доираи соҳибқорӣ ва чӣ дар бозорҳои қору ҳадамоти экологӣ қадамҳои устувор ба шумор меравад.

Оид ба ин масъала дар кишварҳои тараққикардаи хориҷӣ ҳанӯз дар нимаи дуоми асри гузашта ҷораандешӣ намуда, фаъолияти соҳибкории экологӣ ва бозори хизматрасониҳои экологиро роҳандозӣ намуда буданд.

Дар Федератсияи Россия ҳанӯз то соли 1991 шумораи соҳибкории экологӣ аз 17 ҳазор зиёд гардида буд, ки 40% аз шумораи онҳо ба фаъолияти ҳадамоти миёнаравии фурӯши захираҳои табиӣ машғул буданд.

Нишондиҳандаҳои асосие, ки ҳолати экологиро тавсиф медиҳанд, инҳо мебошанд:[1]

- ба ҳаво баровардани партовҳои сектори саноатӣ, махсусан саноати маъдани қухӣ;
- ҳаҷми зиёди моддаҳои ифлоскунанда дар шаҳру ноҳияҳои вилоят;
- арзиши фондҳои асосии сарфақунандаи захираҳои табиӣ;
- хароҷотҳои ҳифзи муҳити зист ба ҳаҷми воҳиди маҳсулоти саноатӣ;
- афзоиши сатҳи беморӣ аз омилҳои муҳити зист.

Расми 1. Самтҳои асосии соҳибкории экологӣ

Мавриди зикр аст, ки бо назардошти таҷрибаи пешқадами кишварҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бояд бонқҳои тиҷоратӣ ва давлатӣ бо соҳибкороне, ки дар баҳши экология фаъолият менамоянд, ҳамкориро мустақкам намуда, дар амалӣ намудани сиёсати давлатӣ оид ба ҳифзи муҳити зист саҳми арзандаи ҳешро гузоранд.

Ба мушкилоти асосии рушди соҳибкории экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳоро дохил намудан мумкин:

- ✓ эътироф нашудани соҳибкории экологӣ ҳамчун объекти алоҳидаи танзими ҳуқуқӣ;
- ✓ сиёсати иқтисодӣ барои “микроиклим” зарурӣ муҳайё нагардидааст;
- ✓ рушд нақардани истеҳсоли маҳсулоти экологӣ;

✓ ташаккул наёфтани тафаккури экологӣ дар асоси дониши хатарҳои истеҳсоли (аз ҷумла, экологӣ) ва рақобатпазирии молҳои истеҳсолшуда;

✓ тафаккури аҳолии кишвар ҳанӯз ҳам ҳислати маҷбурӣ дорад, ки он самарани хуб намедихад;

✓ Мониторинги муҳити зист дар ҳоли ҳозир дараҷаи ғайриқаноатбахш.

Дар асоси мушкилоти болозикр, мо метавонем ҳулоса кард, ки барои рушди пурсамари соҳибкории экологӣ ҳамчун самти иқтисоди бозорӣ ба мо устувору тараққиқарда лозим аст.

Инкишофи тичорати экологӣ метавонад вазъияи экологии кишвар, беҳтар намудани муҳофизати муҳити зист ва истифодаи сарватҳои табииро ба таври кулӣ тағйир диҳад.

Барои дастгирии соҳибкории экологӣ ва баланд бардоштани фаъолияти сармоягузорӣ андешидани чораҳои зерин талаб карда мешавад: [2]

✓ додани қарзҳои мақсаднок барои лоиҳаҳои сармоягузорӣ, ки ба муҳити зист нигаронида шудаанд;

✓ аз андоз озод кардани қисми ғоидаи корхона, ки ба он тақсим карда шудааст, ба мақсад мувофиқ аст;

✓ лоиҳаҳои сармоягузорӣ, барои истифода бурдани хӯрдашавиҳои тезондашуда шароити зарурӣ муҳайё мекунанд;

✓ ғоидаи молиявӣ ва ҳуқуқӣ ба корхонаҳое, ки фаъолиятшон бо беҳтар намудани сифати муҳити зист алоқаманд аст;

✓ ташаккули инфрасохтор, ки дастрасии ҳадамот ва захираҳои заруриро барои субъектҳои соҳибкории экологӣ таъмин мекунанд;

✓ таъсис додани фондҳои хусусӣ ё сармоягузорӣ, ки метавонанд маблағгузорию муштаракро таъмин кунанд;

✓ лоиҳаҳои сармоягузорию экологӣ, ки ба дастгирии соҳибкории экологӣ нигаронида шудаанд;

✓ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ дар соҳаи дастгирии соҳибкории хурд.

Танзими самаранокии ҳуқуқӣ метавонад ба ҷалби сармоягузорӣ ва соҳибкории экологӣ дар кишвар тақони ҷиддӣ бахшад.

Айни замон дар ҷумҳурӣ ба тақмили низоми идоракунии корхонаҳо ва обод кардани минтақаҳо тавачҷӯҳи хосса зоҳир мегардад. Дар самти экология ва амнияти экологӣ авлавиятҳои рушд муайян гардида, самаранокии идоракунии экологӣ яке аз нишондиҳандаҳои асосии рушди устувори минтақа маҳсуб меёбад. Барои ноил шудан ба ин мақсад муаммоҳои ба ҳам алоқаманд, ба монанди ташкили низоми самаранокии идоракунии муҳити зист, ташкили “иқтисоди сабз”, ташаккули шуури экологии аҳоли бояд ҳал карда шаванд.

Рушди иқтисодии ҳар як минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар шароити афзоиши истеҳсоли молҳои саноатӣ, фаъолияти инноватсионӣ, сармоягузорӣ тавачҷӯҳи бештари худро ба он медиханд, ки ғоидаи зиёдеро ба даст оваранд. Вале дар ин радиф ба масъалаи ифлосшавии муҳити зист аҳамияти маҳсус намедиханд ва бинобар ин минбаъд новобаста аз сатҳи самаранокии иқтисодӣ вазъи таъсирасонӣ ба табиат бояд танзими худро ёбад.

Барои мукамалгардонии соҳибкории экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷмӯи тадбирҳои зерин бояд андешида шаванд:

1. Тадбирҳо дар соҳаи идоракунии партовҳо: сохтмон, васеъ ва таҷдиди партовҳои коммуналӣ ва иншооти коркард ва безаргардонии пеститсидҳои номуносиб ва манъшуда, ҷорӣ намудани таҷҳизот ва мошинҳо барои ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард ва нобудсозии партовҳои коммуналӣ ва захрнок, коркард ва безаргардонии пеститсидҳои корношоям ва манъшуда, таъсиси ихтисосҳои нави экологӣ дар донишгоҳҳои кишвар [3].

2. Тадбирҳо дар соҳаи васеъ намудани инфрасохтори экологӣ, таҳия ва татбиқи хатсайрҳои нави сайёҳию экскурсионии мавзҳои табиӣ-экологӣ, таҷдиди роҳҳои

автомобилгард дар хатсйёрҳои асосии сайёҳии кишвар, мусоидат ба рушди сайёҳии сабзи деҳот дар минтақаҳои кишвар тавассути гузаронидани семинарҳо, конфронсҳо, вохӯриҳо барои табодули таҷриба.

3. Тадбирҳо дар соҳаи фаъолияти ба экологӣ нигаронидашудаи субъектҳои хоҷагидорӣ, сохтмон, таъмир ва таҷдиди иншооти тозақунӣ ва шабақаҳои канализатсия, харидани таҷҳизоти насосӣ ва технологӣ барои шабақаҳои канализатсияи шаҳрӣ, дастгоҳҳо ва таҷҳизот барои ҷамъоварии партовҳои моеъ, насб ва азнавсозии таҷҳизот барои тоза кардани гардиши газ ва ҷанг аз моддаҳои ифлоскунанда ба ҳавои атмосфера, такмил ва азнавсозии хатҳои технологияи истеҳсоли ва таҷҳизот, баланд бардоштани сатҳи технологияҳои инноватсионӣ, каммасраф ва экологӣ, зиёд намудани ҳаҷми озмоишҳои клиникӣ.

4. Фаъолият дар соҳаи васеъ намудани сарчашмаҳои молиявӣ иқтисодӣ: афзоиши даромади бучети минтақавӣ аз ҳисоби оптимизатсияи сиёсати андоз, ки дар навбати худ ба кам кардани шумораи корхонаҳои зиёновар ва табдили иқтисодиёти ғайрирасмӣ ба расмӣ.

5. Фаъолият дар самти психология ва иҷтимоӣ: беҳбудии вазъи экологӣ дар кишвар, фароҳам овардани шароит барои дастрасӣ ба хизматрасонии босифати табобатӣ ва санаторӣ, васеъ намудани дастрасии кӯдакон ва наврасон ба муассисаҳои тарбияи ҷисмонӣ, варзишӣ ва фароғатӣ, дар соҳаҳои саноате, ки шароити меҳнаташон зарарнок аст, ҷорӣ намудани технологияе, ки кам кардани таъсири манфиро ба саломатии кормандон таъмин менамояд, назорат аз болои беҳатарии ҳаёт ва саломатии одамон озӯқаворӣ, маҳсулооти ғайриозӯқаи истеъмолӣ ҳаррӯза, доруворӣ ва ғ.

6. Оид ба паст кардани таъсири ҳолати техногенӣ нақлиёти автомобилӣ: такмили заминаи меъёрии ҳуқуқии ҳифзи муҳити зист, самаранокии энергия ва истифодаи сӯзишвории алтернативии нақлиёти автомобилӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои муносири нақлиёти автомобилӣ беҳатар, аз ҷиҳати экологӣ тоза ва энергияи каммасраф, пурзӯр намудани назорати давлатӣ ба сифати сӯзишворӣ ва равшанҳои молиданӣ, ки барои истифодабарии воситаҳои нақлиёт истифода мешаванд, таъмини истифодаи самараноки захираҳои сӯзишворӣ энергетикӣ, беҳтар намудани ҳолати техникий роҳҳо ва ғ.

7. Баланд бардоштани маърифати экологӣ дар кишвар амалишавии унсурҳои зерин бояд таъмин карда шавад: васеъ намудани низоми таълими экологии берунамактабии мактаббачагон, таъсиси доираҳои донишҷӯёни соҳаи экология, амалӣ намудани ҷорабиниҳо ва лоиҳаҳои экологӣ дар соҳаи маориф ва таҳқиқотӣ дар таълими мактабӣ, гузаронидани намоишгоҳҳо, фестивалҳо ва аксияҳо барои пешбурди фаъолият оид ба ҳифзи муҳити зист, гузаронидани маърақаҳо ва озмунҳои экологӣ дар кишвар, тайёр намудани мутахассисони соҳаи экологӣ ва ҳифзи муҳити зист, гузаронидани таҳқиқотҳои маҳсули масъалаҳои муҳими экологӣ, ки ба манфиатҳои воқеии ҷомеа нигаронида шудаанд [3].

Дар умум амалишавии ҷораҳои болозикр барои беҳтар намудани низоми экологии иқтисодии кишвар мусоидат намуда, асос барои таъмини рушди устувор мегардад.

Ҳамин тариқ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол ташкил намудани соҳибкории экологӣ саривақтӣ буда, дар рушди иқтисодиёти инноватсионии кишвар саҳми арзанда гузошта метавонад. Соҳибкории экологӣ ба танзим ва дастгирии давлатӣ зарурати объективӣ дорад. Дар ҳолати танзим ва дастгирии давлатӣ дурнамои тараққии ояндаи соҳибкории экологӣ вобаста буда, метавонад бо истифода аз захираҳои табиӣ ва имкониятҳои мавҷуда маҳсулооти аз ҷиҳати экологӣ тоза ва ба бозори ҷаҳонӣ ҷавобгӯ истеҳсол намуда, бо ин васила дар рушди иқтисодиёти инноватсионии кишвар саҳми муносиб гузорад.

Рушди соҳибкории экологӣ на танҳо бо мақсади саломатии ҷамъият, балки ба ҳифзи муҳити зист низ таъсири мусбӣ худро мерасонад. Дар баробари ба такмили қонунгузориҳои соҳаи низ диққат додан лозим аст.

АДАБИЁТ

1. Анисимов, А. П. Экологическое предпринимательство: проблемы и перспективы / А. П. Анисимов, А. Я. Рыженков, А. Е. Черноморец // Правовое пространство России: опыт и современность. – Чебоксары: Чувашский государственный университет, 2008. – С. 7–10.
2. В. Ю. Сикорская. Экологическое предпринимательство: сущность, проблемы. «Защита окружающей среды» / В. И. Сметанин; [ред. Н. М. Щербакова]. – Москва: КолосС, 2003. – 230 с.
3. Маҳмадалӣ Б.Н. Такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа: назария ва амалия. Автореферати докторӣ. Хуҷанд 2022, 92 с.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», (21 декабри 2021, ш. Душанбе). “Шарқи озод”, 2021. С. 21.
5. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе, 2016. - С. 17.

**МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ**

1. *Асоева Манучехра Саломовна* - старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции, Душанбе. Республика Таджикистан тел: (+992)000032925, E-mail: asoyeva-62@mail.ru.
2. *Ахмадова Паригул Бегмуродовна* - старший преподаватель кафедры высшей математики и естественных наук Таджикского государственного университета коммерции, Душанбе, Республика Таджикистан, тел: (+992)918735479. E-mail: utijon@mail.ru.

ОСНОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ ПИТАНИЯ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ: ЗАЩИТА ГОСТЕЙ И КАЧЕСТВО ПРОДУКТОВ

Безопасность питания является одним из основных аспектов, которые гостиницы должны учитывать для обеспечения качественного обслуживания своих гостей. Мы изучим основные принципы безопасности питания, систему контроля качества пищевых продуктов, обучение персонала по вопросам безопасности питания, а также санитарные нормы и требования.

Также мы рассмотрим процедуры, которые необходимо проводить при обнаружении проблем с безопасностью питания и подведем итоги и подчеркнем важность соблюдения всех этих аспектов для обеспечения безопасности питания в гостиницах.

Значение безопасности питания в гостиницах

Безопасность питания является одним из самых важных аспектов в гостиничном бизнесе. Она означает, что пищевые продукты, которые предлагаются гостям, должны быть безопасными для употребления и не представлять угрозы для здоровья. В гостиницах, где предлагается питание, особое внимание уделяется безопасности пищевых продуктов, так как небезопасное питание может привести к серьезным заболеваниям и негативно повлиять на репутацию гостиницы.

Для обеспечения безопасности питания в гостиницах применяются различные меры и процедуры.

Важно следить за качеством и свежестью продуктов, правильно хранить и приготавливать их, а также соблюдать санитарные нормы и требования. Гостиницы также должны иметь систему контроля качества пищевых продуктов, которая включает проверку поставщиков, анализ продуктов на наличие вредных веществ и микроорганизмов, а также регулярные проверки и аудиты. Обучение персонала по вопросам безопасности питания также играет важную роль. Сотрудники гостиницы должны быть обучены правилам гигиены, процедурам при обнаружении проблем с безопасностью питания и уметь правильно обращаться с пищевыми продуктами. В случае обнаружения проблем с безопасностью питания, гостиницы должны немедленно принимать меры для устранения проблемы и предотвращения ее повторного возникновения. Это может включать отзыв продуктов, проведение дополнительных проверок и обучение персонала.

Безопасность питания в гостиницах является одним из важных аспектов, которому необходимо уделять особое внимание. Вот основные принципы безопасности питания:

Соблюдение гигиены и санитарных норм является основой безопасности питания. Гостиницы должны поддерживать чистоту и порядок в кухонных помещениях, обеспечивать регулярную уборку и дезинфекцию оборудования, посуды и поверхностей. Также необходимо соблюдать правила личной гигиены сотрудников, включая ношение защитной одежды и регулярное мытье рук.

Гостиницы должны иметь систему контроля качества пищевых продуктов. Это включает проверку поставщиков на соответствие стандартам качества, приемку и хранение продуктов, а также регулярные проверки на свежесть и безопасность. Также необходимо следить за соблюдением сроков годности и правильным хранением продуктов.

Обучение персонала. Обучение персонала по вопросам безопасности питания также играет важную роль. Сотрудники гостиницы должны быть обучены правилам гигиены, процедурам при обнаружении проблем с безопасностью питания и уметь правильно обращаться с пищевыми продуктами.

Процедуры при обнаружении проблем. В случае обнаружения проблем с безопасностью питания, гостиницы должны немедленно принимать меры для устранения проблемы и предотвращения ее повторного возникновения. Это может включать отзыв продуктов, проведение дополнительных проверок и обучение персонала.

Система контроля качества пищевых продуктов. Система контроля качества пищевых продуктов в гостиницах играет важную роль в обеспечении безопасности питания для гостей. Она включает в себя ряд процедур и мероприятий, направленных на проверку и обеспечение качества пищевых продуктов, используемых в гостиничной кухне.

Поставщики и поставки. Первым шагом в системе контроля качества является выбор надежных поставщиков пищевых продуктов. Гостиницы должны устанавливать строгие критерии для выбора поставщиков, включая проверку их сертификатов качества и соответствия санитарным нормам. Также важно следить за качеством поставок и проверять продукты на свежесть и целостность упаковки.

Хранение продуктов. Правильное хранение пищевых продуктов является неотъемлемой частью системы контроля качества. Гостиницы должны иметь специальные холодильные и морозильные камеры для разных видов продуктов, а также следить за соблюдением температурного режима хранения. Продукты должны быть правильно упакованы и помечены с указанием даты поставки и срока годности.

Проверка качества. Регулярная проверка качества пищевых продуктов является важной частью системы контроля. Гостиницы должны проводить внутренние и внешние аудиты, а также обращаться к независимым организациям для проведения анализов и проверок. Важно проверять продукты на наличие вредных микроорганизмов, соответствие стандартам качества и безопасности, а также наличие аллергенов.

Обучение персонала. Обучение персонала по вопросам контроля качества пищевых продуктов является неотъемлемой частью системы. Гостиницы должны проводить регулярные тренинги и обучения для персонала, чтобы они знали правила хранения и обращения с продуктами, умели распознавать проблемы с качеством и безопасностью, а также знали процедуры при обнаружении проблем.

Все эти меры и процедуры вместе образуют систему контроля качества пищевых продуктов в гостиницах. Она позволяет обеспечить безопасность питания для гостей и поддерживать высокий уровень качества в гостиничной кухне.

Обучение персонала по вопросам безопасности питания. Обучение персонала по вопросам безопасности питания является одним из ключевых аспектов обеспечения безопасности пищевых продуктов в гостиницах. Все сотрудники, работающие в гостиничной кухне, должны быть осведомлены о правилах и требованиях, связанных с безопасностью питания.

Цель обучения персонала. Целью обучения персонала является обеспечение его знаниями и навыками, необходимыми для правильного обращения с пищевыми продуктами, предотвращения возникновения проблем с безопасностью питания и обеспечения высокого уровня гигиены на кухне.

Содержание обучения. Обучение персонала по вопросам безопасности питания должно включать следующие аспекты:

- Основные принципы безопасности питания: персонал должен знать основные принципы безопасности питания, такие как правильное хранение продуктов, гигиена рук, предотвращение перекрестного загрязнения и т.д.
- Правила хранения и обращения с продуктами: персонал должен быть ознакомлен с правилами хранения и обращения с различными видами продуктов, включая мясо, рыбу, овощи, фрукты и т.д. Это включает в себя правильную температуру хранения, использование разных контейнеров для разных продуктов, правила размораживания и т.д.
- Распознавание проблем с качеством и безопасностью продуктов: персонал должен уметь распознавать признаки проблем с качеством и безопасностью продуктов, такие как запах, цвет, текстура и т.д. Они должны знать, какие продукты следует отбросить и как сообщить о проблеме.

- Процедуры при обнаружении проблем: персонал должен знать, какие шаги следует предпринять при обнаружении проблемы с качеством или безопасностью продукта. Это

может включать изоляцию продукта, сообщение руководству, проведение расследования и т.д.

- Гигиена на кухне: персонал должен быть ознакомлен с правилами гигиены на кухне, такими как регулярное мытье рук, использование перчаток и фартуков, правильное использование инструментов и т.д.

Методы обучения

Для обучения персонала по вопросам безопасности питания могут использоваться различные методы, включая:

- Лекции и презентации: проведение лекций и презентаций, на которых объясняются основные принципы безопасности питания и правила хранения и обращения с продуктами.

- Практические занятия: проведение практических занятий, на которых персонал может попрактиковаться в правильном обращении с продуктами и соблюдении гигиены на кухне.

- Тестирование: проведение тестирования для проверки знаний персонала по вопросам безопасности питания.

- Обратная связь: предоставление персоналу обратной связи по результатам обучения и указание на ошибки или недостатки, которые нужно исправить.

Обучение персонала по вопросам безопасности питания должно быть регулярным и обновляться при необходимости. Это поможет поддерживать высокий уровень безопасности питания в гостинице и обеспечить удовлетворение потребностей и ожиданий гостей.

Санитарные нормы и требования. Санитарные нормы и требования являются важной частью безопасности питания в гостиницах. Они устанавливаются для обеспечения гигиены и предотвращения распространения инфекций и заболеваний через пищевые продукты.

Основные санитарные нормы и требования включают:

Чистота и гигиена персонала:

- Персонал должен соблюдать личную гигиену, включая регулярное мытье рук перед работой и после посещения туалета.

- Персонал должен носить чистую и соответствующую рабочей обстановке одежду, включая головные уборы и защитные перчатки при необходимости.

- Персонал должен быть обучен правилам гигиены и соблюдать их во время работы.

Безопасное хранение и обработка пищевых продуктов:

- Пищевые продукты должны храниться при оптимальных температурах, чтобы предотвратить размножение бактерий и сохранить их свежесть.

- Пищевые продукты должны быть правильно упакованы и защищены от загрязнений и контаминации.

- Пищевые продукты должны быть обработаны и приготовлены в соответствии с гигиеническими стандартами, чтобы предотвратить передачу болезнетворных микроорганизмов.

Чистота и гигиена кухонного оборудования и помещений:

- Кухонное оборудование должно регулярно чиститься и дезинфицироваться, чтобы предотвратить перекрестную контаминацию.

- Помещения, включая кухню, столовую и склады, должны быть чистыми и поддерживать оптимальные условия гигиены.

- Уборка должна проводиться регулярно и с использованием безопасных и эффективных моющих средств.

Контроль качества пищевых продуктов:

- Пищевые продукты должны быть закуплены у надежных поставщиков, которые соблюдают санитарные нормы и требования.

- Проверка качества пищевых продуктов должна проводиться регулярно, включая проверку сроков годности и внешнего вида продуктов.

• При обнаружении проблем с качеством продуктов, они должны быть немедленно изолированы и уведомлены соответствующие службы.

Соблюдение санитарных норм и требований является обязательным для гостиниц, чтобы обеспечить безопасность питания и защитить здоровье гостей и персонала.

Процедуры при обнаружении проблем с безопасностью питания

В случае обнаружения проблем с безопасностью питания в гостинице, необходимо немедленно принять следующие меры:

Изоляция проблемных продуктов. Если были обнаружены пищевые продукты, которые могут представлять угрозу для безопасности питания, они должны быть немедленно изолированы. Это означает, что они должны быть отделены от остальных продуктов и помечены как непригодные для употребления.

Уведомление соответствующих служб. После изоляции проблемных продуктов необходимо немедленно уведомить соответствующие службы. Это может быть служба безопасности питания, местный санитарный эпидемиологический надзор или другие органы, ответственные за контроль качества пищевых продуктов.

Проведение расследования. После уведомления служб о проблеме, необходимо провести расследование, чтобы выяснить причины и источник проблемы. Это может включать проверку поставщиков продуктов, условий хранения и приготовления пищи, а также обучение персонала по вопросам безопасности питания.

Принятие мер по устранению проблемы. После проведения расследования и выявления причин проблемы, необходимо принять меры по ее устранению. Это может включать изменение поставщиков продуктов, обновление оборудования, повышение квалификации персонала или внесение изменений в процедуры приготовления пищи.

Обучение персонала. После устранения проблемы необходимо обучить персонал гостиницы по вопросам безопасности питания. Это может включать проведение тренингов, семинаров или обучающих программ, чтобы персонал был осведомлен о правилах и процедурах безопасности питания и мог правильно их выполнять.

Безопасность питания в гостиницах является важным аспектом, который необходимо учитывать для обеспечения здоровья и благополучия гостей. Основные принципы безопасности питания включают контроль качества продуктов, обучение персонала и соблюдение санитарных норм.

В случае обнаружения проблем с безопасностью питания, необходимо немедленно принимать соответствующие меры. Гостиницы должны стремиться к постоянному совершенствованию своих систем безопасности питания, чтобы обеспечить высокий уровень обслуживания и удовлетворение потребностей своих гостей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Воронцова Г. Г., Воронцова А. В., Поночевный Д. А. Современные системы управления безопасностью в гостиничных комплексах // Техничко-технологические проблемы сервиса. — СПб.: СПбГЭУ, 2019 — № 2 (48). 2019. — С. 44–48.
2. Игнатенко В. М. Организация безопасности услуг в гостиничных комплексах // Техничко-технологические проблемы сервиса. — СПб.: СПбГЭУ, 2018 — № 2. — С. 90–94.
3. Агафонова. Л. Г., Агафонова. О. С. Туризм, гостиничный и ресторанный бизнес: ценообразование, конкуренция, государственное регулирование: Учебное пособие -. М.: Знание Украины, 2002 - 352 с.
4. Бондаренко, Г. А. Менеджмент гостиниц и ресторанов [Текст]: учеб. пособие / Г. А. Бондаренко. – М.: Новое издание, 2008. – 365 с.
5. Волков, Ю. Ф. Технология гостиничного обслуживания [Текст] / Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 384 с.
6. Лутошкина Г. Г. Гигиена и санитария общественного питания; Академия - Москва, 2012. - 878 с.

7. Ляпина И.Ю. Организация и технология гостиничного обслуживания. - М.: Издательский центр "Академия", 2005. - 208 с.
8. Санитарные правила и нормы для предприятий торговли и общественного питания. - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К0", 2005.-212 с.;

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Асоева Манучехра Саломовна - старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции, Душанбе. Республика Таджикистан тел: (+992)000032925, E-mail: asoyeva-62@mail.ru.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Под цифровым обеспечением на сегодняшний день понимают готовность специально организованных и предназначенных для конкретных целей средств выполнять поставленные задачи за счет систематизации, сбора и аналитической интерпретации информации. Организация аналитической работы в таможенных органах должна способствовать объективной и своевременной оценке деятельности таможенных органов, выявлению проблем и оперативному нахождению путей их решения. Для этого необходимо систематическое проведение анализа в определенной последовательности и повышение его эффективности и оперативности.

Задача цифрового обеспечения подразделений таможенных органов состоит в том, чтобы лица, принимающие решения, располагали необходимым и достаточным для принятия решения объемом информации. В таможенные службы Таджикистана назрела необходимость решительной смены приоритетов в части, касающейся её цифрового обеспечения: настало время перейти от экстенсивного накопления и потребления потоков необработанных документированных данных к новым информационно-аналитическим технологиям, созданию центров их внедрения и использования.

Цифровизация открывает широкие перспективы использования различных интеллектуальных информационных систем, которые могут находить отражение не только в Единой автоматизированной информационной системе таможенных органов, но и внедряться в основные логистические и административные процессы таможенной деятельности посредством использования смежных технологических решений (телематические средства связи, спутниковые системы контроля трафика движения и т. д.). (Рис. 1).

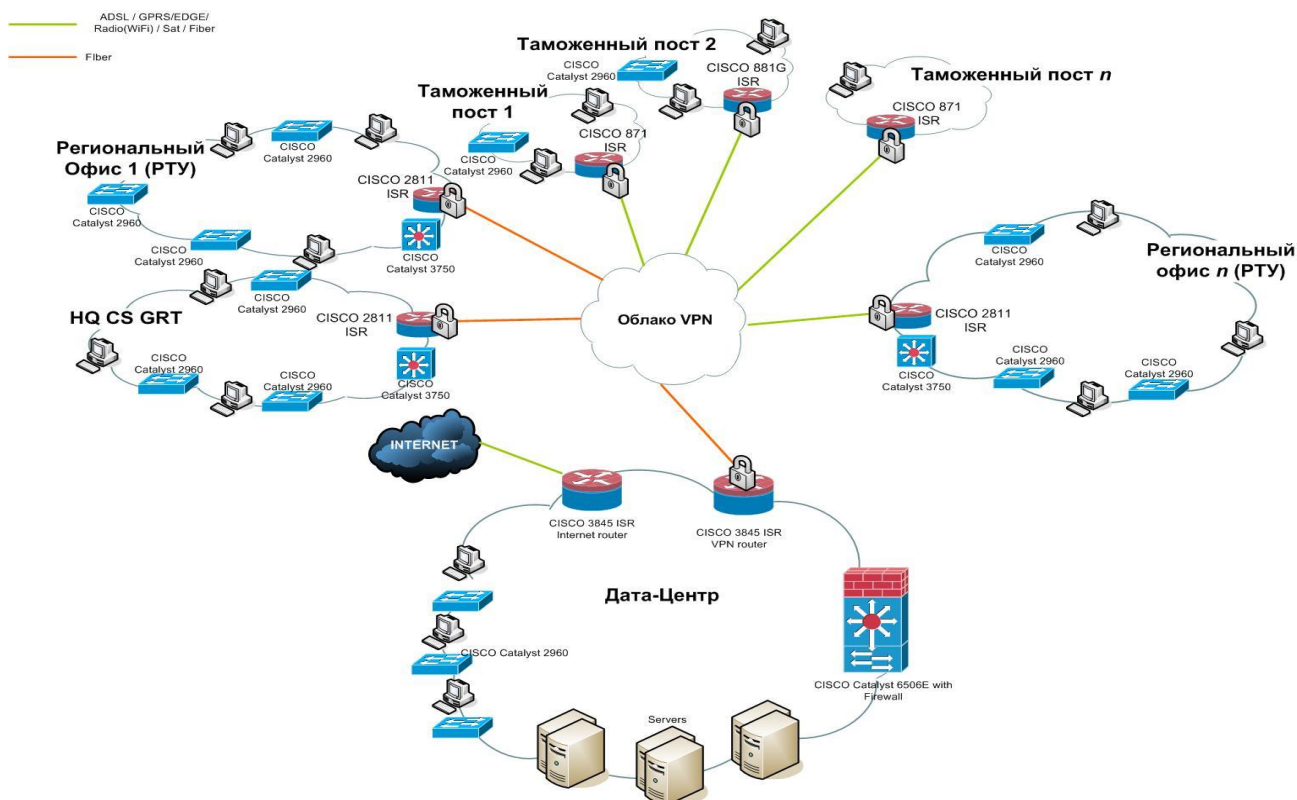

Рисунок 1. Техническая инфраструктура Единой автоматизированной информационной системы таможенных органов

Цифровая экономика, заменившая собой обычную форму торговли, устанавливает новые правила развития. Воздействию цифровизации подвержены все сферы деятельности каждого государства. Из-за создания и введения цифровых научно-технических продуктов в таможенной сфере, как и во многих прочих областях, замечается прогресс цифровой модификации.

Развитие инновационных технологий в таможенной деятельности реализовано успешно в наше время, поскольку сегодня мы можем видеть целый блок наблюдения передвижения товаров, хотя несколькими годами ранее мы видели только автоматизацию систем отдельных таможенных операций. В ближайшем будущем, государства будут зависеть от работы цифровых платформ, создающих постоянный торговый оборот и комфортные обстоятельства воплощения трансграничной торговли.

Формирование цифровой всемирной таможни проходит под влиянием глобализации и цифровых методов, сориентированных на формирование таможенного администрирования. Таможне нужно идти в ногу со временем, когда применяются всё более эффективные информационные ресурсы. За последние несколько лет таможенные органы изменялись в лучшую сторону, перейдя от бумажного носителя к электронному. Уже далеко не секрет, что должностные лица таможенных органов и участники внешнеэкономической деятельности (далее – ВЭД) работают на основе безбумажных и высокоинтеллектуальных технологий.

Цифровизация представляет собой быстроразвивающийся тренд, сущность которого состоит в процессе применения современных технологий, создания цифровых инструментов или платформ и введения новых модификаций подбора информации для разнообразных целей предприятия.

Цифровизация имеет большее развитие в развитых странах, а особенно в финансовых и социальных областях, приводящих к увеличению финансового потенциала, улучшению степени жизни населения и появлению рабочих мест в определенной сфере производства. Ключевым аспектом цифровизации является полномасштабное введение IT-технологий в действие всех государственных органов, исполняющих непосредственную или косвенную связь с участниками бизнеса и торговли. Внешнеэкономическая деятельность на всех стадиях формирования нашего государства оказывала воздействие на решение финансовых задач как в структуре народного хозяйства в целом, так и на уровне отдельных регионов, предприятий и организаций.

Одному из самых главных элементов рыночной инфраструктуры, а именно таможенной службе принадлежит важная значимость в деле обеспечения экономических интересов страны. Таможенная служба непрерывно пополняет государственный бюджет страны, участвуя в регулировании внешнеторгового оборота исполняя тем самым фискальную функцию.

Таможенное регулирование играет ключевую роль в экономике и политике страны. Следовательно, введение таможенного регулирования занимает значимое место для специалистов государственных структур и для лиц, выполняющих операции, связанные с ввозом и вывозом товаров за пределы таможенной территории.

Со стороны экономической сферы государства, таможенное регулирование несет ответственность за финансовое формирование отдельных областей страны. Например, высокие ставки ввозных таможенных пошлин, снижают конкуренцию с точки зрения иностранного производителя, тем самым наши, отечественные, производители ведут свою деятельность на территории страны гораздо комфортнее, к тому же за счет высоких ставок пополняется гос. бюджет страны. Но, тем не менее, благодаря конкуренции, наши производители обладают ещё более сильным стимулом ведения своей деятельности и привлечения конечного покупателя на приобретение их продукции, тем самым благодаря конкуренции зарождаются новые отечественные производства.

Следовательно, стоит отметить, что при правильном таможенном регулировании, происходит защита наших производителей от иностранной конкуренции и, к тому же,

плюсом, пополнение гос. бюджета за счет взимания таможенных пошлин с иностранного производителя.

Таможенное регулирование и таможенный контроль обладает значимой важностью в обеспечении финансовой безопасности и экономического формирования государств. Значимость исследования основана на том, что странам необходимо двигаться по пути цифрового развития для достижения стабильного финансового роста. Таможня активно внедряет цифровые технологии при таможенном регулировании.

Также хотелось бы рассмотреть преимущества и недостатки цифровой экономики. К плюсам цифровой экономики можно отнести:

- рост производительности труда;
- повышение конкурентоспособности компаний;
- снижение затрат производства;
- создание новых рабочих мест;
- преодоление бедности и социального неравенства. Внедрение цифровой экономики в повседневную жизнь может привести также к отрицательным последствиям.

Можно выделить такие минусы как:

- риск киберугроз (т.е. риск, связанный с проблемой защиты персональных данных);
- рост безработицы на рынке труда, который увеличивает риск исчезновения разных профессий;
- «цифровой разрыв» (т.е. это означает то, что не у всего населения есть доступ к цифровым услугам).

Применение цифровых технологий в современной экономике значительно облегчает процесс торговли. Цифровая экономика приводит к значительному росту электронной коммерции. Поэтому цифровая экономика необходима для развития международной торговли. Она способна повысить эффективность и результативность деятельности участников ВЭД. В современной экономике, направление современных технологий в сферах компьютеризации и телекоммуникаций рассматривается, словно одна из предпосылок действенного совершенствования таможенного контроля.

Беря во внимание вышеуказанные обстоятельства, приоритетным направлением инновационной деятельности таможенных органов на ближайшее десятилетие, видится совершенствование таможенных информационно-коммуникационных технологий, модернизация материально-технической базы и развитие таможенной инфраструктуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алёхина О. В., Игнатъева Г. В., Смирнова И. А., Тарасова Н. Л. Цифровые технологии в таможенном деле // Вестник СГСЭУ. Цифровая экономика. 2018. № 3(72). С. 9–15.
2. Гаврилов Л.П. Информационные технологии в коммерции: Учебное пособие/ Л.П. Гаврилов. -М.: НИЦ ИНФРА – М.2013. -238с.
3. Кожанков А. Ю., Бабенко К. И., Боброва О. Г. Цифровая таможня — современный международный тренд. Сущностные характеристики и прогнозируемые эффекты // Материалы 15-й Международной конференции «Государственное управление в XXI веке. М.: «КДУ», «Университетская книга», 2018. С. 92–96.
4. Насруллоева М. Технологии иттилооти дар иктисодиёт.: Маводи таълими. Нашриёти ЧДММ «Душанбе - Принт», Душанбе 2017с.-156 с.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Гаюрова Рано Саидмуродовна* - старший преподаватель кафедры таможенное дело ТГУК 734055, г. Душанбе, ул. Дехоти, 1/2 Тел. (+992)909113378. E-mail: tguk@mail.ru
2. *Назарбекова Нурия Амзалиевна* - старший преподаватель кафедры таможенное дело ТГУК 734055, г. Душанбе, ул. Дехоти, 1/2. Тел. (+992)904459393. E-mail: nuriya_1985@mail.ru

ИННОВАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ФАКТОРЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования инновационной инфраструктуры в аграрном секторе. На основе изучения факторов и условий экономического развития сельскохозяйственных территорий, обоснованы предложения в формировании механизма внедрения инновационных достижений.

Ключевые слова: инновационное развитие, государственное управление, экономическая среда, устойчивое сельское хозяйство, региональная цивилизация, денежный ресурс, сельскохозяйственные территории.

Одним из основных факторов, препятствующих инновационному развитию сельского хозяйства, является низкий уровень участия институтов рыночной экономики в разработке и внедрения инноваций. Речь идет об активной позиции различных институтов в формировании идей, разработки и финансирования инноваций. Получения конечных продуктов должно опираться на применения ими различных инструментов воздействия на инновационные процессы в сельскохозяйственных территориях в достижении целей хозяйствующих субъектов. Именно отсутствие эффективной и надежной системы институтов формирующей инновационную инфраструктуру, становятся причиной для постепенного повышения качества жизни в сельской местности.

Инновационная инфраструктура - это система взаимосвязанных и совершенствующихся организаций с разными направлениями и организационно-правовыми формами и порядок их взаимодействия, направляемый на обеспечения реализации этапов инновационного процесса - от формирования до реализации инновационных достижений. Она является

ключевым элементом национальной инновационной системы и включает в себя совокупность конкретных правовых, финансовых, социально-экономических и информационных институтов страны.

Инновационная инфраструктура является неотъемлемой частью инновационного потенциала общества, которая необходима для эффективного осуществления инновационной деятельности и практического внедрения инноваций в сфере производства и реализации конечного продукта. Она выступает своего рода мостом в научные и маркетинговые исследования государства и частного сектора экономики.

Инновационная инфраструктура сельскохозяйственных территорий в развитых странах включает научные центры для проведения научно-технического и научно-технологического исследования, научные парки, агротехнопарки, агротехнополисы, бизнес-инкубаторы, центры трансфера технологий, ассоциации и комплексы научных и промышленных предприятий, специализированных производственно-промышленные комплексы, специализированные организации, банковскую систему, кредитные кооперативы, инвестиционные институты (компании и инвестиционные фонды, биржи и т.д.).

Применения опыта этих стран с учетом особенностей функционирования национальной экономики Таджикистана необходима координация действий государственных, региональных и местных органов власти страны с научно-исследовательскими и образовательными учреждениями, субъектами хозяйствования агропромышленного комплекса (АПК) [3, с.225]. Координация будет способствовать формированию инновационной инфраструктуры сельского хозяйства. Важным условием в решения задачи должна выступать совершенствование нормативно – правовых основ функционирования инновационной инфраструктуры и методическое ее обеспечение. Такая последовательность решения задач построить комплексную систему, обеспечивающая

продвижение инновационных достижений до субъектов хозяйствования агропромышленного комплекса.

Среди приоритетных мероприятий по организации эффективной инновационной деятельности в агропромышленном производстве является создание хорошо организованной и управляемой региональной инновационной системы по производству наукоемкой продукции для всех секторов АПК. Институциональные изменения в научно-технической сфере АПК должны быть направлены на интеграцию научных организаций с хозяйствующими субъектами, создание малого бизнеса для обслуживания программ региональных и межрегиональных инновационных технологических центров.

Важно также обеспечить экономические условия для реализации инновационных программ и проектов, в том числе государственное финансирование инноваций, привлечение крупных инвестиций в инновационный сектор АПК.

Особое место в структуре поддержки инновационного развития сельскохозяйственных территорий в современных условиях должна занимать организация адресной деятельности информационно-консультационных служб АПК по содействию сельхозпроизводителям в освоении отечественных и зарубежных инноваций.

Получения необходимого эффекта от внедрения инновационных достижений требует применения стимулов для этого вида деятельности: введение налоговых и иных льгот для субъектов, внедряющих инновации и развитие лизинга уникального научного оборудования и др. [4, с.145].

Известно, что, предпосылками в формирование эффективной инновационной инфраструктуры являются наличие капитала (резервов) в руках потенциальных инвесторов и их желание (мотивация) инвесторов разместить свои инвестиции на выгодных условиях (доход, риск). Именно наличие объектов привлекательного инвестирования с точки зрения доходов, создание социальных и правовых условий (благоприятной среды) для размещения и эффективного использования денежного и материального капитала являются базой для продвижения инновационных продуктов.

Все эти важные элементы инновационной инфраструктуры должны интегрироваться в единую систему взаимодействия субъектов инновационной деятельности (инвесторы, инвестиционные посредники, получатели инвестиций, правительство, региональные и местные органы власти). Хозяйствующий субъект агропромышленного комплекса в процессе интеграции вырабатывает собственное поведение, оформляет его соответствующими проектными и распорядительными документами, формирует собственные источники инвестиций и привлекает внешние источники. Именно эти элементы и определяют инновационный путь развития сельскохозяйственных территорий, и их отличия от других вариантов.

Следует отметить, что недостатком инновационного развития сельскохозяйственных территорий является исследование потребности в инновациях. Маркетинг еще не стал неотъемлемой частью организации заказов на исследования и разработки.

Следовательно, современное состояние развития сельскохозяйственных территорий требует изменения подхода во внедрения инновационных достижений. На наш взгляд, реальная база инновационного их развития требует создания гибкого механизма финансирования и правовой защиты научно-исследовательских работ, оценки инновационного продукта, стимулирования участников инновационной деятельности и информационного обеспечения процесса внедрения инновационных достижений.

Эффективность инновационной деятельности в сельскохозяйственных территориях во многом определяется рациональным использованием факторов, которых можно включить в четыре группы;

- экономические и технологические;
- политические и правовые;
- организационно - управленческие;
- социально-психологические и культурные.

Использование этих факторов целиком зависит от наличия механизма стимулирования разработки и внедрения инновационных достижений, которая должна охватить все три этапа продвижения инновационного продукта до конечного потребителя:

- разработка и получение инновационных достижений;
- формирование посреднической сети, для налаживания связи между разработчиками и пользователями инновационных достижений;
- использование инновационных достижений в производстве.

При этом стимулирование продвижения научной продукции должно основываться на использовании результатов отечественных и зарубежных инновационных разработок, полученных интенсивным путем, но и полученных традиционными технологиями.

Устойчивое развитие сельскохозяйственных территорий тесно связано с инновационными процессами в растениеводстве и животноводстве. Инновационная политика в области растениеводства должна разрабатываться на основе совершенствования селекционных методов - создания новых сортов высокоурожайных культур, развития научно обоснованной системы землеустройства и семеноводства.

Для обеспечения устойчивости животноводства в сельскохозяйственных территориях необходимо использовать инновации биологического сектора, достижения отечественной и мировой селекции кормовых ресурсов, развитие экономически эффективных технологий и т.д.

Использование инновационных достижений в сельскохозяйственных территориях Таджикистана во многом зависит от уровня государственной поддержки субъектов – участников инновационной деятельности. Именно государственная поддержка и обеспечения взаимодействия организаций-участников инновационной деятельности, можно достигать воспроизводство сельскохозяйственных инноваций и освоение в массовой практике более совершенных форм организаций производства. Активизация роли государства в формировании ресурсных и институциональных блоков развития сельскохозяйственных территорий будет способствовать сосредоточению ресурсов и средств, для их вывода на новый уровень развития.

Государственная поддержка формирования финансовых, кадровых ресурсов и материально-техническое и информационное обеспечения отрасли будет способствовать активизацию инновационной деятельности. Важным является решения проблемы финансирования аграрной науки республики, которой имеет достаточным научным потенциалом. Государство может сыграть основную роль также в формировании институционального блока инновационного развития сельскохозяйственных территорий. Организационно-экономическое, инфраструктурное, нормативно-правовое обеспечения государством инновационного развития сельскохозяйственных территорий, а также содействие в освоение инновационной ориентированной форме хозяйствования субъектов, позволить своевременному формированию инновационной системы их развития.

Современными приоритетами развития инновационных процессов в сельскохозяйственных территориях Республики Таджикистан являются:

1. Технологическое перевооружение субъектов хозяйствования;
2. Внедрение энергосберегающих и ресурсосберегающих технологий при производстве, хранении и переработке сельхозпродукции;
3. Воспроизводство плодородия почв, предотвращение деградации, разработка адаптивных технологий для агроэкосистем и агроландшафтов;
4. Развитие органического сельскохозяйственного производства;
5. Создание современной системы информационного обеспечения и инфраструктуры инновационной деятельности;
6. Разработка государственной инновационной политики и стратегии на национальном и региональном уровнях, направленных на создание передовых технологических систем;

7. Разработка организационно-экономического механизма инновационной деятельности;
8. Усиление роли государства в стимулировании инноваций, разработка региональных и местных инновационных программ;
9. Совершенствование системы обучения в сфере инноваций, для коммерциализации результатов исследований.

Таким образом, необходимость обеспечения устойчивого развития сельских территорий требует формирования инновационной политики, охватывающей разработку региональных программ и проектов. Её основу должен составлять научно обоснованный механизм развития инновационных процессов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Материалы Республиканской Конференции “Таджикистан на пути к устойчивому развитию”, Душанбе. 26-27.10.2001. 2002 г. стр.83.
2. Одинаев Х.А. Устойчивое развития сельского хозяйства. (Проблемы, теории и практики) // Экономика Таджикистана: Стратегия развития. – Душанбе, 2000. - №1, - Стр. 88-96
3. Программа развития продуктов питания. ФАО (Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций). 2014г./ 2015-2020 гг. 225 стр.
4. Шоинбекова К.З. Влияние социальной инфраструктуры на устойчивое развитие сельских территорий. М: 2010г., с. 145.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Джураев Ф.М.* - к.э.н., доцент кафедры экономики предприятия и региона Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, Республика Таджикистан, г. Худжанд.
2. *Зиёев М.М.* - ассистент кафедры экономики предприятия и региона Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, Республика Таджикистан, г. Худжанд.

ФРАНЧАЙЗИНГ ҲАМЧУН СТРАТЕГИЯИ ИНКИШОФИ СОҲИБКОРИИ ХУРД

Шарҳи мухтасар: Сол аз сол шуҳратмандии франчайзинг беиштару беиштар афзуда истодааст. Ин аз он сабаб аст, ки соҳибкоре, ки дар ин низоми бизнес-модел қору фаъолият намуда истодааст, набояд аз сифр бизнесро оғоз намояд, вай бо бренде қор мекунад, ки алақай ба мизочон шинос мебошад ва аз талаботҳои устувор истифода мебарад. Имрӯз шумораи зиёди ташкилотҳои ғоиданок бизнеси худро тавасути ғуруӯши франшизаҳо ҳамчун воситаи мусоидат ба диверсификатсия ва воридшавии стратегияҳои бозор афзоиши медиҳанд.

Вожаҳои калидӣ: франчайзинг, консессияи тиҷоратӣ, франчайзер, франчайзинг, франчайзе.

Бахши соҳибкории хурд як қисми ҷудонашавандаи объективии дилхоҳ низоми инкишофи хоҷагидорӣ ба ҳисоб рафта бидуни вай иқтисодиёт ва ҷамъият дар маҷмуъ наметавонад вучуд дошта инкишоф ёбад. Соҳибкории хурд ҳамчун шакли паҳншудатарин, серҳаракаттарин ва тағйирпазири ҳаёти соҳибкорӣ асоси воқеии ҳаёт дар мамлакате мебошад, ки низоми иқтисоди бозорӣ дорад. Маҳз дар бахши соҳибкории хурд қисми зиёди захираҳои миллӣ ба вучуд оварда мешаванд ва ба муҳите табдил меёбанд, ки заминаи парвариши соҳибкории миёна ва қалон ба ҳисоб меравад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки соҳибкории хурд дар пешрафти хоҷагидорӣ нақши хеле муҳим мебозад. Имрӯз бизнеси хурд бахши васеъгардидаи бахши хусусии иқтисодиёт буда, баъзан барои аксарияти аҳоли ягона имконияти амалӣ намудани иқтидори соҳибкории худ боқӣ мемонад.

Суръати рушди иқтисодӣ, сифати маҳсулоти ноҳолиси миллӣ, инчунин сохтори онро субъектҳои соҳибкории хурд муайян мекунанд. Дар мамлакатҳои тараққикарда фаъолияти соҳибкории хурд 60-70% ММД-ро ташкил медиҳад, аз ин рӯ шумораи зиёди онҳо фаъолияти худро ҳавасманд намуда бо барномаҳои гуногуни давлатӣ дастгирӣ меёбанд.

Барои баланд бардоштани устувории тамоми системаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибкории хурд бояд пайваста инкишоф ёбад. Аммо имруз ба як қатор душвориҳои муайян дучор мешавад. Сабаби ин дар қонунгузори амалкунанда мавҷуд набудани шароити мусоид барои соҳибкории хурд ва дар он аст, ки соҳибкорои ба ин соҳа машғулбуда аксар вақт дониши баланди иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ надоранд. Дар натиҷа ин аксар вақт қорхонаҳои хурди нафтаъсисро ба муфлисшавӣ оварда мерасонад.

Бинобар ин ба ақидаи мо франчайзингро метавон яке аз роҳҳои ҳалли масъалаи устувории фаъолияти соҳибкории хурд баҳодихӣ қард.

Имруз франчайзинг усули самараноки пешбурди бизнес ба ҳисоб меравад. Барои франчайзерҳо-ин имконияти васеъ намудани бизнеси худ мебошад ва барои франчайзи бошад, ин як роҳи соҳибмулк шудан ба ҳисоб меравад. Тасдиқ намудан мумкин аст, ки франчайзинг дар айни замон яке аз воситаҳои баланд бардоштани самаранокии соҳибкории хурд мебошад. Вай имконият медиҳад, ки муваффақиятҳои соҳибкории хурду қалон якҷоя қарда шавад. Қорхонаҳое, ки технологияҳои пешрафта ва дастгириро ба воситаи франчайзинг ба даст меоранд нисбатан рақобатпазир мегарданд.

Дар қонунгузориҳои Ҷумлурии Тоҷикистон қариб, ки тамоман мафҳуми “франчайзинг” вучуд надорад. Ба ҷои он мафҳуми шартномаи консессияи тиҷоратӣ истифода қарда мешавад. Мутобиқи моддаи 1132 Қодески маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [1] тахти № 1918 аз 24 декабри соли 2022 шартномаи консессияи тиҷоратӣ як тараф (ҳуқуқдор) уҳдадор мешавад, ки ба тарафи дигар (истифодабаранда) бо пардохти подош барои муҳлати муайян ё бе зикри муҳлат барои дар фаъолияти тиҷоратии истифодабаранда истифода бурдани маҷмуи ҳуқуқҳои истисноии ба

ҳуқуқдор тааллуқдошта, аз ҷумла ҳуқуқ ба нишонаи тиҷоратии ҳуқуқдор, ба иттилооти ҳифзшавандаи тиҷоратӣ, инчунин ба дигар объектҳои ҳуқуқи истисноии дар шартнома пешбинишуда - номи фирмавӣ, тамғаи молӣ, сирри истеҳсолӣ (ноу - ҳау) ва ғайраро диҳад.

Шартномаи консессияи тиҷоратӣ истифодаи маҷмуи ҳуқуқи истисноӣ, эътибори қорӣ ва таҷрибаи тиҷоратии ҳуқуқдорро дар ҳаҷми пурра (аз ҷумла бо муқаррар намудани ҳаҷми ҳадди ақал ва (ё) ҳадди аксари истифода), бо зикр ё зикр накардани ҳудуди истифода вобаста ба соҳаи муайяни фаъолияти тиҷоратӣ (фурӯши моле, ки аз ҳуқуқдор гирифта шудааст ё истифодабаранда истеҳсол намудааст, анҷом додани фаъолияти дигари вобаста ба фурӯш, иҷрои қор, хизматрасонӣ) пешбинӣ менамояд. Аммо ин мафҳумҳо аз синонимӣ дуранд. Рушди франчайзинг аз сабаби мавҷуд набудани заминаи ҳуқуқӣ хеле маҳдуд мебошад. Дар Тоҷикистон франчайзинг дар соҳаи хизматрасонии хуроки омма, хизматрасонии таълимӣ, савдои чакана, сайёҳӣ, фитнес ва ғайра васеъ паҳн шуда истодааст[2].

Асосан, дар адабиёти ватанӣ иқтисоддонҳо франчайзингро ҳамчун як шакли соҳибқорӣ дар асоси системаи муносибатҳои бо як қатор созишномаҳо таъминшуда муайян мекунад, ки дар он як тараф (франчайзер) ҳуқуқи пулакӣ медиҳад, ки аз номи худ ба тарафи дигар фаъолият намояд (франчайзи).

Дар баробари ин, муаллифон Леонов А. ва Деев В. чунин мешуморанд, ки франчайзинг, пеш аз ҳама, ба васеъшавии бозори фурӯш мусоидат мекунад [3]. К.Фулоп диққатро ба он ҷалб мекунад, ки мафҳуми франчайзинг аксаран дар баробари истилоҳи иҷозатномадиҳӣ истифода мешавад [4]. Рыкова И.В. бошад ўҳдадорҳои ҷониби интиқолдиҳандаро оид ба расонидани кўмак дар барқароркунии бизнес, расонидани кўмаки техникӣ ва машваратиро қайд менамояд [5]. Ба ақидаи муаллиф В.А.Рубе, хусусияти асосие, ки мафҳуми франчайзингро ташкил медиҳад, шакли шартномаи институтсионалии гибридӣ мебошад [6].

Аммо ба ақидаи мо, иқтисоддонҳо А.З.Майлер ва С.А.Куликов моҳияти франчайзингро пурратар ошкор мекунад. Онҳо франчайзингро ҳамчун шакли интиқоли ҳуқуқ ба шахси дигар муайян мекунад, ки тавассути он соҳибӣ мол ё хидмат ташкил ва васеъ намудани шабакаи фурӯши ин молҳо ва/ё хизматрасониро таъмин менамояд. Мол ва/ё хизматрасони бо номи (тамғаи молии) франчайзер муайян карда шуда, раванди фуруши он аз тарафи у назорат карда мешавад. Франчайзер ба франчайзи кўмаки таҳассусӣ дар омузиши кадрҳо, хариди ҷузъҳо, материалҳо, таҷҳизот ва ғайра, дар иҷораи бино ва таҷҳизот, тадқиқоти маркетингӣ ва ғайра мерасонад».[7].

Мувофиқи маълумоти Ассотсиатсияи Байналмилалии Франчайзинг [8], айни замон дар ҷаҳон 16,5 ҳазор франчайзерҳо мавҷуданд, ки зиёда аз 1,2 миллион франчайзи доранд, ҳаҷми фурӯши шабакаҳо 2,1 триллион доллари ШМА-ро ташкил медиҳад, ки тақрибан 18 миллион нафарро бо қор таъмин мекунад.

Мисли ҳама гуна системаи бизнес, франчайзинг низ бартарихо ва камбудихоӣ худро дорад. Аммо дар ин маврид бояд тарафҳои мусбат ва манфиро алоҳида баррасӣ намудан зарур мебошад.

Бартарӣ ва камбудихоӣ франчайзинг

Бартарихо	Камбудихо
Барои франчайзер:	
1. Имконияти сарфа намудани сармоя ва захираҳои меҳнатӣ	1. Зарурати қори бетанаффус бо франчайзиҳо.
2. Тавачҷуҳи франчайзи ба натиҷаҳои мусбӣ	2. Таъмини назорати доимии франчайзиҳо
3. Камшавии хавфҳои тиҷоратӣ	3. Пешниҳоди ҳисоботҳои ғайриҳақиқӣ ба франчайзер

4. Франчайзер бо масъалаҳои идоракунии, интихоб ва шумулиши кадрҳо дар ҳар як нуқтаи франчайзинг рӯ ба рӯ намешавад	4. Паст шудани сифати маҳсулот дар тамоми системаи франчайзинг инъикос меёбад.
5. Бизнес зуд инкишоф меёбад, зеро франчайзер аз идоракунии ва захираҳои молиявии дигарон истифода мебарад.	
Барои франчайзи	
1. Франшизаи харидашуда имконияти на корманд, балки соҳибкор шуданро медиҳад.	1. Мавҷуд будани сармояи ибтидоӣ зарур мебошад
2. Ба даст овардани бизнеси тайёр	2. Маҳдудияти озодии фаъолият
3. Франчайзи тамғаи молӣ ё бренди машҳурро истифода мебарад	3. Шартномаи франчайзингӣ, ки барои чанд сол баста шудааст, имконияти зуд баромадан аз ин бизнес система маҳдуд мебошад
4. Мавҷудияти рекламаи васеъ	
5. Кӯмак ва дастгирӣ аз тарафи франчайзер	
6. Масъалаҳои маблағгузорӣ ҳал карда мешаванд. Франчайзер метавонад кафил барои гирифтани қарз бошад	
7. Франчайзер бо таъминот кӯмак мекунад	

Системаи франчайзинг таваҷҷуҳи бизнеси хурдро ҷалб мекунад, бешубҳа барои соҳибкдороне, ки дар ин бахши иқтисод қору фаъолият мекунанд, ғоиданок мебошад.

Франчайзи, ҳамчун соҳибмулк, бар хилофи роҳбари кироя ба натиҷаҳои мусбӣ ва кам кардани хароҷот манфиатдор хоҳад буд. Сармояи худдӣи франчайзер дар васеъ намудани бизнес қариб ки иштирок намекунад, бинобар ин, хавфи тичоратӣ кам мешавад. Франчайзи бизнеси тайёреро меҳарад, ки аллакай дар бозор мавқеи муайянро ишғол мекунад, обрӯи мусбат дорад ва дар таҷриба санҷида шудааст. Яъне, ба франчайзи кафолат дода мешавад, ки бидуни сарфи вақт ва пул барои пешбурди маҳсулот ба бозор бизнеси боваринок харид менамояд.

Ҳангоми харидани франчайзинг, франчайзи барномаҳои рекламавӣ ва маркетингии тайёри франчайзерро истифода мебарад. Ҳамин тариқ, франчайзи маҳсулоти худро бо рекламаҳои микёсан васеътар нисбат ба дигар бизнеси муқаррарӣ реклама мекунад.

Дар раванди қор, барои ҳарчи зудтар бизнеси худро оғоз намудани франчайзи, франчайзер кӯмак ва дастгирӣ менамояд, маводҳои таълимӣ заруриро пешниҳод мекунад, оид ба мавод, таҷҳизот, таҳвилкунандагон, оиди технологияи пешбурди қор дастурҳои дақиқ медиҳад, омӯзиш мегузаронад, маслиҳат медиҳад ва масъалаҳои ба миён омадаро якҷоя ҳал мекунад.

Дар тамоми ҷаҳон чунин мешуморанд, ки бизнес дар формати франчайзинг нисбат ба соҳибкдорӣ озод бовариноктар мебошад. Франчайзер ба сифати шахси манфиатдор метавонад барои гирифтани қарз ё лизинг ба сифати кафил баромад намояд.

Аз ин рӯ, бонкҳо ва ташкилотҳои лизингӣ нисбат ба дигар соҳибкдорон омодагии бештар бо франчайзиро доранд.

Франчайзер имконияти харидани материалҳои масрафӣ, маснуотҳои комплектиқунонӣ ва ашёи хомро ҳам аз худӣ ширкат ва ҳам аз таҳвилкунандагони доимӣ медиҳад. Ҳамин тариқ, системаи таъминот боэътимод ва қулай мегардад.

Сарфи назар аз бартариҳои ошкоро, франчайзиҳо метавонанд ба як қатор мушкилот дучор шаванд.

Дар франчайзинг озодии фаъолият нисбат ба соҳибкдорӣ оддӣ маҳдуд мебошад. Назорати фаъолияти франчайзи, тасдиқи намудҳои зиёди созишҳо, талабот ва дастурҳои франчайзер дар шартномаи франчайзингӣ пешбини шудааст.

Аксарияти одамон дар ин формат кор намекунанд, зеро онҳо мустақилона қарор қабул кардани худро афзалтар меҳисобанд. Аммо барои онҳое, ки оқилона бо франчайзер муносибати шарикӣ барқарор кардан мехоҳанд, маҳдуд кардани озодии амалҳо як камбудии ҷиддӣ шуда наметавонад. Бизнес-системаи франчайзинги имруз оғоз намуда сипас онро бе ягон сабаб тарк кунем. Хусусияти хоси соҳибкории хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин диверсификатсияи бузурги фаъолият мебошад. Ҳолатҳои маъмулӣ дар он аст, ки як соҳибкор ҳамзамон бо якчанд намуди фаъолият машғул аст, вай имкон дорад, ки онҳоро "барои муваффақият санҷад". Он чизе, на он қадар хуб ба даст меояд, худ аз худ нест мешавад. Тавассути интиҳоби табиӣ махсусгардонии муайяни корхонаҳои хурд ба вучуд меояд. Шартномаи франчайзинг одатан ба мӯҳлати аз якчанд сол то якчанд даҳсолаҳо баста мешавад. Дар ин ҳолат, "кӯшиш кардан" ва тарк кардани бизнес агар бе талафоти зиёди моддӣ вай ба шумо маъқул набошад, ғайримқон мебошад. Аз тарафи дигар, ҳангоми банақшагирии франчайзи оянда як номуайяни вучуд дорад, ки бо мӯҳлати маҳдуди фаъолияти шартномаи франчайзинг алоқаманд мебошад.

Ҷузъи асосии манфии франчайзерҳо ин зарурати кори оқилона ва заҳматталаб бо франчайзиҳо мебошад, зеро дар маҷмӯъ муваффақияти бизнес аз онҳо вобаста мебошад. Таъмини назорати доимии самараноки франчайзиҳо барои кафолат додани сифати баланд ва самараноки пешбурди бизнесро метавон ба камбудии асосии ин бизнес-система барои франчайзер рабт дод.

Асоси муваффақияти иқтисодии франчайзер эътибори баланди системаи франчайзинг ба ҳисоб меравад. Нигоҳ доштан ва дастгири намудани эътибори бизнеси мазкур кори хеле муҳим мебошад.

Илова бар ин, барои ҳар як франчайзер хавфи рафтори ноодилонаи франчайзи вучуд дорад. Мисол кам нишон додани нишондиҳандаҳои молиявӣ бо мақсади кам кардани роялти - пардохтҳои давравӣ, ки франчайзи ба франчайзер пардохт мекунад, мебошад.

Инчунин иштирокчии сеюми франчайзинг - истеъмолкунанда мавҷуд аст.

Ба бартариҳои истеъмолкунандагон инҳо дохил кардан мумкин мебошад: зиёд намудани соати корӣ, сатҳи баланд ва иштироки шахсии франчайзи дар хизматрасонӣ, васеъ кардани нуқтаҳои франчайзинг, гуногунии интиҳоб, мувофиқати нархҳо, эҳтимолияти харидани маҳсулоти босифат.

Ҷанбаҳои манфии истеъмолкунанда дар рақобати маҳдуд зоҳир мешавад, ки боиси танг шудани интиҳоби истеъмолкунанда мегардад. Агар франчайзи хуб омӯзонида нашуда бошад, ин метавонад дар сифати маҳсулот ва сатҳи хизматрасонӣ ифода ёбад.

Бо таҳлили ҷанбаҳои асосии мусбӣ ва манфии ҳамаи тарафҳои дар бизнеси франчайзинг иштирокдошта, мо метавонем ба хулосае биёем, ки ин камбудии нишондода шуда, танҳо пардохти табиӣ барои ба даст овардани бартариҳои дар боло зикршуда мебошад.

Барои иқтисодиёти мамлакат умуман франчайзинг хусусиятҳои зиёди мусбӣ дорад.

Франчайзинг системаи самараноки таълимиро барои соҳибкории хурд таъмин мекунад. Дар ягон донишгоҳ соҳибкор наметавонад аз муаллимони ботачрибае, ки ба муваффақияти "шоғирдон"-и худ тавачҷӯх доранд, мисли марказҳои таълимии франчайзерҳо чунин омӯзиши босифати таҷрибавӣ гирад.

Сарфи назар аз он, ки франчайзинг дар Тоҷикистон дар муқоиса бо мамлакатҳои ғарб суғурӯ карда истода бошад, ҳам ба назари мо дурнамо ва инкишофи он аз ҳама мусоидтар мебошад.

АДАБИЁТ

1. Коекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабри соли 2022 таҳти №1918 Душанбе-2023 саҳ.368-369.
2. Каталог франшиз: общественное питание, розничная торговля, услуги // Секрет фирмы. – 2008. - № 15. – с. 122-165
3. А. Леонов, В. Деев. Франчайзинг в России: перспективы развития // Журнал "Люди дела XXI", 2007.

4. Фулоп К. Франчайзинг. Маркетинг. – Санкт- Петербург: «Питер», 2002. – с. 13.
5. Рыкова И.В. Франчайзинг: новые технологии, методология, договоры. – М.:» Современная экономика и право», 2000. – с. 14.
6. Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. – М.: ТЕИС, 2000. с. 116.
7. Майлер А.З., Куликов С.А. Пособие по франчайзингу. – М.: РАРФ, 2001. – с. 5.
8. Международная Ассоциация Франчайзинга – <http://franchise.org>

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. ***Имомназаров Музаффар Аҳмадҷонович*** - н.и.и. дотсенти Донишгоҳи технологии Тоҷикистон
2. ***Султонбекова Моҳира Рустамбековна*** - докторант (Phd) Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

КОДИРОВ Ф.А., КЛИЧЕВ З.Р.

**СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА**

В статье рассмотрены основные теоретические и практические вопросы обоснования стратегии развития предпринимательской деятельности в условиях повышения конкурентоспособности национальной экономики Республики Таджикистан. Особое внимание уделено вопросам активизации инновационной деятельности и внедрение цифровых технологий как стратегические направления повышения конкурентоспособности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предпринимательства, конкурентоспособность, стратегии развития, инновации, эффективность, цифровизация, цифровые технологии.

Одним из ключевых задач, требующих незамедлительного решения – это повышение конкурентоспособности национальной экономики Республики Таджикистан. Общеизвестно, что глобальная конкурентоспособность национальной экономики зависит от локальных факторов, среди которых ключевое место занимают вопросы повышения конкурентоспособности предпринимательской деятельности. Исходя из этого, на современном этапе развития Республики Таджикистан вопросы повышения конкурентоспособности предпринимательской деятельности ставятся на порядок актуальнее.

В современных условиях динамичного развития наукоемких отраслей, искусственного интеллекта, автоматизации, роботизации подходы к организации и управления предпринимательской деятельности кардинально изменились. В этих условиях эффективное государственное регулирование, в частности создание благоприятных предпосылок, выступает важным направлением развития предпринимательской деятельности [3]. На сегодняшний день в Республике Таджикистан разработана нормативно-правовая база, созданы государственные органы поддержки предпринимательства, облегчаются административные процедуры, создаются условия и инструменты для получения доступного финансирования, а представители предпринимательства привлекаются к государственно -частного партнерству.

Однако, несмотря на положительные реформы, до сих пор отсутствует системное взаимодействие и координация в политике развитии предпринимательства, вопросы комплексного институционального развития предпринимательских экосистем остается нерешенным, имеет место неравномерность развития предпринимательства в регионах страны. Меры государства не являются достаточными для создания конкурентных преимуществ для субъектов предпринимательской деятельности.

Реалии и тенденции последних лет показывают, что быстрые неожиданные изменения конъюнктуры национального и мирового рынка, перманентные изменения технологий, особенно в направлении стратегического развития, часто действуют не в пользу субъектов предпринимательской деятельности. Современные стратегии обеспечения конкурентной способности предпринимательской деятельности призваны разрешать объективно существующее противоречие. Это – противоречие между достижением максимальной стабильности и эффективности использования ресурсов в текущем периоде, с одной стороны, и формированием предпосылок для изменений в будущем – с другой [1]. В данном контексте в первую очередь должна проявляться конкурентное преимущество предпринимательской деятельности.

В этой связи, на наш взгляд, цифровизация в обрабатывающей промышленности Республики Таджикистан может стать основой для повышения ее конкурентоспособности, так как позволяет:

- создать эффективную систему предвидения бизнеса, так как цифровые технологии, которые позволяют обработать большие данные, позволяют в реальном времени контролировать бизнес-процессы и разрабатывать различные сценарии ее развития;

- точно определить потребности клиентов, в том числе в персонализированных продуктах и услугах, так как современные технологические платформы делают это возможным;

- создать необходимую экосистему, в которой будут созданы условия для эффективного взаимодействия между участниками, в частности для производства новой и даже самой сложной продукции;

- использовать искусственный интеллект для прогнозирования масштаба бизнеса, комбинации различных типов искусственного интеллекта [2].

Как следует из анализа текста Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан, она не охватывает весь спектр перспективных направлений цифровизации промышленности и активного использования цифровых платформ для повышения конкурентоспособности промышленных предприятий [4]. Исходя из этого, на наш взгляд, на сегодняшний день на пути цифровизации промышленности, создания необходимой экосистемы и повышения роли цифровых технологий в обеспечении конкурентоспособности промышленности Республики Таджикистан встречаются следующие проблемы:

- неразвитость IT-инфраструктуры и промышленного интернета, а также отсутствие систем для анализа больших данных;

- несовершенство институционального обеспечения и системы государственного регулирования и поддержки применения и внедрения цифровых технологий в промышленности и других секторах экономики, особенно в части привязки технологий и инноваций к промышленному производству;

- зависимость от иностранных технологий в Республике Таджикистан составляет 100%, так как в стране не производится технологическое оборудование и программное обеспечение (зависимость в основном от китайских технологий и программного обеспечения для промышленности, все основные коды и разработки полностью зарубежные);

- малый и средний бизнес не имеет финансовых ресурсов и государственной поддержки в приобретении и использовании новых технологических платформ, а также стратегических корпоративных инноваций, которые в том числе создают цифровую экосистему;

- существующая система подготовки кадров для цифровизации экономики и развития цифровой экосистемы не отвечает требованиям, реформы в данном направлении фрагментарны и пока не оправдывают надежды в решении проблем кадрового обеспечения для перехода к цифровой экономике;

- проблемы также существуют в финансовом обеспечении и высокой стоимости цифровых стартапов, которые связаны с нехваткой финансовых средств и отсутствием бюджетного финансирования;

- на уровне промышленных предприятий ключевыми проблемами считаются низкий уровень автоматизации управленческих, производственных, маркетинговых и организационных процессов, отсутствие компетенций и низкий уровень IT-грамотности сотрудников;

- низкий уровень развития автоматизированных систем управления технологическими процессами, а также риски информационной безопасности, снижение количества рабочих мест и временное ухудшение управляемости на производстве.

Для решения проблем, которые сдерживают внедрение цифровых технологий в промышленности необходимо разработать отраслевые программы цифровизации и создавать условия для формирования совершенно новой экосистемы цифровой экономики. В данном контексте необходимо обратить внимание на следующие моменты:

- разработка промышленной политики, в которой будут определены направления и перспективы внедрения цифровых платформ в промышленное производство;
- создание государственной системы поддержки и поощрения частных информационных систем, в том числе на основе определения условий, стандартов и тенденций цифровизации промышленности;
- создание экосистемы развития цифровых технологий, в частности на основе расширения сотрудничества между участниками рынка, укрепление связи между наукой и производством, разработчиками и производственными предприятиями, а также формирование новой системы коммерциализации научно-исследовательских разработок и результатов интеллектуального труда;
- активизировать и поощрять использование интернет-технологий для управления производственными процессами, снабженческой и сбытовой деятельностью, маркетингом и коммуникациями, а также принятием управленческих решений;
- создание условий для развития технологий сбора, анализа и использования больших данных, которые позволяют решить многочисленные проблемы, в частности в организации и управлении промышленным производством;
- разработка рекомендаций по созданию систем генерирования современных софтов, который позволяет собирать, анализировать, выстраивать алгоритмы и использовать очень большие объемы данных;
- развитие практики автоматизации и роботизации промышленного производства, т.е. объединение мер и механизмов цифровизации промышленности, которые на основе взаимодействия позволяют создать эффективную систему автономного функционирования;
- оптимизация действий по использованию новейших технологий, которые позволяют определить приоритеты и направления для первостепенной цифровизации в системе промышленного производства.
- развитие предиктивной аналитики, которая направлена на мониторинг работоспособности и бесперебойного функционирования технологических платформ.
- подготовка кадров для цифровой экономики и с соответствующими компетенциями в области разработки программного обеспечения, искусственного интеллекта и технологических платформ, а также внедрение уже существующих на мировом рынке специальных промышленных софтов.

Таким образом, исследованные теоретических аспектов содержания конкурентоспособности предпринимательской деятельности формируют основу для представлений о связи между конкурентной способностью и стратегии ее развития. Анализируемые нами направления повышения конкурентоспособности предпринимательской деятельности способствуют формированию конкурентного преимущества и создают условия для стратегического развития хозяйствующих субъектов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авдеева, И. Л. Цифровизация промышленных экономических систем: проблемы и последствия современных технологий / И. Л. Авдеева, А. В. Полянин, Т. А. Головина // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Экономика. Управление. Право. – 2019. – Т. 19, № 3. – С. 238-245. – DOI 10.18500/1994-2540-2019-19-3-238-245.
2. Варфоломеева, В. А. Цифровая трансформация промышленных предприятий в условиях инновационной экономики / В. А. Варфоломеева, Э. Х. Муслимова // Прогрессивная экономика. – 2022. – № 12. – С. 41-51. – DOI 10.54861/27131211_2022_12_41.
3. Жукова, Е. А. Внедрение инноваций как основа конкурентоспособности промышленности в условиях цифровой экономики / Е. А. Жукова, С. С. Мохова // Социально-экономическое развитие России: проблемы, тенденции, перспективы: сборник научных статей 19-й Международной научно-практической конференции, Курск, 25 июня

2020 года. Том 3. – Курск: Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации, Курский филиал, 2020. – С. 164-166.

4. Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан. Электронный ресурс:

5. Мелешко, Ю. В. Цифровизация бизнес моделей промышленных предприятий в контексте новой индустриализации: постановка проблемы / Ю. В. Мелешко // Санкт-Петербургский научный вестник. – 2019. – № 1(2). – С. 4-9.

6. Низомов, С. Ф. Стратегические направления цифровизации промышленности в Республике Таджикистан / С. Ф. Низомов, Ф. А. Джабборов // Актуальные вопросы экономической теории: развитие и применение в практике российских преобразований: Материалы IX Международной научно-практической конференции, Уфа, 22–23 мая 2020 года / Под общей редакцией И.В. Дегтяревой. – Уфа: Уфимский государственный авиационный технический университет, 2020. – С. 166-172.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Кодиров Ф.А.** - *Таджикский государственный финансово-экономический университет*

2. **Кличев З.Р.** - *Таджикский государственный финансово-экономический университет.*

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАНЗИМ ВА ДАСТГИРИИ РУШДИ УСТУВОРИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Чӣ хеле ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, соҳибкории хурд ва миёна ба дастгирии доимӣ аз тарафи давлат ва идораҳои он эҳтиёҷ дорад. Дар навбати аввал бояд муҳити васеи ҳуқуқии кор кардани соҳибкории хурд ташкил карда шавад. Ин раванд бо қабул кардани санадҳои меъёрӣ ва қонунҳои фаъолияти корхонаро танзимкунанда оғоз гардид. Дар низоми дастгирии соҳибкории хурд ҷои асосиро масъалаҳои дастгирии молиявӣ қарзӣ, қабули имтиёзҳои андозсупорӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои муҳим, ки таъсири муҳимро ба рушди соҳибкории хурд мерасонад, ишғол мекунад.

Ташаккули муҳити ҳуқуқии соҳибкории хурд ин шартӣ ҳатмӣ ва муҳим буда, ба субъектҳои соҳибкории хурд озолии иқтисодӣ, ҳуқуқ, кафолат ва иҷозати дарки қонунҳои соҳибкориро таъмин менамояд. Дар айни замон бо санадҳои меъёрӣ ва қонунгузорӣ вазифа ва масъулияти субъектҳои соҳибкории хурдро дар пеши субъектҳои хоҷагидорӣ, шарикони онҳо, истеъмолкунандагон, бучетҳои сатҳи гуногун бо иҷроиши муҳлатҳои муқарраргардида ва ҳаҷми пурраи ӯҳдадорӣ муқаррар мегардад.

Дар айни замон Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қонунҳои санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ қабул кард, ки барои рушди соҳибкории хурду миёна замина фароҳам меоварад. Ин ҳам бошад, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждани Тоҷикистон, Кодексҳои андоз, гумрук, ва инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ”, “Барномаи дастгирии давлатии соҳибкории хурд” тасдиқи гуфтаҳои боло мебошад.

Ташкили рушди инфрасохтори танзим ва дастгирии фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурд мақоми муҳимро дар таҷрибаи мамлакатҳои тараққикарда ишғол менамоянд. Масалан: дар ИМА соли 1953 Маъмурият оид ба соҳибкории хурд ташкил шуд, ки вазифаҳои он маҷмӯи чорабиниҳоро оид ба танзими соҳибкории хурд ташкил менамуд (ёрии молиявӣ, хизматрасонии техникӣ ва машваратӣ ва ғайраҳо). Сохтори ин маъмурият аз 3 сатҳ иборат аст: штаб-квартира дар ИМА, 10-то иттиҳодияҳои минтақавӣ ва заёда аз 100 шӯъбаҳои маҳаллии дар тамоми кишвар ҷойгир ва дар ҳамкорӣ зич бо ташкилотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, колечҳо, донишгоҳҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ. Дастгирии соҳибкории хурд дар ИМА бо дигар идораҳои федералӣ низ ба вучуд меояд: Вазорати корҳои дохилӣ, Вазорати сохтмон ва тараққиёти шаҳр, Фондҳои олии миллий, Маъмурият оид ба хоҷагиҳои федералӣ, институтҳо ва маркази рушди соҳибкории хурд, палатаҳои саноатӣ тижоратӣ, ки аз 2700 зиёдтаранд ва ғайраҳо.

Дар Фаронса барои дастгирии соҳибкории хурду миёна воситаҳои ҷунин муассисаҳои махсусгардондашуда, ба монанди Кассаи депозитӣ қарзии миллий, Кассаи қарзии миллии меҳмонхонаҳо, корхонаҳои саноатӣ, қарзи соҳибкорӣ истифода мешаванд. Бо мақсади додани қарзҳои дарозмуддат (аз 10 то 18 сол) бо фоизҳои паст барои корхонаҳои хурду миёна шӯъбаи қарзи миллий ташкил гардида буд. Соли 1970 бошад, Институти тараққиёти саноатӣ ташкил гардид, ки мақсадаш ташаккули корхонаҳои хурду миёна ба ҳисоб мерафт. Вобаста ба қонунгузори Фаронса аз соли 1982 сар карда ба корхонаҳои хурди таъсисшуда то 3 сол аз супоридани андоз озод мегарданд.

Ҳукумати Япония, идораҳои дахлдор, корхонаҳои азим ва ташкилотҳои худихтиёри корхонаҳои хурд сиёсати ҳавасмандӣ ва инкишофи соҳибкории хурд ва миёнаро муайян месозанд. Идораҳои марказӣ ва маҳаллии ҳукумат барои соҳибкории хурд кумакҳоро дар шакли субсидияҳо, қарзҳои имтиёзнок, барномаҳои омузишӣ ва ғайра. пешниҳод менамоянд. Дар мамлакат дар сатҳи Вазоратҳои Маъмурияти махсусе бо номи Комиссия оид ба шартномаҳои адолатнок амал мекунад, ки иҷрои қонунгузори зиддимонополитро ба нафъи соҳибкории хурду миёна назорат мекунад.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ меъёрҳои давлатии ҳавасмандкунии соҳибкории хурд ба манфиати давлат ва ҷамъият ҳисобида мешаванд. Барои ҳамин вазифаи давлат на фақат аз он иборат аст, ки ба корхонаҳои хурд захираҳои моливию техникаӣ диҳад, балки аз он иборат аст, ки шароити иқтисодӣ ва ҳукукиро барои ба по ҳезондан, қобилияти шиддат гирифтани ва ташаккул ёфтани дар шароити бозор таъмин намояд. Дар тамоми мамлакатҳои ҷаҳон - дар Аврупа, Ҷопон, ИМА, Осиё ва минтақаҳои Америкаи Лотинӣ тараққиёти пурқуввати танзими соҳибкории хурд рафта истодааст. Тамоми Аврупо, махсусан, мамлакатҳое, ки иқтисодиёти гузариш доранд (Аврупои Шарқӣ) хотирнишон кардаанд, ки барои васеъшавии худ дар танзими давлатии соҳибкории хурд иштирок менамоянд.

Дар мамлакатҳои Созмони Иқтисодии Ҳамкорӣ ва Рушд 99%- и тамоми фирмаҳои корхонаҳои хурд ва миёна ташкил медиҳанд, ки манбаи асосии ҷои кор (аз 40% то 90% шуғли аҳоли) ба ҳисоб меравад ва 30-70%-и маҷмӯи маҳсулоти дохилиро таъмин менамояд. Аз 1552 барномаи танзими давлатӣ (дар марҳалаи солҳои 1989-1993), 359-то барои танзими соҳибкории хурд ва миёна равона карда шудаанд. Дар 12 - мамлакати Иттиҳоди Аврупо соли 1990 ба миқдори 15,8 млн корхонаҳои хусусӣ ба ҳисоб гирифта шудаанд. Аз онҳо 14,7 млн. микрокорхонаҳо, қариб 1-млн. корхонаҳои хурд, тақрибан 70 000 корхонаҳо аз 100 то 500 нафар коргар ва фақат 13000 корхона зиёда аз 500 коргар дорад. Ба ҳиссаи микрокорхонаҳо 31,8% - и миқдори умумии коргарони берун аз сектори хоҷагии қишлоқ, 24,9%-и корхонаҳои хурд ва 15,1%-и корхонаҳои миёна рост меояд.

Дар ҷумҳурии мо низ фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 08.04.1996 № 459 «Дар бораи танзими соҳибкории хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» амал карда истодааст.

Барномаи танзими соҳибкории хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи чунин тадбирҳо амал мекунанд:

- амалкунии инфрасохтори соҳибкории хурд дар сатҳи давлатӣ ва минтақавӣ.
- ба корхонаҳои хурд ҷалб намудани табақаи аҳолии камбизоат ва таъмини иҷтимоӣ надошта.

- ба соҳибкорони хурд супурдани объектҳои сохтмонҳои нотамам, корхонаҳои камдаромад ва бефоида,

- аз тарафи давлат тақсим кардани супориши давлатӣ барои корхонаҳои хурд.

Аммо афсус ки бештари ҳолатҳои ин барнома иҷро намешаванд. Барои ҳамин ба вучуд овардани механизми назоратии самаранок зарур аст, ки ин барои иқтисодиёти давраи гузариш қонуни хеле муҳим аст.

Бояд аз панҷ вазифаи асосии танзим ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар шароити муосир истифода бурда шавад:

1. Таъмини қонуни амалкунандаи бозорро;
2. Ташаккул ва нигоҳдошти инфрасохтори ғайрибозорӣ;
3. Дастгирӣ соҳаҳои ояндадор ё ин, ки аҳамияти давлатӣ дошта;
4. Дурнамои рушди бозори меҳнат;
5. Баробаркунии иқтисодиёти минтақавӣ

Дар марҳалаи аввали барқароршавӣ соҳибкорӣ ба дастгирии фаъоли давлат ва институтҳои молиявӣ эҳтиёҷ дорад. Иштироки институтҳои молиявӣ дар инкишофи соҳибкории хурд ва миёна аҳамияти калон дорад. Чӣ тавре ки дар боло қайд карда будем, дар хорича, махсусан, дар мамлакатҳои тараққикарда саҳми чунин муассисаҳои молиявӣ дар ташаккулебии соҳибкории хурду миёна хеле ҷолиби диққат аст [1. С. 33].

АДАБИЁТ

1. Предпринимательство: учебное пособие / Н. Ю. Никитина, С. М. Корунов, А. А. Яшин, И. Д. Опарин; под общ. ред. Н. Ю. Никитиной; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Уральский федеральный университет. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2020. – 256 с.

2. Боброва, О. С. Организация коммерческой деятельности: учебник и практикум для среднего профессионального образования / О. С. Боброва, С. И. Цыбуков, И. А. Бобров. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 332 с.
3. Боброва, О. С. Основы бизнеса: учебник и практикум для академического бакалавриата / О. С. Боброва, С. И. Цыбуков, И. А. Бобров. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 330 с.
4. Белый Е. М. Основы социального предпринимательства: учебное пособие для вузов / Е. М. Белый [и др.]; под редакцией Е. М. Белого. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 178 с.
5. Боброва, О. С. Настольная книга предпринимателя: практическое пособие / О. С. Боброва, С. И. Цыбуков, И. А. Бобров. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 330 с.
6. Горфинкель В. Я. Инновационное предпринимательство: учебник и практикум для среднего профессионального образования / В. Я. Горфинкель [и др.]; под редакцией В. Я. Горфинкеля, Т. Г. Попадюк. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 523 с.
7. Зараменских, Е. П. Основы бизнес-информатики: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Е. П. Зараменских. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 407 с.
8. Круглова, Н.Ю. Основы бизнеса (предпринимательства): Учебник / Н.Ю. Круглова. - М.: КноРус, 20XX. - 440 с.
9. Кузьмина, Е. Е. Предпринимательская деятельность: учебное пособие для среднего профессионального образования / Е. Е. Кузьмина. — 3-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 417 с.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Қодиров Абдуҳотиф Вудудович - муаллими калони кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибқории Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. E-mail Abduhotif@mail.ru

АРЗЁБИИ ШАРОИТҲОИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ОИД БА БЕҲТАР НАМУДАНИ МУҲИТИ СОҲИБКОРӢ ДАР МИНТАҚА

Фаъолнокии соҳибкорӣ яке аз омилҳои рушди иқтисодиёти минтақа ва умуман мамлакат ба ҳисоб меравад. Омори расмии солҳои охир шаҳодат медиҳад, ки дар минтақа шумораи субъектҳои соҳибкорӣ меафзояд. Зимнан, соли 2020 дар миқдори умумии симоҳои ҳуқуқии амалкунандаи вилояти Суғд корхонаҳои хусусии дорои то 30 ҷои корӣ – 80,7 %-ро ташкил карданд. Ба ибораи дигар, қисми асосии корхонаҳо ба субъектҳои хурд тааллуқ доранд. [5, с. 354].

Бахши соҳибкории хурду миёна қисми беш аз пеш зиёди аҳолии қобили меҳнати вилояти Суғдро дар бар гирифта, ҳиссаи назарраси маҷмуи маҳсулоти минтақавиро ба вучуд меорад. Ин бошад дар бораи аҳамияти фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақа ва мамлакат шаҳодат медиҳад. Бинобар ин, ташаккули низоми мусоиду мувофиқи институтсионалӣ асоси инкишофи фаъолияти кории субъектҳои соҳибкории хурду миёнаи минтақа мебошад.

Бо назардошти нақши муҳими соҳибкории хурду миёна дар иқтисодиёт давлат ба масъалаҳои тараққӣ ва дастгирии соҳибкорӣ диққати зиёд медиҳад. Дар даҳсолаи охир Ҳукумати ҷумҳурӣ оид ба такмили муҳити корӣ дар самтҳои зерин як қатор тадбирҳо андешид: агентии давлатӣ оид ба сиёсати зиддиинҳисорӣ ва дастгирии соҳибкорӣ дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфт; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)” аз 22 апрели соли 2003, № 9 (таҳрири охирони Қонун аз 02.01.2009, № 1580) ва ғайра қабул шуд; барномаҳои давлатии дастгирии соҳибкорӣ қабул гардиданд, низоми содакардаи андозбандӣ ҷорӣ карда шуд, Фонди дастгирии молиявии соҳибкорӣ ташкил карда шуд ва ғайра.

Бо вучуди ин бисёр равандҳои маъмурӣ ба талаботи иқтисодиёти бозорӣ мувофиқ нестанд, ки рушди иқтисодиёти минтақаро бозмедоранд.

Бинобар ин, чунин мешуморем, ки арзёбии омилҳои институтсионалӣ дар қаринаи таъсир ба фаъолнокии корӣ, ки ба пурсиши субъектҳои хоҷагидор асос ёфтааст, имкон медиҳад низоми маҳдудиятҳои ҷамъиятӣ ва мувозинаҳои дар вилояти Суғд ба миён омадаро омӯхта, масъалаҳои мавҷударо дар муҳити институтсионалии соҳибкорӣ аниқ карда, афзалиятҳоро муайян намояд. Ғайр аз ин, тадқиқоти даврӣ метавонанд воситаҳои арзёбии муҳити корӣ ва пайгирии самаранокии ташаббусҳои институтсионалӣ, ки мақомоти ҳокимияти давлатии минтақа ва мамлакат зоҳир мекунанд, гарданд.

Суолҳо барои пурсиши соҳибкорон дар асоси маҷмуи омилҳои, ки дар ҷадвали 1. мазкуранд, тартиб дода шудаанд. Дар рафти пурсиш соҳибкорон муносибаташонро ба масъалаҳои арзёбӣ карданд, ки дар фаъолияти ҳаррӯзаашон бо он онҳо сарукардоранд. Ба қайдгирии фаъолият, гирифтани иҷозатномаю мувофиқаҳои зарурӣ барои оғози ё пешбурди ин ё он намуди фаъолият, литсензиягирӣ, гирифтани стандарту сертификатҳои ба хусусияти фаъолият мутобиқ, масъалаҳои андозбандӣ ва тафтишҳо; масъалаҳои маблағгузорию берунӣ, муносибати соҳибкорон бо намояндагони мақомоти давлатӣ, ки ба рушди соҳибкорӣ дар минтақа таъсир мерасонанд, аз он ҷумлаанд. Ҷавобҳо аз рӯи ҷадвали қиёсии ҷаҳорхола арзёбӣ шуданд: “мушкӣл” – як хол; “нисбатан мушкӣл” – ду хол “нисбатан муътадил” – се хол, “осон” – ҷаҳор хол. Дар пурсиш 300 соҳибкори шахру ноҳияҳои вилояти Суғд, намояндагони тичорати хурд, соҳибкории инфиродӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ иштирок карданд.

Натиҷаҳои пурсиш нишон доданд, ки аксарияти мусоҳибон дар фаъолияти соҳибкорӣ мушкӣлӣ мекашанд, яъне муҳити кории минтақа барои фаъолияти бомуваффақият мураккаб маҳсуб мегардад ва суръати рушдро бозмедорад. Арзёбии

шароитҳои институтсионалии рушди муҳити кории минтақа аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ дар ҷадвали 1. оварда шудааст.

Ҷадвали 1. - Арзёбии шароитҳои институтсионалии рушди муҳити соҳибкорӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкории вилояти Суғд (ба %)

Омилҳои Институтсионалӣ	Ҷавобҳо				Ҷамағӣ, %
	мушкил	нисбатан мушкил	нисбатан муътадил	осон	
Таъмин бо захираҳои молиявӣ	23	42	20	15	100
Дастрасӣ ба воситаҳои қарзӣ	54,7	24,5	15,4	5,4	100
Хароҷоти трансаксионӣ	29	33	21	17	100
Муносибати мутақобилаи андозбандӣ	52	25	11	12	100
Таъмини иттилоотӣ	31	37	17	15	100
Мавҷудияти ангежа барои рушд (миқдори тафтишот)	8,5	24,5	32	25	100
Ҳифзи ҳуқуқ ва ўҳдадорихо	18,5	24,5	32	25	100

Сарчашма: коркард ва ҳисоби муаллиф аз рӯи мавод ва натиҷаҳои пурсишнома.

Чӣ тавре, ки аз ҷадвали 1. бармеояд омилҳои асосии институтсионалии боздорандаи рушди соҳибкорӣ дар вилояти Суғд таъмини захираҳои молиявӣ мебошад. Бештар аз 65% респондентҳо омилҳои молиявиро “мушкил” арзёбӣ карданд. Зарур мешуморем институтҳои молиявиро муфассалтар баррасӣ кунем.

Қайд кардан ба мақсад мувофиқ аст, ки нишондиҳандаҳои ҳолати омилҳои институтсионалӣ аз таъсири мушаххаси ин ё он институтҳо ташаккул меёбанд. Арзёбии таъмини молиявии субъектҳои соҳибкорӣ аз маҷмуи арзёбиҳо ташаккул меёбад:

а) имконияти таъмини соҳибкорӣ бо захираҳои худӣ (мавҷудият/норасоӣ);

б) дастрасӣ ба сарчашмаҳои берунаи маблағгузорӣ: давлат, бонкҳои назоратӣ, ташкилотҳои ғайридавлатӣ, сармоягузори хориҷӣ;

в) пардохтҳои гаронии андоз; тартиби умумии андозбандӣ ё тартиби содакардаи андозбандӣ; ҳаҷми гаронии андоз нисбат ба пули умумии фурӯш (ба %).

Натиҷаҳои пурсиши мусоҳибон нишон доданд, ки бештар аз 65 % мусоҳибон омилҳои молиявиро “мушкил” арзёбӣ намуданд. Мавҷудият ё норасоии захираҳои молиявии худиро аз бисёр ҷиҳат шумораи гардиши воситаҳои пулии корхона муайян мекунад, ки дар суръати афзоиши пули фурӯши молу маҳсулот ё хизмат инъикос меёбад. Пурсиш нишон дод, ки соли 2020 нисбат ба соли 2019 ҳаҷми фурӯши солонаи бештар аз нисфи соҳибкорон аз 4 то 12% афзудааст. Зимнан соли 2020 сатҳи индекси нархҳои истеъмоли нисбат ба соли 2019 ҷамағӣ 108,6 %-ро ташкил кард. [2, с. 226] Аз ин ҷо бармеояд, ки суръати афзоиши гардиши воқеии пули аксарияти корхонаҳои хурду миёна манфӣ ё сифрӣ аст. Омори расмӣ шаҳодат медиҳад, ки соли 2020 нисбат ба соли 2018 шумораи корхонаҳои зараровар дар соҳаи саноат 2,13 баробар, кишоварзӣ бештар аз 1,44 баробар, дар соҳтмон 2,1 баробар, дар нақлиёт ва алоқа 1,6 баробар, дар савдо бештар аз 2,05 баробар зиёд шудааст. [1, с. 650]

Вазъияти воқеии молиявии корхонаҳои соҳибкории хурду миёна зарурати ҷустуҷӯи институтҳои молиявии берунаро ба миён меорад, ки онҳоро ба расмӣ (дар асоси қонунгузорӣ амал мекунанд) ва ғайрирасмӣ (дар асоси аҳду паймон байни шахси воқеӣ ва соҳибкор амал мекунанд) ҷудо кардан мумкин аст.

Дар ҳудуди вилояти Суғд байни институтҳои молиявӣ институтҳои зерин пешво ба шумор мераванд: бахши Бонки давлатии амонатгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон “Амонатбонк”, бонкҳои тижорати ҚПС “Спитамен Банк”, ҚКС “Бонки Эсхата”, ҚКС бонки “Арванд”, ташкилоти депозитии микрокредитии “Имон Интернешнл” ва ғайра, ки ба симоҳои ҳуқуқию шахсонӣ воқеӣ қариб 20 намуни хизмат мерасонанд.

Аз ҳама бештар хизматҳо оид ба додани қарз ва амалиёти асъорӣ серхаридор мебошанд. Ин нуктаро натиҷаҳои пурсиш тасдиқ мекунанд: аз 49% пурсидашудагон, ки ба манбаъҳои молиявӣ беруна эҳтиёҷ доштанд, 33% соҳибкорон ба хизматҳои институтҳои молиявӣ мурочиат карданд, 16% онҳо дар бонкҳои тиҷоратӣ қарз гирифтанд, 7% аз такшилотҳои депозитии микроқарзӣ қарз гирифтанд. Айни замон 16% соҳибкорони ба воситаҳои молиявӣ мӯҳтоҷ талаботашонро бо методҳои ғайрирасмӣ қонё гардониданд (бо фоиз аз шахсони воқеӣ). Сабаби даст кашидан аз қарз фоизи баланди қарз, гарави амволӣ, пардохтҳои ғайрирасмӣ буд.

Маҳсулоти қарзӣ ба дастгирии рушду тавсеаи соҳибкориҳои хурду миёна, ба афзоиши дороиҳо (активҳо) ва инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ, рушди агробизнес, хариду таҷдиди воситаҳои асосӣ, васеъ кардани майдонҳои савдою бозтамвили ҷорӣ равона карда мешаванд. Аз рӯи мӯҳлат қарзҳо ба кӯтоҳмуддат (то 12 моҳ) ва миёнамуддат (то 60 моҳ) ҷудо мешаванд. Мизони фоиз аз 20% то 38% тағйир меёбад. Ҳамаи намудҳои маҳсулоти қарзӣ таъмини гаравӣ ва кафолати шахсони воқеӣ ё симоҳои ҳуқуқиро талаб мекунанд. Ба истиснои ташкилоти депозитии микроқарзии “Имон Интернешнл”, ки дар он бо мизони солонаи фоизии аз 28 % то 32% бо асъори милли бидуни таъмини гаравӣ ба мӯҳлати аз 12 то 14 моҳ қарз гирифтани мумкин аст. Дар “Спитамен бонк” барои ба расмият даровардани амволи манқул ва ғайриманқул ба сифати гарав харидани суғурта дар ширкати суғуртавии Spītamen Insurance, ки муассиси ягонаи “Спитамен бонк” мебошад, тавсия карда мешавад. Дар ҳамин бонк функцияи давраи имтиёзнок мавҷуд аст: то се моҳи як сикли солонаи қарз.

Шартҳои пешниҳоди воситаҳои қарзӣ барои аксари соҳибкорон ҷаззоб нестанд, ки дар ин бора ҷавоби мусоҳибон шаҳодат медиҳад: 50% мусоҳибоне, ки қарз гирифтаанд, ба сабаби баланд будани мизони фоиз дар рӯпӯш кардани он мушкилӣ кашиданд; 16% соҳибкорон мизони фоизии баланд, гарави амволӣ ва пардохтҳои ғайрирасмиро чун сабаби аз қарз даст кашидан номбар карданд; 13% соҳибкорони қарз гирифта дар ҳаҷми 8-10% аз қарз ба кормандони институтҳои молиявӣ пардохтҳои ғайрирасмӣ кардаанд.

Ҳамин тариқ, вазъи ҳозираи институтҳои молиявӣ минтақа барои рушди соҳибкорӣ шароити мусоид ба вучуд намеорад.

Ба меъёрҳои таъмини молиявӣ муносибатҳои ворид карда шудаанд, ки бо андозбандӣ марбутанд ва онҳоро Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мекунанд. Аз рӯи натиҷаҳои пурсиш муайян карда шудааст, ки зиёда аз 52% мусоҳибонон пардохтҳои андозиро вазнин арзёбӣ карданд, 37% на он қадар вазнин, 11% қобили қабул арзёбӣ намуданд. Дар қонун ду намуди речаи андозӣ пешбинӣ шудааст: речаи махсуси андозӣ ва речаи умумии андозӣ. Ба речаи махсуси андозӣ дохил мешавад: низоми патентии андозбандӣ; низоми содакардашудаи андозбандӣ; андозии ягона барои хоҷагиҳои деҳқонӣ; речаи махсуси андозбандӣ барои субъектҳои тиҷорати бозӣ [3, с. 4].

Аз рӯи натиҷаҳои пурсиш муайян карда шудааст, ки 23% мусоҳибон пардохтҳои андозиро аз рӯи речаи умумии андозбандӣ амалӣ мегардонанд; 77 фоиз андозро аз рӯи речаи махсус, аз ҷумла 48% аз рӯи низоми патентӣ, 17% аз рӯи низоми содакарда, 12% аз рӯи андозии ягона барои хоҷагиҳои деҳқонӣ пардохт мекунанд. Муносибати мусоҳибон ба речаи махсуси андозбандӣ мухталиф аст. Намояндагони хоҷагиҳои деҳқонӣ ҷорӣ намудани андозии ягоноро ба маҳсулоти кишоварзӣ манфиатовар мешуморанд, зеро он, вақт ва нерӯро барои ҳисобкунӣ ихтисор менамояд. Фикру ақидаи намояндагони соҳибкориҳои хурдро ба низоми содакардаи андозбандӣ шартан ба ду гуруҳ ҷудо кардан мумкин аст: манфиатовар нест – чунин мешуморанд намояндагони соҳибкориҳои хурд, ки бо истеҳсолот алоқаманданд; манфиатовар аст – чунин мешуморанд намояндагони соҳаи савдою хизматрасонӣ.

Ба ақидаи баъзи олимони ватанӣ [2, с. 27]. корхонаҳои хурд бо сабабҳои зерин ба речаи махсуси андозбандӣ мегузаранд:

- озод кардани истеҳсолкунандагон – андозсупорандагони низоми содакардаи андозбандӣ аз андози арзиши илова, ки пойгоҳи мизоҷии онҳо – супорандагони ААИ-ро ба сабаби болоравии гаронии андоз назаррас маҳдуд мекунад;

- имкони зиёд кардани маблағи андоз бар ғоида, зеро заминаи андозӣ ҳангоми низоми содакарда даромади умумӣ ба ҳисоб меравад;

- ба заминаи андозии супорандагони андоз аз рӯи низоми содакарда ворид сохтани маблағи қарз ва инвеститсияҳои ҷалбшуда.

Барои рушд ва ҳифзи манфиатҳои соҳибкорон мақоми давлатии Хадамоти зиддиинҳисорӣ дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис карда шудааст. Қонун ба Хадамоти зиддиинҳисорӣ оид ба масъалаҳои марбут ба танзими фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон ваколатҳои калон додааст. Дар сомонии расмӣ Хадамоти зиддиинҳисорӣ “хатти алоқаи таъҷили – 2121” сабт гардидааст.

АДАБИЁТ

1. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар таҳияи Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15.03.2023 с., №1956), Речаи дастрасӣ: <https://andoz.tj/> - (Санаи мурочиат: 05.11.2023).

2. Мирпочоев Д.А. Некоторые вопросы совершенствования упрощенной системы налогообложения в Республике Таджикистан (на примере Согдийской области) // Налоги и налогообложение. – 2018. – № 7. – С. 27 – 37.

3. Омори солонаи вилояти Суғд: Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе; Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. - С. 226.

4. Омори солонаи вилояти Суғд: Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. – Хучанд; Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. - С. 650.

5. Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе; Агентии омори назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. - С. 354.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Қурбонова Шохиста Хайруллоевна - сармуаллимаи кафедраи “Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит” – и МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров”. E mail: shohista_1989@inbox.ru

САВДОИ ЧАКАНА ВА САМТҲОИ АСОСИИ РУШДИ ОН ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Аз ҷониби муаллифон самтҳои асосии рушди савдои чакана дар шароити иқтисоди рақамӣ асоснок карда шудааст. Мубрамияти рушди технологияҳои рақамӣ дар савдои чакана қайд гардидааст. Зарурати технологияҳои рақамӣ дар савдо асоснок карда шуда, ҳамалоқамандӣ ва мутобиқшавии онҳо дар савдои чакана ва зарурати ҳамгироии онҳо нишон дода шудааст. Диққати махсус ба рушди савдои мобилӣ, мутобиқат ба шабакаҳои иҷтимоӣ, технологияҳои биометрӣ, технологияҳои ҳақиқияти виртуалӣ, тафаккурӣ сунъӣ ва интернет-ашёҳо дода шудааст.

Вожаҳои калидӣ: савдои чакана, иқтисоди рақамӣ, технологияҳои рақамӣ, савдои мобилӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, технологияҳои биометрӣ, ҳақиқияти виртуалӣ, интернеташёҳо.

Интернет ба наздикшавии харидор ва фурӯшанда, оптимизатсияи харочот, зиёдшавии гардиши мол мусоидат менамояд, аммо вай тасвири пурраи онро, ки харидорон ба чи гуна молҳо ва дар кадом вақт талаботашонро пешниҳод менамоянд, наметад.

Интернет ба мизоч имконият медиҳад, ки афзалиятҳои худро ба фурӯшанда пешниҳод намояд, аммо дар аксар ҳолат ин амал харчи вақт ва кӯшишҳои иловагиро талаб менамояд. Аз ҳисоби чунин холигии иттилоотӣ фурӯшандагони чакана ба он равона карда шудаанд, ки ба мизочон ҳадди максималии имконпазири молҳоро бо нархи паст пешниҳод намоянд.

Ҳамзамон, дар шароити рақамикунонӣ тарзи нави сохибшавӣ ба баробарвазнии бозорӣ дар савдои чакана имконияти пешниҳод намудани ҳам имкони васеи интиҳоб ва ҳам пешниҳоди ба мизочнигаронидашуда ва ё инфиродӣ ба ҳисоб меравад.

Бо пайдоиши Интернеташёҳо объектҳои рӯзмарра метавонанд оид ба ҳолати худашон маълумотро интиқол намоянд ва аз сабаби он, ки ин иттилоот бо дигар манбаҳои иттилоотӣ алоқаманд аст, ширкатҳо метавонанд фаҳмиши пурратари занҷири таъминот ва рағбатҳои мизочонашонро ба даст оранд.

Бешубҳа, дар шароити имрӯза Интернеташёҳо бахши марказии гузариши савдои чакана ба ҳисоб мераванд. Ба ақидаи мо дар шароити имрӯза асосан чунин самтҳои рушд дар савдои чаканаи рақамӣ ба назар мерасад:

1. Фурӯши омниканалӣ ва мултиканалӣ

Яке аз хусусиятҳои модели рақамии савдои чакана дар он зухур меёбад, ки мағозаҳои муқаррарӣ мисли пешина нақши махсусро дар раванди савдо мебозанд [1]. Аммо дар шароити имрӯза, фурӯшандагон аз нуктаи алоҳидаи фурӯш (мағоза) ба васеъкунии шабакаи фурӯш бо мақсади ҷалб ва нигоҳдории мизочони потенциалии худ, гузашта истодаанд, яъне ба стратегияи нисбатан васеи чакана.

Солҳои охир тамоили муҳимтарин дар савдои чакана омниканалӣ ба ҳисоб рафта истодааст ва он дар ҳолатҳои ҷой дорад, ки чаканафурӯшон мавҷудияти (зухурияти) ҳам рақамӣ ва ҳам физикиро нишон диҳанд. Савдои чаканаи мултиканалӣ мефаҳмонад, ки фурӯш тавассути онлайн-шабакаҳои гуногун (дар интернет-мағозаҳо, дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва мағозаҳои муқаррарӣ) ба амал омада истодааст.

Дар ИМА аз рӯи маълумотҳои Вазорати савдо гардиши моли чакана аз соли 2000 то 2018 чор маротиба афзудааст. Дар ҳамин марҳила фурӯши мағозаҳо қариб 50% паст шудааст.

Тибқи маълумотҳои Survata (ширкате, ки дар байни истеъмолкунандагон пурсиш гузаронида, бо таҳқиқоти брендҳо машғул аст) тақрибан 49%-и ҷустуҷӯи аввали мол дар Amazon оғоз меёбад. Агар кофтукови дар низоми ҷустуҷӯи Google гузаронидашавандаро ҳам ба инобат гирем, онгоҳ ин нишондиҳанда то ба 85% расиданаш мумкин аст [2].

Вақте, ки истеъмолкунандагон чи хариданашонро медонад, онҳо чун қоида ба Amazon ё Google муроҷиат мекунад. Дар баробари ин қайд кардан зарур аст, ки онҳо бевосита ба сомонии фурушандагони чакана фақат дар 15%-и ҳолат муроҷиат мекунад (ва ин нишондиҳанда сол то сол паст шуда истодааст).

Ҳарчанд харидорон ҳеҷ гоҳ аз харид намудан дар мағозаи муқаррарӣ даст нақашанд ҳам, онҳо мунтазиранд, ки чаканафурушон ба онҳо алтернативаи нисбатан бехтарро дар Интернет пешниҳод менамоянд. Дар ин ҷо нақши бузургро нафақат майдонҳои савдо ба монани Google ва Amazon, балки шабакаҳои иҷтимоӣ низ мебозанд.

Шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди Facebook ва Instagram медонанд, ки истеъмолкунанда чиро меҷӯяд. Онҳо метавонанд муайян намоянд, ки ба истеъмолкунанда чи маъқул аст, ба кадом намуди мол лайк мекунанд, чи гуна шарҳҳо менависанд ва хатто дар саҳифаҳои муайян то чи қадар меистанд. Дар натиҷа имконияти муайянкунии пешакии дархости истеъмолкунанда пайдо мешавад. Маҳз ба ҳамин тарз майдонҳои савдо ва шабакаҳои иҷтимоӣ манфиатҳои тарафайнро аз ҳамкорӣ соҳиб мешаванд. Масалан, Amazon Spark муносибатҳои ҳамкориро бо Snapchat ташкил намудааст. Amazon Spark ин майдон барои тамоси одамоне, ки манфиатҳои умумиро доранд, мебошад. Spark имконият медиҳад, ки моли лозима тез дарёфт карда шавад, масалан маҳсулотҳо барои ороиши хона ва ё гирифтани маслиҳат барои харидории пойафзол барои машғул шудан бо варзиш ва дарҳол дар Amazon харид иҷро карда шавад.

Муттаҳидкунии муҳити воқеӣ ва рақамӣ барои ҷалбкунии харидор ва нигоҳдории он нақши бузургро дорад.

2. Нақши баландшудаи истодаи смартфонҳо

Смартфонҳо ба яке аз ҷузъҳои асосии харид, ки дар мағозаҳо ба амал меояд, табдил ёфта истодаанд. Истеъмолкунандагон онҳоро барои муқоисаи нархҳо дар мағозаҳои гуногун истифода мекунанд. Шумораи назаррасии харидорон барои иҷро намудани пардохтҳо дар мағозаҳо ва истифодабарии купонҳои электронӣ смартфонҳоро истифода мекунанд.

Аз рӯи маълумоти IMRG (асосиатсияи Британиягии савдои чаканаи онлайн) миқдори онлайнфрушҳо рӯз то рӯз тавассути таҷҳизоти мобилӣ зиёд шуда истода, нақши компютерҳои муқаррарӣ ва ноутбукҳо паст шуда истодааст [3].

Смартфонҳо барои истифодабарии имкониятҳои пардохтҳои ғайринақдӣ ва бекортӣ нақши муҳимтаринро мебозанд. Пардохтҳои мобилӣ ба мизочон имконият медиҳад, ки маблағҳо бо воситаи таҷҳизоти мобилӣ ирсол, қабул ва нигоҳдорӣ намоянд. Платформаҳои бузургтарини онлайн-пардохтҳо дар тамоми ҷаҳон WeChat Pay ва AliPay-и хитой бо 900 ва 500 миллион истифодабарандагони ғайрӣ дар як моҳ мебошанд. Дигар бозингарони пешсаф дар ин самт ин PayPal, ApplePay ва SamsungPay маҳсуб меёбанд.

Дар соли 2019 арзиши транзаксияҳо дар сегменти POS-маблағҳои мобилӣ дар тамоми ҷаҳон 744522 миллион долларро ташкил додааст. Интизор меравад, ки суръати солонаи тараққиёти онҳо дар солҳои наздик 29,7%-ро ташкил медиҳад, ки дар натиҷа дар соли 2023 суммаи умумии чунин транзаксияҳо то 2108 миллиард доллар хоҳад расид.

Дар соли 2018 арзиши миёнаи транзаксия барои як нафрар истифодабаранда 677,9 долларро ташкил додааст. Барои муқоиса қайд менамоем, ки арзиши амалиётҳои бо ёрии пардохтҳои маблағӣ дар Хитой иҷрошаванда зиёда аз 586 миллион долларро дар давоми сол ташкил додааст. Аммо аз нуқтаи назари афзалияти умумии истеъмолкунандагон пардохтҳои мобилӣ то ҳол аз дигар намудҳои пардохткунӣ ақиб мекунанд.

3. Дастраскунӣ ва зехни сунӣ

Таҳқиқоти чанд вақт пеш гузаронидаи Alix Partners (ширкати консалтингӣ, ки бо фаъолияти худ дар соҳаи хизматрасонӣ машҳур аст) нишон дод, ки миқдори вақте, ки одамон барои дастрасшавии бепули мол барои он интизор шудан розӣ ҳастанд аз 5,5 рӯз дар соли 2012 то 4,5 рӯз дар соли 2018 кам шудааст [5]. Дар савдои рақамӣ барои нигоҳдории рақобатпазирӣ кам кардани вақти дастраскунии мол хеле зарур аст.

Amazon, ки яке аз гигантҳои тичорати электронӣ ба ҳисоб меравад функцияи “дастраскунӣ дар рӯзи дигар”-ро пешниҳод менамояд, ки он барои ширкатҳое, ки бо ӯ рақобат кардан меҳоянд мушкилиҳоро ба пеш меорад.

Қайд кардан зарур аст, ки нақши муҳимро ҳангоми дастраскунии мол зехни сунъӣ (AI) мебозад. Ширкати Amazon вайро барои қабули қарор ва иҷроиши вазифаҳое, ки одатан тафаккури инсониро талаб мекунад, истифода мебарад.

Пешгӯикунӣ барои ширкатҳое, ки дастраскунии тези маҳсулотро пешниҳод менамоянд, хеле муҳим аст. Amazon суръати баландтарини дастраскуниро ба шарофати AI таъмин намудааст. Бидуни суръати дастраскунии AI ба Amazon имконият дод муайян намояд, ки интернет-харидорон ба инкор намудани харидорини он молҳое майл менамоянд, ки агар моли дар сабаи онҳо мавҷуд буда, дар анбори ширкат набошад. Зехни сунъӣ кори биноҳои анбориро содда мекунад. Роботҳо бе иштироки одам фармоишро қабул ва банду баст менамоянд. Низомҳои AI ҳамчунин ҳамаи унсурҳоро дар анборҳо пайгирӣ менамояд [5].

4. Модели обунашавӣ

Сектори савдои чакана аз рӯи обунашавӣ рушди ҷаҳандаро аз сар гузаронида истодааст, андозаи фурӯш аз 57 миллион доллар дар соли 2010 то 2,6 миллиард доллар дар соли 2016 зиёд шудааст. Мувофиқи ҳисоботи McKinsey & Company (ширкати байналхалқии консалтингӣ, ки барои қабули қарорҳое, ки бо идоракунии стратегӣ алоқамандбуда машғул аст) дар соли 2017 15%-и онлайн-истеъмолкунандагони ИМА ба як ё якчанд обуна, барои мунтазам гирифтани мол обуна шудаанд [6].

Модели обунашавӣ барои стартапҳое, ки онро барои сатҳи васеъ чорӣ намудаанд, истифода бурда мешавад, аз ҷумла барои молҳои бачагона, алкохол, линзаҳои оптикӣ, косметика, хӯрокворӣ, хӯрок барои чорво, ришгиракҳо, видеобозиҳо, витаминҳо ва ғайраҳо. Ин муваффақият брендҳои бузург ва савдои чаканаро ба худ ҷалб намуд, ки онҳо низ дар натиҷа модели обунаи худро чорӣ намуданд, масалан P&G (Gillette On Demand), Sephora (Play!) ва Walmart (Beauty Vox).

Ин хизмат дар қатори пешниҳодоти инфиродикунонидашуда имтиёзҳоро таъмин намуда, тарзи нави босуръат рушд ёбандаи харид дар интернет ба ҳисоб меравад.

Муаммои калидии обуна дар тичорати электронӣ ин мувофиқат байни талабот ва пешниҳод ба ҳисоб меравад. Истеъмолкунандагон бо эҳтимолияти зиёд фармоишро дар ҳолатҳое, инкор менамоянд, ки агар молҳо аз фармоишоти пешина ғун шуда монад ва ё дар ҳолати имконнопазирии дигаргунӣ ҳаҷми фармоиш вобаста аз талабот (масалан, агар онҳо ба руҳсатӣ рафтани шаванд ва ё ба миқдори ками мол дар давоми ҳафтаи (моҳи) чорӣ ниёз доранд). Дар ин ҳолат обунашавандагон меғоянд, ки молро харидорӣ намудан, нисбат ба обуна шудан беҳтар аст.

5. Checkout-free retail - савдои чаканаи худхизматрасон

Савдои чаканаи худхизматрасон имконияти аз тарафи истеъмолкунандагон сканернамоии штрих-код ҳангоми воридшавӣ ба мағоза ва гирифтани молҳои зарурӣ аз рафро мефаҳмонад. Мавҷуд набудани фурӯшандагон, таҷҳизотҳои кассавӣ ва навбат имконият медиҳад, ки харид тезтар иҷро карда шавад, дар ин ҳолат фақат истифодабарии замима дар смартфон бо аккаунти корти бонкии бо он пайвастандардашуда лозим асту халос.

Ин концепсияи инноватсионӣ дар савдои чакана ба шарофати ширкатҳои Amazon Go, Alibaba Hema, GH Lab, BingoBox, Zipin, Standart Cognition, Trigo, AVA retail ва ғайраҳо ҷаҳолна ворид карда шуда истодааст.

Бартарии Checkout-free retail барои ритейлерҳо сарфа дар фонди музди маош, камкунии захираҳо, пастшавии сатҳи дуздиро мефаҳмонад. Иҷроиши чунин намуди харид барои харидорон қулай аст, чунки онҳо нисбат ба усулҳои муқаррарии савдо вақти камтарро сарф мекунанд.

Дар соли 2016 дар ИМА зиёда аз 3,8 миллион мағозаҳои чакана вучуд дошт, ки зиёда аз 42 миллион ҷои кориро таъмин менамуданд. Дар онҳо қариб 3,5 миллион кассирҳо бо музди маоши миёнаи 13,574 доллар кор мекарданд. Даромади потенциалии бозори Checkout-free-и ИМА қариб 50 миллиард долларро ташкил медиҳад [6]. Ин маълумотҳо

имконияти сухан ронданро доир ба воридшавии саноати бузург дар раванди гузариши глобалӣ, ки микдори зиёди имкониятҳоро барои савдои чакана пешниҳод менамояд, медиҳад.

Дурнамои рушди савдои чакана иҷро намудани чорабиниҳое, ки барои татбиқ намудани самтҳои қайдшуда равона карда шудааст, дар назар дорад. Ин имконият медиҳад, ки аз як тараф ба мизочон имконияти интихоби васеи мол таъмин карда шавад, аз тарафи дигар дархостҳои инфиродии онҳо қонеъ карда шавад [7].

Дар хулоса қайд менамоем, ки ритейлерҳоро зарур аст, ки технологияҳои рақамикунониро амалӣ намоянд, аммо дар баробари ин иқтисодиёти эматияро ба инobat гиранд. Ҳарчанд автоматикунонӣ ба ташкилкунии таҷрибаи (маҳорати) дифференсиронидашудаи мизочӣ қодир бошад ҳам, аксар вақт мизочон барои муносибат намудан бо одам майл доранд.

АДАБИЁТ

1. Андреев, В. К. Внедрение цифровых технологий в экономику государств — членов ЕАЭС / В. К. Андреев, Л. В. Андреева // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право. – 2018. - № 2. – С. 38-47.
2. Арсенина В.Н. Исследование роли электронных денег в современной рыночной экономике / В. Н. Арсенина, М. В. Горшков // Актуальные вопросы современной экономики. – 2018. - № 5. – С. 374-382.
3. Асадуллина А. В. Цифровая экономика в России: текущий статус и проблемы развития / А. В. Асадуллина // Российский внешнеэкономический вестник. – 2018. - № 6. – С. 98-112.
4. Богомолов, А. И. Виртуальная экономика против цифровой / А. И. Богомолов, В. П. Невежин // Экономика и управление: теория и практика. – 2018. - № 1. – С. 92-97.
5. Быков, А. Право цифровой экономики. Некоторые народно-хозяйственные и политические риски / А. Быков. - М.: Проспект, 2018. - 24 с.
6. Введение в «Цифровую» экономику / А. В. Кешелава В. Г. Буданов, В. Ю. Румянцев и др.; под общ. ред. А.В. Кешелава; гл. «цифр.» конс. И.А. Зимненко. – ВНИИГеосистем, 2017. – 28 с. (На пороге «цифрового будущего». Книга первая)
7. Рушди савдои чакана дар шароити иқтисоди рақамӣ: Монография/ М.Д. Лутфулоев. Зери таҳрири доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Шаропов Ф.Р. – Хучанд: Парки технологияи ДДҲБСТ, 2023. 184 саҳ.
8. Ташаккул ва рушди технологияҳои рақамӣ дар савдои чакана / Ф.Р. Шаропов, М.Д. Лутфулоев, Қ.М. Кабутов, С.С. Амонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, 2021. 1 (35) – С. 112 – 123.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. *Лутфулоев М.Д.* – н.и.и., дотсенти кафедраи технологияҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти ДДҲБСТ
2. *Амонов Саҳбон Сарватҷонович* – н.и.и., и.в., дотсенти кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибкории Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Тел. (+992) 935-77-92-00, E-mail: a_sahbon@mail.ru

РАЗВИТИЕ КРАУДФАНДИНГОВЫХ ПЛАТФОРМ – ФАКТОР УСПЕШНОЙ ДИГИТАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Инновации и технический прогресс нарушили прежний порядок вещей. Передовые технологии открывают новые возможности, создавая условия для появления новых и преобразованных рабочих мест, наращивая производительность и повышая эффективность предоставления общественных услуг. Статья посвящена рассмотрению места благотворительной деятельности в рамках цифровой экономики свободного заработка, экономическим аспектам интернет технологий в реализации благотворительности на краудфандинговых платформах. Роли и значения применения интернет технологий в благотворительной деятельности.

В условиях «экономики свободного заработка» работникам на протяжении их трудовой жизни придется заниматься самыми разными «подработками», а это значит, что в течение всей жизни им придется учиться. Темпы внедрения инноваций будут и далее нарастать, и развивающимся странам для обеспечения своей конкурентоспособности в экономике будущего необходимо будет действовать быстро. Чтобы использовать преимущества новых технологий и смягчить наиболее острые из порождаемых ими проблем, им придется «с ощущением совершенной неотложности» осуществлять инвестиции в своих граждан – прежде всего, в образование и здравоохранение, которые являются краеугольным камнем человеческого капитала. Инновации коренным образом изменили качество жизни. Растет продолжительность жизни, широкое распространение получают базовые услуги здравоохранения и образования, увеличиваются доходы большинства людей.

По данным последнего обследования три четверти граждан Европейского Союза уверены, что для их рабочих мест новые технологии являются благом. Две трети утверждают, что новые технологии благотворно влияют на общество и еще больше улучшают качество жизни.

Современные технологии открывают возможности для создания новых рабочих мест, повышения производительности и оказания эффективных общественных услуг. Благодаря передовым технологиям в процессе внедрения инноваций возникают новые отрасли и новые специальности. Однако лишь некоторые из них верны применительно к странам с формирующейся рыночной экономикой. Новые технологии размывают границы компаний, подтверждением чему служит быстрое развитие торговых платформ. Используя цифровые технологии, предприниматели создают глобальные платформенные компании, производственные процессы в которых отличаются от традиционных, предполагающих ввод ресурсов «на входе» и получение готовой продукции «на выходе». Платформенные компании часто генерируют стоимость за счет создания эффекта сети, соединяющей между собой клиентов, производителей и поставщиков, а также упрощения взаимодействия в рамках модели с множеством граней. Цифровые платформы расширяют масштабы своей деятельности быстрее и с меньшими затратами, чем традиционные компании. ИКЕА – шведская компания, созданная в 1943 году, – на протяжении первых 30 лет работала исключительно на отечественном рынке и лишь затем начала свое продвижение в Европу. Более 70 лет спустя ее общемировая годовая выручка достигла 42 млрд. долл. США. А китайскому конгломерату Alibaba удалось, опираясь на цифровые технологии, за два года довести количество своих клиентов до 1 миллиона, а за 15 лет – объединить на своей платформе свыше 9 млн. торговцев, ведущих бизнес через Интернет, и довести годовой оборот до 700 млрд. долл. США. Между тем «платформенные» компании, такие, как FLIPKART в Индии и JUMIA в Нигерии, находятся на подъеме во всех странах. Однако с развитием интегрированных виртуальных торговых платформ возникают вопросы

стратегического характера глобального масштаба, касающиеся конфиденциальности, конкуренции и налогообложения.

Новые технологии преобразуют набор навыков, необходимых для работы. Снижается спрос на менее квалифицированных работников, функции которых можно перепоручить машинам. Растет спрос на развитые когнитивные навыки, социально-поведенческие навыки, а также на сочетания навыков, предопределяющие способность к адаптации. Эта тенденция, уже очевидная в развитых странах, начинает проявляться и в некоторых развивающихся странах. Об этих изменениях свидетельствует не только замещение старых рабочих мест новыми, но и появление новых требований к профессиональной квалификации для работы по существующим специальностям. Вместе с тем, угроза, которую новые технологии представляют для рабочих мест, преувеличена – история уже не раз преподносила этот урок. Количество рабочих мест в промышленности в развитых странах сократилось. Сокращение в последние два десятилетия занятости в промышленности во многих странах с высоким уровнем дохода – это тщательно изученная тенденция. К числу стран, в которых уровень занятости в промышленности снизился по сравнению с 1991 годом на 10 и более процентов, относятся Испания, Португалия и Сингапур. Это изменение отражает переход от занятости в промышленности к занятости в сфере услуг. В странах с уровнем дохода ниже среднего наблюдался рост доли экономически активного населения, занятого в промышленности, – с 16 % в 1991 году до 19 % в 2017 году. Этот рост может быть связан с одновременным воздействием двух факторов – открытой торговли и повышения доходов, благодаря которым увеличивается спрос на товары, услуги и технологии.

Технологии и социальные сети влияют во многих странах на восприятие усиливающегося неравенства. Люди всегда стремились повышать качество своей жизни и участвовать в экономическом росте, свидетелями которого они являются. Возможность соприкоснуться благодаря социальным сетям и другим цифровым средствам связи с разными, зачастую принципиально различными стилями жизни и возможностями только усиливает это чувство. Там, где устремления сочетаются с возможностями, налицо благоприятные условия для устойчивого экономического роста в интересах всех слоев населения. Но в условиях неравенства возможностей или несоответствия существующих рабочих мест приобретенным навыкам следствием разочарования могут стать миграция или фрагментация общества.

Медведев Д.А. отмечает, что «цифровая экономика сегодня уже является данностью, причём не по распоряжению властей или по инициативе отдельных предпринимателей. Это то, что нас окружает в прямом и переносном смысле: смартфоны, мобильный интернет, общение в социальных сетях, E-commerce и Fulfillment, электронные платежи – всё это часть современного образа жизни».

Цифровой сектор в Республике Таджикистан также находится на стадии зарождения. Это тоже связано с практическим отсутствием доступа предпринимателей к широкополосной связи, что тормозит развитие процесса инноваций в стране. Менее 1% существующих предприятий предлагают цифровые услуги. По тем же причинам практически не существует предприятий, производящих продукты цифрового контента и медиа.

Реализация дигитализации предусматривает запуск ряда инициатив по созданию экосистемы цифровой трансформации с привлечением представителей частного сектора информационно-коммуникационные технологии, некоммерческих организаций, научного сообщества, студенчества и предпринимателей, потенциальных инвесторов, а также представителей международных организаций по развитию и потенциальных спонсоров. Создание эффективной экосистемы дигитализации на начальном этапе важно для обеспечения максимальной вовлеченности всех участников и потенциальных бенефициаров реализации процесса дигитализации. Успех дигитализации во многом

зависит от степени вовлеченности всех игроков экосистемы, что позволит со временем определить пути создания государственно-частного партнерства.

К 2040 году планируется получение существенных цифровых дивидендов от реализации среднесрочной программы развития цифровой экономики Республики Таджикистан, в том числе дополнительный рост ВВП на 1,5-2 %, создание до 0,5 млн. новых рабочих мест и рост качества жизни населения за счет существенной трансформации сферы услуг.

Благотворительность в цифровой экономике имеет множество способов реализации, например, реализуется с помощью перечисления денег с электронных кошельков. Вывести средства возможно на банковскую карту или получить наличными. Распространенным способом пожертвования – оплата через терминалы экспресс-оплаты, выбирая благотворительный раздел, присутствующий в терминале. Пользователь выбирает нужный раздел, вводит необходимую сумму и личный номер телефона и переводит желаемую сумму деньги. Пожертвования через смс–сообщение – очередной способ для помощи нуждающимся людям. Для перечисления средств (пожертвования), необходимо отправить смс–сообщение на короткий номер. Сбор online – пожертвований – быстрорастущий способ привлечения частных пожертвований во многих странах Европы и США. Создание виртуальных благотворительных порталов позволит сфокусировать внимание всех участников страны на оказание благотворительных услуг нуждающимся, а также оказания благотворительной помощи таким социальным сферам, как здравоохранение, образование, культура и т.п.

Дигитализация общества приводит к возникновению новых бизнес-моделей на основе данных. Ключевым направлением для трансформации подходов оказания услуг и взаимодействия государства с гражданами и бизнесом станет переход к принципам открытой структуры (Open API), при котором будет выстраиваться качественно новый уровень кооперации с коммерческим сектором. Это позволит эффективно использовать ресурсы, концентрируясь на цифровой инфраструктуре, отдавая «последний метр» по оказанию благотворительных услуг обществу и частному сектору. При этом негосударственные информационные ресурсы будут являться фронт-эндом, интегрируя государственные услуги в собственные экосистемы, где граждане и предприниматели смогут инициировать и получать благотворительные услуги. Намечена реализация модели (G2C), когда услуги будут оказываться без необходимости физического посещения учреждений. Первоочередным ключевым принципом для совершенствования всех процессов (G2C, G2B, G2G) станет реализация взаимодействия по формату Paper-Free — исключение бумажного документооборота. Дигитализация взаимодействия государства и бизнеса (G2B) направлена на снижение транзакционных издержек предпринимателей. Данная инициатива станет ключевой в обеспечении прозрачности оказания благотворительных услуг. Реализация принципа Digital by Default, предусматривающего планирование и последующее оказание услуг исключительно в цифровой форме, с расширением возможности самообслуживания, могут расширить возможности и потенциал благотворительной деятельности. Будут созданы условия и цифровая платформа для заключения трудовых отношений с фиксацией выплат по социальным пособиям и пенсионным отчислениям и т.п.

Внедрение цифрового идентификационного механизма станет основополагающей инфраструктурой. Он позволит построить универсальную цифровую среду для взаимодействия и коммуникаций между финансовыми институтами, клиентами, государственными органами и другими организациями, и ведомствами. Это качественно повысит уровень и эффективность оказания благотворительных услуг.

Дигитализация благотворительной деятельности предоставит инструменты для ее развития и создания благотворительной экосистемы, которая обеспечивает быстро, просто и надежно проводить платежи, проверять контрагентов, получать доступ к финансовым инструментам.

На сегодня один из ярких примеров в этой области – краудфандинг. Краудфандинг – коллективное сотрудничество частных лиц, которые добровольно помогают (деньгами или иными ресурсами) другим людям или организациям, реализующим проекты в социальной сфере, в области культуры или бизнеса. Необходимо отметить, что взаимодействие инициаторов проектов и аудитории краудфандинговых платформ происходит напрямую, без посредников: общение с реальным человеком повышает уровень доверия и обеспечивает прозрачность всего процесса.

В 2020 году на фоне разрастания пандемии COVID-19 в Республике Таджикистан возросло количество интернет-пользователей готовых активно участвовать в благотворительности. На цифровых платформах «Alif», «Dushanbe city», «Eskhata», «Qiwī», «Шулаи умед», «Хаёт», «Лона», «Пешрафт», «tadjikmama», «Даст ба даст», «Помощь», «Ормон», «Дунёи меҳр», «Ҳилоли аҳмар», «Дилсӯзӣ» были созданы благотворительные приложения по оказанию услуг и помощи нуждающимся, которые эффективно взаимодействовали с органами государственного самоуправления, гражданским обществом и системой здравоохранения страны на пике распространения коронавирусной инфекции COVID-19.

Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан разработана в соответствии с постановлением Республики Таджикистан №39 от 31 января 2019 года «Об итогах социально-экономического развития Республики Таджикистан и задачах на 2019 год». Концепция основывается на Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года и представляет собой общее видение использования современных цифровых технологий в целях достижения высшей цели долгосрочного развития Таджикистана, а именно повышения уровня жизни населения страны, скорейшего выхода на уровень жизни стран среднего достатка и значительного снижения бедности, достижение приоритетных целей экономического развития республики. Повсеместное внедрение цифровых технологий, в том числе «прорывных» технологий должно стать основой обеспечения устойчивого экономического развития и роста международной конкурентоспособности страны. Дигитализация экономики позволит создать новую модель экономического роста, привлечь международные инвестиции, дать толчок развитию новых цифровых платформ, качественному увеличению объёмов совокупного внутреннего спроса. Концепция направлена на получение цифровых дивидендов в таких критически важных для национального развития вопросах, как создание новых рабочих мест, рост валового внутреннего продукта, трансформация сферы услуг и повышение качества жизни населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. «Борьба с неравенством». Фискальный монитор. Обзоры мировой экономики и финансов. МВФ. Вашингтон. 2018.
2. Бриньольфссон, Эрик, Эндрю Макафи, Майкл Сорелл и Фэн Чжу. «Масштаб без массы: тиражирование бизнес-процессов и отраслевая динамика». Исследовательский документ Гарвардской школы бизнеса и управления операциями № 07-016. Кембридж. Массачусетс. 2016.
3. Джанков, Симеон, Рафаэль Ла Порта, Флоренсио Лопес-де-Силанес и Андрей Шлейфер. «Влияние изменения прибыли на корпоративную налоговую базу в США и за ее пределами». Ежеквартальный экономический журнал 118 (1): 2002. 1–37.
4. Ким, Джим Юн. «Разрыв в человеческом капитале: заставить правительства инвестировать в людей». 2018.
5. Филмер, Деон, Холси Роджерс, Ноам Ангрис и Шветлена Сабарвал. «Скорректированные на учебу годы обучения в школе (LAYS): определение нового макроразмера образования». Рабочий документ по исследованию политики 8591. Всемирный банк, Вашингтон. 2018.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Мамадов Сайидмуродхон Валиевич** - к.э.н., зав. кафедрой финансов и налогов ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» mamadov-sv@mail.ru
2. **Мирбобоева Матлюбахон Ибраимхоновна** - докторант PhD ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» lubamirboboieva25@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ТРАНСФЕРТНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В НАЛОГОВОМ УЧЁТЕ

Сегодняшний мир сталкивается со множеством критических глобальных угроз. Ни один из этих вопросов не может быть решен странами, действующими в одиночку, какими бы могущественными они ни были. Для решения всех этих проблем требуется многостороннее сотрудничество.

Мультилатерализм объясняется необходимостью того, чтобы страны с различными точками зрения вели переговоры и достигали компромисса при поиске общей позиции. Несмотря на важность особенностей международных правил, соглашений и институтов, в конечном итоге они являются вспомогательными по отношению к всеобъемлющей необходимости иметь форумы для диалога и согласования международных норм и правил, в которых заинтересованы самые влиятельные страны и которые они согласны соблюдать. Такие соглашения делают мир более устойчивым, предсказуемым и процветающим.

Основы мультилатерализма сегодня находится под серьезной угрозой. В последнее десятилетие наблюдалось резкое снижение уверенности в эффективности международных институтов, отчасти из-за влияния глобального финансового кризиса 2007-2008 годов, что многостороннее сотрудничество в состоянии решать современные задачи на фоне растущего желания некоторых правительств активно подрывать международные институты. Несомненно, мировой финансовый кризис 2008 года и его негативные последствия сыграли свою роль в подрыве доверия общественности к экономической глобализации, особенно в промышленно развитых странах, где значимые группы среднего класса почувствовали себя стесненными в средствах. В некоторых случаях в общественном мнении возникли представления о том, что этот кризис связан с мультилатерализмом в широком смысле, поскольку некоторые лидеры предлагали упрощенные решения и рассказывали о восстановлении национального превосходства, а не занимались поиском и устранением сложных и взаимосвязанных причин современных социальных и экономических проблем.

Значительные усилия были предприняты для сокращения отмывания денег через многосторонние механизмы, такие как Группа разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег. Однако нужны более активные многосторонние усилия для решения проблемы уклонения от уплаты налогов, поскольку растущие высокодоходные и высокотехнологичные компании могут легко перемещать свою прибыль и избегать налогообложения. Такая практика ослабляет социальную структуру и разрушает финансовые нормы. Эти проблемы можно решить только путем более тесного сотрудничества между государствами, например, в рамках Инклюзивной структуры ОЭСР по BEPS (размывание налоговой базы и вывод прибыли из-под налогообложения) для борьбы с уклонением от уплаты налогов и согласования международных налоговых правил.

Очевидный вывод заключается в том, что для поддержания устойчивости мировой экономики многостороннее сотрудничество должно расширяться, а не сокращаться. Когда некоторые международные компании, особенно в сфере высоких технологий, имеют больше экономической мощи и очевидного политического влияния, чем некоторые национальные государства, не удивительно, что они лоббируют минимальную нормативную базу. Плохое управление глобальной экономикой приведет к худшим результатам в долгосрочной перспективе, какой бы ни была краткосрочная прибыль, и она будет гораздо более уязвимой для будущих экономических кризисов и политической нестабильности.

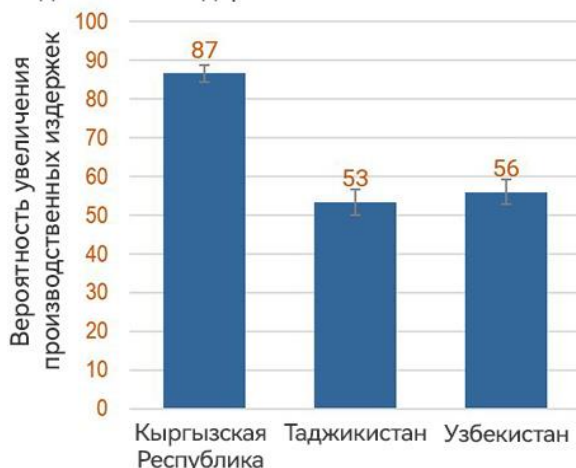
Обследование предприятий (Business Pulse Survey), проведённое недавно Всемирным банком в Кыргызской Республике, Таджикистане и Узбекистане, даёт очень важные новые данные, которые позволяют оценить вероятное воздействие войны на деятельность предприятий, в том числе в контексте каждой страны.

65% предприятий в трёх обследованных странах Центральной Азии отмечают, что с февраля 2022 года они сталкиваются с растущими производственными издержками. В большей степени увеличение таких затрат характерно для предприятий из Кыргызской Республики в связи с тем, что они закупают больше продукции и материалов из России. В целом, 43% опрошенных предприятий сообщили о сокращении импорта из России и Украины или полном прекращении закупок из этих стран. Из-за растущих производственных издержек предприятия повышают цены на продукцию или вынуждены справляться со снижением прибыльности.

Более того, предприятия, которые реализуют свою продукцию экспортёрам или транснациональным корпорациям из России или Украины, отмечают сокращение продаж в среднем на 5%, с существенными вариациями — от роста продаж примерно на 3% до снижения приблизительно на 13%, тогда как продажи предприятий, не реализующих продукцию в Россию или Украину, увеличились в среднем на 5%.

Рисунок 1. С февраля 2022 года предприятия в Центральной Азии сталкиваются с растущими производственными издержками и реагируют на это повышением цен на продукцию либо вынуждены справляться со снижением прибыльности.

А. Доля предприятий, увеличивающих производственные издержки

Б. Доля предприятий в разбивке по отмечаемым последствиям увеличения производственных издержек

Источник: Обследование предприятий «Пульс бизнеса» в Кыргызской Республике, Таджикистане, Узбекистане (2022).

С февраля 2022 года предприятия в Кыргызской Республике, Таджикистане и Узбекистане сталкиваются с растущими финансовыми трудностями, что может быть связано со снижением прибыльности и осложнением доступа к новому кредитному финансированию. Такие затруднения испытывают около четверти опрошенных предприятий, в связи с чем они нуждаются в корректировке своих кредитов и снижении долгового бремени. Неудивительно, что необходимость в корректировке кредитов наиболее остро ощущается предприятиями из Кыргызской Республики — наиболее интегрированной с Россией с точки зрения торговых связей из трёх стран.

Интересно, что с растущими трудностями в получении кредитов сталкиваются все предприятия независимо от финансового состояния (степени нестабильности). Перечень основных трудностей в доступе к кредитованию возглавляют высокие процентные ставки.

На втором месте — наличие залога и гарантий, которые могли бы помочь предприятиям справиться с растущим кредитным риском и потенциально снизить ставки по кредитам.

А на третьем — нежелание банков выдавать кредиты, возможно, в связи с ужесточением правил кредитования и неприятием риска в условиях повышенной глобальной неопределённости.

В целом, предприятия в Кыргызской Республике, Таджикистане и Узбекистане испытывают давление из-за роста производственных издержек и сужения доступа к кредитованию.

В результате, вероятно, пострадают производительность и конкурентоспособность этих предприятий, что приведет к закрытию бизнеса, потере рабочих мест и замедлению экономического роста. В ответ на эти вызовы органам, определяющим политику в этих трёх странах, следует подумать о прозрачной помощи предприятиям, которая:

во-первых, даст им возможность перенаправить и диверсифицировать торговые потоки, на которые повлияли санкции в отношении России для определения альтернативных рынков закупок и экспорта;

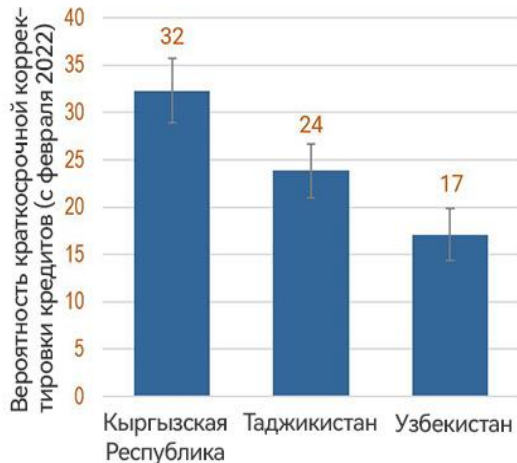
во-вторых, позволит решать транспортные и логистические проблемы, а также проблемы с торговыми платежами, в том числе связанные со сбоями в работе банков-корреспондентов ввиду введённых санкций в отношении России;

в-третьих, будет повышать адресность финансовой и нефинансовой поддержки предприятиям, с тем чтобы такую поддержку получали только те предприятия, которые в ней действительно нуждаются, и чтобы предотвратить истощение бюджетных ресурсов без необходимости;

в-четвертых, обеспечит ограниченность во времени и прозрачность процедур, связанных с отказом от применения принудительных мер в отношении несостоятельных должников и их защитой от кредиторов согласно законам о банкротстве, не позволит предприятиям экономически нежизнеспособным предприятиям с низкой производительностью получить ещё один шанс на продолжение деятельности и одновременно будет облегчать выход на рынок новых предприятий.

Рисунок 2. С февраля 2022 года среди предприятий Центральной Азии возросла потребность в корректировке кредитов — главным образом, из-за высоких ставок кредитования, отсутствия залога/гарантий и неприятия риска со стороны банков.

А. Доля предприятий, нуждающихся в краткосрочной корректировке кредитов

Б. Основные трудности, с которыми сталкиваются предприятия при попытке получить кредиты

Источник: Обследование предприятий «Пульс бизнеса» в Кыргызской Республике, Таджикистане, Узбекистане (2022).

Альтернатива многостороннему взаимодействию — «действовать в одиночку» — означает усугубление кризисов в сфере безопасности, неадекватность регулирования глобализации, усиление глобального неравенства. Ни одна страна, даже самая большая, не сможет добиться успеха в одиночку. Многосторонние действия способны принести пользу всем, если все страны будут в них участвовать. Именно это демонстрирует новое глобальное соглашение о налогах.

Соглашение, одобренное в июле министрами финансов стран «Большой двадцатки» и поддержанное 132 странами, вводит глобальную минимальную налоговую ставку на уровне 15% для транснациональных корпораций. Оно также гарантирует, что эти корпорации уплачивают налоги в тех странах, где они зарабатывают свои прибыли. Это исторический шаг вперед на пути к более справедливой глобализации и эпохальное достижение эффективного мультilaterализма.

В последние годы правительства предприняли ряд важных шагов для борьбы с уклонением от налогов частных лиц. По данным ОЭСР, в период с 2009 по 2019 годы автоматический обмен налоговой информацией между государствами принёс 95 млрд евро дополнительных налоговых доходов странам «Большой двадцатки», а размер депозитов в налоговых офшорах сократился на 34%.

Однако борьба с уклонением транснациональных компаний от налогов оказалась более трудной задачей. По оценкам ОЭСР, уклонение транснациональных корпораций от налогов приводит к потере доходов правительств стран мира в размере \$100-200 млрд ежегодно, что составляет 4-10% от суммы всех собранных корпоративных налогов. Кроме того, нынешняя система корпоративных налогов была разработана более ста лет назад, она всё меньше соответствует современной глобализированной и дигитализированной экономике.

Страны, которые на сегодня поддержали новое соглашение о корпоративном налогообложении, представляют 90% мирового ВВП. Хотя это соглашение не решит проблемы уклонения транснациональных фирм от налогов, оно стало решительным шагом вперёд. Оно знаменует начало конца глобальной гонки за самые низкие ставки корпоративных налогов – соревнования, в котором было несколько очень богатых победителей и миллиарды проигравших; теперь они смогут вновь поверить в силу правил.

Это соглашение приведёт к увеличению и стабилизации доходов правительств в период, когда всем странам приходится нести издержки борьбы с пандемией и мобилизовать инвестиции, необходимые для борьбы климатическим кризисом. И оно обеспечит больше справедливости в тот момент, когда неравенство между развитым и развивающимся миром растёт.

Но прежде всего, новое налоговое соглашение показывает, что многосторонние действия способны создать более справедливую форму глобализации. Будущие поколения не простят нас, если мы проигнорируем главный урок пандемии: мы здесь все вместе. Нам нужна мудрая стратегия и смелая тактика, чтобы обеспечить подлинно многостороннюю повестку для всех.

Эффективное решение этих проблем и выработка нового консенсуса в отношении многостороннего сотрудничества будет медленным, трудным и иногда удручающим процессом для сторонников мультилатерализма. Мультилатерализм может быть эффективным только с согласия простых граждан и их правительств во всем мире, и только благодаря эффективному мультилатерализму мир сможет противостоять масштабным вызовам, с которыми мы столкнемся в течение XXI века.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bouchard C., Peterson J. Conceptualising Multilateralism. Can we all just get Alone? [Electronic resource] // Mercury: Multilateralism and the EU in the Contemporary Global Order. Mode of access.
2. Caporaso J. A. International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations // International Organization. — 1992. — Vol. 4, № 3. — P. 599—632.
3. <https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/taking-pulse-business-central-asia-following-russian-invasion-ukraine>. Дата обращения: 18.11.2022.
4. Keohane R. O., Nye Jr. J. S. The Club Model of Multilateral Cooperation and the World Trade Organization: Problems of Democratic Legitimacy: The John F. Kennedy School of Government. Visions of governance in the 21st century: Working Paper № 4 [Electronic resource] // Harvard Kennedy School. — Mode of access: <http://www.hks.harvard.edu/visions/publication/keohane_nye.pdf>.
5. Meyer E. Multilateral Cooperation, Integration and Regimes: the Case of International Labor Mobility by Hebrew University of Jerusalem: Working Paper 61, November 2002 [Electronic resource] // The Center for Comparative Immigration Studies of the University of California. — Mode of access: <<http://ccis.ucsd.edu/wp-content/uploads/2012/07/wrkg61.pdf>>.
6. Rapnouil M. L. A European View on the Future of Multilateralism // Washington Quarterly. — 2009. — Vol. 3, № 3. — P. 181—196.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Мамадов Сайидмуродхон Валиевич - к.э.н., зав. кафедрой финансов и налогов ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» mamadov-sv@mail.ru

ПЕШРАФТИ СИЁСАТИ ДАВЛАТ ВА ЗИДДИИНҲИСОРИИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт кишваре ширкаткунандаи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ шуда метавонад, ки бо молҳои худ дар бозори ҷаҳонӣ қобилияти рақобат дошта бошад. Ба мо маълум аст, ки ҷаҳони муосир дар назди тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа хусусан иқтисодиёт талаботи қатъӣ мегузорад. Аз ин рӯ, мо бояд ба ҳамаи дастовардҳои гузаштаву имрузаи худ қаноатманд нагашта, барои рушди имрӯзаву ояндаи кишвари худ тамоми тадбирҳои заруриро андешем.

Эмомалӣ Раҳмон

Сиёсати зиддиинҳисории давлат яке аз масъалаҳои баҳсталаби иқтисоди бозорӣ фаҳмида мешавад. Барои ноил гаштан ба рақобатпазирии иқтисоди миллии мамлакат, соҳаҳо, корхонаҳо, молҳои гуногуни он дар бозорҳои дохилӣ ва беруна зарур аст, ки моҳияти рақобат, мавқеи он дар шароити бозор, моҳияти инҳисорот (монополизм), сиёсати давлатии дастгирии рақобат ва чораҷӯиҳои зиддиинҳисорӣ дар мамлакат омӯхта шаванд. Барои рақобатпазир гаштан хусусиятҳои рақобатро доништан зарур аст. Дар айни ҳол рақобату инҳисоротро, ки муқобили ҳамдигаранд, тасаввур намудан лозим аст: дар он ҷое инҳисорот ҳукмрон аст, рақобат коҳиш меёбад, равнақи рақобат бошад инҳисоротро сушт мегардонад.

Инҳисорот дар иқтисодиёт маънои аз ҷониби субъекти хоҷагидорӣ дар бозори молҳои муайян ишғол намудани мавқеи ҳукмфармоиро мефаҳмонад. Бо ин роҳ вай метавонад ба рақобат таъсир расонида, барои субъектҳои дигари хоҷагидорие, ки ба бозор ворид гаштанианд, душвориҳо ба миён орад.

Ҳадафҳои асосии фаъолияти зиддиинҳисории давлат чунинанд:

- Ғанӣ намудани бозори молҳо ва хизматрасонӣ ва ҳадди имкон баргараф намудани камчинии онҳо;
- Ривочу равнақи рақобат, пешгирии рақобати бевичдонона ва мусоидат барои ташаккули муносибатҳои мутараққии бозорӣ;
- Маҳдудсозии фаъолияти монополистҳои мавҷуда, роҳ надодан барои пайдо шудани монополистҳои нав;
- Мубориза бар зидди қонуншиканиҳои, ки барои ташаккули бозори бамеъёр халал мерасонанд, аз ҷумла алайҳи коррупсия;
- Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон;

Дастгирии сохторҳои наवे, ки ба хотири инкишофи бозор таъсис дода мешаванд. Ин гунна дастгирӣ бо роҳи расонидани ёрии молиявӣ ба сохторҳои нави иқтисодӣ, ки нахустин бор иштирокчиҳои бозор гаштаанд.

Сиёсати зиддиинҳисории давлат дар ҷаҳон таърихи тӯлонӣ дорад. Ҳадафи асосии ингуна сиёсат – ташкили шароити мусоид барои инкишофи бозор мебошад. Дар давлатҳои хориҷӣ шаклҳои босамараи муқобилият алайҳи амали инҳисории корхонаҳо ва маҳдудкунии рақобат истифода мешаванд.

Дастгирии давлат дар он ифода меёбад, ки аз ҷониби давлат шароити ҳокимияти инҳисорӣ маҳдуд гардонида мешаванд.

Чораҳои давлатӣ доир ба пешгирии амалиётҳои инҳисорӣ ба тариқи қонунгузориҳои дахлдор сурат мегирад. Таърихан ду намуди танзими зиддиинҳисориро мекунад – низоми амрикоӣ ва низоми аврупой.

Мувофиқи низоми амрикоӣ ҳамаи намудҳои инҳисорот ғайриқонунӣ ҳисобида мешуданд, аз рӯи низоми аврупой бошад ғайриқонунӣ танҳо амалиёте ҳисобида мешуданд, ки дар он суистеъмолкунии инҳисор ҷой дошта бошад. Дар бисёри давлатҳо фирмае, ки аз 40 то 70 % - и ҳиссаи бозорро ишғол мекунад, монополия ҳисобида мешавад.

Низоми саҳти зиддиинҳисории амрикоӣ дар охири асри XI ба амал омад, ки бо қабул намудани қонун «Дар бораи ҳимояи савдо ва саноат аз маҳдудиятҳои ғайриқонунӣ ва инҳисорӣ» ном дошта, бо унвони муаллифи он чун «Қонуни Шерман» машҳур аст. Қонуни мазкур ҳар гунна амалиёти инҳисориро қтъян манъ намуда, барои қонуншиканӣ ҷаримабандиро (ба маблағи то 5 ҳазор доллар) пешбинӣ менамуд. Дар ҳолатҳои махсус роҳбарони корхонаҳои инҳисорӣ ба мӯҳлати то 5 сол аз озоди маҳрум карда мешуданд[1-15с].

Қонуни Шерман аз ҷониби Конгрессияи ИМА 2 июли соли 1890 қабул гашта буд. Унвони расмӣ ин санад – «Қонуни ҳимояи савдо ва саноат аз маҳдудиятҳо ва монополияҳои ғайриқонунӣ» ном дошт. Ин нахустин қонуни федералие буд, ки бар зидди трестҳо равона шуда буд. Дар лаҳзаи қабули ин қонун дар 14 иёлот (штати) мамлакат аллакай қонунҳои зидди монополияҳои саноатӣ амал мекарданд[55-61с].

Ҳоло дар ИМА барои қонуншикании зиддиинҳисорӣ масъулияти ҷиноятӣ ва шаҳрвандӣ пешбинӣ шудааст, ки аз корпоратсияҳо ба қадри то 10 млн. доллар ва аз шахсони мансабдор то 350 ҳазор доллар ҷарима ¹Шермет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. - М.: ИНФРА – М, 2002. – 208с.

ситонида шуда, ба мӯҳлати то 3 сол онҳо аз озодӣ маҳрум карда мешаванд.

Қонунгузориҳои зиддиинҳисорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ташаккули муҳити рақобат яке аз арзишҳои иқтисодӣ бозор буда, давлатро водор месозад, ки ин вазифаи нави давраи ислохотро ба ўҳда гирифта анҷом диҳад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти бунёди асосҳои ташкиливу ҳуқуқии маҳдудкунӣ ва қатъ кардани фаъолияти инҳисорӣ ва рақобати бевиднона кори пайгирона бурда мешавад. Қонунҳои зиддиинҳисорӣ дар мамлакат мунтазам такмил меёбанд. Дар давоми солҳои 1993 – 2006 ба хотири барпо намудан ва самарабахш амали намудани бозорҳои мол ин қонунҳо 3 маротиба аз нав таҳия гаштанд: нахустин Қонуни ҶТ дар ин самт «Дар бораи маҳдудсозии фаъолияти инҳисорӣ ва рақобат» 27 декабри соли 1993 таҳти № 871 қабул шуда буд. Қонуни дуюм, ки 29 ноябри соли 2000 таҳти № 11 қабул гардид, «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол» маротибаи сеюм 28 июли соли 2006 таҳти № 198 қабул гардида, қонунҳои пешина аз эътибор соқит дониста шуданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи монополияҳои табиӣ» №523 13 декабри соли 1997 қабул шуда, қонуни нави ҶТ дар бораи ворид намудани тағйирот ва иловаҳо ба Қонуни ҶТ «Дар бораи монополияҳои табиӣ» аз 12 майи соли 2001 № 5 қабул гардид.

Ҷиҳати татбиқи сиёсати зиддиинҳисорӣ, танзими фаъолияти инҳисороти табиӣ, ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва назорати фаъолияти рекламавӣ, Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нуҳ моҳи соли 2018 корҳои муайянеро дар самти ҳимоя ва рушди рақобат анҷом дод.

Ташкил ва пешбурди Феҳристи субъектҳои хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфармоиро доранд» ҳар сол Феҳристи субъектҳои хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфарморо доро мебошанд, дар асоси маълумотҳои Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷдиди назар карда мешавад. Дар асоси маълумотҳои дастрасгардида лоиҳаи “Феҳристи субъектҳои хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфармоиро доранд” таҳия ва бо фармоиши Хадамот аз 14 майи соли 2018, №56 тасдиқ гардонида шуд. Айни замон ба Феҳристи субъектҳои хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфарморо доро мебошанд, 80 субъекти хоҷагидор шомил карда шудааст. Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи ваколатҳои ба ўҳдаи вогузоргардида мониторинги бозори молиро амалӣ намуда, вазъи муҳити рақобатро дар бозори мол баҳогузори менамояд. Дар давраи ҳисоботӣ, дар асоси маълумоти дастраснамуда аз Агентии омори назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бозорҳои моли муайяни ҷумҳурӣ мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор дода шуд. [15-40с]

Маълумот оид ба бозорҳои мол дар нӯҳ моҳи соли 2018 чунин аст:

Бозори ғалла ва орд. Тибқи маълумоти оморӣ - гумрукӣ ба ҷумҳурӣ ғалла ва орд асосан аз Ҷумҳурии Қазоқистон ворид карда мешавад. Дар нӯҳ моҳи соли 2018 ба ҷумҳурӣ 720 925,1 тонна гандум бо нархи миёнаи 167 доллари ИМА барои 1 тонна ворид карда шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 68,2 ҳазор тонна (720,9-652,7) ё 9,46 фоиз зиёд мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки дар нӯҳ моҳи соли 2018, бозори воридоти гандум рақобатпазир буда, иштирокчиёни бозори молӣ 75 субъекти хоҷагидорро ташкил медиҳад, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 11 субъекти хоҷагидор зиёд мебошад. Ҳиссаи субъектҳои хоҷагидори иштирокчиён аз рӯи воридот 15,94 фоиз ба ЧДММ “Роҳи Сомон”, 8,63 фоиз ба ЧДММ “Шаҳроми Хуросон”, 6,49 фоиз ба ЧДММ “А-Баракат”, 7,28 фоиз ба ЧДММ “Навзар 1” ва 61,66 фоиз ба 71 субъекти хоҷагидор рост меояд. Дар ин давра, ба ҷумҳурӣ 25,07 ҳазор тонна орд бо нархи миёнаи 214 доллари ИМА барои 1 тонна ворид карда шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 14,73 ҳазор тонна (25,07-39,8) ва ё 37,01 фоиз кам гардидааст. Истеҳсоли орд дар корхонаҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ дар нӯҳ моҳи соли 2018 – 498,7 ҳазор тоннаро ташкил медиҳад, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 12,3 ҳазор тонна (498,7-511,0) ва ё 2,4 фоиз коҳиш ёфтааст. Иштирокчиёни бозори воридоти орд бошад, 27 субъекти хоҷагидорро ташкил медиҳад, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2017 - 7 субъекти хоҷагидор кам мебошад. Ҳиссаи субъектҳои хоҷагидори иштирокчиён аз рӯи воридот орд 21,1 фоиз ба ЧДММ “Давронӣ”, 9,26 фоиз ба ЧДММ “Сомон замин”, 23,3 фоиз ба ЧДММ “Шодӣ”, 9,96 фоиз ба ЧДММ “Назириён”, 12,51 фоиз ба ЧДММ “Ориё таъминот” ва 23,87 фоиз ба 22 субъекти хоҷагидори дигар рост меояд. Воридоти бештари орд ва гандум аз рӯи минтақаҳо дар ин давра ба вилояти Суғд рост меояд. Аз ин лиҳоз, нархи орд дар бозорҳои вилояти Суғд нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ фарқият дорад, арзиши як халта орди истеҳсоли дохили кишвар бо гандуми воридотии Ҷумҳурии Қазоқистон дар корхонаҳои истеҳсолии вилояти Суғд навъи якум то 107,0 ва навъи дуюм 145,00 сомони ро ташкил медиҳад. Аз рӯи нишондодҳои оморӣ гумрукӣ арзиши воридотии 1 тонна орд ба 214 доллари ИМА баробар буда, ба ҳар як халтаи 50 кг 10,7 доллари ИМА рост меояд. Бар замми ин хароҷоти нақлиётӣ, боркунӣ, борфарорӣ ва даромади субъекти хоҷагидор ба ҳисоб гирифта мешавад. Бо назардошти қайдҳои зикргардида, дар анборҳои фуруши яклухти шаҳри Душанбе нархи як халта орди истеҳсоли ватанӣ бо иловаи хароҷоти қорӣ то 10 сомонӣ, ки ба як халта орд зам мегардад, нархи як халта орди 50 кг навъи якум ба ҳисоби миёна аз 167,5 сомонӣ ба фуруш бароварда шудааст.

Бозори шакар ва рағғани растанӣ. Мувофиқи маълумоти оморӣ - гумрукӣ дар нӯҳ моҳи соли 2018 ба ҷумҳурӣ ба миқдори 99,4 ҳазор тонна шакар ворид гардидааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ба миқдори 18,6 ҳазор тонна (99,4-80,8) ва ё 23,0 фоиз афзоиш ёфтааст. Аслан воридоти шакар дар бозори молӣ 74 фоиз ба Ҷумҳурии Покистон ва 15,4 фоиз аз Ҷумҳурии Беллорусия рост меояд. Воридоти шакар дар минтақаҳои ҷумҳурӣ 18,64 фоиз ба вилояти Суғд, 74 фоиз ба вилояти Хатлон ва 7,2 фоиз ба шаҳри Душанбе рост меояд. Нархи миёнаи фуруши 1 кг шакар дар бозорҳои ҷумҳурӣ дар соли қорӣ аз 6,30 то 7,50 сомони ро ташкил медиҳад. Воридоти рағғани растанӣ дар нӯҳ моҳи соли 2018, 52,8 ҳазор тонна буда, нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 21,3 ҳазор тонна (52,8-74,1) ва ё 28,7 фоиз кам гардидааст. Воридоти бештари рағғани растанӣ 47,4 фоиз аз Федератсияи Россия, 28,8 фоиз аз Ҷумҳурии Қазоқистон, аз 13,0 фоиз Ҷумҳурии Туркманистон ва 10,8 фоиз аз дигар давлатҳо ворид гаштааст. Воридот дар минтақаҳои ҷумҳурӣ 77,8 фоиз ба вилояти Суғд, 8,88 фоиз ба шаҳри Турсунзода, 13,06 фоиз ба шаҳри Душанбе рост меояд. Нархи миёнаи фуруши рағғани

пахта (истехсоли ватанӣ) дар миқёси ҷумҳурӣ дар нӯҳ моҳи соли 2018 аз 11,30 то 13 сомони ро ташкил медиҳад. Дар ин давра, бозори молии шакар ва рағфани растанӣ рақобатпазир буда, субъектҳои хоҷагидори ба феҳристи субъекти хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфармоиро доро мебошанд, шомил карда нашудаанд.

Бозори сӯзишворӣ тибқи маълумоти омории гумрукӣ аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор ва соҳибкорони инфиродӣ дар нӯҳ моҳи соли 2018 ба ҷумҳурӣ ба миқдори 327,0 ҳазор тонна маҳсулоти нафтӣ, аз ҷумла 149,3 ҳазор тонна сӯзишвории дизелӣ (45,7 фоиз), 128,9 ҳазор тонна бензин (39,4 фоиз), 21,9 ҳазор тонна сӯзишвории реактивӣ (6,7 фоиз), 13,1 ҳазор тонна рағфани молиданӣ 4 фоиз) ва 13,7 ҳазор тонна мазут (4,2 фоиз) ворид гардидааст. Аз ҳаҷми умумии маҳсулоти нафтии воридгардида ба корхонаҳои коркарди нафти Федератсияи Россия 75,8 фоиз, ба Ҷумҳурии Туркменистон 10,8 фоиз, ба Ҷумҳурии Қирғизистон 10,4 фоиз ва боқимонда 3 фоиз ба дигар давлатҳо рост меояд. Дар ин давра, ба феҳристи субъекти хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфармоиро доро мебошанд, дар миқёси ҷумҳурӣ аз рӯи воридоти бензин ва сӯзишвории дизелӣ 3 субъекти хоҷагидор шомил карда шудааст. Аз ҷумла:

- ЧДММ «Газпромнефть - Тоҷикистон»;
- ЧДММ «Сеганч»;
- Агентии захираҳои моддии давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Фаъолияти субъектҳои мазкур таҳти танзими зиддиинҳисорӣ қарор доранд. Тибқи динамикаи нархи маҳсулоти сӯзишворӣ нархи фурӯши миёнаи 1 литр бензини Аи - 92 ба ҳолати 30 сентябри соли 2018 дар нуқтаҳои фурӯши сӯзишворӣ вобаста ба минтақаҳои ҷумҳурӣ аз 7,60 то 7,90 сомони ро ташкил додааст.

Бояд қайд намуд, ки дар нуҳ моҳи соли 2018 ба ҷумҳурӣ 280 346,8 тонна гази моеъ ворид гардидааст. Воридоти маҳсулоти гази моеъ асосан аз Ҷумҳурии Қазокистон сурат гирифта, 77,2 фоизро аз ҳаҷми умумии воридот, яъне 216 546,9 тоннаро ташкил додааст. Боқимонда 48 487,2 тонна аз Ҷумҳурии Ўзбекистон, 14 851,0 аз Федератсияи Россия, 377,0 тонна аз Ҷумҳурии Туркменистон ва 84,2 тонна аз Ҷумҳурии Қирғизистон ворид гаштааст, ки аз рӯи субъектҳои хоҷагидори воридоткунандаи гази моеъ чунин мебошад дар ҷадвал оварда шудаанд:

Ҷадвали 1. Субъектҳои хоҷагидори воридоткунанда

№ т/р	Номгӯи субъектҳои хоҷагидор	Воҳиди ченак	Миқдор	Арзиши миёнаи гумрукӣ бо долари ИМА	Ҳисса
1	ЧДММ «Ғайрат 82»	тонна	42 366,0	467	15,11
2	ЧДММ «Октан-Сервис»	тонна	38 841,9	463	13,85
3	ЧДММ «Аллат»	тонна	51 179,9	454	18,25
4	ЧДММ «Темур Ойл»	тонна	31 333,8	465	11,17
5	ЧДММ «Гули Сурх Континент»	тонна	22 237,4	456	7,93
6	ЧДММ «Газпромнефт Тоҷикистон»	тонна	22 693,1	535	7,93
7	ЧДММ «Эмом Импорт Экспорт»	тонна	15 597,2	465	5,56
8	ЧДММ «Газнафт»	тонна	14 377,0	481	5,12
9	ЧДММ «Каёнуш Таъминот»	тонна	17 977,2	485	6,41
10	ЧДММ «Баҳор»	тонна	12 271,4	458	4,37

11	ЧДММ «Мабдаи Нур»	тонна	11 451,8	429	4,08
12	Тоҷиев Мирзохон	тонна	19 600	450	00
	Ҳамагӣ (Иштирокчиёни бозор 11 с/х ва 1 соҳибкори инфироидӣ)	тонна	280 346,8	466	100

Айни замон дар бозори мазкур 11 субъекти хоҷагидор ва 1 соҳибкори инфироидӣ фаъолият менамоянд. Бояд қайд намуд, ки дар нуҳ моҳи соли 2018 ба ҷумҳурӣ 280 346,8 тонна гази моеъ ворид гаштааст. Воридот нисбат ба ҳамин давраи соли 2017 ба миқдори 18 227,0 тонна зиёд мебошад. Ба санаи 30 сентябри соли 2018 дар нуқтаҳои фурӯш нархи 1 литр гази моеъ аз 3,90 то 4,20 сомони ро ташкил медиҳад.

Бозори истеҳсоли ангишт. Дар ҷумҳурӣ 14 кони ангишт фаъолият дошта, дар он 18 субъекти хоҷагидор ба истихроҷи ангишт машғул мебошанд. Дар давраи ҳисоботӣ аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор дар моҳҳои январ - сентябри соли 2018 1254596,3 тонна ангишт истихроҷ карда шудааст, ки дар ҷадвали зерин оварда мешаванд.

Ҷадвали 2. Давраи ҳисоботӣ аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор.

№	Номгуи корхонаҳо	Воҳиди ченак (тонна)	Ҳисса бо%
1	КФ «Шахтаи «Фон Яғноб»	694664,9	55,4
2	ЧДММ «Комбинати металлургии Тоҷик»	253713,0	20,2
3	ЧДММ «Талко-Ресурс»	179614,4	14,3
4	ҶСШК Ангишти Шӯроб ш. Исфара	43845,0	3,5
5	КФ Кони ангишти Зиддӣ-Варзоб	66768,0	5,32
6	Дигар с/х	15991,0	1,28
	Ҳамагӣ:	1254596,3	100

Ангишти истихроҷшуда нисбат ба соли гузашта 22478,0 тонна ё 1,82 фоиз афзоиш ёфтааст. Айни замон, ба Феҳристи субъекти хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфармоиро доро мебошанд, дар миқёси ҷумҳурӣ аз рӯи истихроҷи ангишт се субъекти хоҷагидор шомил карда шудааст. Аз ҷумла:

- КФ «Шахтаи «Фон-Яғноб»;
- ЧДММ «Талко Ресурс»;
- ЧДММ «Комбинати металлургии Тоҷик».

Фаъолияти субъектҳои хоҷагидори мазкур таҳти танзими зиддиинҳисорӣ қарор доранд.

Бозори истеҳсоли семент, тибқи маълумоти оморӣ дар нӯҳ моҳи соли 2018 дар ҷумҳурӣ 2885503,0 тонна семент истеҳсол гардида, нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 640472,7 тонна зиёд мебошад. Айни ҳол, ба Феҳристи субъекти хоҷагидоре, ки дар бозори молии семент ҳамчун мавқеи ҳукмфармоиро доро мебошанд, 3 субъекти хоҷагидор ворид карда шудааст:

- ЧДММ «Хуаксин Ғаюр семент» ноҳияи Ёвон;
- ЧДММ «Хуаксин Ғаюр - Суғд семент» ноҳияи Б. Ғафуров;
- ЧДММ «Ҷунтай моҳир семент» - и ноҳияи Ёвон;

Дар маҷмуъ ҳиссаи субъектҳои мазкур дар бозори моли муайян зиёда аз 90 фоизро ташкил медиҳад.

Бозори алоқаи барқӣ, асосҳои ҳукуки танзим ва идоракунии фаъолияти соҳаи алоқаи барқӣ тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» амалӣ гардида, хизматрасонии алоқа бошад тавассути ҶСК «Тоҷиктелеком» ба роҳ монда

шуда, фаъолияти он дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи инҳисороти табиӣ” танзим карда мешавад. Айни замон, тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи рақобат» ба “Феҳристи субъектҳои хоҷагидоре, ки дар бозори мол мавқеи ҳукмфармоиро доро мебошанд” операторони алоқаи барқии ҶСП «Индиго Тоҷикистон», ҶСП «ТТ - Мобайл» ва ҶСП «Вавилон Мобайл» шомил мебошанд. Аз рӯи хизматрасонии алоқаи мобилӣ GSM 900/1800 бо дарназардошти муштариёни фаъол дар бозори моли муайян ҶСП “Индиго Тоҷикистон” 42,51 фоиз, ҶСП «ТТ Мобайл» 20,11 фоиз, ва ҶСП «Вавилон Мобайл» 21,63 фоизро ишғол менамоянд. Аз рӯи хизматрасонии интернетии мобилии ҳамин намуди хизматрасонӣ бошад бо дарназардошти муштариёни фаъол дар бозори моли муайян ҶСП “Индиго Тоҷикистон” 38,22 фоиз, ҶСП «ТТ Мобайл» 26,42 фоиз ва ҶСП «Вавилон Мобайл» 22,61 фоизро ишғол менамояд. [15-50с].

АДАБИЁТ

1. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 ноябри соли 2006 № 9 «Дар бораи тақмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Ҷумҳурият», 2 декабри соли 2006.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли соли 2006, № 198 «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол», «Ҷумҳурият», 10 августи соли 2006.
3. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. - М.: ИНФРА – М, 2002. – 208с.
4. Иқтисоди миллӣ; асосҳои бехатарӣ ва рақобатпазирӣ. Воситаи таълим барои донишҷӯёни мактабҳои олӣ. Душанбе «Ирфон», 2007, 488 саҳ.
5. Исмоилов Ш. М, Нодиров Ф. М. Ҳуқуқи иқтисодӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаҳои иқтисодии мактабҳои олӣ. Душанбе; «Шуҷоён», 2010 – 466 саҳ.
7. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон – соли 2020

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Махкамова Ишқинисо Иномовна - унвонҷӯ, омӯзгори калони кафедраи технологияи иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ, факултети дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ ТАЪМИНИ СИФАТИ ХИЗМАТРАСОНӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ САБЗ

Мақолаи мазкур ба масоили мубрами самтҳои афзалиятноки таъмини сифати хизматрасонӣ дар шароити иқтисоди сабз бахшида шудааст. Ҳангоми таҳияи мақола тасмим гирифтём зиёдтар таъя ба Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 намоем. Дар маҷмӯъ, СМР-2030 механизми аввал ва муваффақи дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар мебошад ва як нақшаи иқдомоти роҳнамо барои тамоми сатҳи мақомоти идоракунии давлатӣ ва нақшаи амали индикативӣ барои бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад ва барномаҳои кумақҳои техникӣ ва молиявӣ кишвар дар асоси он таҳия карда мешаванд.

Калид вожаҳо: сифати рушд, рушди иқтисод, нишондиҳандаҳо ва меъёрҳои инкишоф, тамсилаи рушди иқтисод, тамсилаи Р.Солоу, рушди экстенсивӣ, рушди интензивӣ, рушди воқеӣ, сармояи инсонӣ, иқтисоди «сабз», рушди устувор, ҳадафҳои рушди устувор, рушди ҷисмӣ, рушди арзишӣ, бехатарии иқтисодӣ, сифати рушди иқтисод, омилҳои тақозо, омилҳои арза, омилҳои мустақим, соҳаи хизматрасонӣ, хизматрасонӣ, савдо, сифати хизматрасони, хизматрасонии пулакӣ, идоракунии сифат.

Ҳангоми таҳияи боби мазкур тасмим гирифтём зиёдтар таъя ба Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 намоем. Чун, ки Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР-2030), ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, дар асоси муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳо, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ҳадаф ва самтҳои афзалиятноки рушд, ки дар Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таҳия карда шудааст фарогир мебошад [10].

Дар маҷмӯъ, СМР-2030 механизми аввал ва муваффақи дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар мебошад ва як нақшаи иқдомоти роҳнамо барои тамоми сатҳи мақомоти идоракунии давлатӣ ва нақшаи амали индикативӣ барои бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад ва барномаҳои кумақҳои техникӣ ва молиявӣ кишвар дар асоси он таҳия карда мешаванд [12,3].

Рушди иқтисодӣ ҳамчун таъминкунандаи даромади умумии миллӣ арзёби гардида, маҳсулоти воқеии дохилӣ ҳамчун манбаи коней гардонидани талаботи ҷомеа зиёд мешавад. Ба ибораи дигар, рушди иқтисодӣ афзоишест, ки дар ММД ё даромади миллӣ ба сари ҳар як кишвар дар як давраи муайян руҳ медиҳад (одатан як сол). Афзоиши иқтисодиро одатан на ҳамчун болоравии кӯтоҳмуддати ҳаҷми воқеии истехсолоти миллӣ, балки тамоюлҳои дарозмуддати афзоиш ва тақмили сифатии маҳсулоти миллӣ ва омилҳои истехсолоти он мефаҳманд.

Рушди иқтисодӣ ҳамчун концепсия пешрафти иқтисодиро нисбат ба рушди иқтисодӣ пурратар инъикос мекунад. Ин маъноӣ на танҳо афзун гардондани натиҷаҳои истехсолот, балки дар ҳолати халқ ташаккул додани таносуби нави прогрессивиро низ дорад. Онҳо, дар навбати худ, барои рушди минбаъда заминаҳои зарурӣ ташкил медиҳанд. Афзоиши иқтисодӣ пеш аз ҳама бо афзоиши микдори маҳсулоти истехсолшуда алоқаманд аст. Вай чунин соҳаҳои муҳимми тараққиёти иқтисодӣ, монанди нав кардани истехсолот ва ҳелҳои мол, фароҳам овардани шароит барои нигоҳ доштани муҳити муътадили экологӣ ва гайраро ба эътибор гирифта метавонад, Маҳз ин равандҳо душвор будани тараққиёти иқтисодӣ ва гузаштани онро нишон медиҳанд.

Рушди иқтисод (чӣ аз нишондиҳандаи микро ва чӣ макроиқтисодӣ) нишондиҳандаи нисбатан мураккаб буда, ҷанбаҳои гуногуни иқтисодию иҷтимоиро дар бар мегирад.

Моҳият ва мазмуни **рушди иқтисоди воқеӣ** дар: омӯзиш, дарк ва аз нигоҳи тоза ҳаллу фасл ва маънидоду таҷдид намудани **зиддияти асосии иқтисоди бозорӣ** – зиддияти байни захираҳои маҳдуди истеҳсоли (иқтисодӣ) ва тақозои беинтиҳои ҷамъият зухур мегардад. Он дар асоси харҷи бештар афзун гардонидани имконияти иқтидорҳои истеҳсоли, баланд бардоштани самаранокии он ва ҳамаҷониба густариш додани талаботи ҷамъиятӣ ҳаллу фасл карда мешавад.

Нишондиҳандаҳои рушди иқтисодӣ

1. Суръати афзоиши ММД (МММ):

$$\text{Суръати афзоиши ММД дар соли ҷорӣ} = \frac{\text{ММД дар соли ҷорӣ}}{\text{ММД дар соли гузашта}} \times 100$$

2. Суръати афзоиши солонаи ММД (МММ) дар маҷмӯъ ба ҳар сари аҳоли:

$$g = \text{афзоиши ММД} = \frac{\text{ММД соли ҷорӣ} - \text{ММД соли гузашта}}{\text{ММД дар соли гузашта}} \times 100$$

Аз ин нигоҳ, рушди иқтисодӣ ҳамчун натиҷаи ниҳоии кулли иштирокчиёни муносибатҳои иқтисодӣ дар як давраи муайян сурат мегирад. Бо ибораи дигар, рушди иқтисодӣ ҳамчун раванди муозин ва ботафсили ташкил ва ташаккули даромади воқеӣ дар иқтисод (ҳаҷми умумии маҳсулоти соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ, даромади аҳоли, маҳсулоти умумии миллӣ, маҳсулоти умумии дохилӣ даромади миллӣ...) тасаввур карда мешавад.

Дар таҷриба ду усули муайянкунии рушди иқтисодӣ вуҷуд дорад:

Рушди иқтисодӣ зиёдшавии воқеии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) дар давраи вақти алоҳида мебошад.	Рушди иқтисодӣ зиёдшавии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) дар давраи вақти алоҳида ба ҳар сари аҳоли мебошад.
---	--

Дар амалия ду тарзи ҳисобу китоби рушди иқтисодӣ истифода мешавад. Аз нигоҳи аввал рушди иқтисод ҳамчун натиҷаи ниҳоии тавсифи иқтисоди миллӣ дар як давраи муайян (моҳ, квартал, нимсол, сол, панҷ - даҳ сол) тибқи меъёрҳои суръати афзоиши МУД, МУМ ва даромади миллии воқеӣ ва сониян, суръати афзоиши онҳо (МУМ, МУД, ДМ) ба ҳар нафар аҳоли тасниф карда мешавад.

Тарзи аввали ҳисобу китоб асосан, барои муайян кардани нерӯ ва қудрати иқтисодии мамлакат, суръатафзоии он дар давраҳои наздик ва оянда тарзи дуввум – таҳлили ботадрич тағйирёбии сатҳ ва дараҷаи неқӯаҳволии шахс, аҳолии ноҳия, мамлакат ва ғайра истифода карда мешавад. Усули дуввум бештар дар назарияи рушди иқтисод афзалият дорад.

Агар суҳан оид ба масъалаи сатҳи қиёсии зиндагии аҳоли дар кишварҳои алоҳида равад, он гоҳ усули дуҷум истифода бурда мешавад.

Дар омори иқтисодӣ барои омӯзиши рушди иқтисодӣ одатан сатҳи рушд ва дараҷаи афзоиш истифода карда мешавад. Тарзи муайяннамоӣ рушди иқтисодӣ аз рӯи сатҳи солона бо фоиз (%) ҳисоб карда мешавад. Агар ММД-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019 79109,8 млрд. сомонӣ ва дар соли 2020 82543,0 млрд. сомонӣ бошад, он гоҳ сатҳи рушд (t) чунин рақамҳоро ташкил медиҳад:

$$t = 82543,0 : 79109,8 = 1,04 \text{ ё ин ки } 4,16\%$$

Сатҳи афзоиш бошад бо чунин тарз ифода карда мешавад:

$$T = t \cdot 100 - 100$$

Ба ҳисоби мо он 6%-ро ташкил медиҳад. Инчунин, бояд қайд намоем, ки сатҳи афзоиши солонаи ММД- ҷаҳонӣ дар соли 2021 2,1%-ро ташкил додааст. Дар саросари ҷаҳон, интизор меравад, ки рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ба таври назаррас коҳиш ёбад, аз 5,5 фоиз дар соли 2021 то 4,1 фоиз дар соли 2022 ва 3,2 фоиз дар соли 2023 ташкил намояд.

Умуман, дар ҷаҳон дар солҳои охир тамоюли умумии болоравӣ мушоҳида мешавад. Тибқи омор, дар соли 2017 иқтисоди ҷаҳонӣ дар маҷмӯъ 3,2%, соли 2018 афзоиш 3,0% ва дар охири соли 2019 дар саросари ҷаҳон 2,3% афзоиш ёфтааст. Дар соли 2020, бар асари бӯхрони ҷаҳонии марбут ба коронавирус, суръати афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилии ҷаҳон рекордӣ -3,3% -ро ташкил дод. Дар охири соли 2021, афзоиш 5,5% буд.

Аз ин ҷиҳат тахти рушди иқтисод ҳамон вазъ ва ҳолати иқтисоде, ки қодир бошад суръати афзоиши даромади миллиро нисбат ба суръати афзоиши аҳоли таъмин наояд мефаҳманд.

Суръати афзоиш (рушд)-и иқтисодӣ, одатан бо воситаи суръати афзоиши МУД – и иқтисодӣ, одатан бо воситаи суръати афзоиши МУД – и воқеӣ дар ифодаи фоиз муайян карда мешавад.

Суръати афзоиши МУД ҳамчун таносуби фарқи МУД – и воқеии соли ҳозира ва МУД – и соли гузашта (пештара) муайян карда мешавад:

$$Y = \frac{y_t - y_{t-1}}{y_{t-1}} \cdot 100 = \frac{\Delta y_t}{y_{t-1}} \cdot 100\% .$$

Дар ин ҷо:

y_t – ҳаҷми МУДи воқеӣ дар соли ҳозира;

y_{t-1} – ҳаҷми МУД-и воқеӣ дар соли гузашта;

Δy_t – ҳаҷми афзоиш (рушд) дар давраи таҳлил кардашаванда.

Ин тарз ва услуби ҳисобу китоб имкон медиҳад, ки суръати афзоиши иқтисодӣ дар ҳамаи ҳалқаҳои (звеноҳо) сарҳалқаҳои (соҳа, иттиҳодияҳо, вазорат, ноҳия, вилоят...) иқтисодӣ муайян карда шавад.

Иқтисоди сабз яке аз самтҳои муосири илми иқтисод буда, тайи ду даҳсолаи охир ба арсаи илм ворид гардидааст ва дар доираи он бахшҳои дигари иқтисод, ки аз ҷузъҳои табиати муҳити атроф вобастагӣ доранд, баррасӣ мешаванд.

Аз ин рӯ, солҳои охир ибораи иқтисоди сабз аз ҷониби олимони, сиёсатмадорон, муҳаққиқон ва мутахассисони соҳаҳои ҳифзи муҳити зист, кишоварзӣ, энергетика, иқтисод ва ғайра мавриди таҳлилу омӯзиш қарор дорад.

Концепсияи иқтисоди сабз ғояҳои мухталифи илми иқтисод ва фалсафа, аз ҷумла иқтисоди феминистӣ, иқтисоди захиравӣ, иқтисоди экологӣ, иқтисоди муҳити зист, постмодернистӣ, зиддиистеъмолот, муқобил ба ҷаҳонишавӣ, анархияи сабз, сиёсати сабз ва назарияи муносибатҳои байналмилалиро дарбар мегирад.

Ҳамин аст, ки барои амиқан ифода кардани иқтисоди сабз то ҳанӯз фаҳмиши ягонаю умумӣ вучуд надорад. Бо вучуди ин, илми назарияи иқтисодӣ мафҳум ва ибораи иқтисодиёти “сабз”-ро ба се аксиома ҷудо намудааст:

- Васеъ намудани майдони таъсир дар фазои маҳдуд ғайриимкон аст;
- Афзоиши бемеъёри талаботҳои қонъкунанда дар шароити маҳдуди захиравӣ ногузир аст;
- Ҳама чизҳо дар сатҳи замин бо ҳам алоқаманданд, асос ёфтааст.

Баробари рушди иқтисоди сабз тарафдорони он низ сол аз сол зиёд мегарданд. Ҷонибдорони иқтисоди сабз аз соли 2006 ин ҷониб маҷаллаи International Journal of Green Economics нашр мекунанд ва ҳамзамон, Институти иқтисоди сабзро таъсис додаанд.

Назарияи иқтисоди "сабз" аз инҳо бармеояд [6,3].:

- Баланд бардоштани маҳдудияти фазо ва захираҳо;
- Зарурати ташаккули эҳтиёҷоти «сабз»;
- Вобастагӣ ва ба ҳамдигар - алоқаманд будани тамоми мавҷудоти зинда ва ғайризиндаи рӯи замин ва дар ҳамин асос ташаккул ёфтани рафтори тағйирпазири инсон.

Иқтисоди сабз ба се нишондиҳандаи болозикр асос ёфта, устувор аст. Инчунин, барои таъмини назарияи иқтисоди “сабз” омилҳои самаранокии иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва амнияти экологӣ таъсири бузург мерасонанд.

Аломатҳои асосии иқтисоди сабз инҳоянд:

- Истифодаи самараноки захираҳои табиӣ;
- Ҳифз ва афзун намудани сармояи табиӣ, аз ҷумла экологӣ;
- Кам кардани ифлосшавӣ;
- Партовҳои ками карбон;
- Пешгирии талафоти гуногунии биологӣ ва экосистемаҳо. хизматрасонӣ;
- Афзоиши даромад ва шуғли аҳоли.

Тоҷикистон дорои неруи бузурги гидроэнергетикӣ буда, ояндаи рушди он аз бисёр чихат аз истифодабарии самаранок ва оқилонаи ин намуди энергия вобаста аст. Неруи гидроэнергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон тахминан 527 млрд. кВт/соат дар як солро ташкил дода, ба 4% захираҳои ҷаҳонии сарватҳои гидроэнергетикӣ баробар аст. Ин нишондиҳанда аз талаботи муосири кишварҳои Осиёи Марказӣ ба энергияи барқ бештар аз се маротиба зиёдтар аст. Дар ин кишварҳо одатан неруи неругоҳҳои баркию олаві бештар истифода бурда мешаванд. Дар айни ҳол тақрибан 3,2-3,5 фоиз аз ин неру аз худ карда шудааст халос. Ҳиссаи гидроэнергетика дар тавозуни энергетикии Тоҷикистон тақрибан ба 98 фоиз баробар аст. Дар «Рӯзномаи аср то соли 2030», ки аз ҷониби СММ соли 2015 қабул шуд, баробари афзалиятҳои меросии рушди устувор, ки дар Эълומияи ҳазорсола (Ҳадафҳои рушди ҳазорсола) тарҳрезӣ гардиданд (ба мисли маҳви қашшоқӣ, ҳифзи саломатӣ, таҳсилот, амнияти озуқаворӣ ва хӯрока), ҳадафҳои афзалиятноки характери иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологидошта низ ворид карда шуданд.

Ҷадвали 2. Мақсади Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути стратегияи рушди миллӣ то давраи солҳои 2030

№	Нишондиҳандаҳо	Мақсад/дурнамо		
		2015	2020	2030
1	Шумораи аҳоли (млн.)	8,5	9,5	11,6
2	Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли (сомонӣ),	5,663	8,400	23,131
3	Интизории миёнаи давомнокии умр аз давраи таваллуд	73,5 сол	75,9 сол	80 сол
4	Сатҳи камбизоатӣ	31%	20%	15%
5	Сатҳи аксари камбизоатӣ	15%	10%	0%
6	Вазни қиёсии қишри миёна	22,4%	30%	50%
7	Сатҳи худтаъминкунӣ бо озуқа	55%	65%	70%
8	Вазни қиёсии маълумоти касбидошта дар байни аҳолии бо кор таъмин буда	26%	30%	60%
	аз он ҷумла дар байни занон	20%	24%	50%
9	Фарогирии қудакони синни аз 3 то 6 сола бо таҳсилот дар муассисаҳои томақтабӣ	12%	30%	50%
10	Ҳисоби миёнаи солҳои таҳсил дар мактаб	9,6 сол	10 сол	12 сол

Дар Ҳадафҳои рушди устувор, ки 169 вазифаро дар бар мегирад, диққати асосӣ ба ҳавасмандгардонии фаъолият дар соҳаҳои фавқулода муҳим: инсонҳо, сайёра, пешрафт, сулҳ ва ҳамкориҳо нигаронида шудааст. Самти умумии стратегӣ майлу қўшишҳо аз сӯи решақан кардани қашшоқӣ дар ҳама шакли он ва мубориза бо нобаробарӣ ба самти ҳалли мушкилоте, ки ба тағйирёбии иқлим ва таъмини дастрасӣ ба оби тоза алоқаманданд, ба ҳисоб меравад.

Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», ки бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 1-уми декабри соли 2016 таҳти № 636 тасдиқ шудааст, ба ҳалли афзалиятноки мушкилоти зерини умумӣ ва рӯзмарраи рушди иқтисоди миллӣ бартарият дода шудааст:

- идоракунии ғайрисамараноки сарватҳои табиӣ, ки дар афзоиши табиатталабии истехсолот, ифлосшавии қисматҳои муҳити табиӣ ва сатҳи баланди талафоти ғайриистехсолии маҳсулот, пеш аз ҳама, энергияи барқ зоҳир меёбад;
- тамоили афзоиши ҳаҷми андӯхташудаи партовҳои саноатӣ ва ифлосшавии захираҳои заминӣ об дар навоҳии саноатӣ, таъсири ногувор ба муҳити атроф, ки аз ҷониби корхонаҳои саноати иқтисофи кӯҳӣ идома меёбад;
- набудани баҳисобгирии дурнамои тағйирёбии иқлим дар давраҳои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат ва таъсири он ба рушди устувори мамлакат ва соҳаҳои иқтисодӣ дар оянда ва ғайра.

Алҳол дар мамлакат ташаккулёбии низоми ченкунии рушди устувор давом дорад. Танзими умумии масъала бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба уҳдаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда шудааст. Дар он Маркази ҷумҳуриявии координатсияи иҷроии Стратегияи рушди устувор фаъолият мекунад. Дар аксар вазорату муассисаҳо низ гурӯҳҳои корӣ оид ба координатсияи иҷроии стратегияи рушди устувор мунтазам фаъолият менамоянд.

Дар “Стратегияи миллии рушд Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраҳои то соли 2030” афзалиятан чунин самтҳои муҳимтарини сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ инъикос ёфтаанд: маориф, тандурустӣ, шуғли аҳоли, ҳифзи иқтимоии аҳоли, бехатарии озӯкаворӣ, мубориза бо коррупсия, пешгирии низоҳии имконпазир, энергетикаи боэъдимод, муҳити зист, идораи оқилонаи раванди ҳичрат (ҳаракат)-и аҳоли ва ғайра.

Самтҳои афзалиятнокӣ фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақсади стратегияи миллии то давраи солҳои 2030 оид ба сармоягузорӣ ба сармояи инсониро тавассути нишондиҳандаҳои зер мушоҳида кардан мумкин аст.

Стратегияи миллии рушд афзалиятан рушди ҳавзаии маориф, тандурустӣ ва соҳаи иқтимоиро дар асоси сармоягузорӣ ба инсонии иқтисодӣ тақозо мекунад. Дар самти маориф барои ҳама табақаҳои аҳоли, аз рӯи таваллуд то охири умр таъмини низоми сифатан нав дастрасии маълумот пешбинӣ мегардад. Маориф ҳамчун соҳаи калидии мамлакат бояд иқтисодӣ мамлакатро бо кормандони баландиқисос ва бо технологияи инноватсионии муосир таъмин намояд. Низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба стандарти ҷаҳонии низоми таҳсилот ва низоми сифати баҳодиҳии байналмилалӣ ҷавобгӯӣ бошад.

АДАБИЁТ

1. Digital Economy Compass [Захираи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: http://static2 .statista.com/download/pdf/Digital_Economy_Compass_2018_print.pdf (санаи вуруд: 25.04.23)
2. Власов Михаил Александрович Модели социальной политики // Вестник Сыктывкарского университета. Серия гуманитарных наук. 2013. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modeli-sotsialnoy-politiki> (санаи вуруд: 25.03.2023).
3. Д.И. Розенберг. Комментарии к “Капиталу” К.Маркса. М., 1984. с. 77.
4. Доклад о мировых инвестициях 2022// Международные налоговые реформы и устойчивые инвестиции. // Организация Объединенных Наций. Женева 2022.
5. Коневщинская Н.Н. Особенности использования модели AD-AS в условиях трансформационной экономики // Актуальные вопросы экономических наук. 2014. №39. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-ispolzovaniya-mode -ad-as-v-usloviyah-transformatsionnoy-ekonomiki> (дата обращения: 14.11.2023).
6. Машокиров Ҷ. Н. Низоми менечменти сифат: моҳият, сохтор, хусусиятҳои татбиқи он дар бозори хизматрасониҳои таълимӣ / Ҷ. Н. Машокиров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – № 1(35). – Р. 67-72. – EDN XDVBGB.
7. Машокиров Ҷ.Н., Эшов М.А., Абдувалиев М.Ҳ. Таҳлилҳои микродорӣ. Васоити таълимӣ методӣ. - 1. - Душанбе: ҶДММ «АРШАМ», 2022. - 150 с.
8. Машокиров, Ҷ. Н. Тичорати электронӣ ва мавқеи он дар рушди иқтисоди рақамӣ / Ҷ. Н. Машокиров, З. С. Султонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – № 2(31). – Р. 22-29. – EDN CPOQTD.

9. Назарияи иқтисодӣ. Қисми микроиқтисод / Бобокалони Исомат, Маҳбубаи М., Машокиров Ҷ., Туйчикулов З. - ISBN 978-99975-666-8-3. - Душанбе: ИРФОН, 2022. - 321 с.
10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ш. Душанбе, 23.12.2022. [Захираи электронӣ]. Ҳолати дастрасӣ, URL: <http://prezident.tj/node/29823>, кушода, санаи мурочиат 28.12.2022.
11. Роберт Мёрфи. Дарсҳо барои иқтисодшиносони ҷавон. Тарҷума бо забони тоҷикӣ. - Нашри 1. - Душанбе: Нашри Камол, 2023. - 272 с.
12. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.- Текст: электронӣ // Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: [сайт]. - URL: <http://mmk.tj>. (дата обращения: 23.12.2022).
13. Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, №314. // Сономаи расмӣ Бонки миллӣ. // [https://nbt.tj/files/prog ram/national rategy tj.pdf](https://nbt.tj/files/prog_ram/national_rategy_tj.pdf).
14. Тоҷикистон 30 –соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯи оморӣ// Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 2021. Саҳ -335.
15. Холматов, М. М. Некоторые особенности организации цифровой экономики Таджикистана / М. М. Холматов // Таджикистан: экономика и управление. – 2020. – № 2. – С. 76-83. – EDN UQNNHW.
16. Шарифзода М.М., Муҳадбердиев Ҳ., Машокиров Ҷ.Н. Микроиқтисод. - Китоби дарсӣ. Зери таҳрири профессор Фақеров Ҳ.Н. - Душанбе: «ЭР-граф», 2018. - 348 с.

**МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ**

Машокиров Джамишед Негматуллоевич - кандидат экономических наук, доцент, проректор по науке и международным связям Таджикского государственного университета коммерции. Душанбе. Республика Таджикистан. Тел.: +992934313131. Email: jamshed.tguk@gmail.com

МАШОКИРОВ Ҷ.Н.

РУШДИ ЗАМИНАҲОИ СИЁСИВУ ҲУҚУҚИИ СОҶАИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Баъди ба даст овардани истиқлолият Тоҷикистон низоми сустинкишофёфтаи соҳаи сайёҳиро ба мерос гирифт, ки он ба талаботи иқтисоди бозорӣ ҷавобгӯӣ набуд. Маълум аст, ки аз байн бурдани ин мушкилот ва беҳтар шудани фазои сармоягузорӣ, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ, баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ, пайдо намудани бозорҳои нави ҷаҳонӣ ва ҷалби бештари сайёҳон ба болоравии иқтисодӣ ва сатҳи некӯаҳволии мардум такони ҷиддӣ мебахшад.

Ҷиҳати пайдо намудани роҳҳои ҳалли мушкилоти мавҷудаи соҳаи сайёҳӣ, аз таҷрибаи ҷаҳонӣ маълум мегардад, ки барои ҷалб намудани сармоя ба соҳаи сайёҳӣ давлат аввалан самтҳои афзалиятноки онро муайян карда, ба он имтиёзҳо ҷудо менамояд.

Зимни ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 22 декабри соли 2017 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр гардид, ки “Сайёҳӣ яке аз соҳаҳои муҳимми бо шуғл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, рушди дигар соҳаҳои хизматрасониву истеҳсолӣ, инчунин, муаррификунандаи таъриху фарҳанг, табиат ва анъанаҳои миллӣ ба ҳисоб меравад. Барои рушди ин соҳа дар кишвар ҳамаи заминаҳои зарурии меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда, илова бар ин, як силсила чораҳои ҳавасмандкунӣ низ татбиқ гардидаанд”.

Бинобар ин, бо мақсади рушд додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, инчунин, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ пешниҳод гардид, ки соли 2018 дар кишвар “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон карда шавад.

Ин иқдомҳои сиёсӣ боис гардиданд, ки дар Тоҷикистон барои рушди сайёҳӣ заминаҳои устувор гузошта шавад. Ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими ҳуқуқии соҳаи сайёҳӣ бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сайёҳӣ” ба танзим дароварда шудааст.

Бо мақсади тақвияти корҳо дар ин самт аввалин маротиба ҳуҷҷати муҳимми банақшагирии стратегӣ - Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2018, № 372 қабул гардид.

Стратегияи рушди сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ҳадаф, вазифа ва самтҳои афзалиятноки рушди соҳаи сайёҳии кишварро барои давраи то соли 2030 муайян намуда, омили ташаккули нақшаҳо ва роҳнамои ташаббусҳои соҳибқориҳои шахрвандон дар соҳаи сайёҳии кишвар ба ҳисоб меравад.

Аллакай Барномаи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2020 ва Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019 бомуваффақият амалӣ шуданд.

Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон гардидани соли 2018 ба дарки аҳаммияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум такони ҷиддӣ бахшида, тавачҷуҳ ба соҳаи мазкур зиёд гардид. Бинобар ин, бо мақсади вусъат бахшидан ба ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти зарурати инкишофи инфрасохтори деҳот аз ҷониби Сарвари давлат 26 декабри соли 2018 пешниҳод гардид, ки солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон карда шаванд. Маҳз ба тӯфайли иқдомҳои созандаи Пешвои миллат имконият пайдо шуд, ки новобаста ба вазъи сиёсӣву иқтисодии ҷаҳон, пандемияи COVID-19 ва дигар мушкилот дар як муддати кӯтоҳ пешравии назаррас дар соҳаи мазкур ба даст оварда

шуда, иқтидорҳои нуҳуфтаи Тоҷикистон дар ин самт ба таври дахлдор истифода карда шаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар натиҷаи тадбирҳои андешидашуда сол аз сол ташири сайёҳони хориҷӣ ба ҷумҳурӣ зиёд гардида истодааст. Ҳоло дар баробари афзун гардидани шумораи сайёҳон ширкатҳои сайёҳии ватанӣ низ зиёд гардиданд.

Дар панҷ соли охир ба кишвари мо беш аз 3,9 миллион нафар, аз ҷумла соли 2022 1 миллион нафар сайёҳон ворид гардидаанд. Дар ин давра барои пешниҳоди хизматрасонӣ ба онҳо беш аз 600 ва танҳо дар соли 2022 100 иншооти инфрасохтори сайёҳӣ сохта, мавриди истифода қарор дода шудааст.

Тоҷикистон аз 1-уми январи соли 2022 ҷиҳати ҷалби бештари сайёҳон ва сармоягузори хориҷӣ барои шаҳрвандони 52 кишвари хориҷӣ иқдоми яктарафаи воридшавии бидуни равидид ҷорӣ намуд. Инчунин, бо ин мақсад барои шаҳрвандони 126 давлати хориҷӣ пешниҳоди равидиди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби содакардашуда ҷорӣ гардидааст.

Ҳамин тавр, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди сайёҳӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, имкониятҳои сайёҳии таърихӣ фарҳангӣ, қуллаҳои баланди кӯҳӣ, обҳои мусоффову шифобахш ва табиати нотакрори худро барои ҷалби бештари сайёҳон истифода бурда истодааст.

Дар баробари ин, бояд қайд намуд, ки захираҳои сайёҳии ҷумҳурӣ ба таври зарурӣ ва мувофиқ ба меъёрҳои муосиру байналмилалии сайёҳӣ истифода нагардида, шароити мусоид барои сайёҳон ба таври кофӣ муҳайё карда нашудааст. Аз ин рӯ, мақсад аз он иборат аст, ки ислоҳот дар ин соҳа идома ёфта, саҳми соҳаи сайёҳӣ дар рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар ба таври назаррас баланд бардошта шавад.

Дар сурати амалӣ намудани вазифаву ҳадафҳои гузошташуда имкон ҳаст, ки дар соли 2030 Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳаи сайёҳиаш устувор ва дар минтақаи сатҳи ҷаҳонӣ эътирофшуда гардад.

АДАБИЁТ

1. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2023
2. Машокиров Дж.Н. Шаропов Ф.Р. Модель аутентичного управления в развитии рынка туристских услуг // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. Душанбе, 2022. № 1(40). С. 23-32.
3. Машокиров Дж.Н. Шаропов Ф.Р. Влияние качества туристических услуг на качество жизни населения // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. Душанбе, 2022. № 2(41). С. 219 - 228.
4. Машокиров Дж.Н. Шаропов Ф.Р. Коммуникатсия ахбори омма дар вазъияти рушди туризм // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. Душанбе, 2022. № 4/1(43). С. 74-79.
5. Машокиров Дж.Н. Гафарова М. Таҳқиқи оморӣ ва равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар соҳаи туризм // Вестник Таджикского государственного

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Машокиров Ҷ.Н. - н.и.и., и.в., дотсенти бизнеси сайёҳӣ, рекреатсия ва меҳмондорӣ Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СТРАН ПО ПОДДЕРЖКЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНАХ

Аннотация. Основной целью настоящей статьи является анализ региональной поддержки малого предпринимательства в зарубежных странах. В статье подчёркивается, что в осуществлении регионального развития предпринимательства должны участвовать в той или иной степени все государственные институты, поскольку их деятельность, так или иначе, привязывается к определённой территории.

Ключевые слова: малое предпринимательство, зарубежный опыт, регионы, развитие, поддержка, государственное регулирование.

Эффективность развития малого предпринимательства в стране во многом зависит от скоординированности всех административно-территориальных структур. В осуществлении регионального развития предпринимательства должны участвовать в той или иной степени все государственные институты, поскольку их деятельность, так или иначе, привязывается к определенной территории. Государственная региональная политика является многоуровневой. Ее субъектами выступают законодательные и исполнительные власти центра и регионов, а также органы местного самоуправления.

Принципы организации, методы и формы региональной экономической политики существенно отличаются в разных странах. Изучение зарубежного опыта воздействия на процессы выравнивания территориальных диспропорций показывает, что зарубежная экономика имеет достаточно прогрессивные результаты, но в то же время региональная политика носит противоречивый характер, так как при различной наделенности факторами производства выявляются особенности в функционировании рыночной экономики. Избыточность того или иного фактора производства ведет к определению специализации территории, является основанием для внешнего сотрудничества и т.п. В данном случае это выражается в том, что развитые страны имеют больше возможностей решать проблемы территориальной дифференциации, в то время как развивающиеся страны должны сделать достаточно сложный выбор из возможных инструментов воздействия. Поэтому для Таджикистана опыт регионального управления в зарубежных странах достаточно значим, но для его применения в современных условиях необходимо учитывать особенности транзитивности экономики страны, политические, этно-культурные и иные факторы.

Во всех странах, в том числе и в Таджикистане существует несколько уровней государственного регионального управления. Преобладающей тенденцией в эволюции современных государств является постепенная децентрализация государственной власти, передача все большей части государственных функций от центра к регионам. Ни в одной стране нет монополии какого-либо одного центрального государственного органа, ответственного за регулирование регионального развития. Так или иначе, эта функция государства разделяется между несколькими или многими центральными ведомствами.

В настоящее время в Таджикистане сложилась неоднозначная ситуация между необходимостью обеспечения экономического развития страны и экономической безопасности регионов на основе роста ресурсных возможностей отечественной экономики, с одной стороны, а с другой, уменьшением бюджетных возможностей государства, снижением инвестиционных вложений, и замедлением темпов экономического роста. Для разрешения названного противоречия проведем оценку экономической безопасности региона в контексте развития малого бизнеса.

Экономика региона, являясь субнациональной, испытывает влияние негативных воздействий, характерных как для экономической системы страны в целом, так и специфических для конкретного региона эффектов, которые снижают уровень его экономической безопасности. При анализе зарубежного опыта важно иметь в виду, что

граница между региональной и отраслевой политикой в разных странах проводится по-разному так как особенности управления региональным развитием территорий находятся в определенной зависимости от типа государственного устройства.

Рассматривая опыт зарубежных стран с позиций его полезности для современного Таджикистана необходимо иметь в виду, что децентрализации региональной экономической политики, базирование ее на концепции «развития снизу» основанного не на внешних, а на внутренних источниках и предполагающего повышенную роль региональных властей в регулировании развития предпринимательства возможны отнюдь не при любых условиях. Можно привести в качестве примера опыт Греции (80-х годов), где была поставлена цель «развития снизу-вверх» и где региональные органы не справились с поддержкой реализуемых программ, т.к. не имели необходимого квалифицированного персонала, научно-технической и инфраструктурной базы [2,32].

Также свои достоинства и недостатки имеет стимулирование разных по своим масштабам инвестиционных проектов. Крупные предприятия, созданные на базе привлеченных инвестиционных проектов, нередко со временем оказываются неэффективными и закрываются, поскольку подобные предприятия оказываются, как правило, неинтегрированными в хозяйство проблемных регионов. Крупные предприятия оказываются связанными главным образом не с местной экономикой, а со своими смежниками в более развитых регионах. Появился даже термин «соборы в пустыне», который стал применяться во Франции, Италии. Британские исследователи также стали говорить о том, что точечные инвестиции, как правило, не могут решить проблемы безработицы и неблагоприятной структуры промышленности в долгосрочной перспективе. В этой связи поддержка небольших компаний представляется более эффективным, т.к. на них меньше тратится государственных средств, а их зависимость от местных рынков обычно выше, нежели у крупных фирм [1,8].

Малому бизнесу в регионах нужна грамотная и целенаправленная государственная поддержка. Малым фирмам требуется венчурный капитал, доступ к информации, квалифицированная рабочая сила, потенциальные заказчики в лице крупных частных фирм, а также государственных компаний - всего этого в отсталых регионах фактически нет. Поэтому для развития малого бизнеса требуется непосредственная и постоянная помощь государства. Но практика зарубежных стран также свидетельствует, что бесконтрольность субсидий, льгот и т.п. в целях развития малого предпринимательства в регионах может провоцировать коррупцию среди государственных чиновников, и ослабить интерес руководства регионов к эффективному развитию территорий.

Отсутствие абсолютной эффективности региональной политики и государственное поддержание проблемных регионов путем поддержки малого предпринимательства, позволяющим таким регионам, по крайней мере, не увеличивать, и в ряде случаев и сократить свое отставание от передовых регионов, - имеет место в большинстве зарубежных стран. И нельзя не признать того, что в области осмысления региональных проблем и разработки путей их решения развитые страны продвинулись далеко вперед.

Например, в **Грузии** в целях развития микро и малого бизнеса в регионах проводятся презентации по проекту «Поддержка микро и мелких производителей Грузии» где жители регионов могут принять участие и представить свои бизнес-проекты.

Такие программы поддержки микро и малого бизнеса осуществляются в рамках программы «Производи в Грузии» и имеет целью развитие микро и малого бизнеса в регионах Грузии. Программа предоставляет техническую помощь, обучение и индивидуальные консультации и действует по всей Грузии уже несколько лет, а успешные проекты получают финансирование. Авторам наилучших бизнес-идей дается возможность пройти специальный тренинг, составить профессиональный бизнес-план и посредством конкурса добыть софинансирование для осуществления идей. В случае получения софинансирования от предпринимателя требуется самое меньшее 20% денежного

соучастия в бизнесе. Приоритет дается бизнес - идеям женщин, инновационным идеям и начинающим бизнесменам в возрасте от 25 до 35 лет.

В **Польше** эффективная государственная поддержка малого и среднего предпринимательства способствует развитию этих предприятий, предоставляя им дотации на обучение частных предпринимателей. В налоговой политике Польши существует тенденция снижения социального налога. Есть правительственная программа «предпринимательство, прежде всего». Один из пунктов этой программы, которая является первым фактором успешного развития малого и среднего предпринимательства, - функционирование специальных экономических зон (СЭЗ). Сначала их создавали на двадцать лет, но польское правительство решило продлить срок до 2026 года. Главной целью таких зон - ускоренное и равномерное развитие регионов путем привлечения новых инвесторов и создание новых рабочих мест. Предприятия, которые имеют разрешение на работу в зоне, получают бонусы в виде налоговых льгот. Следующий фактор - возможность получить финансовую поддержку от государства при создании бизнеса.

Так во всех странах организуются специальные учреждения призванные не только поддерживать, но и разрабатывать программы на долгосрочную перспективу развития малого предпринимательства.

Примером тому может стать принятая еще в 2003 году программа, направленная на социально – **экономическое развитие Китая**. Программы развития Китайской экономики предусматривает экономический рост государства за счет улучшения развития крупного, среднего и малого предпринимательства и рассчитаны сроком до 2020-2050 годов. В Китае еще одним из способов поддержки малого предпринимательства в области предоставления гарантий субъектам малого предпринимательства является Кредитный гарантийный фонд.

В Китае поддержкой малого предпринимательства занимается также Государственный фонд развития малых и средних предприятий, который полностью финансируется государством. Основные функции фонда – это защита законных доходов малых предприятий от посягательств любых лиц и организаций, а также отстаивание прав малого бизнеса во всех сферах (льготные кредиты, налоги и т.д.).

В современных условиях механизм обеспечения эффективного функционирования малого предпринимательства должен сводиться, прежде всего, к усилению поддержки малого предпринимательства особенно в регионах.

Для этого в первую очередь необходимо:

- Формирование концепции, выбор приоритетов и обоснование роли малого предпринимательства в экономике регионов;
- Разработка государственной поддержки и развития малого предпринимательства в депрессионных районах;
- Совершенствование законодательства в сфере инвестиций в целях формирования благоприятного инвестиционного климата;
- Совершенствование налогообложения малых и средних предприятий;
- Развитие кредитно-финансовых механизмов на развитие малого предпринимательства;
- Активизация прямого и косвенного участия государства в финансировании развития малого предпринимательства; [4,87].

Подводя итог, можно сделать вывод о том, что если создать соответствующие условия, обеспечивающие всестороннюю поддержку малого и среднего предпринимательства на государственном и региональном уровнях, и возможности для его относительного без рискованного кредитования, извлечение нормальной нормы прибыли, то и средства инвесторов устремятся в сектор малого и среднего предпринимательства, тем самым содействуя развитию экономики страны.

Таким образом, совершенствуя механизм государственной поддержки малого предпринимательства в контексте регионального развития с целью снижения

территориальной экономической дифференциации, из зарубежного опыта, по нашему мнению, можно использовать следующее:

✓ Повышение роли региональных органов в содействии малому бизнесу, в целях развития местного предпринимательства и создание регионами консультационную, информационную, и образовательную инфраструктуру, оказывающую услуги малому бизнесу на льготной основе;

✓ Оказания особого внимания в регионах к развитию некоммерческих организаций в области социальных услуг, экологии, энергосбережения, городского хозяйства, оздоровительных услуг;

✓ Специальные льготы для предпринимателей из уязвимых этнических и социальных групп (имеющие инвалидность, подростки и молодежь, безработные, многодетные семьи, и.т.д);

✓ Специальные квоты для малого и среднего предпринимательства, функционирующих в депрессионных регионах при распределении государственных заказов;

✓ Финансовое содействие малому бизнесу в виде прямых субсидий или льгот отдельным фирмам по усмотрению местных властей, в виде целевых налоговых льгот и кредитов;

✓ Региональные премии за занятость в целях стимулирования развития предпринимательства.

Эти меры могут дать нужный толчок, как развитию малого бизнеса так и экономики самого региона. Главная задача изучения опыта зарубежных стран в региональном развитии состоит не просто в том, чтобы лучше понимать суть тех или иных региональных проблем в той или иной стране, а в том, чтоб овладеть способами их решения с целью использования в условиях Таджикистана. Нельзя надеяться на возможность копирования и переноса опыта какой-либо одной страны. Успех может принести только тщательная селекция мирового опыта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Галкина, Т. А. Региональные проблемы в современной Италии// Регионы и регионализм в странах Запада и России.- М., ИВИ РАН, 2001. - с.8
2. Ларина, Н.И. Региональные проблемы и опыт региональной политики Греции // Регион: экономика и социология. - 1999, № 2. - с. 32
3. Ерошкин А. Механизмы государственной поддержки инноваций: зарубежный опыт// Мировая экономика и международные отношения-2011.-№ 10. - с 21
4. Юсупова Н. Поддержка малого предпринимательства в США // Мировая экономика и международные отношения-2001.-№ 5.- с 87

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Муллоев Парвиз Негматджанович* – старший преподаватель кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права ТГФЭУ. Тел: (+992) 93404414

2. *Амонов Сахбон Сарватжонович* – кандидат экономических наук, и.о., доцент кафедры экономики и организация бизнеса Таджикского государственно университета коммерции. Душанбе. Республика Таджикистан. Тел. (+992) 935-77-92-00, E-mail: a_sahbon@mail.ru

ПАРАДИГМЫ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВУЗОВ

Главная цель экономически устойчивого развития государства состоит в получении образования и формирования профессионального общества, где необходимо инновационное развитие страны, а также повышение уровня развития сферы образовательных услуг.

За годы независимости Республики Таджикистан в государственной политике сформировался качественно новый подход к управлению системой образования. В связи с этим Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон отметил, что «В своей политике я ставлю образование в первую очередь». Такая постановка проблемы имеет большое политическое, социальное, просветительское и культурное значение, предоставляя широкие возможности развитию образования по всем аспектам. В образовательных учреждениях всех ступеней увеличится уровень образованности, отвечая требованиям государственных стандартов образования и международным нормам. Качество подготовки специалистов для образовательных учреждений, подготовки и переподготовки педагогических кадров войдет в определенную систему» [4].

Подготовка педагогических кадров различных направлений высшего профессионального образования осуществляется в соответствии с потребностями образовательных учреждений республики. Поэтому, необходимо усовершенствовать систему высшего образования, на основе новых государственных образовательных стандартов, которые позволят приблизиться к уровню образования развитых стран мира.

Повышение квалификации необходимо для предоставления и удовлетворения потребностей участников рынка в специалистах, которая готовит конкурентоспособных кадров на рынке труда.

Компетентный подход обучения кадров должен быть сконцентрирован на стратегическое направление деятельности учреждений высшего профессионального образования (УВПО), то есть формирование навыков и компетенций, который даст возможность повысить конкурентоспособность учреждений высшего профессионального образования в целом.

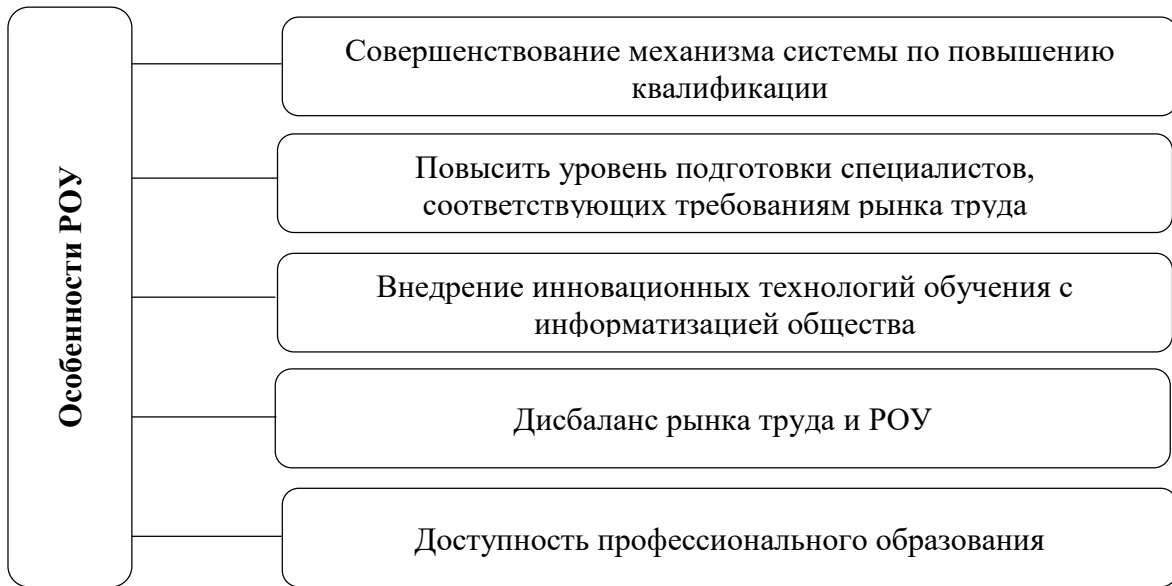
Мы считаем, что кадровый потенциал учреждений высшего профессионального образования, отображает их возможности на будущее, где необходимо иметь ввиду: опыт работы, стаж, инициативность, уровень образования, результативность, профессионализм и др.

Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, отметил, что: «...в образовательном процессе надо иметь в виду одну истину: в современном мире достигнет больших успехов та страна, которая уделяет большое внимание повышению уровня образования в обществе и внедряет в жизнь новую технику и современную технологию...» [4].

В настоящее время в Республике Таджикистан особое внимание уделено сфере образования, а также повышению уровня оказания образовательных услуг в учреждениях высшего профессионального образования. Следовательно, учреждения высшего профессионального образования свою деятельность концентрируют на то, чтобы удовлетворить потребности нынешнего рынка труда.

Проведенное исследование показало, что в учреждениях высшего профессионального образования имеется научно-исследовательский потенциал, который позволяет предоставлять инновационные образовательные услуги в условиях конкуренции на рынке образовательных услуг.

В Республике Таджикистан рынок образовательных услуг динамично развивается, а также стремится приспособиться к мировым тенденциям и современным условиям жизни граждан страны. Исходя из этого, нами были выделены особенности развития, характеризующие состояние рынка образовательных услуг на сегодняшний день (рис. 1).

**Рисунок 1- Особенности развития рынка образовательных услуг
(составлено автором)**

На рынке образовательных услуг происходит рост спроса на квалифицированные кадры (специалистов), которые смогут оказать образовательные услуги учреждениям высшего профессионального образования.

Следовательно, в условиях рынка, необходимо провести анализ по выявлению проблем образовательных услуг и пути их решения по развитию системы повышения квалификации, где определяются перспективные направления и функции в современных социально-экономических отношениях.

Образовательные услуги бывают: несохраняемые; изменяемые качества; отсутствие гарантий; неосязаемые; целостностные; длительного потребления; сложные; многократного использования; взаимосвязанные с потребителями; невозможность гарантии достижения высокого результата этой услуги, которая зависит от личных качеств обучающегося [1,3,5].

На основе проведенного анализа, дана характеристика видов образовательных услуг в Республике Таджикистан (табл. 1).

Таблица 1- Характеристика видов образовательных услуг

Основание	Вид	Характеристика
Обучение	Бесплатное	образовательные услуги – государственные образовательные услуги (бюджетное финансирование,
	Платное	образовательная услуга, которую предоставляют негосударственные учреждения и лица, занимающиеся индивидуально в сфере образования на платной основе.
Тип обучения	Договорные	Платных образовательных услуг (заключение договора
	Конкурсные	Поступление УВПО на конкурсной основе, через НЦТ при Президенте Республики Таджикистан
	Адресные	образовательные услуги оказываются определенному лицу (домашнее обучение) дому)
Длительность предоставления	Краткосрочное	Семинары, курсы, тренинги, лекции

	Среднесрочное	Повышение квалификации, переподготовка кадров и др.
	Долгосрочное	Учёба в образовательном учреждении
Метод обучения	Традиционное	Лекции, семинары
	Практическое	Кейс методы, тайм-менеджмент, решение деловых ситуаций
	Электронное	Обучение ИКТ
Виды решения задач	Общеобразовательные	Программы, формирующие основу для обучения профессиональных образовательных программ
	Профессиональные	Подготовка кадров в УВПО, имеющих государственную аккредитацию
Форма обучения	Очная	Основная форма обучения в УВПО
	Заочная	Самообучения + очная форма обучения (для
	Вечерняя	Обучение в вечернее время
	Дистанционная	Самостоятельная форма обучения студента с использованием ИКТ

Источник: составлено автором

Следовательно, мы считаем, что образовательные услуги в сфере образования, также нужно уделить внимание на качественное обеспечение необходимого технического оборудования в аудиториях учреждений высшего профессионального образования.

Инновационный прогресс в сфере услуг и особенно его сегмента образовательных услуг в учреждениях высшего профессионального образования позволил перейти, на современные информационные технологии, а также на индивидуальную мобильность. Большинство молодежи, стараются приспособиться к требованиям рынка труда.

Ученый экономист в своей работе анализировала организационно-экономические аспекты социальных услуг в условиях рыночной экономики, где отмечено, что «...образовательная сфера, является основным в социальном секторе. Изучив реформы социальной сферы в годы независимости, выявлено, что оказание социальных услуг в сфере высшего образования основывается на политику модернизации всех звеньев ее деятельности, где произошло значительное изменение. Переход на кредитную систему обучения в рамках Болонской конвенции, требующая трехступенчатую систему обучения, это одна из направлений реформы в сфере образования. Во-первых, она целенаправленна на улучшение этой сферы, роста уровня качества образования и эффективная подготовка кадров; во-вторых, снизила уровень качества образования и престижа высшего образования. Только сфера высшего профессионального образования в инновационных условиях коммерциализирует, доступ к которой сокращается» [3].

С другой стороны, в Республике Таджикистан существует проблема в получении и доступа профессионального образования. Однако необходимо отметить, что для решения этой проблемы в республике был открыт Национальный Центр Тестирования при Президенте Республики Таджикистан, который открывает потенциальным пользователям образовательных услуг дорогу в учреждения высшего профессионального образования.

Следовательно, необходим переход к инновационному управлению кадров в учреждениях высшего профессионального образования, потому что произошли модификации в деятельности профессорско-преподавательского состава и управленческих кадров, где нужен системный подход к их управлению.

Изучив работы Демцура С.С., Гордеева Д.С. и Кадыровой З.Х. по развитию потенциальных кадров учреждений высшего профессионального образования, нами были выявлены нижеследующие этапы (табл. 2) [2].

Таблица 2 - Этапы по развитию потенциальных кадров

№	Этапы
1.	подбор персонала
2.	оценка персонала
3.	оценка трудового потенциала работников
4.	аттестация кадров
5.	адаптация персонала
6.	адаптация молодых специалистов, развитие PR
7.	обучение персонала
8.	планирование развития персонала, профессиональная подготовка, повышение квалификации
9.	анализ качества трудовой деятельности, удовлетворение потребностей, социальные условия труда, морально-психологический климат в коллективе
10.	мотивация и стимулирование
11.	обеспечение социального развития организации: изучение причин социальной напряженности, разработка социальных программ, организация медобслуживания

Источник: составлено автором

Таким образом, считаем, что вышеперечисленные этапы, должны быть взаимосвязаны, и включены в блок системы управления кадровыми ресурсами учреждений высшего профессионального образования, где функционирует принцип единоначалия и участвует весь профессорско-преподавательский состав.

Кроме того, для результативной деятельности учреждений высшего профессионального образования важную роль играет участие всего профессорско-преподавательского состава и сотрудников в научно-исследовательских работах, которые позволят подготовить научно-педагогические кадры.

На наш взгляд, научно-исследовательская работа, научные статьи, методические разработки, являются основными показателями для оценки деятельности профессорско-преподавательского состава.

В целом, мы считаем, что необходим механизм управления системы образования, для эффективного использования ресурсов, стабильного развития, повышения уровня качества образования и уровня профессорско-преподавательского состава в учреждениях высшего профессионального образования Республики Таджикистан.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ганиева С.Б. Стратегические направления развития рынка образовательных услуг в Республике Таджикистан: дис. к.э.н.: 08.00.05 / Ганиева Ситора Баходуровна. – 2020. – 164с.
2. Кадырова З.Х. Развитие кадрового потенциала вузов – важный фактор повышения качества образования. /З.Х. Кадырова. // Международная научно-практическая конференция. – Москва, МВШСЭН, 2011. – С.18–24.
3. Ойматов Б.Ш. Развитие социальной инфраструктуры учреждений высшего профессионального образования в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан). Автореферат дис. к.э.н.: 08.00.05 / Ойматов Бахтиер Шорахматович. –Душанбе, 2019. – 24с.

4. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 26.01.2021г.
5. Рустамова Х.Р. Совершенствование механизма функционирования рынка образовательных услуг/Х.Р. Рустамова, . 08.00.05. дисс...к.э.н. 2018. - 149с.
6. Саидова Х.М. Организационно-экономические аспекты социальных услуг в условиях рыночной экономики. /Автореферат дис... к.э.н.: 08.00.01 /Саидова Х.М. [Место защиты: ТНУ] – Душанбе, 2021. – 57с.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Мумтоз Назири - к.э.н., старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции

МАРКЕТИНГОВЫЕ РИСКИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Маркетинговые риски неизбежны, но выбрав правильный подход к их управлению может помочь компании достичь успеха и оставаться конкурентоспособной. В случае их постоянного отслеживания, изменения в сфере цифрового маркетинга могут приумножать капитал организации.

Подобные исследования проводились Бобби Марин, Коннор Бук и другими. Несмотря на большое число работ, посвященных разнообразным аспектам рассмотрения маркетинговых рисков в цифровой экономике не было подвергнуто детальному изучению таких рисков, что рассмотрено в данной работе.

В современном мире, где цифровые технологии проникли во все сферы нашей жизни, маркетинговый риск стал одной из ключевых проблем для бизнеса. Цифровая экономика предоставляет бесконечные возможности для продвижения продуктов и услуг, но при этом она также создает новые вызовы и угрозы для компаний. В этом контексте, понимание и управление маркетинговым риском становится необходимым условием для успешного развития бизнеса в цифровой эпохе.

Основная причина появления маркетингового риска в цифровой экономике является быстрый темп изменений и неопределенность. Технологии постоянно развиваются, а потребители быстро адаптируются к новым трендам и привычкам. Это создает необходимость постоянного обновления стратегий маркетинга и инвестиций в новые инструменты и платформы. Однако, такой подход может быть связан с большими рисками, так как нет гарантии, что новые технологии и инструменты будут успешно приняты потребителями и принесут ожидаемый результат.

Еще одной значимой проблемой в цифровой экономике является информационная перегрузка [3]. С появлением социальных сетей, мобильных приложений и других цифровых каналов коммуникации, потребители получают огромное количество информации каждый день. Это приводит к тому, что люди становятся более требовательными и непредсказуемыми в своих покупательских решениях. Для бизнеса это означает не только необходимость более тщательно подходить к созданию маркетинговых кампаний, но и риск потерять контроль над своим брендом и репутацией в случае негативной обратной связи от потребителей.

Еще одним важным фактором, который вносит свой вклад в маркетинговый риск в цифровой экономике, является уязвимость данных. Сбор и хранение больших объемов информации о потребителях может быть очень полезным для анализа и улучшения маркетинговых стратегий, однако это также создает уязвимость для кибератак и утечек данных. Нарушение безопасности данных может привести к серьезным последствиям, таким как потеря доверия потребителей и штрафы со стороны регуляторных органов.

Кроме того, в цифровой экономике существует риск негативного влияния социальных медиа на бренды и компании, и один неправильный шаг или негативный отзыв может быстро распространиться и нанести серьезный ущерб репутации компании. Также стоит учитывать, что в цифровой эпохе люди стали более критичными к рекламе и могут проявлять агрессивное отношение к назойливым маркетинговым сообщениям, что также может повлиять на имидж бренда.

Чтобы успешно управлять маркетинговым риском в цифровой экономике, компании должны разработать стратегии, которые будут учитывать все вышеупомянутые факторы. Одним из ключевых элементов такой стратегии является постоянное мониторинг и анализ рынка и поведения потребителей. Это позволит оперативно реагировать на изменения в трендах и предотвращать негативные последствия.

Также важно создать прочную систему защиты данных и обеспечить безопасность хранения и обработки информации о клиентах. Компании должны строго соблюдать

законодательство о защите данных и внедрять передовые технологии для предотвращения утечек информации.

Кроме того, необходимо активно взаимодействовать с потребителями через социальные сети и другие цифровые каналы коммуникации. Это позволит компаниям получать обратную связь от клиентов и оперативно реагировать на негативные отзывы или комментарии, а также улучшать качество продуктов и услуг.

Маркетинговый риск в цифровой экономике является неотъемлемой частью бизнеса в наши дни. Однако, понимание и управление им может помочь компаниям избежать серьезных проблем и даже превратить риск в возможность для роста и развития. Главное – постоянно следить за изменениями на рынке и адаптироваться к ним, чтобы оставаться конкурентоспособным в цифровой эпохе.

В современном бизнесе, где конкуренция все более усиливается и рынки становятся все более динамичными, управление рисками становится неотъемлемой частью успешной стратегии предприятия. Одной из важных составляющих рисков в бизнесе являются маркетинговые риски. Маркетинговые риски возникают из-за неопределенности в отношении рыночной ситуации, потребительского спроса, конкуренции и других факторов, которые могут негативно повлиять на результаты маркетинговых действий и достижение поставленных целей.

Одной из основных причин необходимости управления маркетинговыми рисками в цифровой экономике является то, что они могут иметь серьезные финансовые последствия для предприятия. Неправильные маркетинговые решения или недостаточная адаптация к изменениям на рынке могут привести к снижению продаж, потере доли рынка и даже к финансовым убыткам. Управление маркетинговыми рисками позволяет предприятию минимизировать потенциальные убытки и улучшить финансовую устойчивость.

Еще одной причиной необходимости управления маркетинговыми рисками в цифровой экономике является увеличение объема и доступности данных. В цифровой среде компании собирают огромное количество данных о клиентах, их предпочтениях, поведении и других аспектах. Однако, неправильная обработка и использование этих данных может привести к нарушению конфиденциальности и нарушению законодательства о защите данных. Управление маркетинговыми рисками в цифровой экономике включает в себя разработку строгих политик и процедур по обработке данных, обеспечение безопасности информации и соблюдение соответствующих законов и нормативных актов.

Также стоит отметить, что в цифровой экономике конкуренция становится все более интенсивной. Компании постоянно соревнуются за внимание и предпочтения клиентов, и ошибки в маркетинговых стратегиях могут привести к потере рыночной доли и конкурентоспособности. Управление маркетинговыми рисками в цифровой экономике позволяет компаниям анализировать рынок, прогнозировать тенденции и изменения, адаптироваться к ним и принимать правильные маркетинговые решения.

Управление маркетинговыми рисками в цифровой экономике является неотъемлемой частью успешной стратегии предприятия. Оно позволяет минимизировать финансовые потери, сохранять репутацию и адаптироваться к изменяющейся цифровой экономике. Предприятия, которые активно управляют маркетинговыми рисками, обладают более высокой конкурентоспособностью и способностью адаптироваться к переменам на рынке.

Маркетинговый риск возникает в различных ситуациях и может быть связан с разными факторами. Ниже представлены основные ситуации, когда маркетинговый риск может возникнуть [2].

1. Внешние факторы. Такие как изменения в экономической ситуации, законодательстве, конкуренции или социально-политических событиях. Например, изменение правил и законодательства может повлиять на способы продвижения продуктов и услуг, а экономический кризис может снизить покупательную способность потребителей.

2. Неопределенность рынка. Рынок постоянно меняется и не всегда можно

предсказать реакцию потребителей на новые продукты или услуги. Это может привести к неожиданным результатам и рискам для компании.

3. Ошибки в маркетинговых стратегиях. Неправильно выбранная маркетинговая стратегия или недостаточная адаптация к изменениям на рынке может привести к негативным результатам и убыткам для компании.

4. Недостаточное знание о потребителях. Если компания не проводит достаточно исследований и не знает свою целевую аудиторию, то это может привести к неправильному позиционированию продукта или неправильному выбору каналов продвижения.

5. Технологические риски. В цифровой экономике технологии играют ключевую роль в маркетинге. Неудачная реализация новых технологий или сбой в их работе могут нанести серьезный ущерб бренду и репутации компании.

6. Негативная обратная связь от потребителей. В цифровой эпохе люди стали более активно высказывать свое мнение о продуктах и услугах в социальных сетях и других цифровых каналах. Негативные отзывы и комментарии могут повлиять на имидж компании и ее продуктов.

7. Уязвимость данных. Сбор и хранение больших объемов информации о потребителях может быть полезным для маркетинга, но также создает риск утечки данных и нарушения безопасности.

8. Непредвиденные ситуации. Например, непредвиденные изменения в поведении потребителей или появление новых конкурентов могут привести к неожиданным рискам для компании.

В целом, маркетинговый риск возникает в любой ситуации, когда компания сталкивается с неопределенностью или неожиданными изменениями на рынке. Поэтому важно постоянно мониторить ситуацию и готовиться к возможным рискам, чтобы минимизировать их влияние на бизнес.

Управление маркетинговыми рисками играет ключевую роль в успешной стратегии предприятия [4]. Это процесс, который помогает идентифицировать, анализировать и управлять рисками, связанными с маркетинговыми действиями и принятием маркетинговых решений. Внедрение управления маркетинговыми рисками в работу компании требует системного подхода и следующих шагов.

1. Идентификация маркетинговых рисков. Первый шаг внедрения управления маркетинговыми рисками – это определение потенциальных рисков. Компания должна провести анализ своей отрасли, рынка и конкурентов, чтобы определить наиболее значимые маркетинговые риски.

2. Оценка и анализ рисков. После идентификации маркетинговых рисков необходимо провести их оценку и анализ.

3. Разработка стратегии управления рисками. Включает определение конкретных мер и действий, которые будут приняты для снижения рисков или минимизации их последствий. Стратегия должна быть основана на анализе данных, экспертном мнении и лучших практиках в отрасли.

4. Реализация мер по управлению рисками. После разработки стратегии компания должна приступить к реализации мер по управлению маркетинговыми рисками. Это может включать внедрение новых процессов и процедур, обучение сотрудников, установление контрольных точек и мониторинг выполнения мероприятий. Компания должна обеспечить, чтобы все заинтересованные стороны были вовлечены в процесс управления рисками и понимали свои роли и обязанности.

5. Мониторинг и анализ результатов. Важной частью управления маркетинговыми рисками является мониторинг и анализ результатов. Компания должна постоянно отслеживать выполнение мероприятий по управлению рисками, оценивать их эффективность и вносить корректировки при необходимости. Это поможет компании быть гибкой и адаптироваться к изменяющейся среде.

6. Обучение персонала. Важно обучить сотрудников компании основам

управления маркетинговыми рисками и включить их в процесс идентификации и управления рисками. Это поможет повысить эффективность управления рисками и сделать его более системным.

7. Использование технологий. Существует много инструментов и технологий, которые могут помочь в управлении маркетинговыми рисками. Например, автоматизированные системы управления рисками или аналитические инструменты для прогнозирования изменений на рынке.

8. Регулярный аудит. Регулярный аудит процесса управления маркетинговыми рисками поможет выявить слабые места и внести необходимые корректировки в план управления рисками.

Управление маркетинговыми рисками является неотъемлемой частью успешной работы компании. Оно позволяет минимизировать потенциальные убытки и повысить эффективность маркетинговых действий. Правильная и своевременная реакция на риски может стать ключевым фактором для успеха бизнеса.

Один из главных рисков в цифровом маркетинге, который был выявлен в результате выполнения данной работы – это быстрое развитие технологий и постоянное появление новых инструментов и платформ, что может привести к тому, как компания будет тратить большие суммы на приобретение новых технологий и обучение персонала, не всегда получая ожидаемый результат. Кроме того, такое быстрое развитие может привести к тому, что компания не будет успевать адаптироваться к изменениям и оставаться конкурентоспособной.

Еще одним риском является недостаточная защищенность данных. В цифровой экономике компании собирают и хранят большое количество информации о своих клиентах, что может привести к утечке конфиденциальных данных. Это может негативно повлиять на репутацию компании и привести к убыткам.

Также важно учитывать риски, связанные с использованием социальных сетей в маркетинговых целях. Несмотря на то, что они являются эффективным инструментом для привлечения аудитории и повышения узнаваемости бренда, неправильное использование может привести к негативным отзывам и репутационным проблемам.

Еще одним риском, который часто встречается в цифровом маркетинге, является неэффективное использование бюджета. Сложно определить точные результаты от вложенных средств в цифровой маркетинг, поэтому важно правильно распределять бюджет и отслеживать его эффективность.

Кроме того, в цифровой экономике существует риск негативного воздействия отзывов и комментариев пользователей. В интернете люди имеют возможность высказывать свое мнение о продукте или услуге, что может повлиять на решение потенциальных покупателей. Поэтому важно следить за отзывами и оперативно реагировать на негативные комментарии.

Важным шагом в управлении маркетинговыми рисками является постоянное обучение персонала. Технологии и инструменты цифрового маркетинга постоянно меняются, поэтому важно следить за новыми тенденциями и обучать сотрудников.

Наконец, важно иметь план реагирования на возможные кризисные ситуации, которые могут возникнуть в результате маркетинговых рисков. Это поможет минимизировать потенциальные убытки и сохранить репутацию компании.

ЛИТЕРАТУРА

1. California Business Journal / Risk Mitigation For Marketing Companies. URL : <https://calbizjournal.com/risk-mitigation-for-marketing-companies/>.
2. Business to Community/ What Could GoWrong? Protect Yourself From Marketing Risk. URL : <https://www.business2community.com/marketing/go-wrong-protect-marketing-risk-01133907>.
3. Черняков М. К. Оценка рисков цифровой экономики : монография / М. К. Черняков, М. М. Чернякова. - Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2021. - 251 с.

Черняков М.К. Анализ и прогнозирование маркетинговой деятельности на платформе 1С: предприятие // Вестник забайкальского государственного университета

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Мухторзода Саидмухтори Саидахрор** - кандидат экономических наук, доцент, декан факультета экономики и коммерции, Таджикский государственный университет коммерции. E-mail: zgf878690@mail.ru

2. **Черняков Михаил Константинович** - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой информатики Сибирского университета потребительской кооперации, Новосибирского государственного технического университета. E-mail: tkacadem@mail.ru

3. **Чечулин Виктор Евгеньевич** - аспирант Сибирского университета потребительской кооперации. E-mail: alexss5kapustin@yandex.ru

4. **Никитин Андрей Дмитриевич** - аспирант Российского университета кооперации Казанского кооперативного института (филиал). E-mail: andy.nk@mail.ru

НЕЪМАТОВ ИЛХОМИДИН НЕЪМАТОВИЧ**РЕСУРСНАЯ БАЗА РЫНКА ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ ТОВАРОВ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ НАСЕЛЕНИЯ СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ**

***Аннотация.** В статье обосновывается необходимость расширения ресурсной базы рынка продовольственных товаров в Согдийской области Республики Таджикистан. Анализируются данные о валовом сборе продуктов растениеводства, поголовье скота, производстве продуктов животноводства и обрабатывающей промышленности. На основе сравнения выпуска ряда продуктов питания в 1991-2022 гг. делается вывод о возможности увеличения производства ряда продуктов питания в Согдийской области за счет местного сырья. Особое внимание уделяется вопросам импортозамещения продовольственных товаров.*

***Ключевые слова:** ресурсная база, продовольственные товары, валовой сбор, поголовье скота, производство, импортозамещение.*

Обеспечение населения продовольственными товарами был и остается важнейшей задачей государства. Решение данной задачи требует развития ресурсной базы рынка продовольственных товаров за счет развития сельскохозяйственного и промышленного производства.

Ресурсная база рынка продовольственных товаров представляет собой совокупность производства продуктов питания и их импорта. Расширение ресурсной базы рынка продовольственных товаров должно решаться в первую очередь за счет увеличения объемов производства продуктов питания внутри региона, что позволит улучшить обеспеченность населения ими и снизить зависимость от их импорта.

В современных условиях значимость ресурсной базы рынка продуктов питания в рамках отдельных территориально-административных единиц страны за счет местного производства возрастает. Расширение ресурсной базы в регионах оказывает большое влияние на рынок продовольственных товаров в стране. Неслучайно, этим вопросам уделяется большое внимание на уровне Правительства страны. Необходимость расширения ресурсной базы на уровне страны поднимается в ежегодных посланиях Лидера нации, Президент страны Эмомали Рахмона [1; 2; 3]. В Послании Президента страны от 20.01.2016 г. отмечалось, что «мы имеем весьма благоприятные природные условия, необходимые ресурсы и возможности, в случае полного и эффективного использования которых сможем обеспечить население страны продуктами питания, то есть решить вопрос продовольственной безопасности – одну из своих национальных целей. В экономической литературе уделяется особое внимание» [1]. Данному вопросу также уделяется большое внимание многими учеными страны [4; 5].

В годы независимости в регионах республики осуществлены крупные шаги в части развития ресурсной базы рынка продовольственных товаров.

Рассмотрим данный вопрос на примере Согдийской области.

В 2016-2022 гг. валовая продукция сельского хозяйства в ценах 2021 г. увеличилась с 11,04 млрд до 15,62 млрд сомони или на 41,40%, в частности валовая продукция растениеводства увеличилась с 84,85 млрд до 11,12 млрд сомони или на 31,05% и валовая продукция продуктов животноводства с 2,55 млрд до 44,98 млрд сомони или на 76,05% [6, с. 192]. Все это является положительной тенденцией.

Положительная динамика наблюдается в других показателях.

Заслуживает внимания рост валового сбора сельскохозяйственных культур (табл. 1).

Таблица 1 – Валовой сбор сельскохозяйственных культур в области в 2016-2022 гг.

(в тыс. тонн)

Наименование культур	2016	2020	2021	2022	2022 в % к	
					2016	2020
Зерно	311,6	351,4	328,7	396,2	127,6	112,7
Картофель	334,9	512,1	530,0	562,9	144,3	110,0
Овощи	457,9	560,4	571,9	608,5	132,9	108,6
Продовольственные бахчи	118,5	151,8	155,4	148,6	125,4	97,9
Плоды и ягоды	112,7	139,4	93,3	124,4	110,4	82,24
Виноград	55,5	50,6	54,7	59,5	107,2	117,6

Составлено по данным: [6, с. 212, 221].

По данным таблицы видно, что в анализируемом периоде рост валового сбора сельскохозяйственных культур имел место по всем приведенным видам.

В области особое внимание уделяется развитию животноводства.

В рассматриваемом периоде поголовье крупного рогатого скота увеличилось с 634,3 тыс. до 732,7 тыс. голов (на 15,5%), в том числе коров с 339,9 тыс. до 394,2 тыс. голов (на 16,0%), овец – с 1058,9 тыс. голов до 1284,7 тыс. голов (на 21,3%), коз – с 441,8 тыс. до 482,7 тыс. голов (на 9,3%), лошадей – с 8,4 тыс. до 9,1 тыс. голов (на 8,3%) [6, с. 230].

Благодаря государственной поддержке значительно увеличилось поголовье птиц и продуктов рыбоводства. В 2016-2022 г. значительно возросло поголовье птиц с 1635,5 тыс. до 5485,2 тыс. голов (в 3,35 раза) [6, с. 230]. В рассматриваемом периоде производство продуктов рыбоводства увеличилось с 6,0 млн до 19,3 млн сомони [6, с. 192] или в 3,22 раза.

Рост поголовья скота, в свою очередь, привел к росту производства продуктов животноводства (табл. 2).

Таблица 2 – Производства продуктов животноводства в Согдийской области в 2016-2022

гг.

Наименование культур	2016	2020	2021	2022	2022 в % к	
					2016	2020
Мясо (в живом весе), тыс. тонн	53,3	66,6	75,8	78,8	147,8	118,3
Молоко, тыс. тонн	249,8	273,0	276,7	281,6	112,7	103,2
Яйцо, млн. шт.	151,1	594,6	637,9	766,8	в 5,1 раза	129,0

Составлено по данным: [6, с. 229].

По данным таблицы 2 видно, что в 2016-2022 гг. производство мяса в живом весе увеличилось на 47,8%, молока – на 12,7%, яиц – в 5,1 раза.

Более высокие темпы роста валовой продукции сельского хозяйства позволило значительно смягчить продовольственную проблему в стране. Здесь следует отметить, что в 2016-2022 гг. численность населения области увеличилась на 12,07% [6, с. 9].

Заслуживает внимания пищевая промышленность области.

В годы Советского Союза в области в больших объемах за счет местного сырья выпускались масло растительное и разные консервы. Так, если в 1991 г. в области было произведено масло растительного в объеме 24,1 тыс. тонн, то в 2022 г. данный показатель составил всего 5,0 тыс. тонн, т. е. меньше в 4,8 раза, консервов – соответственно в 214,8 млн усл. банок и 30,7 млн усл. банок или меньше почти в 7,0 раза [7, с. 258]. Это привело к увеличению объема импорта данных товаров, например, в 2022 г. было импортировано масло подсолнечного из Азербайджана на сумму 2796,3 млн долларов, из Казахстана – на сумму 32261,6 млн долларов, из России – на сумму 7422,1 млн долларов [6, с. 313-318].

В 1991 г. в области было произведено кондитерских изделий в объеме 12,6 тыс. тонн, в 2022 г. оно составило 4,2 тыс. тонны, т.е. сократилось в 3,0 раза. Увеличение объемов их производство позволить сократить их импорт в область.

Для увеличения объемов производства названных товаров в области имеются достаточные сырьевые ресурсы. Решение данного вопроса позволит уменьшить объемы их импорта, увеличить их экспорт.

В годы независимости в области в больших объемах было налажено производство безалкогольных напитков. В 2022 г. их выпущено в объеме 10794 тыс. дал, что выше объема 1991 г. в 22,53 раза [7, с. 258]. Это позволило полнее удовлетворить спрос населения и увеличить объемы их экспорта в другие страны. Это является хорошим примером импортозамещения.

Другим примером выступает производство макаронных изделий. В 1991 г. в области производилось макаронных изделий в объеме в объеме 5,4 тыс. тонн, в последующие годы на период до 2010 г. оно сократилось до 0,2 тыс. тонны, в последующие годы произошло незначительный рост их производства. До 2020 г. макаронные изделия в область импортировались в больших объемах. В 2021-2022 гг. объемы их выпуска увеличились до 5,0-5,2 тыс. тонн. В результате импорт макаронных товаров прекратился.

Анализ показывает, что из области в основном экспортируются плоды сушеные, фундук, виноград, лук, цитрусовые плоды, яблоки, груши, айва, томаты консервированные, соки фруктовые и овощные [6, с. 296-304].

В целом объемы импорта продуктов питания значительно превышают объемы их экспорта. Импорт продуктов питания, которые не выпускаются в области, является целесообразным. К таким продуктам питания относятся сахар, чай, ряд наименований фруктов. Конечно, полностью от импорта отказаться невозможно, но в зависимости от имеющихся ресурсов необходимо наладить производство продуктов питания. Исходя из этого, важнейшей задачей является увеличение объемов экспорта и сокращение импорта продовольственных товаров.

Таким образом, в современных условиях в области необходимо расширить ресурсную базу рынка продовольственных товаров области на основе увеличения объемов валового сбора сельскохозяйственных культур, поголовья скота, производства мясомолочных товаров, яиц и продуктов рыбоводства, а также выпуска продовольственных товаров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Лидера нации, Президента Таджикистана, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 20.01.2016 [Электронный ресурс]. – URL: <http://president.tj/ru/node/19089> (дата обращения: 10.09.2023).
1. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан в Маджлиси Оли от 26.12.2018 г. // Президент Республики Таджикистан: [Электронный ресурс]. – URL: <http://president.tj/ru/node/19089> (дата обращения: 10.09.2023).
2. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 23.12.2022 г. // Президент Республики Таджикистан: [Электронный ресурс]. – URL: <http://president.tj/ru/node/29824> (дата обращения: 10.09.2023).
3. Аминов И. Продовольственный рынок: проблемы развития товарно-торгового бизнеса / И. Аминов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 180 с.
4. Аминов И., Неъматов И.У. Продовольственная безопасность и развитие рынка продовольственных товаров в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук 2023. – №3. – С. 27-34.

5. Статистический ежегодник Согдийской области – 2022. – Худжанд: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2023. – 417 с.

6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2022. – Душанбе: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2023. – 419 с.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Неъматов Илхомидин Усмонович – Таджикский государственный финансово-экономический университет, зав. кафедрой менеджмента. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/14. E-mail: Ithomidin_80@mail.ru. Телефон: (+992) 918-28-16-67

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В современных условиях развития мировой экономики, основным трендом является переход к цифровизации, который вступил в активную фазу своего развития. Необходимо отметить, что разработанные в настоящее время такие концепции, как «Третья промышленная революция», «Индустрии 4.0» и другие стали внедряться в разрабатываемые стратегии государственных целевых программ, направленных на повышение эффективности национальных экономик. Это обусловило уменьшение разрыва между теоретическими разработками и их практической реализацией.

Разработанными теоретическими концепциями еще не полностью охвачены исследования, показывающие уровень влияния цифровизации на такие направления экономики, как производительность труда, темпы роста ВВП и т.д. Тем не менее, тенденции перехода на цифровизацию показывают, что предпринимательский класс и ведомственные специалисты уже поняли необратимость преобразования, с точки зрения эффективности цифровой экономики.

Такая тенденция подчеркивается правительствами экономически развитых стран мира, которые ориентированы на формирование необходимого потенциала развития цифровой экономики, включая проведения теоретико-методологических исследований и практических действий по разработке и внедрению новых инновационных технологий. В этом направлении проводятся мероприятия по совершенствованию законодательной базы, направленной на всемерное создание и развитие необходимой цифровой инфраструктуры, основанной на применение современной базы знаний, информационно-коммуникационной технологии, программного обеспечения и т.д.

Рассматривая динамику развития цифровизации можно отметить тот факт, что искомый процесс является фактором для перехода «технологического» уровня своего развития на новый уровень, что, в свою очередь, предопределяет достижение таких позиций, которые предоставляют возможности для получения соответствующих геополитических и геоэкономических преимуществ. Вместе с тем, важно обратить внимание, это является определяющей возможностью для стран с переходной экономикой, в том числе и для Республики Таджикистан, получить шанс, направленный на улучшение внутреннего социально-экономического развития.

Исследований показывают, что в настоящий период, сознавая важность цифровизации экономики, многие страны проводят такую экономическую политику, которая направлена на развитие механизма стимулирования и, соответствующего регулирования внедрения цифровых технологий. Основная цель проведения такой экономической политики состоит в том, что важно занять передовые позиции в переходе на цифровую экономику, для получения положительных эффектов.

Многие страны, для перехода на цифровизацию экономики, разработали и внедрили национальные программы. В частности, по состоянию на настоящее время, такие программы были утверждены во многих странах, в частности, в Китае, Великобритании, Бразилии, Германии, США, Японии, Эстонии, Ирландии, Нидерландах, Швеции, Сингапуре, Филиппинах, Малайзии, странах Евросоюза, в некоторых странах СНГ (Россия, Казахстан, Армения, Белорусия, Узбекистан и др.) [1]. При этом разработанные национальные программ по развитию цифровой экономики имеют свои особенности, основанные, прежде всего, на функционирующие в стране инновационные технологии и достигнутого уровня развития таких сфер экономики, как степень использования современной вычислительной техники, распространенность использования Всемирной сети Интернет, определенный уровень исследований и использования в области искусственного интеллекта.

Следует отметить, что одним из показателей уровня цифровизации экономики, в настоящее время определяется как объем, занимаемый цифровой экономикой, по отношению к ВВП страны.

Одним из факторов начального этапа цифровизации послужило утверждение в 2010г программы по развитию цифровой стратегии в Европейском Союзе, так называемая «Цифровая Европа 2020». Аналогичная программа была принята в 2011г. в Германии, под названием «Индустрия4.0.», соответственно, в Китае в 2015г. была принята программа «Интернет плюс».

Рассмотрим опыт разработки и развития цифровизации экономики в развитых странах. Одной из стран, которая добилась наиболее заметных успехов в трансформации сферы государственного управления и государственных услуг на основе внедрения цифровых технологий является Великобритания. Истоком таких преобразований послужило создание в 2011году комплекса оказания услуг, на основе использования возможностей государственных цифровых структур (ГЦС). Например, внедрение этого комплекса в практику способствовало переводу оказания государственных услуг в электронный формат. Такой комплекс позволяет Правительству Великобритании получать дополнительную выгоду ежегодно в пределах до 1, 8млн.фунтов[2].

В процессе развития экономики в Великобритании последовательны были переведены на цифровой формат оказываемые услуги, например, такие виды, как:

- Цифровизация Национальной службы по профессиональному обучению. В частности, на цифровой формат переведен общий объем массивов данных о имеющихся вакансий и заявок о приеме на работу. Это позволило оптимизировать процесс нахождения имеющихся вакансий и предоставления требуемого трудового персонала. Значительно упрощено размещение данных о вакансии для работодателей.

- В налоговой службе предоставлены определенные возможности для самостоятельного вычисления объемов налоговых отчислений для рядовых налогоплательщиков в упрощенном варианте.

- В сфере охраны интеллектуальной собственности цифровизация Ведомства по охране прав интеллектуальной собственности, дает возможность оперативно регистрировать и проводить мониторинг патентов, товарных знаков и проектов в режиме онлайн.

В рамках ГЦС разработана «Стратегия преобразования правительственных структур» с целью цифровизации всех общедоступных сервисов, что позволит упростить выполнение целевых задач, улучшить оперативность предоставление услуг и в итоге повысить эффективность взаимодействия государственного аппарата управления.

Представляет определенный интерес и опыт Сингапура, как одного из лидеров по внедрению и развитию цифровизации экономики. Начальным этапом перехода на цифровую экономику можно считать следующие основные мероприятия, проведенные правительством Сингапура:

- Разработан 10-летний «Основной план по ИКТ 21». По данному проекту в Сингапуре был проведен комплекс мероприятий по подготовке перехода города к принципам функционирования информационного общества.

- Внедрен действенный механизм, который направлен на проведение электронных выборов, переписей населения, что является исходной информационной базой для других служб правительства Сингапура (Проведение дистанционного мониторинга по телемедицине, электронных сделок, налоговых служб, образованию, функционирования инфраструктуры города и т.д.).

- Проведена реализация инициативы «SmartNation» по разработке цифровых, информационных и кибербезопасных приложений SmartNation [3].

Одним из государств, наиболее быстрыми темпами проводящее цифровизацию, является Корея, которая, по информатизации и развитию электронного правительства занимает высокое положение в мировом рейтинге. Исходным мероприятием, которое стало

отправной точкой по переводу на цифровую экономику, стал разработанный План по умному электронному правительству (Smart E-GovPlan). Согласно этому плану, было создано компьютерное электронное правительство. Искомый процесс цифровизации послужил тому, что, начиная с 2013 г. Корея развивается по стратегическому направлению «Правительство 3.0» (Government 3.0). Основными стратегическими направлениями, по которым происходит функционирование экономики страны, являются следующие:

1. Действия Правительственных структур направлены на оказание услуг;
2. Управление страной в соответствии с принципами транспарентного (либерального) правительства;
3. Компетентность правительства, основанная на «умных» технологиях.

В развитии данных стратегических направлений Правительством Кореи была разработана комплексная система, цель которой состояла в предоставлении необходимой информации и оказания услуг. В настоящее время Правительство Кореи проводит мероприятия по развитию разработанной комплексной системы, на основе интеграции в процесс государственных органы управления, домены и географические юрисдикции. В стране функционирует сеть порталов для предоставления услуг населению страны, в частности электронная система закупок; электронная система по таможенным услугам; электронная система налоговых услуг; единое окно по предоставлению услуг бизнесу; электронные гражданские услуги; совместное использование административной информации и т.д. [4]

В настоящее время, одни из самых наиболее высоких темпов цифровизации экономики принадлежат США, где в 2014 году была сформирована Цифровая служба США (USDS), предназначенная для организации и оказания наиболее затребованных цифровых услуг. В рамках функционирования USDS ее действия направлены как на взаимодействие населения страны со своим правительством, посредством сети Интернет, так и всемерного развития таких коммуникационных возможностей для усиления доверия к правительству страны. Для этого, разработаны, в рамках USDS, соответствующие управления в федеральных агентствах. В частности, в системе USDS созданы следующие департаменты: обороны, по делам ветеранов, внутренней безопасности, здравоохранения и социальных служб, образования, управление общих служб и развития малого бизнеса.

Важность проведения цифровизации экономики страны подчеркивается принятой США в 2016г. программой «Digital Economy Agenda» («Повестка по цифровой экономике»). Основное назначение данной программы состоит в том, что подчеркивается приоритет цифровизации для развития экономики и повышения конкурентоспособности промышленного производства. На основании программы «Digital Economy Agenda» было запланировано всемерное распространение Интернета и углубления его роли как фундаментальной платформы для развития общения, роста объема торговли и внедрения инновационных технологий. При этом должны быть обеспечены следующие приоритеты: бесплатный и открытый доступ к сети Интернет, с учетом определенного уровня доверия и обеспечения безопасности [5].

Трансформация экономики с учетом проведения цифровизации базирующейся на использовании информационно-коммуникационных технологий в стране, подчеркивается принятым законом «Revitalize American manufacturing and innovation act of 2013», направленным на достижение прежних темпов роста американской обрабатывающей промышленности и опережающего внедрения инновационных технологий. Подпрограмма «National network for manufacturing innovation» (NNMI – национальная сеть инноваций в области производственных технологий), в первую очередь предназначена применению инструментария ИКТ. Согласно этой Подпрограммы, планируется создание комплекса, состоящего из 15 исследовательских институтов, цель и назначение которых является разработка промышленные инновационных технологий.

В то же время, можно отметить, что процесс цифровизации в США имеет также и ряд проблем, связанных с таким системным дисбалансом, как дефицитом федерального бюджета и политикой, направленной на уменьшение налоговой нагрузки на

предпринимательскую деятельность и население, что обуславливает уменьшение финансирования государственных инновационных программ [6].

Особое положение в развитие цифровой экономики принадлежит Китаю. Используя инструментарий ИКТ, в стране, за короткий срок, достигнуты впечатляющие успехи. Так, доля основных секторов цифровой экономики достигает 6–7% ВВП. Следует отметить, что КНР в настоящее время представляет государство, способное построить национальный Интернет. По аналогии с кремневой долиной в Китае создана зона СЭЗ Шэньчжен, которая стала одним из мировых научных исследовательских центров. Несмотря на различие в формах собственности (например, Huawei – частная компания, а ZTE – государственная компания), они оперативно следуют проводимой экономической политикой государства.

Вместе с тем, наблюдается дифференциация уровня внедрения цифровизации в различные отрасли экономики. Так, на период 2017г. доля цифрового сектора в сфере услуг составила около 30%, в промышленном производстве - 17%, в сельскохозяйственном производстве - 6%. Лидирующее положение в уровнях внедрения цифровизации занимают такие отрасли, как производство аудио- и видеопродукции (45%), а также производство офисной техники и культурного оборудования (59%), приборостроение (47%). Наименее низкие уровни цифровизации наблюдаются в таких отраслях, как земледелие и животноводство, соответственно 6 и 4%.

Несмотря на достигнутые успехи в области цифровизации экономики, в стране отмечаются и наличие ряда проблемных моментов. В частности, несовершенство законодательной базы, которая не в полной мере соответствует темпам роста цифровой экономики. Также, отмечается недостаточный уровень квалификации рабочей силы, согласно требованиям и параметрам современных ИКТ, что порождает нехватку специалистов необходимой квалификации в стране. Для преодоления такого положения, чтобы создать условия для получения высокого качества базового образования признается необходимость увеличения финансирования образовательной сферы. На финансирование образовательной системы Китай ежегодно тратит 4% ВВП, тогда как передовые страны мира от 5 до 7% ВВП [7].

Китай, в настоящее время строит государственную политику, направленную на полную ИКТ-независимость, учитывая достижение информационной безопасности, как одно из средств создания индустрии, полностью недоступной для несанкционированного доступа. В 2015г. в стране принята программа «Интернет+», ориентированная на построение к 2049г. информационного общества. Также, стратегической задачей, исходя из Стратегии «Сделано в Китае – 2025» (2015), намечено превращение страны из мировой фабрики в мировую лабораторию. Для реализации намеченной стратегии предусмотрено проведение ускоренной цифровизации посредством создания концепции «умное производство», особенно в таких областях как промышленное производство; финансы и торговля. При этом, доля занимаемая цифровой экономики должна к 2030 г. превысить 50% ВВП страны [8].

Необходимо отметить процесс цифровизации экономики в странах Европейского Союза. Так, в рамках перехода на цифровую экономику (Digital Agenda for Europe, DAE), для Евросоюза Европейской комиссией была принята в мае 2010 г. цифровая повестка дня. Эта инициатива была разработана для достижения ускоренного экономического роста в странах Евросоюза для максимально возможной эффективности внедрения цифровых технологий.

В ряду развитых стран Евросоюза, особое место занимает Германия, которая на протяжении своей истории развития являлась одной из авторитетных научно-инновационных центров. В стране, в настоящее время функционируют свыше 1000 научно-исследовательских институтов, лабораторий, организаций различной направленности деятельности и статуса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Цифровая трансформация экономики и промышленности: проблемы и перспективы: монография / А. С. Алетдинова, А. В. Бабкин [и др.] / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. — СПб. Изд-во Политехн. ун-та, 2017. — 807 с.
2. Государство, инновации, наука и таланты в измерении цифровой экономики (на примере Великобритании) / Соколов И.А., Куприяновский В.П., Намиот Д.Е. и др. // International journal of open information technologies. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2017. – Vol. 5, № 6. – P. 33–48.
3. Обзор цифровой повестки дня в мире // ЕЭК. Цифровой дайджест. – М., 2017. – 29.12. – Режим доступа: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup/Documents/digest>
4. Удальцова Н.Л. Цифровизация экономических процессов в контексте промышленной революции 4.0 // Креативная экономика. – 2019. – Том 13. – № 1. – С.49-62. doi:10.18334/ce.12.12.39676
5. Сычев И. Национальная инновационная система США // Geektimes. – 2017. – 26.07. – Режим доступа: <https://geektimes.ru/post/291441/>
6. Кутовая Я. Проводники технологий: Как Китай и Америка воюют за рынок микросхем // Forbes. Бизнес. Китай. – 2017. – 12.04. – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/kompanii/342361-provodniki-tehnologiy-kak-kitay-i-amerikavoyuyut-zarynok-mikroshem>
7. Шульцева В. Цифровая экономика Китая // Первая миля. – Смоленск-М.: Техносфера, 2015. – № 4–5. – С. 90–94, 66–76.
8. Чжан Д. Современное состояние цифровой экономики Китая и перспективы сотрудничества между Китаем и Россией в данной области // Власть. – М., 2017. – № 9. – С. 37–43.
9. Белов В.Б. Новая парадигма промышленного развития Германии – стратегия Индустрия 4.0 // Современная Европа / Институт Европы РАН. – М., 2016. – № 5. – С. 11–22.
10. Хиллер Б. Индустрия 4.0 – умное производство будущего. Опыт «цифровизации» Германии / Международный форум «Информационное моделирование для инфраструктурных проектов и развития бизнеса Большой Евразии». – М., 2017. – 07.06. – Режим доступа: <http://3d-conf.ru/pdf-2017/hiller.p>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Охунджанова Зарина Иброгимовна - ассистент кафедры управление экономикой и маркетинг, ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» E-mail: ohunjonova85@mail.ru

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ СУБЪЕКТОНИ СОҲИБКОРӢ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибкорӣ ва фаъолияти озодаи иқтисодӣ асоси устувори ҳуқуқӣ дошта, дар моддаи 12 Конститутсияи мамлакат мустақкам шудааст [1, С.4]. Рушди соҳибкорӣ ва баҳши хусусӣ тибқи ҳуҷҷатҳои стратегӣ яке аз афзалиятҳои калидии рушди миллӣ эътироф шудаанд. Нақш ва аҳамияти соҳибкориву сармоягузорӣ ҳамасола дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба парламенти мамлакат таъкид гашта, баҳри рушди онҳо аз ҷониби Сардори давлат дастуру ҳидоятҳо ва иқдомҳои навбатӣ ироа мегарданд. Рушди соҳибкорӣ ва шакли намудҳои он пайваста таҳти дастгирӣ ва ғимояи давлатӣ қарор доранд, ки тавассути амалисозии барномаҳои давлатӣ ва ҳудудӣ, тадбирҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, молумулкӣ, молиявӣ, иттилоотӣ ва ғ. роҳандозӣ мешаванд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 23 декабри соли 2022 Ҳукумати мамлакат вазифадор карда мешавад, ки ҷиҳати боз ҳам беҳтар намудани фазои сармоягузориву соҳибкорӣ, махсусан, сармоягузорию мустақим, таъмин намудани иҷрои кафолату имтиёзҳо ва ҷораҳои дастгирии давлатӣ, ҳавасмандгардонӣ ва қадрдонии соҳибкорон, инчунин, рушди инфрасохтори сармоягузориву соҳибкорӣ тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намояд [2].

Яке аз унсурҳои таркибии танзими ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ бақайдгирии давлатии субъектони он маҳсуб меёбад, ки ҳадаф аз он қонунигардонии фаъолияти соҳибкорӣ мебошад. Бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ дар баробари дигар ниҳодҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ, ба монанди иҷозатномадиҳӣ, аккредитатсия, иҷозатдиҳӣ, унсури таркибии вазъи ҳуқуқии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ маҳсуб меёбад. Олимони соҳаи ҳуқуқ ишора менамоянд, ки расмиёти бақайдгирии давлатии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ дар низоми қонунигардонӣ ҷойи махсус дошта, “амалишавии ҳуқуқи субъективии шахрвандонро ба фаъолияти соҳибкорӣ ва тичоратӣ таъмин менамояд” [3, С.6].

Ниҳоди бақайдгирии соҳибкорӣ ба мураттабсозии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ нигаронида шуда, яке аз унсурҳои таркибии дастгирии давлатии соҳибкорӣ маҳсуб меёбад. Расмиёти бақайдгирии давлатии соҳибкорӣ тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009, №508 “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ” сурат мегирад [4]. Қонуни мазкур аз ҷониби олимону коршиносон ҳамчун падидаи назарраси ҳуқуқӣ арзёбӣ мегардад, зеро тавассути он ба ҳаёти ҳуқуқӣ навоариҳои зиёд ворид шуданд ва Тоҷикистон аз ҷониби Бонки Умумиҷаҳонӣ ба феҳристи даҳгонаи кишварҳои ислохотпарвар шомил гардид.

Мазмуни Қонун “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ” барои соддагардонии раванди бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ нигаронида шуда, бо навоариҳои назаррас тавсиф меёбад. Дар маҷмӯъ навоариҳои қонунгузорӣ тартиби содатари бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкориро нисбат ба низоми қаблӣ фароҳам оварда, дар ташаккули фазои нави ҳуқуқӣ ба рушди соҳибкорӣ ҳиссагузор шуданд. Шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1, муҳлати бақайдгирӣ аз 49 то 3–5 рӯз кам карда шуд. Мазмуни Қонун ва моҳияти навоариҳои иқдомшуда аз таҳаввулотӣ тоза дар мавқеи қонунгузорӣ кишвар нисбати танзими муносибатҳои марбуатаи ҷамъиятӣ гувоҳӣ медиҳад, ки асоси онро эътимоди давлат ба баҳши соҳибкорӣ ва масъулияти тарафайни онҳо ташкил медиҳад. Айни ҳол дар ҷумҳурӣ қариб 350 ҳазор субъектони соҳибкорӣ фаъолияти амалӣ дошта, аз ин миқдор беш аз 300 ҳазор соҳибкорони инфиродӣ мебошанд [5].

Баҳри мусоидати минбаъда ба рушди соҳибкорӣ қонунгузори мамлакат бо пешниҳоди Ҳукумати ҷумҳурӣ иқдоми навтабири пиёда намуд, ки тибқи он аз ибтидои соли 2020 барои амалҳои бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ, соҳибкорони инфиродӣ, филиалҳо ва намояндагиҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ бочи давлатӣ ситонида намешавад. Ғайр аз ин, пешниҳод намудани иқтибос аз Феҳристи ягонаи давлатӣ ва додани маълумотнома дар бораи дар феҳристи мазкур мавҷуд набудани маълумот оид ба субъектҳо ройгон анҷом дода мешавад. Мавриди амал қарор гирифтани Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 январи соли 2022 анҷоми якқатор чорабиниҳои навбатии ташкилӣ-ҳуқуқӣ дар назар дорад.

Қайди давлатии фаъолияти соҳибкорӣ бо санади мақоми ваколатдори давлатӣ расмӣ мегардад. Қайди давлатӣ нақши ҳуқуқмуқаррарсозандаро бозида, марҳилаи ҷамъбасти таъсиси шахси ҳуқуқӣ ё тавлиди соҳибкори инфиродӣ маҳсуб меёбад. Тавассути он шахс ба вазъи (статуси) ҳуқуқии соҳибкор соҳиб мешавад, яъне расман аз ҷониби давлат субъекти фаъолияти дахлдор эътироф мегардад, ки гувоҳи он ҳуҷҷати тасдиқунандаи бақайдгирии давлатӣ баромад мекунад. Ин ҳуҷҷат бо назардошти шакли фаъолият фарқ мекунад: барои шахси ҳуқуқӣ (ташкilotи тиҷоратӣ) – Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқӣ ва барои соҳибкори инфиродӣ - Патент барои ҳуқуқи амалигардонии фаъолияти соҳибкории инфиродӣ ё Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии шахси воқеӣ ба сифати соҳибкори инфиродӣ.

Тавофут дар ҳуҷҷати бақайдгири давлатӣ барои соҳибкорони инфиродӣ бо назардошти намуди фаъолият ва ҳаҷми гардиш муқаррар шудааст. Қаблан ҳадди даромад барои низоми патент бо санади сатҳи ҳукумати муқаррар мегашт, ҳоло ин масъала бевосита дар Кодекси андоз пешбинӣ шудааст: на бештар аз 200 ҳазор сомонӣ даромади умумии соҳибкорӣ дар соли тақвимӣ. Барои соҳибкорони инфиродии тибқи шаҳодатнома фаъолиятбаранда ҳадди қаблии даромади умумӣ дар давраи тақвимӣ боқӣ монд – на зиёда аз як млн. сомонӣ, ки ба он низ дар Кодекси мазкур ишора шудааст. Бар замми ин, аз номгӯйи фаъолияти соҳибкории қаблан тариқи патент амалишаванда ниҳоди нав - шаҳодатнома бо шартҳои махсус ҷудо гардид, ки ҳадди даромади умумии солона барои он то 500 ҳазор сомонӣ муқаррар шудааст [6].

Новобата ба пешравиҳои назаррас дар тақмили тартиби бақайдгирии давлатии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ҳанӯз масоили мубрам ва ҳалталаб ҷой доранд. Яке аз онҳо ба мавҷудияти ҳуҷҷатҳои таъсисоти шахси ҳуқуқӣ дахл дорад, ки бинобар ихтисор намудани Оиннома аз номгӯйи ҳуҷҷатҳои пешниҳодшаванда барои бақайдгирии таъсиси шахси ҳуқуқӣ дар амалия аксар маврид ташкilotҳои тиҷоратӣ бидуни он дар муомилоти граждани ширкат меварзанд. Тасмими қонунгузор, ки ба эътимод нисбати соҳибкорон ва даъват ба масъулияти худмуташаққилии онҳо асос ёфтааст, бинобар сатҳи ҳанӯз номатлуби маърифати ҳуқуқии ин қишри ҷома, бармаҳал арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, дуруст мебуд, ки тавассути ворид намудани илова ба Қонун “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ” субъекти дахлдор вазифадор гардад, ки баъди гирифтани Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқӣ дар муҳлати муайян (масалан, ҳадди аққал на дертар аз як моҳ) нусхаи асли Оиннома ва ҳама гуна тағйироту иловаҳои минбаъдиро ба он тариқи нотариалӣ тасдиқ намуда, дар бойгонии ҷорӣ худ маҳфуз дорад. Чунин тартиб ба мураттабсозии ҳуҷҷатҳои таъсисотӣ таъсири мусбӣ расонида, эҳтимолияти сар задани таваккалҳоро дар майдони ҳуқуқӣ паст мегардонад.

Бархе масоил бо фаъолияти соҳибкорони инфиродӣ ва амалияи бақайдгирии давлатии онҳо рабт доранд. Чун қоидаи умум, ки дар қонунгузори андоз муқаррар шудааст, аз ҷониби шахси воқеӣ анҷом додани фаъолияти соҳибкорӣ бидуни бақайдгирии давлатӣ манъ аст. Ҳангоми ошкор шудани чунин ҳолат даромади шахс

ба андозаи дукаратаи меъёри барои чунин фаъолият муқарраршуда барои давраи бе бақайдгирӣ фаъолият намудан андозбандӣ карда мешавад (қ.4 м.368 Кодекси андоз). Ҳамзамон, бо назардошти таъсири омилҳои муайянкунандаи бӯхрони ҷаҳонии иқтисодӣ ва баҳри мусоидат ба зуҳури минбаъдаи фаъолнокии иқтисодӣ Ҳукумати мамлакат нисбати аз андозбандӣ озод намудани якқатор намудҳои фаъолияти соҳибкорони инфиродӣ иқдом намуд.

Дар маҷмуъ бо ин тасмимҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ беш аз сад намуди фаъолият аз Номгӯйи намудҳои фаъолияти соҳибкории инфиродии бо патент амалишаванда хориҷ карда шуданд. Биноан, дар амалия нисбати намудҳои фаъолияти дар болономбурда мо ба ҳолати “танзими муаллақ” дучор шудем. Аз як тараф, қонунгузорӣ амалӣ намудани фаъолияти соҳибкориро бидуни бақайдгирии давлатӣ манъ менамояд, вале аз ҷониби дигар, пеш бурдани чунин фаъолиятро бидуни анҷоми расмиёти эътироф раво мебинад. Бо эҳтимоли зиёд, ҳолати тавсифёбанда аз духӯрагии меъёрҳои дахлдори ҳуқуқӣ манша мегирад ва дар амалия мақомоти ҳуқуқтатбиқсозанда (дар симои мақомоти андоз) мафҳумҳои бақайдгирии давлатӣ ва андозбандиро нисбати субъектҳои соҳибкорӣ ҳаммаъно меҳисобанд.

Дар ин ҳолат “норасоии ташкилӣ” сар мезанад, ки дар ниҳояти кор шахс аз майдони таъсиррасонии маъмурӣ-ҳуқуқӣ берун мемонад. Тибқи қолаби расмӣ, ки дар принсипи “равзанаи яғона” ифода ёфтааст, субъекти фаъолияти соҳибкорӣ тавассути бақайдгирии давлатӣ дар Феҳристи яғонаи давлатӣ сабт шуда, ин амал бақайдгирии яквақтаро дар мақомоти омор ва суғуртаи иҷтимоӣ низ дар назар дорад. Зиёда аз он, намудҳои фаъолияти соҳибкорие, ки ба истеҳсоли молҳои ниёзи мардум дар хона ва фуруш, иҷрои қору хизматрасонӣ вобаста ба онҳо алоқаманд мебошанд, баҳри қоҳиши таваккалҳо ба сифати онҳо ниёз ба фарогирӣ бо назорати давлатӣ мебошанд. Ин иқдом метавонад тавассути сертификатсияи фаъолият расмӣ кунонида шавад.

Новобаста аз озод намудани категорияи муайяни субъектҳои соҳибкорӣ аз андозбандӣ ва патент бақайдгирии давлатии фаъолияти онҳо вочиб мебошад. Андозбандӣ танҳо яке аз ҳадафҳои бақайдгирии таъсиси субъектҳои соҳибкорӣ баромад мекунад. Ба қатори онҳо назорати давлатии фаъолияти хоҷагидорӣ, дарёфти маълумоти оморӣ барои танзими иқтисодиёт, манзури иттилоот дар бораи субъектҳои хоҷагидор ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ ва ғ. шомил мебошанд. Маҳдуд фаҳмидани мақсади қайди давлатӣ боис ба чандин муаммоҳои назариявӣ ва амалӣ мегардад. Барои мисол, номувофиқатӣ бо мафҳуми соҳибкорӣ сар мезанад, ки тибқи тасвифи расмӣ он фаъолияти “бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайди давлатӣ гирифташуда” эътироф мешавад. Пас, дар дилхоҳ маврид, яъне озод кардан аз гирифтани патен ё дар хона (дигар ҷойҳои ҷудо кардашудаи махсус) амалӣ намудани намудҳои алоҳидаи фаъолияти соҳибкории инфиродӣ, бақайдгирии давлатии он ҳатмӣ мебошад. намоянд.

Баҳри матраҳи ин муаммои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ба боби панҷуми Қонун “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ворид намудани илова мақсаднок мебошад. Барои танзими соири масоил марбут ба расмиётдарории фаъолияти соҳибкорони инфиродие, ки бидуни патент фаъолият мебаранд, муқаррар намудани моддаи алоҳида (масалан, моддаи 23 прим) муфид арзёбӣ мегарда. Дар моддаи мазкур метавон таъкид гардад, ки ин категорияи соҳибкорони инфиродӣ тавассути қайди баҳисобгирӣ аз ҷониби мақомоти анҷомдиҳандаи бақайдигии давлатӣ ба қайди давлатӣ гирифта шуда, дар баҳши алоҳида ба Феҳристи яғонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ворид карда мешаванд. Қайди баҳисобгирӣ бо додани иқтибос аз Феҳристи мазкур бояд анҷом дода шавад, ки ҳамчун воқеияти ҳуқуқӣ баромад хоҳад кард. Қабл аз анҷоми қайди баҳисобгирӣ гузаштан аз сертификатсияи фаъолият муҳим мебошад, ки нусхаи он бояд ба мақоми анҷомдиҳандаи бақайдигии давлатӣ пешниҳод гардад.

Дар силсилаи чорабиниҳо вобаста ба соддагардони расмиёти бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ қорӣ намудани тартиби электронии пешниҳоди ҳуҷҷатҳо ва бо ин васила ихтисори минбаъдаи муҳлатҳои баррасии ариза ояндабахш мебошад. Дар ҷумҳурии мо айни ҳол дар доираи барномаи ташаққули “ҳукумати электронӣ” ва рушди хизматрасониҳои давлатӣ қадамҳои аввал гузошта шудаанд. Дар саҳифаи алоҳидаи сомонии расмии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон шакли электронии аризаҳо барои бақайдгирии таъсисёбӣ ва қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ дастрас мебошанд, мақоми мазкур чихати қабули электронии ҳуҷҷатҳо низ чорачӯи дорад [7]. Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки тибқи талаботи қисми 10 моддаи 11 Қонун “Дар бораи бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ” аризадиханда ҳуҷҷатҳоро барои бақайдгирии давлатӣ шахсан пешниҳод менамояд. Мавҷудияти чунин меъёр метавонад монеа барои ташаққули минбаъдаи речаи онлайн таъсиси субъектҳои соҳибкорӣ гардад. Аз ин рӯ, чун қадами аввал зарурати ихтисори ин меъёр пеш меояд.

Ҳамин тавр, соҳибкорӣ дар рушди иқтисодиёти бозорӣ нақши бузург дошта, теъдоди зиёди субъектони соҳибкорию дар бар мегирад. Он яке аз унсурҳои фаъолияти озои иқтисодӣ маҳсуб ёфта, ифодаи эҷодкорӣ ва пажӯиши ба таваккал асосёфта маҳсуб меёбад. Дар аксари кишварҳои дорои иқтисодиёти бозорӣ соҳибкорӣ ба ҳайси шуғли пурнуфуз эътироф шудааст, зеро маҳз ҳамин намуди фаъолият дар мавриди мавҷудияти шароити зарурӣ моҳияти инсон ва иқтисодии ӯро возеҳ ифода намуда, барои зуҳури шахсият, ташаққули хислат ва масъулият мусоидат мекунад. Бақайдгирии давлатӣ яке аз усулҳои идораи давлатӣ дар тамос бо субъектҳои соҳибкорӣ баромад намуда, унсурҳои мустақили вазъи ҳуқуқии субъектҳои хоҷагидор маҳсуб меёбад ва ба такмили минбаъда ниёз дорад.

АДАБИЁТ

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2016.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022: речаи дастрасӣ: [http:// www.prezident.tj](http://www.prezident.tj); санаи вуруд: 02.02.23.
3. Чуряев А.В. Административно-правовое регулирование государственной регистрации субъектов предпринимательской деятельности: Автореф. дис. к.ю.н. М., 2009.
4. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2009. №5. М.316.
5. Сомонаи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: речаи дастрасӣ: [https:// www.investcom.tj](https://www.investcom.tj); санаи вуруд: 02.04.22.
6. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2022.
7. Сомонаи Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон: речаи дастрасӣ: <https://www.andoz.tj>; санаи вуруд: 02.09.23.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Раззоқов Б.Х. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи тижоратӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон, E-mail: razzokov_b@mail.ru

МАСОИЛИ МУҲОФИЗАТИ БОЗОРИ ИСТЕЪМОЛИИ ТОЧИКИСТОН ВА НАҚШИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ҲАЛЛИ ОН

Дар шароити муосири рушди иқтисодиёти босуботи Тоҷикистон нақши мақомоти гумрук дар ҳимоя ва таъмини бехатарии иқтисодии онн ва ҳимояи бозори истеъмоли басо назаррас аст. Чӣ хеле, ки маълумотҳои солҳои охир шаҳодат медиҳанд, воридоти молҳои бесифату зарарноки хӯрокворӣ ба кишвари мо зиёд гардидааст. Бисёре аз ин молҳо ба талаботи меъёрҳои санитарӣ ва сифатӣ ҷавобгӯ набуда, ба саломатии одамон зарар мерасонанд.

Пеш аз ҳама ин нисбати сифати пасти молҳои воридотии хориҷӣ боиси қайд аст. Ба ин номгӯӣ молҳои гуштӣ консерваҳо, нӯшоқиҳои спиртӣ ва ғайри спитртӣ, орд, маҳсулоти кондитерӣ дохил мешаванд, ки аз тарафи аҳоли ба миқдори кофӣ истифода бурда мешаванд.

Таҳлили кимёии ин молҳо дар Лабораторияи гумрукии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (ХГҶТ) нишон медиҳад, ки дар таркиби қисмати зиёди молҳои истеъмолии воридотӣ моддаҳои зарарноке мавҷуданд, ки боиси сар задани бемориҳои вазнин мегарданд ва дар ҳолати пешгирӣ накардани варидоти онҳо зарари сахте ба генофонди миллӣ расонида мешавад. Дар раванди ҳалли ин масоил нақши бахши соҳибкорӣ дар акҷоягӣ бо мақомоти гумрук назаррас аст.

Барои пешгирӣ ва назорати қатъӣ аз рӯи сифати молҳои истеъмолии воридшаванда, ҷавобгӯ набудани сифати онҳо ба стандартҳои ҷаҳонӣ ва хатарнок будани онҳо барои саломатии аҳоли Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳофизати бозори истеъмоли ханӯз ва дар асоси он бораи муҳофизати бозори истеъмоли аз воридоти молҳои сифатан пасти истеъмоли қабул гардидааст [8].

Дар фармони Президенти кишвар [8] ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [1] оварда шудааст, ки умурҳои дахлдор, аз он ҷумла ХГҶТ, Тоҷикстандарт ва дигарҳо вазифалоранд назоратро аз рӯи воридоти молҳои истеъмоли қатъӣ ба роҳ монда, сертефикатсия ин молҳоро ба таври ҷиддӣ ба қор монда тартиби дигари воридоти онҳоро амалӣ намоянд, то ки молҳои бесифату зараровар ба дохили мамлакат ворид шуда натавонанд.

Дар Тоҷикистон оид ба муҳофизати бозори истеъмоли қарор дар бораи муҳофизати бозори истеъмоли аз молҳои сифатан пасти истеъмоли, инчунин қонун «Дар бораи муҳофизати ҳуқуқи истеъмолагарон» [2] ва «Дар бораи сертификаткунонии молҳо ва хизмарасониҳо» [3] тартиби сертификаткунонии молҳои истеъмоли ва молҳои дигари воридотӣ ва содиротӣ [1] қабул гардид, ки ин равандро барои пешгирии воридотӣ молҳои истеъмоли таъмин намуда истодааст.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки дар асоси ин маводҳо номгӯи молҳое, ки сертификаткунонии онҳо ҳатмист муайян гардид.

Таҳлили раванди воридоту содироти молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ нишон дод, ки ҳамаи воҳидҳои сохтори ХГҶТ барои амали намудани талаботҳои ин ҳуҷҷатҳо чораҳои мушаххас дида истодаанд.

Таҳқиқи нақши мақомоти гумрук дар раванди таъмини бехатарии иқтисодии кишвар ва ҳимояи бозори истеъмолии он ба мо имкон медиҳад, ки амнияти иқтисодии кишварро пеш аз ҳама самаранокии идоракунии давлатии иқтисод таъмин менамояд.

Муваффақият дар ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ ва стратегияи таъмини амнияти иқтисодии миллӣ ба туфайли системаи амалкунандаи муносибатҳои иҷтимоӣ, маҷмӯи арзишҳои моддӣ ва маънавӣ, тасаввурот дар бораи имконот ва роҳҳои татбиқи манфиатҳои муҳимтарини ҳаёт. Ин маъноӣ ҳимояи мутлақ аз таҳдиди қаблан муайяншуда ба манфиатҳои иқтисодиро надорад, балки он имкон медиҳад, ки эҳтимолияти ҳодисаи таҳдид ё тағйирёбии ҳолати ҳаёт, инчунин вазнинии оқибатҳои онҳо баҳо дода шавад.

Таҳдиди асосӣ ба амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми интиқоли молҳо ва воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ аз ҷониби субъектҳои фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ, ки амалҳои ноодилонаи дорои аломатҳои ҷиноят ва ҳуқуқвайронкунии маъмуриро, ки ба салоҳияти мақомоти гумрук мансуб дониста шудаанд, ба амал меоранд. Дар ин робита, талошҳои асосии зерсохторҳои мақомоти гумрук, ки корҳои фаврӣ-чустуҷӯиро анҷом медиҳанд, ба пешгирӣ, ошкор, пешгирӣ ва ифшои ҷиноятҳо ва ҳуқуқвайронкунии маъмуриро, ки ба салоҳияти мақомоти гумрук мансубанд, равона карда шудааст.

Ба ақидаи мо зарур аст, ки барои ҳалли масоили муҳофизати бозори истеъмолии Тоҷикистон ва баланд бардоштани нақши мақомоти гумрук дар ҳалли он бо назардошти такмили низоми дафъӣ таҳдидҳо ба амнияти иқтисодӣ чунин тавсияҳои пешниҳод ва амалӣ намудан зарур аст [4,5,6,7]:

1. *Рушди инфрасохтори гумрукӣ, ки бо рушди инфрасохтори нақлиётӣ, логистикӣ ва бонкӣ саҳт алоқаманд аст.* Дар рушди инфрасохтори минтақаҳои наздисарҳадии Тоҷикистон нақши муҳимро институти шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ мебозад, ки рушди минбаъдаи заминаи қонунгузорино тақозо мекунад. Тағйирот ба низоми мавҷудаи барасмиятдарории гумрукӣ боиси тағйирот дар системаи назорати давлатии воридот / содироти молҳо мегардад. Ин бояд бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ҳамроҳӣ карда шавад. Ғайр аз он, коҳиши эҳтимолии шумораи мақомоти гумрук набояд ҷойгиркунии молро таҳти низомҳои иқтисодӣ ва ниҳоии гумрукӣ маҳдуд кунад. Ҳалли ин мушкилот самаранокии низоми интиқоли молро афзоиш медиҳад, хадамоти нақлиётӣ ва логистикиро бо дарназардошти татбиқи барасмиятдарории гумрукӣ дар минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. *Беҳдошти муносибати мутақобилаи мақомоти гумрукӣ бо бахши соҳибкорӣ ва хусусӣ чиҳати муҳофизати бозори истеъмоли аз молҳои бесифат.* Зарур аст, ки тадбирҳо чиҳати сари вақт гузаронидани назорати гумрукӣ дар асоси экспертизаи гумрукӣ дар қаламрави кишвар бо назардошти иқтисодии лабораторияи марказии гумрукӣ ба роҳ монда шавад.

3. *Такмили заминаи меъриҳои ҳуқуқии ташкили барасмиятдарорӣ ва назорати гумрукӣ дар минтақаҳои наздисарҳадии Тоҷикистон.* Ҳалли ин масъала заминаи ҳуқуқии рушди инфрасохтори гумрукӣ, татбиқи барасмиятдарории гумрукиро дар сатҳи муосир фароҳам меорад ва имкониятҳои ташкилотҳои гумрукиро самаранок истифода намояд.

4. *Рушди ҳамкориҳои ХГҶТ ва мудириятҳои гумрукии дигар давлатҳо дар татбиқи чорҷӯби амният ва соддагардонии савдои ҷаҳонӣ.* Ҳалли ин масъала идоракунии маҷмӯии занҷири байналмилалӣ таъминоти молро барои ноил шудан ба итминон ва пешгӯии бештар, такмили низоми барасмиятдарории гумрукӣ ва назорати гумрукӣ таъмин менамояд ва барои амали шудани Конвенсияи КИОТО имконият медиҳад.

5. *Такмили назорати давлатӣ ва беҳдошти фаъолияти Лабораторияи гумруки Тоҷикистон, гузаронидани экспертизаи гумрукии молҳои воридотӣ, пурзур намудани назорати гумрукӣ.* Ҳалли ин масъала ҷойгиркунии оптималии мақомоти назоратиро дар минтақаҳои наздимарзии ҷумҳурии ба манфиати такмили низоми назорати давлатӣ таъмин менамояд.

6. *Қалби кадрҳои баландихтисос ба минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин омодагӣ ва ташкили бозомӯзии онҳо.* Ин тадбир бо зарурати ҳалли маҷмӯи масъалаҳои амнияти иҷтимоӣ алоқаманд аст. Ҳалли ин мушкилот барои мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон захираҳои инсонӣ ва инчунин шароити тайёр намудани мутахассисони соҳаи гумрук дар минтақаҳои наздисарҳадии кишварро фароҳам меорад.

7. *Рушди соҳаи иҷтимоӣ ба манфиати таъмини фаъолияти самарабахши мақомоти гумрук дар минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон.* Ҳалли ин мушкилот ба рушди низоми иҷтимоии кормандони мақомоти гумрук равона шудааст.

8. *Такмили фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ ва мубориза бо коррупсия аз ҷониби ХГҚТ.* Татбиқи ин вазифа барои баланд бардоштани самаранокии мақомоти гумрук дар минтақаҳои наздисарҳадии кишвар дар мубориза бо ҳуқуқвайронкуниҳои гумрукӣ ва коррупсия шароит фароҳам меорад.

9. *Такмили низоми барасмиятдарории гумрукӣ ва назорати гумрукӣ.* Вазифаҳои мақомоти гумрук, ки дар гузаргоҳҳо аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгиранд, бояд ба гузариши ашхос, молҳо ва воситаҳои нақлиёт бо хароҷоти камтарин равона карда шаванд ва иҷрои давраи пурраи барасмиятдарории гумрукии молро истисно кунанд. Низоми идоракунии хавфҳо бояд барасмиятдарории гумрукии молҳои таҳти хавф қарордоштаро дар минтақаҳои наздисарҳадии кишварро таъмин намояд. Гузариш додани самти асосии назорати гумрукӣ ба назорати гумрукӣ пеш аз баровардани мол. Иҷрои ин супориш дар маҷмӯъ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти гумрукиро таъмин мекунад.

Ҳамин тариқ, ин тадбирҳо самаранокии таъмини амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро тавассути такмили кори мудирияти гумрукӣ дар шароити зарурати рушди инфрасохтори минтақаҳои наздисарҳадӣ ва коҳиш додани сарбории нақлиёт ба шахрҳои бузурги кишвар беҳтар хоҳанд кард ва ин имконият медиҳад, ки муҳофизати бозори истеъмолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда шавад.

Дар маҷмӯъ ҳаминро бояд қайд намуд, ки дуруст риоя намудани талаботи ин тадбирҳо имконият медиҳад, ки мавқеи соҳибкорон дар бозори истеъмолии кишвар афзун шуда аз тарафи онҳо воридотӣ молҳои бесифат маън карда шуда, генофонди миллӣ муҳофизат карда шавад.

АДАБИЁТ

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 марти соли 1999 таҳти №98 «Тартиби сертификаткунони молҳои истеъмолий ва молҳои дигари воридотӣ ва содиротӣ» - Душанбе, 1999.

2. Қонун «Дар бораи муҳофизати ҳуқуқи истеъмомолгарон дар Тоҷикистон». - Душанбе, 1998.

3. Қонун «Дар бораи сертификаткунонии молҳо ва хизмарасониҳо» - Душанбе, 1998.

4. Таснифи Кодекси гумруки Тоҷикистон. - Душанбе ХГҚТ, 2021. -805с.

5. Раджабов Р.К., Хикматов С.И. Таможенная система: состояние, проблемы и инновационное развитие: монография. - Душанбе: Сумани Кудрат, 2012. -192с.

6. Раҷабова Н.Р., Гаёрова Р.С. Мукамалгардонии раванди ба ҳудуди гумрукӣ ворид намудани молҳои ҳатман сертификатсияшаванда// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ) №3 (28) 2019.-С.52-57. ISSN 2308-054X.

7. Раджабова Н.Р., Гаёрова Р.С., Совершенствование порядок ввоза в таможенной территории продукцию, подлежащей обязательной сертификации// Вестник Таджикского государственного университета коммерции (научный журнал) №1 (26) 2019.-С.104-109. ISSN 2308-054X.

8. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳофизати бозори истеъмолий» 20 ноябри соли 1998 таҳти №4 ва «Дар бораи муҳофизати бозори истеъмолий аз воридоти молҳои сифатан пасти истеъмолий» аз 16 марти соли 1999 таҳти №97.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Раҷабова Н.Р. - н.и.у., дотсенти Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

ХУСУСИЯТҲОИ ИДОРАКУНИИ ЛОИҲАҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ ВА САМАРАНОКИИ ОНҲО

Аз нуқтаи назари идоракунии сармоягузорӣ баҳодихии самаранокии лоиҳаҳои сармоягузорӣ, чун дар таҳқиқотҳои худ Беренс В. қайд мекунад: «Ин тартибест, ки муқоисаи нишондиҳандаҳои ҳисобшудаи натиҷаро бо меъёрҳои муқарраршудаи самаранокӣ ифода мекунад ва дар асоси ин дар бораи ба мақсад мувофиқ будани татбиқи лоиҳаи сармоягузорӣ қарор қабул карда мешавад» [1, с. 527].

Дар адабиёти иқтисодӣ усулҳои гуногуни баҳодихии лоиҳаҳои сармоягузорӣ истифода мешаванд, ки дар байни онҳо усули баҳодихии ғоидаи сармоягузорӣ ҷои муҳимро ишғол мекунад. Аммо, чунон ки Пошиваленко Г.П. ва Киселева Н.В. дар таҳқиқоти худ қайд намудаанд: «Тамоми усулҳои ҷорӣ оид ба баҳодихии самаранокии лоиҳаҳои сармоягузорӣ, асосан ба баҳодихии дисконтронӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ асос ёфтаанд, ки навъҳои гуногуни таваррум, тағйирёбии меъёри ғоидаи қарзҳои бонкӣ, меъёри даромадро ба назар гирифта, тағйиротро дар ҳарҷоти захираҳои гуногун вобаста ба тағйир ёфтани солҳо, дар давоми тамоми давраи пешбинишудаи амали лоиҳаи сармоягузорӣ, нархҳои ин захираҳо ба инобат намегиранд» [4, с. 132].

Тавсия дода мешавад, ки намудҳои зерини самаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ баҳодихӣ карда шаванд.

1. *Самаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ дар маҷмӯъ.* Самаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ дар маҷмӯъ дар намуди самаранокии гирифтани ғоидаи тарафҳо, самаранокии соҳаи муайян ва минтақа, самаранокии бучети маҳаллӣ ва ҷумҳуриявӣ ва самаранокии воситаҳои маблағгузорӣ вонамуд мегардад.

Баҳодихии самаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ дар маҷмӯъ одатан аз нуқтаи назари ҷамъиятӣ ва тичоратӣ сурат мегирад ва ҳарду намуди самаранокӣ аз нуқтаи назари як иштирокчӣ, ки лоиҳаи сармоягузорино аз ҳисоби худ амалӣ менамояд, баррасӣ карда мешаванд.

Ҳадафҳои баҳодихии самаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ дар маҷмӯъ ин:

- муайян намудани ҷолибияти иқтидорӣ лоиҳаи сармоягузорӣ барои иштирокчиёни эҳтимолӣ;

- ҷустуҷӯи манбаъҳои маблағгузорӣ.

Намудҳои самаранокии лоиҳаи сармоягузорӣ дар маҷмӯъ ин:

- самаранокии ҷамъиятии (иҷтимоӣ-иқтисодӣ) лоиҳаи сармоягузорӣ;

- самаранокии тичоратии лоиҳаи сармоягузорӣ.

2. *Самаранокии иштирок дар лоиҳаи сармоягузорӣ.* Самаранокии иштирок дар лоиҳаи сармоягузорӣ дар намуди самаранокии тичоратӣ ва самаранокии ҷамъиятӣ вонамуд мегардад.

Иштирокчиёни лоиҳаи сармоягузорӣ метавонанд корхонаи амаликунандаи лоиҳаи сармоягузорӣ ва шахдорони он бошанд; бонкҳои, ки бо қарздиҳии лоиҳаи сармоягузорӣ сару қордоранд; ширкати лизингие, ки барои лоиҳаи сармоягузорӣ таҷҳизот таъмин мекунад ва ғайра. Лоиҳаи сармоягузорӣ метавонад ба манфиатҳои сохторҳои дараҷаи олӣ (соҳа, минтақа ва ғ.) бошад, ки метавонад ба татбиқи он таъсири хеле ҷиддӣ расонад. Лоиҳаи сармоягузорӣ метавонад аҳамияти иҷтимоӣ дошта бошад ва аз бучетҳои ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ё маҳаллӣ дастгирӣ талаб кунад.

Мавҷудияти якҷанд иштирокчиёни лоиҳаи сармоягузорӣ номутобиқатии байни манфиатҳои онҳо, муносибати гуногун нисбат ба афзалияти лоиҳаҳои сармоягузорӣ гуногунро пешакӣ муайян мекунад. Ҳар як иштирокчӣ бо ташаккули гардиши мушаххаси воситаҳои пулӣ барои ҳисоб кардани нишондиҳандаҳои самаранокӣ ва дар натиҷа, ихтилофи эҳтимолии байни натиҷаҳои баҳодихӣ ва қарори иштирок дар

лоихаи сармоягузорӣ тавсиф карда мешавад. Аз ин рӯ, бевосита барои ҳар як иштирокчӣ самаранокии лоихаи сармоягузори муайян кардан лозим аст.

Ҳадафҳои муайян кардани самаранокии иштирок дар лоихаи сармоягузорӣ:

- санчиши имконпазирии лоихаи сармоягузорӣ;

- санчиши манфиати ҳамаи иштирокчиён дар татбиқи лоихаи сармоягузорӣ.

Самаранокии иштирок дар лоиха инҳоро дар бар мегирад:

- самаранокии иштироки корхонаҳо дар лоихаи сармоягузорӣ (самаранокии лоихаи сармоягузорӣ барои ҳар як корхонаи иштироккунанда алоҳида);

- самаранокии сармоягузорӣ ба сахмияҳои корхона (самаранокӣ барои сахмдорон – иштирокчиёни лоихаи сармоягузорӣ);

- самаранокии иштирок дар лоихаи сохторҳои нисбатан баланд, аз ҷумла: а) самаранокии минтақа ва иқтисодиёти миллий – барои минтақа ва дар умум иқтисодиёти миллий; б) самаранокии соҳавӣ - барои соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёти миллий, гурӯҳҳои молиявӣ-саноатӣ, иттиҳодияҳои корхонаҳо ва сохторҳои холдингӣ;

- самаранокии бучети лоихаи сармоягузорӣ - самаранокии иштирок дар лоихаи сармоягузори бучети сатҳи муайян.

Баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сармоягузорӣ, аз ҷумла лоихаҳои сармоягузори минтақавӣ дар саноат, маънои сифатан ва миқдоран беҳтар шудани нишондиҳандаҳо, ки фаъолияти корхонаҳои саноатиро тавсиф мекунад, инчунин барои рушди минбаъдаи он шароит фароҳам меоваранд, дорад. Тараққиёти мамлакат бештар аз инкишофи сохтори соҳавии ММД вобаста аст. Ин сохтори афзалиятноки соҳавӣ мебошад ва рушди ҳар кадоми ин нишондиҳандаҳо рушди ин соҳаро тавсиф мекунад.

Сиёсати сармоягузори давлат дар баланд бардоштани самаранокии лоихаҳои сармоягузори минтақавӣ нақши махсус мебозад. Бо назардошти он, ки тағйирот дар сиёсати сармоягузори давлатӣ имрӯз дар фазои иқтисодӣ ва сармоягузорӣ хеле зуд ба вуқӯъ мепайвандад, аҳамияти асосӣ айна ҳол эҳтиёҷот, сифатҳо, баҳодихӣ ё интизориҳо доранд.

Агар дар давлат вазъи сиёсии устувор вучуд нашошта бошад, пас ягон сармоягузори хориҷӣ ё донор дигар ба ягон лоихаҳои сармоягузори қобили қабул ва афзалиятноки минтақавӣ сармоягузорӣ намекунад. Агар дар давлат маҳорати баланди касбии кормандон набошад, пас миллиардҳо доллари амрикоиро гузorem ҳам, иқтисодиёти давлат тараққӣ намекунад. Мисоли оддӣ Ҷопонро овардан мумкин аст, ки мамлакат дар Осиёи Шарқӣ чойгир буда, худуди хурд ва шумораи зиёди аҳоли дорад, вале сиёсати сармоягузори давлатиро дуруст ва самаранок истифода бурда, имрӯзҳо аз нигоҳи технологӣ босуръат рушд мекунад.

Ҳамин тариқ, масъалаи таъмини самаранокии сармоягузори давлат, аз ҷумла, баланд бардоштани самаранокии сиёсати сармоягузори давлатӣ дар соҳаи саноат дар давраи табдилёбии иқтисодиёти Тоҷикистон дар низоми рушди муносибатҳои иҷтимоию тақрористехсолот мавқеи муҳимро ишғол мекунад.

Тахлили сифати лоихаҳои сармоягузори минтақавӣ барои ҷустуҷӯи роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сармоягузорӣ дар баҳши саноат тавассути ҷалби сармояи ибтидоӣ, на танҳо аз ҳисоби қарзҳои берунӣ, балки аз ҳисоби грантҳои беруни асоснокӣ меҷаҳанд.

Аз ин рӯ, истифодаи оптималии иқтидори лоихаҳои сармоягузори минтақавӣ ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сармоягузорӣ дар комплекси саноатӣ ин яке аз вазифаҳои мубрам ва муҳимтарин ба ҳисоб меравад, ки ба рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст. Вобаста ба шароити мушаххаси Тоҷикистон низоми баҳодихии лоихаҳои сармоягузори минтақавӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сармоягузорӣ ҳам аз нуктаи назари истифодаи иқтидори ҷамъшуда ва ҳам аз нуктаи назари равиши тақрористехсолӣ ба рушди тамоми иқтисодиёт ниҳоят актуалӣ мегардад.

Ҳамин тавр, дар асоси таҳлилҳои болозикр метавон чунин хулоса ва пешниҳодҳо намуд:

1. Яке аз намудҳои самаранокӣ ин самаранокии лоиҳаҳои сармоягузорӣ мебошад, ки татбиқи босамарӣ он ояндаи рушди кишварро муайян мекунад. Самаранокии лоиҳаҳои сармоягузорӣ бояд то дараҷае фаҳмида шавад, ки натиҷа бо харчи камтарин ва дар муҳлати кӯтоҳтарин ба даст оварда мешавад.

2. Лоиҳаи сармоягузорӣ дар суръате самаранок ҳисобида мешавад, ки тарафҳои лоиҳаи сармоягузорӣ пас аз гирифтани маблағҳои гузоштаи худ даромади иловагӣ низ ба даст меоранд.

АДАБИЁТ

1. Беренс, В. Руководство по оценке эффективности инвестиций: пер. с англ [Текст] / В. Беренс, П. Хавранек. – Москва: Интерэксперт, Инфра-М, 1995. - 527 с.

2. Қаюмов, С.Ш. Самаранокӣ ҳавасмандгардониҳои сармоягузорию андозӣ [Матн] / С.Ш. Қаюмов, С.З. Вазиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - 2020. - №10. - Қисми 1. - С.111-115.;

3. Мирсаидов, А.Б. Институциональные аспекты эффективного использования инвестиционного потенциала в аграрной экономике [Текст] / А.Б. Мирсаидов, Б.М. Гулов // Вестник Таджикского национального университета. - 2019. - №4. Часть 1. - С.158-164;

4. Пошиваленко, Г.П. Инвестиционная деятельность [Текст] / Г.П. Пошиваленко, Н.В. Киселева. - Москва: КноРус, 2006. - 132 с.

5. Разыков, Б.Х. Оценка эффективности инвестиционного проекта освоения месторождения минеральных вод [Текст] / Б.Х. Разыков // Налоговая политика и практика. - 2007. - №6. - С.31-

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Сафоев Абдумачид Каримович - н.и.и., дотсент Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

СУЩНОСТЬ И УПРАВЛЕНИЕ НАЛОГОВЫМИ РИСКАМИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В современной экономической практике промышленные предприятия в целях повышения своей конкурентоспособности проводят анализ различного рода рисков, которые могут в той или иной степени повлиять на результаты их деятельности и находят способы их нейтрализации или минимизации. Одним из видов рисков, характерных деятельностью промышленных предприятий являются налоговые риски, возникающие в результате взаимоотношений между государством и хозяйствующими субъектами.

В экономической литературе существуют различные подходы к определению понятия «налоговый риск», однако однозначного понимания и единой трактовки этого риска среди специалистов пока нет.

В своём определении М.Р. Пинская считает, что «налоговый риск означает риск возрастания налоговой нагрузки в силу того, что налоговый орган может признать рассматриваемую сделку недействительной (притворной или мнимой), объявить незаконным начисление налогов, которое сам налогоплательщик рассматривал как законное» [6, с.114].

М.А. Проданова считает, что «налоговый риск - это возможное отклонение фактической величины налоговых платежей от тех налоговых платежей, в расчёте на которые принималось решение, связанное с налогообложением и возникающее вследствие неопределённости среды деятельности предприятия. Данное отклонение либо экономия, либо финансовые потери» [3, с.125].

Налоговый риск - это возможность наступления неблагоприятного события, в результате которого предприятия, принявшие то или иное решение в сфере налогообложения, может потерять или не получить ресурсы, утратить предполагаемую выгоду или понести дополнительные финансовые либо имиджевые убытки. Проще говоря, налоговые риски угрожают организации штрафами, пенями, потерей репутации на рынке, а в некоторых случаях и уголовной ответственностью [5, с.127].

Данное определение подразумевает существование налоговых рисков не только для налогоплательщиков, но и для государства в лице органов исполнительной власти. В этом случае налоговые риски состоят в возможном снижении поступления суммы налогов, которые являются основной составляющей бюджета.

Налоговые риски, которые можно оценить в денежном выражении, относятся к категории финансовых, поскольку и сами налоговые отношения являются частью финансовых отношений. Нефинансовыми можно назвать только те риски, которые связаны с уголовной ответственностью, поскольку она не может быть оценена в денежном выражении, по крайней мере, законным образом.

По нашему мнению, под налоговыми рисками промышленного предприятия будем понимать вероятность действия (бездействия) участников налоговых правоотношений, осуществление которых оказывает влияние на отклонение от ожидаемого (планируемого) финансового результата или финансового положения промышленного предприятия.

Среди основных характеристик налогового риска, по нашему мнению, следует понимать, что риск:

- связано с неопределённостью экономической и правовой информации. Так как существующая нормативно-правовая база не раскрывает всех нюансов, которые могут возникнуть у предприятий, решивших применить тот или иной вариант преференции, не редко происходит не правильный расчёт суммы налогов;

- является неотъемлемой составляющей финансового риска. Проявляется это в том, что может произойти потеря денежных средств, в результате чрезмерного или недостаточного начисления денежных средств в общую сумму начисленных налогов;

- может иметь негативный характер для всех участников налоговых правоотношений. Эта характеристика выражается в том, что при превышении необходимой к уплате суммы налогов - проявляется негативный характер для предприятий. А в случае, когда налоговая база искажается, и уплата суммы налогов происходит в недостаточном объёме

- негативный характер налогового риска возникает у государства.

На наш взгляд, причинами, обуславливающими возникновение налоговых рисков, являются:

- изменения законодательства: отмена льгот, увеличение налоговых ставок;
- ошибки, возникающие при расчёте налоговых платежей;
- упущенные возможности по законное снижение налоговой нагрузки в результате низкой квалификации ответственного за налоговые платежи сотрудника;
- начисление штрафных санкций за нарушения правил в процессе начисления налоговой базы;
- несовершенство законодательства и противоречия в нормативных актах регулирующих налоговые правоотношения.
- недобросовестные бизнес-партнеры и т.д.

Налоговые риски - это возможные негативные последствия фискальных взаимоотношений с государством. Растет сумма платежей в бюджет, назначают штрафы, бизнес теряет прибыль, портит репутацию. Степень влияния может быть разной: от упущенной налоговой выгоды до уголовного преследования руководства.

Следует отметить, что налоговые риски у промышленного предприятия приводят к снижению объёма финансовых ресурсов, сокращению производственно-хозяйственной деятельности, к снижению уровня конкурентоспособности. Кроме того, в результате воздействия налоговых рисков не исключено банкротство предприятия и даже его ликвидация.

Главными характеристиками налогового риска являются [1, с.8].:

- отсутствие возможности благоприятного исхода;
- высокий уровень субъективной оценки и возможность возникновения новых рисков, предусмотреть появление которых в момент принятия решения было сложно или невозможно;
- тесная связь с неопределенностью экономической и правовой информации;
- негативный характер для всех участников налоговых отношения, в отличие от других видов риска;
- разное проявление для каждого участника налоговых отношений.

На возникновение налоговых рисков промышленных предприятий оказывают влияние две группы факторов: внешние и внутренние. К внешним факторам относятся:

- *информационные факторы*: налоговые проблемы контрагентов, изменение позиции налоговых, судебных и финансовых органов по вопросам налогообложения, несвоевременное получение информации от госорганов;

- *экономические факторы*: финансово-хозяйственная деятельность налогоплательщика, изменение состава налогоплательщиков, изменение перечня налогов, изменение налоговых ставок или других элементов налогообложения, изменение штрафных санкций [4, с.178].

Внутренними факторами, оказывающими влияние на возникновение налоговых рисков промышленных предприятий, являются:

- *организационные факторы*: недостаточная квалификация работников налоговых департаментов предприятий, взаимодействие структурных подразделений между собой и с налоговыми органами в процессе начисления налогов, низкая осведомленность руководства о налоговых рисках;

- *технические факторы*: отсутствие налогового планирования, несовершенная технология учета и обработки информации при исчислении и уплате налогов;

- *экономические факторы*: затратность содержания налогового подразделения или использования услуг аудиторско-консалтинговых компаний, ухудшение финансово-хозяйственной деятельности предприятия;

- *социальные факторы*: конфликт интересов собственника и менеджмента организации [8, с.36].

Налоговые риски промышленных предприятий могут быть классифицированы по различным критериям (табл. 1).

Таблица 1. Классификация налоговых рисков промышленных предприятий

Классификационные признаки	Виды Рисков	Характеристика рисков
По источнику возникновения	Внутренние	Неэффективное управление, недоработки налогового контроля, «серые» схемы
	Внешние	Усиление налоговой нагрузки, изменение законов, курс валюты, мировые цены на энергоресурсы
По времени возникновения	Текущие	Происходят здесь и сейчас. Предприятия получает штрафы за опоздание с ответом на запрос налоговых органов
	Перспективные	Сегодняшние действия приведут к налоговым рискам в будущем. Предприятия заключает договор с сомнительным поставщиком. После проверки годовой декларации налоговый орган не примет эти расходы к вычету.
По причинам возникновения	Налоговый контроль	Доначисления, штрафы по результатам проверок.
	Повышение налоговых обязательств	Рост ставок, отмена льгот, новые налоги.
	Недоработки в законодательстве	Двусмысленное толкование законов, из-за которых бизнес вынужден идти в суд.

Источник: составлено автором

Понимание структуры налоговых рисков поможет подготовиться к проверкам, создать резерв под предполагаемые доначисления, сохранить свободу собственникам и репутацию бизнеса.

Снижение степени риска - это сокращение вероятности и объема возможных потерь. Для этого применяется целый спектр методов оценки налоговых рисков, каждый из которых способен принести реальную пользу предприятию. Коротко рассмотрим некоторые из этих методов.

Диверсификация. Она представляет собой процесс заключения однотипных сделок в различных вариантах, которые варьируются по степени налогового риска от нуля до допустимого в компании уровня. Одним из видов диверсификации может быть расширение присутствия на территориях с разными условиями налогообложения, например, в офшорах. Но свести налоговые риски к нулю с помощью диверсификации невозможно.

Лимитирование сумм сделок. Под ним понимают установление ограничений предельных сумм, на которые могут быть проведены сделки, являющиеся рискованными с точки зрения налогообложения. Лимитирование - один из важнейших и наиболее

эффективных приемов снижения налоговых рисков, обычно оно применяется компаниями в случае наличия значительных портфельных рисков [7, с.32].

Создание системы внутреннего мониторинга процессов, связанных с налогами. Такая система подразумевает отслеживание всех мероприятий по исчислению и уплате налогов. Для этого для всех структурных подразделений компании разрабатываются и вводятся в действие нормативные документы, регламентирующие этот процесс: внутренние регламенты, методологические указания, формализованные процедуры расчета налогов, должностные инструкции.

Формализация налоговых процессов внутри предприятия. Позволяет эффективно выявлять, собирать и анализировать информацию о возможных налоговых рисках с целью принятия необходимых решений по их минимизации. Построение формата системы управления рисками зависит от особенностей бизнес-процессов в конкретной компании. Большинство организаций реализуют ее через внутренние приказы, регламенты, конкретные процедуры, ужесточая при этом требования к документам системы внутреннего контроля.

Автоматизация процессов, в том числе, документооборота. Для этого применяется или обновляется программное обеспечение, отвечающие за автоматизацию бизнес-процессов компании, включая и налоговые процедуры.

Повышение осведомленности специалистов и руководства. В рамках этого метода проводится постоянный мониторинг налогового законодательства, включая консультации в налоговых органах или со специалистами аудиторско-консалтинговых фирм.

Повышение квалификации сотрудников налогового департамента и оптимизация штатного расписания в этой области. Для повышения квалификации сотрудников, отвечающих за исчисление и уплату налогов, необходимо обеспечить условия для отслеживания всех изменений в законодательстве, изучения и применения новейших компьютерных программ [2, с.73]. Для оптимизации штатного расписания в компании может быть выделена группа, осуществляющая налоговый учет, или введена должность специалиста по налоговым расчетам.

Создание внутренней системы аудита налоговых рисков или привлечение внешних аудиторов (налоговый инициативный внутренний и внешний аудит). Эффективный метод налогового риск-менеджмента, заключающийся в создании в компании службы, отвечающей за соблюдение установленного порядка исчисления и уплаты налогов. Внутренний налоговый аудит проводится в интересах компании и регламентируется ее внутренней документацией, все проверки такого рода осуществляются собственными силами организации. Отдел внутреннего аудита целесообразно создавать только в больших фирмах, поэтому небольшие и средние предприятия обычно привлекают для минимизации налоговых рисков внешних аудиторов.

Налоговый консалтинг. Постоянное сотрудничество с консалтинговыми фирмами по вопросам налогообложения также может стать одним из эффективных методов снижения рисков, поскольку эксперты владеют информацией по самым последним изменениям в законодательстве и имеют большой практический опыт работы в области налогообложения.

Самострахование. Этот метод заключается в том, что компания предпочитает страховать себя сама, нежели покупать страховку, экономя, таким образом, средства. Самострахование - это форма создания резервных фондов непосредственно на самих предприятиях.

Страхование. Сущность этого метода - в отказе компании от части дохода для того, чтобы нивелировать риск. По сути, организация готова заплатить за снижение его степени до нуля, приобретая страховку. Несклонные к риску предприятия стараются застраховаться так, чтобы обеспечить максимальное возмещение финансовых потерь, которые они только могут понести.

При выборе того или иного метода снижения налогового риска налогоплательщик должен заранее оценить его возможные последствия. Уменьшение налоговых рисков до

приемлемого уровня требует высокого профессионализма в сфере налогообложения, в бухгалтерском учете и судебной практике. Часто оказывается, что компания, особенно небольшая, в состоянии сделать это только с помощью внешних специалистов.

Следует отметить, что управление налоговыми рисками - поиск оптимального сочетания высокой прибыли и возможных штрафов. Мероприятия по управлению ими должны охватывать все структуры промышленного предприятия. Одни отделы создают налоговые риски, другие пытаются их предугадать.

На наш взгляд, можно выделить несколько методов и инструментов управленческого воздействия на налоговые риски промышленных предприятий (табл. 2).

Таблица 2. Методы и инструменты управленческого воздействия на налоговые риски промышленных предприятий

Группа Методов	Методы / инструменты управленческого воздействия	Особенности применения методов / инструментов управленческого воздействия
Предотвращение рисков	Предупреждение рисков	Суть метода заключается в получении большого объема информации о предстоящем решении, действии и /или результатах с целью создания более благоприятной среды принятия решений в сфере налогового учета
Снижение рисков	Уклонение от рисков	Метод, заключающийся в отказе от совершения действий и / или операций, процесса или вида деятельности, которые могут привести к налоговым рискам как с стороны государства и органов власти, так и со стороны налогоплательщика.
	Передача Рисков	Воздействие заключается в передачи риска передающей стороной стороне принимающей, например, передача ведения налогового учета по аутсорсингу, передача определенных операций специалистам более высокой квалификации.
	Распределение рисков	Прямое воздействие на риски посредством их распределения с использованием дополнительных возможностей для снижения потерь у одного субъекта / налогоплательщика, например, распределения возможных потерь среди учредителей, участников, партнёров, регионов.
	Объединение рисков	Косвенное воздействие на риски, основанное на возможности уменьшения рисков за счет привлечения в качестве партнёров других предприятий и партнёров. Предполагает организационно-правовое объединение партнёров с целью уменьшения риска.
	Локализация рисков	Метод заключается в косвенном воздействии посредством создания дополнительных структур, групп и коллективов, что позволяет локализовать и мониторить возможные действия.
	Диверсификация рисков	Косвенное воздействие на риски посредством использования различных форм и видов диверсификации деятельности, налоговых льгот, категории персонала и т.д.
	Лимитирование рисков	Предполагает установление системы ограничений, способствующей уменьшению риска. Например,

		доступа к информации, к сфере принимаемых решений, в должностных обязанностях и т.д.
Компенсация рисков	Резервирование и создание фондов	Прямое воздействие, заключающееся в создании резерва средства на покрытие непредвиденных расходов.
	Компенсация рисков	Суть метода заключается в прямом воздействии на реализовавшейся или риски посредством компенсации полученных потерь.

Источник: составлено автором

Нами определены некоторые мероприятия по снижению уровня налоговых рисков промышленных предприятий (табл. 3).

Таблица 3. Мероприятия по снижению уровня налоговых рисков промышленных предприятий

Виды мероприятия	Содержание мероприятия
Автоматизация документооборота	Первичные документы, согласование договоров, сверки в электронном виде. Это поможет быстро формировать ответы на запросы налоговых органов.
Мониторинг налогового законодательства, консультации в налоговых органах и аудиторских фирмах	Необходимо установить порядок уведомления руководства о новых требованиях. Совещания, письма: важно чтобы информация поступала регулярно и своевременно.
Разработка системы внутреннего налогового контроля	Процедуры, ответственные сотрудники, лимиты сумм рискованных договоров.
Проверка контрагентов	Задача: получить достаточно информации, чтобы оценить возможные риски.
Внутренний налоговый аудит	Проверка начисления и уплаты налогов независимыми сотрудниками компании. Это поможет выявить ошибки до прихода работников налогового органа.

Источник: составлено автором

В завершение подчеркнем, что между налоговыми рисками и вероятностью наступления негативных последствий (как в финансовой, так и нефинансовой сфере) имеется определенная связь. Д

ля государства последствия налоговых рисков могут выражаться в недополучении ресурсов и экономических потерях, а для налогоплательщиков - в снижении финансовой устойчивости и экономического потенциала. На предприятии вся бухгалтерская (финансовая) информация находится в ведении бухгалтера. Соответственно, бухгалтер несет ответственность, в том числе и за вероятность возникновения налоговых рисков, а управление такими рисками - актуальный вопрос для любого современного предприятия.

Таким образом, правильное исчисление необходимых к уплате налогов и поиск самого выгодного для промышленного предприятия варианта налогообложения, могут привести к снижению расходов по налогам, повышению оборачиваемости активов, увеличению объёма финансовых ресурсов, а также к повышению конкурентоспособности социально-экономической системы и экономики государства в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лисовская И.А. Налоговые риски: понятие, факторы возникновения, методы управления // Актуальные вопросы налогообложения. - 2021. - №3 - С. 4-11.
2. Гончаренко Л.И. Налоговые риски: теоретический взгляд на содержание понятия и факторы возникновения // Налоги и налогообложение. - 2020. - №1. - С. 70-77

3. Проданова М.А. Управление налоговыми рисками корпорации // Налоги и налогообложение. – 2021. - №5. - С. 124-130.
4. Назаров Р.А. Управление налоговыми рисками организации // Все для бухгалтера. - 2019. - №4. - С. 174-181.
5. Новиков Н.И. Построение корпоративной системы управления рисками крупного промышленного предприятия. - Монография. - Новосибирск: Сибирское научное издательство. - 2018. - 224 с
6. Пинская М.Р. Налоговый риск: сущность и проявление // Финансы. - 2014. - №2. - С. 112-119
7. Циркунова Г.А. и Мигунова М.И. Налоговые риски: сущность и классификация // Финансы и кредит. - 2018. - №3. - С. 28-36
8. Шальнева М.С. Управление налоговыми рисками предприятия в современных экономических условиях / М.С. Шальнева // Налоги: теория и практика. - 2019. - №4. - С. 32-38.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Содилов Рахмон Хамроевич - к.э.н., доцент кафедры управления государственными финансами Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. Тел.: (+992)935180012. E-mail: rakhmon67@mail.ru

**ФАЪОЛИЯТИ СПАЗМОЛИТИКӢ ВА ХОЛИНОЛИТИКИИ
N-АРИЛСУЛЬФОНИЛАМИНӢОИ 2,3-ДИГИДРОБЕНЗО/В/ ТИОФЕН-1,1-
ДИОКСИДӢО**

Дар мақола фаъолнокии биологӣи пайваастагиҳои N-арилсулфанил аминҳои-2,3-дигидробензо/в/тиофен-1,1-диоксидҳо ва хосиятҳои спазмолитикию холинотикии онҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Омӯзиши таъсири спазмолитикию холинотикии пайваастагиҳо нишон медиҳад, ки онҳо дар консентратсияи 1.10^{-5} спазмаро, ки аз таъсири хлориди борий ва атсетилхолин дар консентратсияи 1.10^{-5} ва 1.10^{-8} ба амал омадааст, пурра бартараф менамояд.

Муайян карда шуд, ки захролудшавии моддаҳои таҳқиқшуда аз пайваастагии (1) ба пайваастагии (4) меафзояд, зеро ҳар як гурӯҳи иловагии метил захролудшавиро тақвият медиҳад.

Вожаҳои калидӣ: *моддаҳои фаъоли биологӣ, хосияти спазмолитикӣ, холинолитикӣ, аминҳои бисиклии сулфур ва нитрогендор.*

Пештар аз тарафи мо як қатор пайваастҳои N-моноҷойгирии аминосульфониҳо, хусусан 6-(N-фенилсульфонил)–амино-2,3-дигидро

(1), 6-(N-п- толилсульфонил)–амино-2,3- дигидро

(2), 6-(N-фенилсульфонил)–амино-2-метил-2,3-дигидро

(3) ва 6-(N-фенилсульфонил)–амино-2,5-диметил-2,3-дигидробензо/в/ тиофен-1,1-диоксидҳо (4) синтез карда шуда буданд¹.

Бо мақсади муайян кардани таъсири эҳтимолии биологӣи моддаҳои синтезшуда, сатҳи бехатарии экологӣи онҳо барои инсон, тадқиқоти пеш аз клиникӣи онҳо дар ҳайвоноти безарар дар солҳои охир ба таври чиддӣ истифода мешавад. Бо ёрии маҷмӯи усулҳои стандартӣ мо скрининги фармакологӣи N-арилсульфонилламинҳои синтезшудаи 2,3-дигидробензо / в / тиофен-1,1-диоксидҳоро хусусан 6-(N-фенилсульфонил) –амино-2,3-дигидро (1), 6-(N-п- толилсульфонил)–амино-2,3- дигидро (2), 6- (N-фенилсульфонил) –амино-2-метил-2,3-дигидро (3) ва 6-(N-фенилсульфонил)–амино-2,5-диметил-2,3-дигидробензо/в/ тиофен-1,1-диоксидҳо (4)-ро гузаронидем.

Фаъолияти биологӣи пайваастагиҳои (1- 4) дар ҳайвоноти лабораторӣ (гурбаҳо, харгӯшҳо, мушҳои сафед) омӯхта шудааст¹.

Хусусияти умумии таъсир ва захролудшавии шадиди пайваастагиҳо дар таҷриба бо мушҳои сафед омӯхта шудааст. Моддаҳои озмоишшаванда ба дохили бадани ҳайвоноти озмоишӣ ворид карда мешуданд. Суръати тағйирёбии рафтори ҳайвонот ва хусусияти онҳо пас аз ворид кардани моддаҳо дар мавқеи бадан, тағйирёбии ҳаракатҳо ҳангоми баландшавии доимии миқдори воридшудаи пайваастагиҳо муайян карда шуд.

Фаъолияти спазмолитикии моддаҳои озмоишшаванда дар озмоишҳо бо қисмҳои ҷудошудаи рӯдаи муш аз рӯи қоидаи Магнус омӯхта шудааст. Натиҷаҳои тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки пайваастагиҳои озмоишшуда доруҳои мебошанд, ки таъсири спазмолитикӣ ва холинолитикии шадид ва тӯлонӣ доранд.

Ҳангоми омӯзиши вобастагии фаъолияти биологӣ аз сохтори химиявии онҳо муайян карда шуд, ки захролудшавӣ тибқи қоидаи Ричардсон дар қатори синтезшудаи гомологӣи мо аз пайваастагиҳои 6- (N-фенилсульфонил) –амино - 2,3 - дигидро (1), 6- (N-п - толилсульфонил) –амино - 2,3 - дигидро (2), 6- (N-фенилсульфонил) –амино - 2-метил-2,3 - дигидро (3) ва 6- (п-фенилсульфонил) –амино - 2,5 - диметил - 2,3-дигидробензо /в/ тиофен-

1,1-диоксидҳо (4), афзоиш ёфтааст, зеро ҳар як гурӯҳи иловагии метил захролудшавиро тақвият медиҳад.

Бояд қайд кард, ки захролудшавии моддаҳои таҳқиқшуда аз пайвастагии (1) ба пайвастагии (4) меафзояд.

Дар натиҷаи озмоишҳои гузаронидашуда муайян карда шуд, ки захролудшавии ин пайвастагиҳо (ЛД₅₀) дар доираи 344,6 - 655 мг/кг аст.

Омӯзиши таъсири спазмолитикӣ ва холинолитикӣ пайвастагиҳо нишон дод, ки онҳо дар концентратсияи $1 \cdot 10^{-5}$ спазмҳоро, ки аз таъсири хлориди борий ва ацетилхолин дар концентратсияҳои $1 \cdot 10^{-5}$ ва $1 \cdot 10^{-8}$ ба вучуд меоянд, пурра бартараф мекунанд.

Ҳамин тариқ, муайян карда шуд, ки N-арилсульфониламинҳои дар боло зикршудаи 2,3 - дигидробензо /в/ тиофен-1,1-диоксидҳо (1-4) фаъолияти шадиди спазмолитикӣ ва холинолитикӣ доранд.

АДАБИЁТ

1. Табаров А.Қ., Кадыров А.Х., Абдурахмонов А.А. Некоторые реакции 6-амино-2-метил-2,3-дигидробензо/в/тиофен-1,1-диоксида. Мат. респ. конф. “Достижения в области химии и химической технологии”, Душанбе, 2002, с.79-81.
2. Табаров А.Қ., Кадыров А.Х., Абдурахмонов А.А. Синтез нитроамино- и N-аминопроизводных тиохроман-1,1-доксида. Республиканская научная конференция “Актуальные проблемы производства лекарственных препаратов на основе местного сырья” - Душанбе, 2002- с.88-91.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Табаров Абдусами Қаюмович - н.и.х, дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи давлатии тибқорати Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Деҳотӣ 1/2.

МОЛҲОИ КИМИЁИ МАИШӢ

Дар мақола хусусиятҳои истифодабарии моддаҳои кимиёии маишӣ ва омилҳои онҳоро муайянкунанда, тамоюлҳои асосии рушди номгӯи молҳои кимиёвии маишӣ, меъёрҳои рақобатпазирии он оварда шудааст. Барои муайян кардани таркиб ва таъсири онҳо ба организми инсон таҳлили як қатор молҳои кимиёӣ барои шустушӯ ва дар байни донишҷӯёни соли аввал санҷиши сотсиологӣ гузаронида шудааст.

Муайян карда шуд, ки ҳар чанд молҳои кимиёии маишӣ ба қорҳои инсон дасти ёрӣ дароз қунад ҳам, вале онҳо дар навбати худ ба саломатии инсон зарар мерасонанд. Аз ин рӯ беҳтар аст, ки қоидаю талаботҳои истифодабарии онҳоро риоя намоем ва беиштар маҳсулотҳои шустушӯи табииро истифода барем.

Вожаҳои калидӣ: *молҳои кимиёии маишӣ, зарар, беморӣ, бадани инсон, воситаҳои шустушӯӣ ва тозакунанда.*

Зиндагии одамро дар замони муосир бидуни кимиё ва маҳсулоти кимиёӣ тасаввур кардан мумкин нест. Маҳсулотҳои кимиёвӣ ҳаёти маишии инсонро сабук мекунад, хусусиятҳои истифодабарии либос ва ашёи хонаро нигоҳ медоранд. Номгӯи молҳои кимиёвии маишӣ аз ҳисоби маҳсулоти ватанӣ ва хориҷӣ мунтазам нав ва васеъ мегардад. Рӯз то рӯз маҳсулотҳои бехатар ҷои молҳои барои саломатии инсон ва муҳити зист хатарнокро иваз мекунад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки соҳаи саноат дар иқтисодиёти ҳар як кишвар нақши муҳим дорад, зеро рушди соҳаи саноат дар таъмини иқтисодии захиравии иқтисодиёт ва равандҳои тақрористеҳсолии он, фароҳамсозии вазъи устувори иҷтимоӣ, ҳамчунин баланд бардоштани сатҳи неқӯаҳволӣ ва сатҳу сифати зиндагии аҳоли нақши калидӣ мебозад. Аз лиҳози муҳимияти соҳаи саноат дар рушди иқтисодиёти миллӣ дар марҳилаи муосир аз ҷониби Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъалаи саноатикунони соҳаҳои хоҷагии халқ ба мақоми аввал гузошта мешавад.

Бо мақсади иҷрои вазифаҳои гузашташуда дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 26 декабри соли 2018 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ки бо дар назардоштани аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, саноатикунони босуръати кишварро ҳадафи ҷоруми миллӣ эълон намуданд, Бо ин мақсад «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 майи соли 2020, №293 тасдиқ шудааст.

Дар соҳаи саноатикунони ҷумҳурӣ барномаҳои зиёди рушд амалӣ гардида истодаанд, ки ҳадафи асосии онҳо навсозии қорхонаҳои пешину бунёди қорхонаҳои нав, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, роҳандозии истеҳсоли маҳсулоти нав, таъсиси ҷойҳои нави кор, тақвияти истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазири воридотивазкунанда ва зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти содиротӣ буда, барои гузариши иқтисодиёти кишвар аз иқтисоди аграрӣ – саноатӣ ба индустриалӣ – аграрӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайёри ниҳой замина мегузоранд.

Дар баробари қабули «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» истеҳсоли молҳои кимиёии маишӣ низ афзоиш ёфт. Агар соли 2020 истеҳсоли молҳои кимиёии маишӣ 85,8 млн. сомониро ташкил дода бошад, соли 2021 истеҳсоли молҳои кимиёии маишӣ ба 95,3 млн.сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба соли 2020 11% зиёд иҷро шудааст.

Солҳои охир маҳсулоти кимиёвии маишии ба бозорҳои Ҷумҳурӣ воридгардида, бешубҳа бартариат доранд. Бозори маҳаллӣ аз сабаби гуногунии навъ (ассортимент), замонавӣ будани он, тарҳи бастабандӣ, сиёсати нархгузорӣ кулан тағйир ёфтааст. Дар айни

замон вазъи бозори истеъмолии аксари гурӯҳҳои молҳои кимиёвии маишӣ пурра омӯхта нашудаанд. Дар бораи таркиб, хосиятҳо, хусусиятҳои ташхисӣ, хосиятҳои истеъмолий ва сифати истеҳсолот қариб, ки маълумот мавҷуд нест. Маълумот дар бораи хусусиятҳои истифодабарии маводҳои кимиёии маишӣ на танҳо барои мутахассис - тоҷир, балки ба истеъмолкунандаи оддӣ низ муфид мебошад.

Дар баробари ин ҳар як фард, на танҳо хусусиятҳои истифодабарии моддаҳои кимиёии маишӣ ва омилҳои онҳоро муайянкунанда, балки тамоюлҳои асосии рушди номгуӣ молҳои кимиёвии маишӣ, меъёрҳои рақобатпазирии онро донистанашон зарур аст.

Барои муайян кардани таркиб ва таъсири молҳои кимиёвии маишӣ ба организми инсон, мо таҳлили як қатор молҳои кимиёии барои шустушӯро гузаронидем.

Барои таҳлил аз ҳама беҳтарин хоқаҳои барои шустушӯ аз қабилӣ «Миф-автомат», «TIDE», «ARIEL», «Fairy», ки дар бозорҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фурӯш бароварда мешавад, интихоб карда шуд. Истифода аз усулҳои мавҷуда баъзе хусусиятҳои кимиёии ин маҳсулотҳо муайян карда шуд. (Ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Муқоисаи моддаҳои синтезии шуянда аз руи якчанд нишондиҳандаҳо.

Молҳои синтезии шуянда	РН-мухит	Иони хлор	Иони фосфат	Ҳалшаван дағӣ	Кафкхосил кунӣ	Ҳол гузорӣ
МИФ	9	+	-	Хуб	4,7	8
TIDE	9	-	+	Хуб	4,5	8
ARIEL	8	-	-	Хуб	4,6	6
Fairy	7,5	-	+	бад	9	5

Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки қобилияти баланди шустушӯиро маводҳои барои шустушӯи «МИФ» (8 ҳол) ва «TIDE» (8 ҳол), ки бо ёрии онҳо ҳама гуна ифлосиҳо тоза карда мешавад, доранд. Аз тарафи дигар истифодаи ин маводҳо эҳтиёткориро талаб мекунад, зеро муҳити баланди ишқорӣ рН (9–10) доранд.

Маводи шустушӯ ҳамоно вақт сифати баланд дорад, ки агар вай дар об хуб ҳал шаванда бошад. Мувофиқи нишондоди ҷадвали-1 ҳалшавандагии воситаи шустушӯи «МИФ» ва «TIDE» дар об хуб буда, хокаи шустушӯи «Fairy» бад ҳалшаванда аст.

Мавҷудияти моддаҳои фаъоли биологиро дар таркиби моддаҳои синтезии шуянда аз рӯи интензивнокии ҳосилшавии кафк муайян мекунад. Ҳар қадар кафк баланд бошад ҳамоно қадар консентратсияи моддаҳои фаъоли биологӣ дар он зиёд аст.

Муайян карда шуд, ки аз ҳама хокаи сифати пастдошта «Fairy» ба ҳисоб меравад, аз тарафи дигар «Fairy» дар шустани зарфҳои ошхона бештар истифода мешавад, зеро кафки баланд дошта рағанро зуд тоза менамояд. Вале «Fairy» муҳити ишқорӣ ва ионҳои фосфат дорад, ки истифодаи бемайлоии он ба бемории узвҳои дарунӣ оварда мерасонад. Ин воситаи шустушӯ пӯстро хушк намуда қабати рағанию муҳофизатии пӯстро нобуд месозад, зеро дар таркиби «Fairy» моддаҳои сатҳашон фаъоли анионӣ мавҷуданд. [5,7].

Барои муайян кардани зарар ва беҳатарии молҳои кимиёии маишӣ дар байни 100 нафар истифодабарандагон пурсиши сотсиологӣ гузаронида шуд. Натиҷаи санҷиши гузаронида шуда нишон дод, ки онҳо аксар вақт ҳангоми тоза кардани зарфҳои ошхона воситаи шустушӯи «Fairy» – ро бештар истифода мебаранд, зеро кафки баланд ва нархи дастрас дорад. 72,3% -онҳо боварӣ доранд, ки молҳои кимиёии маишӣ барои саломатии инсон хатар дорад ва 27,7%-и боқимонда қайд карданд, ки молҳои кимиёии маишӣ барои саломатии бадан беҳатар аст.

68,5 %-и пурсидагон тарафдори онанд, ки молҳои кимиёии маишӣ ҳангоми шустушӯӣ ва тозакунии кори моро осон мегардонад, воситаи дизенфексионӣ ба ҳисоб меравад ва инчунин бактерияҳоро нобуд мекунад. Танҳо 31,5%-и онҳо қайд намуданд,

ки молҳои кимиёии маишӣ ба пӯст таъсир намуда иммунитети одамро паст мекунад ва одамон аксар бемор мешаванд [6].

Имрӯзо зарурияти иваз кардани молҳои кимиёии маишӣ ба молҳои табиӣ безарар ба миён омадааст. Оё молҳои кимиёии маиширо ба чизи дигар иваз кардан мумкин аст? Бале, барои шустани зарфҳои ошхона шумо метавонед хокаи ҳардали хушкро истифода баред. Агар доғҳои дастшӯӣ, ҳамом ва ташноби хочатхонаро тоза кардан лозим ояд, шумо метавонед содаи хӯроқаро истифода баред. Шарбати лимӯ ба рафъи доғҳои шишаи тиреза кӯмак мекунад. Дегу табақи ошхонаро бо шарбати помидор тоза кардан қулай ва бехатар аст. Барои шустани фарш танҳо оби гарм гирифтани ва ба он равғани эфирии дарахти чой илова кардан лозим аст. Ба шарофати намак ва оби гарм басташавии кубури канализатсияро бартараф кардан мумкин аст.

Аз маълумотҳои овардашуда чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки ҳар чанд молҳои кимиёии маишӣ ба қорҳои инсон дасти ёрӣ дароз кунад ҳам, вале онҳо дар навбати худ ба саломатии инсон зарар мерасонанд. Аз ин рӯ бехтар аст, ки худро аз ин молҳо муҳофизат намоем ва бештар маҳсулотҳои шустушӯӣ табииро истифода барем.

АДАБИЁТ

1. Алексеев, Н. С. Товароведение хозяйственных товаров: [Учеб. Для товароведа. фак. торг. вузов. В 2-х т.] / Н. С. Алексеев. - 2-е изд., перераб. И доп. - М.: Экономика, 1984.
2. Алексеев, М. С. Химия, которая нам вредит или делает нас красивее / М. С. Алексеев, Н. А. Волкова. – Текст: непосредственный // Достижения молодежной науки для агропромышленного комплекса: Сборник материалов LVI научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. – Тюмень: Государственный аграрный университет Северного Зауралья, 2022. – С. 1226-1231.
3. Барченкова, В. И. Основы товароведения непродовольственных товаров: [Учеб. для бух. и план. Отд. ний кооп. техникумов] / В. И. Барченкова. - М. Экономика, 1991. – 318.
4. Волков, В.А. Адсорбция и моющее действие поверхностно-активных веществ в процессе стирки / В.А. Волков [и др.] // Вестник Хмельницкого национального университета - 2011. - № 4. - С 147-154.
5. Вредные химические вещества. Углеводороды. Галогенпроизводные углеводородов: справ, изд. / А.Л. Бандман, Г.А. Войтенко, Н.В. Волкова и др.; под. ред. В.А. Филова и др. - Л.: Химия, 1990. - 732 с.
6. Меркулов Д.А. М 61 Комплексоны и ПАВ в средствах бытовой химии: учебное пособие. – Ижевск: Из-во «Удмуртский университет», 2013.–111 с.
7. Товары бытовой химии. Метод определения неионогенного Поверхностноактивного вещества: ГОСТ Р 51018-97. - Введ. 01.01.97. - Москва: ИПК Издательство стандартов, 1997. - 12 с.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Табаров Абдусами Қайумович - н.и.х, дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Деҳотӣ 1/2.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация: В статье рассмотрены сущность, некоторые аспекты, а также основные направления инновационного развития сферы услуг в современных условиях.

Ключевые слова: инновация, сфера услуг, инновационная активность, НИОКР, экономика, технология.

В условиях развития рыночных отношений активизация инновационных процессов становится важным фактором обеспечения экономического роста в Республике Таджикистан. Мировой опыт показывает, что формирование инновационной экономики базируется на тесном взаимодействии различных сфер и отраслей экономики, оптимизации деятельности предприятий и организаций на основе создания и внедрения новой техники и технологий в производстве и оказания услуг, использование современных маркетинговых методов при осуществлении инновационной деятельности, особенно в различных сегментах сферы услуг.

В Республике Таджикистан в настоящее время недостаточное внимание уделяется нуждам малого инновационного бизнеса. Анализ показывает, что развитие инновационной системы страны через крупные промышленные предприятия, не только противоречат мировому опыту, но и снижает инновационную активность в республике. Только в последние годы в республике возросло числа организаций, выполняющих научные исследования и разработки, наблюдается увеличение удельного веса инновационной продукции. На наш взгляд, в этих условиях научно-технический прогресс считается эффективным, если происходит улучшение взаимосвязей между крупным, малым и средним бизнесом.

Опыт показывает, что в 2021 г. 11,5% от общего числа промышленных предприятий Республики Таджикистан осуществляли, разработку и внедрение технологических инноваций, что значительно чем в России (18,6%), Ирландии (61%), Бельгии (58%), Чехии (41%), Эстонии (47%) и Германии (73%). При этом удельный вес промышленных предприятий Республики Таджикистан, используемые финансовые ресурсы на приобретение современных информационно-коммуникационных технологий составляет - 4,2% и а в других отраслях наблюдается незначительный рост [2,49].

С другой стороны низкий уровень инновационной активности связан с вопросами финансирования, несмотря на их увеличение за счет средств государственного бюджета на проведение исследований и разработок. За последние годы также наблюдается увеличение доли средств предпринимательского сектора во внутренних затратах на исследования и разработках, однако это считается недостаточным.

Важно заметить, что особенно предприятия сферы услуг, уделяя должное внимание оптимизации затрат, стремятся экономит средства направляемые на реализации инновационных проектов, расходы на проведении научно-исследовательских и конструкторских работ (НИОКР), модернизации и техническое перевооружение.

Развитие инновационной экономики является приоритетом устойчивого и качественного экономического роста. Этот вывод подтверждается тем, что во многих зарубежных странах Запада инновационная экономика обеспечивает до 30% роста ВВП [2,49].

Следует отметить, что в настоящее время только на основе применения инноваций можно производить конкурентоспособную продукцию и оказывать услуги. Исходя, из этого мы считаем, что именно инновации являются эффективными средствами конкурентной борьбы, что способствуют повышению имиджа производителя новых продуктов.

В последние годы отрасли сферы услуг быстро интегрируются в экономику знания. НИОКР становятся обязательным элементом бизнес-процессов и по уровню наукоёмкости

сфера услуг приближается к промышленности. В расходах на научных исследованиях частного сектора ее доля за последние двадцать лет в ряде отраслей услуг - информационно-компьютерные, научно-исследовательского профиля менеджмент в обрабатывающей промышленности выросла примерно в 8 раз [2,49].

Важно заметить, что современное предприятие постоянно эффективно использует различного рода инновации, для повышения своей эффективности в условиях рыночной конкуренции. Это, прежде всего, относится к предприятиям и организациям сферы услуг. Поэтому, мы считаем, что именно сфера услуг способствует эффективному развитию экономики страны [4,59].

На основе обобщения вышеизложенного можно прийти к выводу, что сфера услуг оказывает влияние на экономику любой области, города, района и страны. Прежде всего, её роль возрастает в следующих направлениях, определяющих инновационное развитие национальных экономик: занятость населения в сфере услуг; увеличение объёма и номенклатуры услуг; количество новых предприятий и организаций; потребительский спрос на услуги [4,84].

В конце XX и начала XXI веков сфера услуг стала одним из наиболее развивающихся секторов экономики. В структуре совокупного ВВП в мировом масштабе доля сферы услуг составляет более 70,0% от его общего объёма и превышает долю сферы производства товаров, а в развитых и развивающихся странах, она составляет соответственно 73,0 и 65,0% [5,215].

Важно заметить, что эти тенденции были характерны в сферах услуг многих стран. Например, в общей численности доля занятых в этой сфере экономики составляет примерно 70,0%, а доля оборотных фондов превышает 60,0%.

Совместными усилиями многих стран вырабатываются подходы к инновациям в сфере услуг. При этом нами выделяются следующие аспекты: рост наукоемкости, повышение инновационной активности и преобладание в сфере услуг современных инноваций.

С учетом вышеизложенного и придерживаясь мнению различных авторов мы считаем, что инновационный процесс является единым потоком и включает следующие стадии - научная разработка технической идеи, создание нового продукта, коммерциализация, которые различаются по методам управления, организации труда и финансирования. В целом инновационная система объединяет все эти стадии, по мнению И.А.Татаркина, ее следует рассматривать как систему взаимодействующих социальных институтов, осуществляющих превращение научных знаний в современные виды конкурентоспособной продукции и услуг [6, 35].

В целом, на наш взгляд, в условиях Республики Таджикистан только инновационное развитие, может играть исключительную роль в развитии экономики отраслей и сфер услуг районов и областей страны, особенно горных и сельских территорий, выход из кризисного состояния на основе эффективного внедрения новых технических, технологических, инновационных и организационно-экономических нововведений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Таджикистан «Об инновационной деятельности» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16.04.2012., №822).
2. Демидова Л. Сфера услуг: изменение динамики производительности/Л.Демидова//Мировая экономика и международные отношения, 2006, №12. -С. 40-52.
3. Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий/ С.Дж. Комилов, М.К. Файзуллоев. - Душанбе: Ирфон, 2004. -118с.
4. Меджидов А.И. Организационно-экономические основы государственного регулирования инновационного предпринимательства в сфере услуг региона/А.И.Меджидов, дисс. канд. экон. наук:08.00.05. -М., 2011.-154с.

5. Раджабов Р.К., Факеров Х.Н., Нурмахмадов М., Саидова М.Х. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития/Р.К. Раджабов, Х.Н.Факеров, М. Нурмахмадов, М.Х.Саидова,- Душанбе: Дониш, 2007.-544с.

6. Татаркин А.И., Суховой А.Ф., Волинкина М.В. Инновационные процессы в Уральском федеральном округе: угрозы, возможности и перспективы развития/А.И.Татаркин, А.Ф.Суховой,М.В.Волинкина //Инновации. 2003. №8. -С.38

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Файзуллоев М.К.** - д.э.н., профессор Российско-Таджикского (Славянского) университета.

2. **Дустматов Б.М.** - доцент кафедры «Финансы» ТГУК

НАПРАВЛЕНИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Статья посвящена рассмотрению вопросов влияния цифровой трансформации на особенности развития предпринимательской деятельности в современной экономике. Цифровизация рассматривается как возможность реструктуризации бизнес-процессов и активизации инновационной деятельности предпринимательской деятельности в экономике Таджикистана.

Ключевые слова: предпринимательства, устойчивое развитие, конкурентное преимущество, цифровые технологии, цифровая экономика.

Принятие Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан и начавшаяся цифровая трансформация экономики открывает новые возможности для создания конкурентных преимуществ, получения доходов, создания добавленной стоимости в цифровой среде и в целом повышение эффективности и устойчивости развития предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. Переход к цифровой экономике создает новые возможности для развития предпринимательской деятельности, которые связаны с новейшими технологиями, такими как искусственный интеллект, робототехника, оцифровка процессов и автоматизация, облачные вычисления, интернет-вещей, мобильные устройства и т.д.

Мировая практика показывает, что цифровые технологии позволяют субъектам хозяйствования развивать электронный бизнес и внедрять новые виды бизнес-процессов для получения дохода. На сегодняшний день интегрированные мобильные приложения, облачные технологии, а также искусственный интеллект служат эффективному управлению бизнес-процессами в современных видах предпринимательской деятельности [3].

Цифровую трансформацию следует воспринимать как серию тщательно спланированных, продуманных, скоординированных и реализуемых мероприятий на уровне всего предприятия, целью которых является обеспечение эффективного использования цифровых технологий на предприятии, что может способствовать достижению конкурентного преимущества и получению соответствующего уровня инноваций. Такая трансформация может быть реализована практически на каждом этапе деятельности предприятия, но в настоящее время из-за гиперконкуренции, огромной изменчивости среды и чрезвычайно интенсивного развития цифровых технологий она становится необходимостью для всех тех предпринимательских структур, которые до сих пор работают в условиях традиционной экономики.

Субъекты предпринимательской деятельности используя онлайн-платформы, цифровые приложения и другие системы, могут существенно изменить свой подход к продвижению и продаже продукции. Это позволит избежать длинных цепочек посредников и сократить транзакционные издержки. В условиях цифровизации у субъектов предпринимательства появляется возможность создать свою особую систему взаимодействия не только с потребителями продукции, но и с поставщиками, государственными органами и другими заинтересованными сторонами в режиме онлайн через цифровые каналы.

Как показала практика в условиях ограничений из-за пандемии COVID-19 именно цифровые технологии открыли новые перспективы, в частности, для создания онлайн-занятости, а также для предоставления доступа к дистанционному обучению и онлайн-курсам. Но, следует подчеркнуть, что практическое использование широких возможностей, которые открывает цифровизация, требует цифровых преобразований в деятельности субъектов предпринимательства [1].

В условиях Республики Таджикистан, когда вопросы перехода к цифровой экономике задекларированы в Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан субъекты предпринимательства должны не только постепенно внедрять в бизнес-процессы современные цифровые технологии, оборудование или программное обеспечение, работать над разработкой новых цифровых или оцифрованных продуктов и услуг, а также трансформировать систему управления, методы коммуникации и корпоративную культуру, а в конечном итоге создавать принципиально новые бизнес-модели, которые опираются на применение цифровых технологий.

В условиях все большего распространения цифровых технологий многие субъекты предпринимательской деятельности столкнулись с необходимостью осуществления цифровой трансформации. Такая трансформация становится необходимой главным образом потому, что текущая среда, в которой работают бизнес-структуры, очень изменчива и, следовательно, непредсказуема [4]. Подобную непредсказуемость можно в широком масштабе применить и к функционированию современных предпринимательских структур в эпоху цифровой экономики.

Таким образом, вопрос перехода экономики Республики Таджикистан к цифровой экономике очень сложен, поскольку касается создания целостной системы поддержки внедрения цифровых технологий по всем направлениям экономической деятельности. Данные аспекты охватывает не только технические и экономические вопросы, но также юридические и социальные составляющие. Полноценное использование цифрового потенциала в предпринимательской среде Республики Таджикистан требует скоординированных действий по обеспечению соответствующих условий для развития высокоскоростного Интернета, повышения цифровых компетенций граждан и повышения инновационности экономики.

В связи с вышеизложенными важными составляющими реформ должны стать финансовая помощь и стимулирование предпринимателей, поддержка сотрудничества науки и бизнеса и развитие цифровых компетенций общества. Как показывают практика большой проблемой и потенциальным барьером для перехода к цифровой экономике в Республике Таджикистан могут стать слишком низкие цифровые компетенции в обществе и недостаточное количество ИТ-специалистов. Поэтому чрезвычайно важно развивать цифровые навыки во всех возрастных группах, начиная с начального школьного образования, поддерживая непрерывное образование сотрудников и поощряя молодых людей изучать технические и информационные технологии и развивать навыки программирования.

Республика Таджикистан по-прежнему занимает относительно низкое место в рейтинге инноваций [2]. Тем не менее статистические данные свидетельствуют о том, что существует относительно узкая группа инновационных компаний, которые имеют высокий потенциал роста. Для этого в Республике Таджикистан инновационная политика должна также охватывать небольшие, динамичные предприятия и стартапы, которым должна быть представлена стабильные условия ведения бизнеса, хорошая интернет-инфраструктура и низкое финансовое и бюрократическое бремя, особенно начальном этапе организация и функционирования.

В заключении необходимо отметить, что в ближайшие годы, несомненно, будет заметно дальнейшее интенсивное развитие цифровых бизнес-моделей в экономике Республики Таджикистан. Это будет следствием постоянно прогрессирующей цифровизации, а также производным от многих преимуществ, которые можно получить благодаря таким моделям. На наш взгляд цифровизация позволяет разрабатывать новые бизнес-модели, предлагать новые продукты и услуги, а также эффективно использовать ресурсы благодаря новым сочетаниям информации, человеческого капитала и технологических ресурсов. Наряду с этим, получение конкурентного преимущества отдельными предприятиями в эпоху цифровизации возможно только в результате активного формирования цифровой среды. Следовательно, можно заключить, что

цифровые технологии меняют методы работы предпринимательских структур, вследствие того растущая вовлеченность в цифровые бизнес-модели может обеспечить их успех на современном рынке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Инновационное развитие производственной инфраструктуры в цифровой экономике на принципах деонтологии / С. П. Кирильчук, Е. В. Наливайченко, С. М. Ергин [и др.]. – Симферополь: Ариал, 2023. – 235 с. – ISBN 978-5-907656-47-5.
2. Кодиров, Ф. А. Конкурентоспособность промышленных предприятий в контексте перехода к цифровой экономике / Ф. А. Кодиров, Е. Ш. Мирзоева // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 4-2(34). – С. 218-228.
3. Фаррухзода, С. Цифровизация как ключевое направление реструктуризации предпринимательской деятельности / С. Фаррухзода, С. М. Давлатов // Национальные экономические системы в контексте трансформации глобального экономического пространства: Сборник научных трудов / Под общей редакцией З.О. Адамановой. – Симферополь: Общество с ограниченной ответственностью «Издательство Типография «Ариал», 2023. – С. 580-583.
4. Халин, В. Г. Цифровизация и ее влияние на современную экономическую конвергенцию - методологический аспект / В. Г. Халин, Г. В. Чернова // Управленческое консультирование. – 2020. – № 8(140). – С. 78-87. – DOI 10.22394/1726-1139-2020-8-78-87.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Фаррухзода С.* - Таджикский национальный университет.
2. *Давлатов С.М.* - Таджикский национальный университет.

ФАЪОЛИЯТИ СОҶИБКОРӢ: ТАҲЛИЛИ ВАЪЪИ МУОСИР ВА ПЕШГУӢИИ ОН ДАР САВДОИ ЧАКАНАИ ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур таҳлили ваъъи муосири рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар савдои чакана оварда шудааст. Ба андешаи муаллифон, тағйироти руҳдода ҳоло ҳам нокифоя буда, дар ин баҳи имконияту захираҳои мавҷуда ба таври зарурӣ истифода намешаванд. Дар мақолаи пешниҳодшуда тамоюли мусбати рушди соҳибкорӣ дар як қатор соҳаҳои иқтисодии кишвар (солҳои 2015 – 2021), муаллифон монеаҳои асосӣ ва роҳҳои бартараф кардани онҳоро дар ин самти афзалиятдор ошкор кардаанд, ки дорои аҳамияти илмию амалӣ маҳсуб меёбад.

Вожаҳои калидӣ: *ислоҳоти иқтисодӣ, соҳибқрии хурд, соҳибқори инфиродӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, раванди рушди соҳибкорӣ, омилҳои иқтисодӣ, корхонаҳои хурд, монеаҳо, хавфу хатар, даромад аз фурӯш, муносибатҳои бозорӣ.*

Дар шароити ба вучуд омадани тағйироти муҳим дар раванди татбиқи ғояҳои муносибатҳои бозорӣ Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 2012 дар мулоқот бо соҳибқорони кишвар, таъкид карданд, ки рушди соҳибкорӣ ва мусоидати ҳамаҷонибаи ташаккулёбию рушди он аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷаи Ҳукумати мамлакат аст, зеро соҳибкорӣ яке аз роҳҳои алтернативӣ дар бобати баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми кишвар ва заминаи бозғамии таъмини рушди босуботи иқтисодии миллӣ, зиёд намудани табақаи миёнаҳол ва ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ мебошад [2].

Мақсадҳои муҳиме, ки муайянкунандаи зарурияти омӯзиши рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд:

- суръат бахшидан ба рушди иқтисоди миллӣ;
- ташкили ҷойҳои нави корӣ барои бекорон ва ҷавонон;
- наздиккунонидани истеҳсоли молҳо ва хизматҳо ба истеъмолкунандагон;
- баланд бардоштани ҳиссаи истеҳсоли молҳои истеъмолии ватанӣ;
- баланд бардоштани суръати тағйиротҳо дар иқтисодӣ ба тағйирёбии ҳаҷми талабот;
- васеъ кардани имкониятҳо барои дар амал ҷорӣ кардани сарчашмаҳои маҳалии ашёи хом.

Ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи савдои чакана барои фароҳамоварии ҷойҳои кории нав, самаранок истифода бурдани захираҳои иқтисодии мавҷуда, васеъшавии рақобат ва бартарафкунии монополизми корхонаҳои калони соҳа, навкунии ассортименти молҳо ва зиёд кардани ҳаҷми пешниҳоди онҳо имконияти калон мекушояд.

Вобаста ба таҳлили ваъъи кунунии фаъолияти соҳибкорӣ маълум гардид, ки ҳоло сарфи назар аз ҷой доштани тамоюлҳои мусбат дар самти ташкилу пешбурди соҳибқорӣ хурд ва фаъолнокии он боз як зумра таҳдиду хатар ва масъалаҳои ҳалталабе, ки онҳоро поёнтар ба таври алоҳида зикр хоҷем кард мавҷуд мебошанд. Дар сурати ҳаллу фасл нагардидани онҳо эҳтимол мушкilotи фаъолнокии соҳибкорӣ ва рақобатпазирии он дар ояндаи дуру наздик метавонад боз ҳам ҳассостар гардад.

Рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар аксари соҳаҳои иқтисодӣ, алаҳусус, дар соҳаҳои савдо, хизматрасонии маишӣ, нақлиёт, кишоварзӣ ва дигар соҳаҳои иқтисодии миллӣ ҳамчун шартҳои муҳими тадриҷан баланд бардоштани сатҳи самаранокии иқтисодии миллӣ ва соҳаҳои он ҳамчун омилҳои муассири рақобаттавонӣ дар муҳити нави иқтисодӣ мусоидат карда метавонад.

Таъмин намудани инкишофи босуръати фаъолияти соҳибкорӣ ба фикри мо, яке аз самтҳои муҳими иқтисодӣ бозорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Барои дастгирии

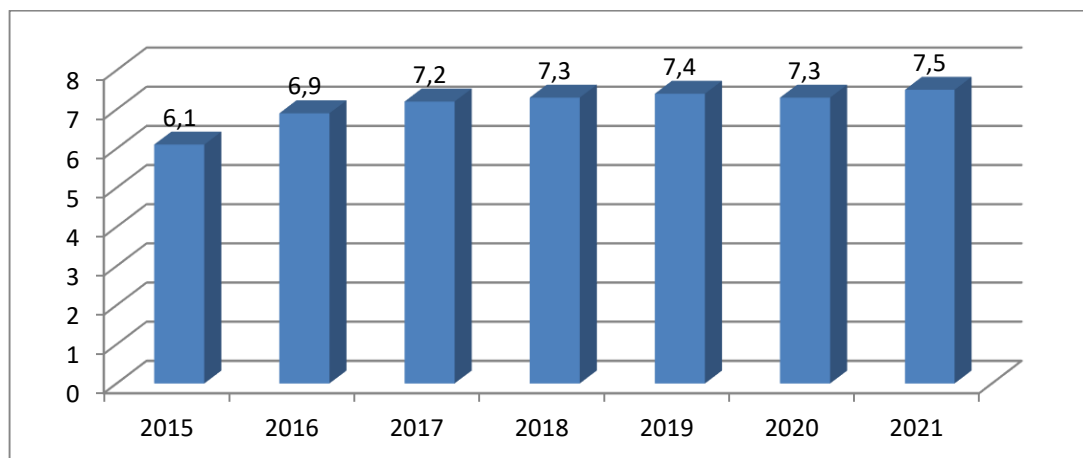
давлатии соҳибкории истехсолӣ, тичоратӣ ва дигар шаклҳои асосии он, таъмини шароити мусоиди ташаккули соҳибкории хусусӣ тавассути муқаррар кардани имтиёзҳои мухталиф дар низоми андозбандии Ҷоида, арзиши иловашуда, пардохти боҷи гумрукӣ, ҷорӣ намудани мораторий дар давраи муайян нисбати санҷишҳои зиёди ҷаъолияти муваффақонаи субъектҳои соҳибкорӣ ба қатори ҷораҳои муҳиму аввалиндараҷа маҳсуб мешаванд.

Ҷаъолияти соҳибкорӣ барои ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва инноватсияҳо дар иқтисодиёт саҳми нишонрас гузошта метавонад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ ҷаъолияти соҳибкорӣ дар таъмини рушди бонизоми иқтисодиёт нақши муассир дорад. Намунаи ҷолиби ҳамин андешаро мо дар таҷрибаи мамлакатҳои пешрафта ба монанди ИМА, Олмон, Ҷопон, Фаронса ва дигар давлатҳо ёфтааст. Аз мамлакатҳои ИДМ, хусусан Ҷумҳурии Қазоқистонро номбар кардан мумкин аст, ки ҳукумати ин давлат дар солҳои охир, дар самти тараққӣ додани соҳибкории хусусӣ қорҳои зиёдеро ба анҷом расонидааст. Натиҷаи ин қорҳои ба анҷом расонидашуда беҳтар гардидани ҷазои сармогузори дар ин мамлакат мебошад, ки ин ҳолат барои ҷалби самоягузориҳои хориҷӣ мусоидат намудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам мушкилиҳои монеашиавандаро паси сар намуда, барои таъмини рушди соҳибкории хусусӣ дар мамлакат кӯшишу ғайрат менамояд.

Ҷаъолияти соҳибкорӣ дар амалисозии сиёсати рушди иқтисодӣ нақши муайян мегузорад, аммо солҳои охир дар ин самт тағйироти мусбат ба назар мерасад [3]. Ҷоло ҷаъолияти соҳибкорӣ ба омили пешбарандаи иқтисодиёт шинохта шудааст. Барои он ки соҳибкорӣ дар мамлакат босуръат рушд намояд, зарур аст ба ин раванд давлат бештар тавачҷуҳ зоҳир намояд. Ба андешаи мо механизмҳои асосии ноил шудан ба суръати рушди ҷаъолияти соҳибкорӣ, ин пеш аз ҳама муккамалгардонии санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар самти ҷаъолияти соҳибкорӣ ба шумор меравад, ба монанди таҳия ва қабули “Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав”, таҳияи “Кодекси соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон”, вобаста ба ин бояд таҷрибаи дигар давлатҳои пешрафта оид ба дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар соҳаи савдо бояд ба инобат гирифта шавад. Барои рушди босуръати ҷаъолияти соҳибкорӣ механизмҳои ҳавасмандгардонии молиявӣ, андозӣ, иттилоотӣ, қарзӣ ва ташаккули инфрасохтори субъектҳои ҷаъолияти соҳибкорӣ бояд вобаста ба таҷрибаи дигар кишварҳо пурра омукта ва дар амал татбиқ гарданд.

Тавре ки маълум аст, дар сохтори маҷмӯи маҳсулоти дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир ҳиссаи бештар ба соҳаҳои хизматрасонӣ ва кишоварзӣ рост меояд. Дар ҳар ду ин соҳаи воқеии иқтисодиёти миллӣ ҷаъолияти соҳибкорӣ маҳаки асосии рушд буда, ҳиссаи бештари маҷмӯи маҳсулоти ин соҳаҳо ба соҳибкории хурд рост меояд.

Расми 1. Афзоиши суръати маҷмӯи маҳсулоти дохилии ҳарсолаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015 – 2021, % нисбат ба соли гузашта

Аз маълумотҳои оморӣ бармеояд, ки сол то сол саҳми соҳибкорӣ дар иқтисодиёт афзуда, шурӯъ аз соли 2015, зиёда аз нисфи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ ташаккул дода мешавад.

Чи хеле ки мебинем, ҳиссаи ин бахш дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ сол ба сол бемайлон афзудааст, вале соли 2016 нисбат ба соли 2015 каме (4,1 банди фоизӣ) коҳиш ёфтааст. Вале соли 2021 ин нишондиҳанда ба 64,5% баробар шудааст.

Ба истифода додани корхонаҳои нав – шахсони ҳукукии ба гурӯҳи субъектҳои соҳибкории хурду миёна вориднашаванда ва рушди босуръати соҳаи саноат (16,0 фоиз) дар соли 2021 сабабҳои асосии ин раванд мебошанд.

Тавре аз маълумотҳои оморӣ бармеояд, рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар мамлакат ба афзоиши мунтазами ҷойҳои корӣ мусоидат намуда истодааст. Соли 2021 ҳиссаи бахши соҳибкорӣ дар шугли аҳоли каме (0,9 банди фоизӣ) афзоиш ёфтааст, ки ба мушкилиҳои иқтисодии солҳои охир ва ба баланд шудани суръати афзоиши шумораю нишондиҳандаҳои макроиқтисодии субъектҳои соҳибкорӣ вобаста аст. Дар тақриб ба таҷрибаи солҳои гузашта пешбинӣ намудан мумкин аст, ки истеҳсоли молу маҳсулот ва хизматрасонӣ дар ин бахш боз афзоиш меёбад.

Аз маълумотҳо қардан мумкин аст, ки яке аз нишондиҳандаҳои асосии рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар сатҳи байналмилалӣ аз рӯи баҳодиҳии пешбурди соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад. Аз рӯи маълумотҳои таҳлилии ин баҳодиҳии байналмилалӣ маълум мегардад, ки дар ҷаҳон аз рӯи пешбурди сабуки тичорат Зеландияи нав ва Сингапур яке аз давлатҳои пешрафта ба ҳисоб мераванд. Аз рӯи рейтинги ҷаҳонии пешбурди соҳибкорӣ дар соли 2021 маълум аст, ки ҷумҳуриҳои Сингапур дар байни 190 давлати ҷаҳон дар ҷойи 2 – ро ишғол намудааст, ки нисбати соли 2015 – 1 зина поён шудааст ва Зеландияи нав аз ҷойи 2 – юми соли 2015 ба мақеи 1 дар соли 2021 баромадааст. Қайд қардан зарур аст, ки ҷумҳуриҳои номбурда дар рейтинги пешбурди тичорат муддати 5 соли охир мақеи худро аз даст надодаанд. Дар рейтинги пешбурди соҳибкорӣ дар соли 2020 ҷумҳуриҳои Германия ҷойҳои 22 – бо 79,7 ҳол (2015 - 14), Япония - 29 бо 78,0 ҳол (2015 - 29), Россия - 28 бо 78,2 ҳол (2015 - 62), Қазоқистон - 25 бо 79,6 ҳол (2015 - 77), Узбекистон – 69 бо 69,9 ҳол (2015 - 141) қарор доранд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар ин ҷадвал соли 2020 ҷойи 106-умро бо 61,3 ҳол ишғол намудааст, нисбати соли 2015 – 60 зина боло рафтааст.

Ҷадвали 1. Мақеи Тоҷикистон дар рейтинги пешбурди тичорат (солҳои 2018- 2021)

	Нишондиҳандаҳо	Солҳо			Фарқият нисбати соли 2019
		2018 / 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	
	Бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ	57	60	36	-21
	Гирифтани иҷозат барои сохтмон	136	135	137	+1
	Пайвастшавӣ ба шабакаи таъминоти барқӣ	171	173	163	-8
	Бақайдгирии моликият	90	91	77	- 3
	Дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ (қарз)	122	124	11	-111
	Ҳимояи манфиатҳои сармоягузoron	33	38	128	+95
	Андозбандӣ	132	136	139	+7
	Тичорати байналмилалӣ	149	148	141	-8
	Таъмини иҷрои созишномаҳо	54	61	76	+22
	Барҳамдиҳии корхонаҳо	148	146	153	+5

Вазъи кунунӣ ва динамикаи корхонаҳои хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷор нишондиҳандаи асосии онро муаллиф дар ҷадвали 2 пешкаш намудааст.

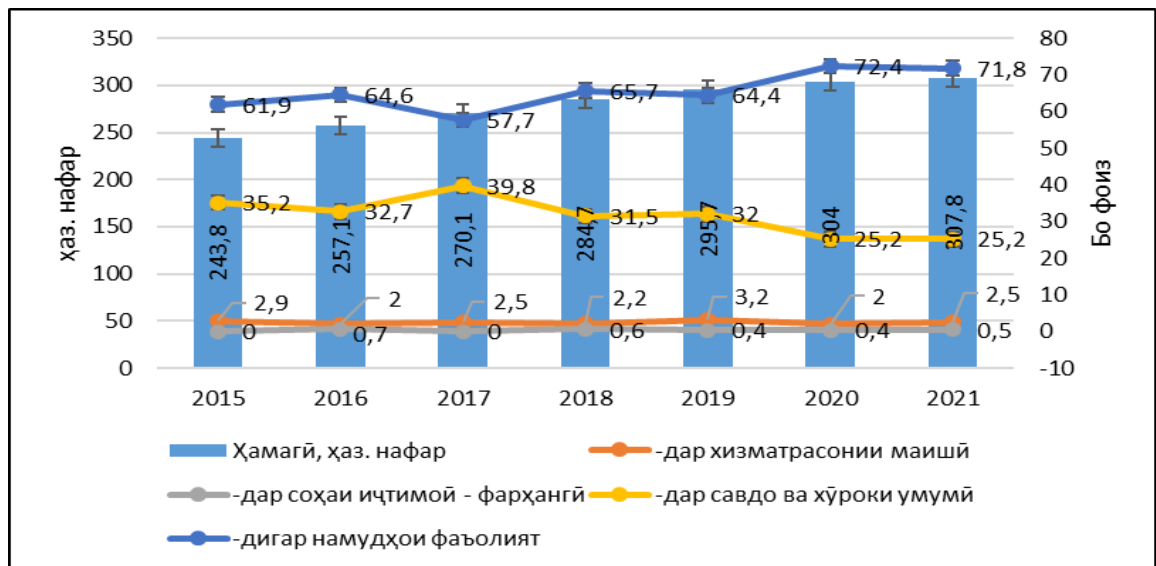
Дар давоми 6 соли охир шумораи корхонаҳои хурд дар ҷумҳурӣ 13,4% ва дар мувофиқат ба ин шумораи коргарони дар онҳо коркунанда ба миқдори 5,3% афзоиш ёфтааст (ҷадвали 2). Ин дар ҳоле аст, ки ба миқдори кифоя инфрасохтори хизматрасонандаи

соҳибқорӣи хурд таракқӣи наёфтааст ва соҳибқорӣи хурд ба бозори сармоёро ба дараҷаи зарурӣ дастраси надорад.

Ҷадвали 2. Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти корхонаҳои хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2021, дар охири сол [4, с. 229]

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							Тағйироти соли 2021 нисбат ба соли 2015, %
	015	016	017	018	019	020	21	
	Ҷумҳурии Тоҷикистон							
Теъдоди корхонаҳои хурди амалкунанда, адад	176	919	455	901	391	805	871	113,4
Шумораи кормандони корхонаҳои хурди амалкунанда, нафар	8,4	1,4	8,9	0,8	2,9	7,2	9,9	105,3
Даромад аз фурӯши маҳсулот (қор, хизмат) дар як сол, миллион сомонӣ	170,9	793,1	351,7	787,2	266,1	6266,4	879,4	111,5
Фонди музди меҳнат (аз ҷумла дучоҷорон), миллион сомонӣ	29,1	16,5	18,8	41,5	65,3	15,7	27,8	99,6

Зикр кардан зарур аст, ки рушди нокифояи соҳибқорӣи хурд имконияти ташкили ҷойҳои нави кориро маҳдуд месозад. Дар муддати шаш соли охир дар қиёс соли 2021 бо соли 2015 теъдоди корхонаҳои хурд дар Тоҷикистон 695 адад афзоиш ёфтааст, аммо мутасифона нисбати соли 2014 ин нишондиҳанда (- 464 адад) ё (- 9,4%) кам шудааст (сабабҳои кам шудани шумораи корхонаҳои хурд фишори маъмурӣ ва даҳолати зиёди ташкилотҳои гуногуни давлатӣ, ҳиссаи зиёди тамаъҷӯи ва фасод, баланд будани сатҳи гаронии андоз ва фоизи қарзи бонкҳо, номуқаммалии низоми дастгирии давлатӣ, аз ҷумла набудани қонунҳои махсус оид ба соҳибқорӣи хурд хусусӣ) ва дар мувофиқат ба ин шумораи кормандон 1,5 ҳазор нафар ё 105,3 % афзоиш ёфтааст.

Расми 2. Шумораи шахрвандоне, ки ба фаъолияти инфиродии меҳнатӣ машғуланд (аз рӯи шумораи шаходатнома ва патентҳои додашуда)

Дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои омӯри хулоса кардан зарур аст, ки соли 2021 миқдори корхонаҳои савдои чакана дар ҷумҳурӣ 15378 ададро ташкил дод, ки ин нишондиҳанда нисбати соли 2015 – м 1,3 маротиба зиёд мебошад. Субъектҳои соҳибқорӣ, ки дар соҳаи хӯроки умумӣ фаъолият мекунанд ва онҳо дар соли 2021 - м ба 2802 адад буданд, яъне нисбати соли 2015-м танҳо 4,7% зиёд мебошад, шояд ба набудани иттилооти

амиқ вобаста бошад. Тағйироти ин нишондиҳандаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки фаъолияти соҳибкорӣ дар ин соҳаҳои ҳаётан муҳими иқтисодӣ асос тамоюли рушдро касб кардааст.

Дар шароити муосир самти афзалиятноки ислоҳоти сохтории иқтисодӣ ва пешбурди сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ, пеш аз ҳама, таъмини шароити мусоид барои рушди дар соли 2021 ташкил намудааст ва нисбати соли 2020 –м 3995 адад зиёд мебошад. Дар соҳаи савдо низ соли 2021 –м 9255 адад корхонаю ташкилотҳо мавҷуд аст, ки нисбати соли 2020 –м 6545 адад фзоиш ёфтааст. Яке аз соҳаҳои, ки солҳои охир хеле бо суръати балан рушд карда истодааст, ин соҳаи саноат ба шумор меравад, ки ин нишондиҳанда дар соли 2021 хело бо суръати баланд тағйир ёфтааст.

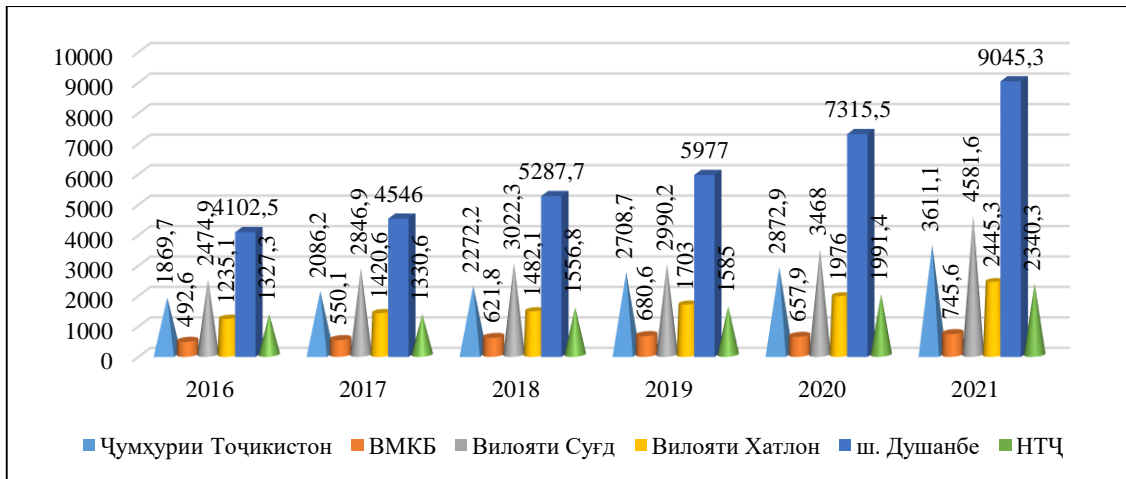
Ба ҳолати муосир ва тамоюли рушди савдо ҳамчун соҳаи махсусгардонидашудаи иқтисоди миллӣ ва намуди фаъолияти соҳибкорӣ дар асоси таҳлили як қатор нишондиҳандаҳо, амсоли ҳаҷми умумӣ, таркиб ва суръати тағйирёбии гардиши мол, андозаи миёнаи он ба ҳар нафар аҳоли, дараҷаи қаноатмандии талаботи пардохтпазирии аҳоли ба молҳои озуқаворӣ ва саноатӣ баҳо дода мешавад. Ҳаҷми умумии гардиши молро ба қатори нишондиҳандаи муҳими муайянкунандаи сатҳи зиндагии аҳоли дохил кардан мумкин аст. Ин нишондиҳанда на танҳо тағйироти равандҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, балки алоқамандии зичро бо вазъи молиявӣ, иҷрои даромади бучети давлатӣ ва муомилоти пулро инъикос мекунад

Ҷадвали 3. Ҳисоби нишондиҳандаҳои динамикаи савдои чаканаи моли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2016 – 2021 (млн. сомонӣ) [5]

Нишондиҳандаҳо	Солҳо			Фарқият (+,-)		Суръати рушд, %	
	2015	2020	2021	Соли 2021 нисбат ба соли 2016	Соли 2021 нисбат ба соли 2020	Соли 2021 нисбат ба соли 2016	Соли 2021 нисбат ба соли 2020
Ҳаҷми умумии гардиши чаканаи мол дар ҳамаи соҳаҳои савдо	16361,0	29433,2	33259,5	9747	3826,3	141,5	113,0
Сетори давлатӣ	66,9	143,6	235,4	112,6	91,8	191,7	163,9
Сектори ғайридавлатӣ, аз он ҷумла:	16294,1	29289,6	33024,1	9634,4	3734,5	141,2	112,8
Сектори тижоратӣ	3712,4	10303,7	13363,9	8034,7	3060,2	250,8	129,7
Сектори кооперативӣ	80,2	0,3	0,3	-16,3	0	1,8	100,0
Сектори хусусӣ	12501,5	18985,6	19659,9	1616	674,3	109,0	103,6

Дар асоси рақамҳои таҳлилшудаи ҷадвали 3 ба хулоса омадан мумкин аст, ки ҳиссаи бахши хусусӣ сол то сол рӯ ба афзоиш дорад. Чӣ тавре аз рақамҳо маълум аст сектори давлатӣ агар дар соли 2015 – ум ба 66,9 млн. сомонӣ баробар шуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2021 ба 235,4 млн. сомонӣ расидааст ва нисбати соли 2015 – ум 112,6 млн. сомонӣ афзоиш ёфтааст. Сектори хусусӣ бошад дар соли 2015 – ум ба 16249,1 млн. сомонӣ расида, дар соли 2021 – ум ин нишондиҳанда 33024,1 млн. сомонӣ баробар шудааст, ин нисбати соли 2015 ба маблағи 9634,4 млн. сомонӣ афзудааст.

Ҳаҷми умумии гардиши чаканаи мол дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунандаи соли 2021 нисбат ба соли 2016 рушд намуда, ҳиссаи вилояти Суғд дар соли 2021 аз ҳама бештар – 36,9%, вилояти Хатлон - 24,3%, шаҳри Душанбе – 23,2%, НТҚ – 15,1% ва ВМКБ – 0,5% – ро ташкил дод, ки ин низ аз вазъи муосири рушди бемайлоии соҳибкории хурд дар соҳаи савдою хӯроки омма ва сатҳи рушди нобаробар дар минтақаҳои кишвар гувоҳӣ медиҳад. Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими савдо таҳлил гардиши моли чакана ба ҳар сари аҳоли мебошад, ки дар расми 3 нишон дода шудааст.

Расми 3. Гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо аз рӯи ҳисоб ба ҳар сари аҳоли, (бо нархҳои солҳои дахлдор, сомонӣ)

Пешгӯии яке аз нишондиҳандаи асосии савдои чакана, алалхусус ҳаҷми гардиши чаканаи мол ва дигар нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 дар ҷадвали 4 оварда шудааст, ки бо ташаббус ва мустақилияти муаллифи мақола дар асоси барномаҳои стандартии компютерӣ иҷро гардидааст.

Ҷадвали 4. Пешгӯии ҳаҷми гардиши мол дар асоси модели бисёрмилиан коррелятсионӣ регрессионӣ

Солҳо	Гардиши чаканаи мол, млн. сомонӣ	Шумораи аҳоли дар охири сол, ҳазор нафар	Даромадҳои пулни аҳоли, млн. сомонӣ	Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ	Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, млн. сомонӣ	Бузургии миёнаи музди меҳнати ҳармоҳаи як қораманд, млн. сомонӣ	Воридоти молҳо аз хориҷӣ кишвар, млн. сомонӣ
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
2023	31046,7	10039,36	64165,8	40072,51	34214,8	1804,09	34580,57
2024	32806,9	10225,65	68339,5	42945,51	35656,0	1916,87	34549,12
2025	34567,1	10411,94	72513,2	45818,51	37097,2	2029,65	34517,66
2026	36327,3	10598,23	76686,9	48691,51	38538,4	2142,43	34486,20
2027	38087,5	10784,52	80860,6	51564,51	39979,6	2255,21	34454,74
2028	39847,7	10970,81	85034,3	54437,51	41420,8	2367,99	34423,28
2029	41607,9	11157,10	89208,0	57310,51	42862,0	2480,77	34391,82
2030	43368,1	11343,39	93381,7	60183,51	44303,2	2593,55	34360,36
Соли 2030 / соли 2023, %	139,7	113,0	145,5	150,2	129,5	143,8	99,4
Соли 2030 / соли 2010, маротиба	5,4 мар.	1,5 мар.	7,0 мар.	7,3 мар.	2,8 мар.	7,3 мар.	1,3 мар.

Натиҷаи ҳисобҳои пешгӯӣ нишон доданд, ки ҳаҷми гардиши чаканаи мол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2030 бо нархҳои муқоисавӣ 43368,1 млн. сомониро ташкил медиҳад, ки аз нишондодҳои соли 2023-м 39,7 % ва нисбати соли 2010-м 5,4 маротиба зиёд мебошад. Тамоюли зикршуда аз рушди нишондиҳандаҳои омилҳои истифодашуда вобастагӣ дорад. Танҳо нишондиҳандаи воридот дар ин давра суръати нисбатан пастро қасб кардааст, ки ба он амалӣ намудани сиёсати рушди содирот ва воридотивазкунӣ дар ҷумҳурий таъсир мерасонад.

Самарабахшии дигари фаъолияти соҳибкорӣ дар амалӣ гардидани нуқтаҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии қонунгузори кишвар, аз ҷумла оид ба таъсиси на кам аз 100 ҳазор ҷойҳои нави корӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории хурд дар

соҳаҳои кишоварзӣ, коркарди маҳсулот, саноати сабук, хӯрокворӣ, масолеҳи сотмон, савдо, хӯроки умумӣ, кимиё, нақлиёту алоқа, сайёҳӣ, маориф ва тандурустӣ бо таъя ба бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ ҳисобида мешавад. Илова бар ин, ин нуқта дар доираи “Стратегияи миллии рушд барои то соли 2030” низ ҳамчун афзалияти асосӣ пешбини шудааст.

Бо назардошти нақши муҳим доштани фаъолияти соҳибкорӣ дар ҳалли масоили иқтисодӣ – иҷтимоӣ, тадриҷан баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардум ва мушкилоту масъалаҳои ҷойдошта, ба андешаи мо чунин роҳҳои асосии рушди соҳибкориро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудан мумкин аст:

1. Андешидани тадбирҳои судманд ҷиҳати боз ҳам беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ;
2. Баланд бардоштани сатҳи маълумотнокӣ ва маърифатнокии ҳукуки соҳибкорон дар соҳаи соҳибкории хурд;
3. Пешниҳоди субсидияҳои давлатӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ;
4. Пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба субъектҳои соҳибкории хусусӣ;
5. Дастгирии соҳибкории инноватсионӣ;
6. Таъмини дастгирии иттилоотӣ ва машваратии фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи савдо ва хӯроки омма;
7. Боз ҳам фаъол гардонидани муколамаи байни давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи минтақаҳои кишвар;
8. Кам намудани монеаҳои маъмурӣ ҳангоми ташкилу пешбурди соҳибкории хусусӣ дар соҳаи савдо ва хӯроки омма

Таҳлилҳои ба анҷомрасонидаи мо нишон медиҳанд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташкили инфрасохтори бозорӣ таваҷҷуҳ ба ин намуди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла пешбурди ҳамкориҳои давлат ва соҳибкории хурд беҳбудии ҷиддиро тақозо менамояд. Махсусан фаъолияти муассисаҳои моливию қарзӣ, бонкҳои тижоратӣ, биржаҳо ба талаботҳои замони ҳозира бояд мувофиқ гардонидани шаванд. Барои соҳибкорон дастрасии сармоя аз сарчашмаҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ таъмин карда шавад ва умуман фазои сармоягузорӣ боз ҳам мусоид гардонидани шавад. Таҳлили комплексӣ ва муқоисавии рушди соҳибкории хурди хусусӣ дар савдои чаканаи кишвар шаҳодат дод, ки новобаста аз чораҳои андешидашуда, дар мамлакат то ҳоло шароити мусоидаткунандаи зиёдшавии шумораи корхонаҳои хурд бо дарназардошти рушди устувору самараноки онҳо ба таври пурра ташкил карда нашудаанд.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.12.2018 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/19088> (санаи истифодабарӣ: 15.10.2019)
2. Суханрони дар ҷаласаи Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ, шаҳри Душанбе аз 19.10.2012 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/3605> (санаи истифодабарӣ: 15.11.2018)
3. Ҷайлоев З.М. Танзими давлатии соҳибкории истеҳсолии хурд дар шароити иқтисоди бозорӣ: дис. ... н.и.и: 08.00.05 / З.М.Ҷайлоев. – Бохтар, 2018. – 166с.
4. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе: АОПҶТ, 2018. - 479 саҳ.
5. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, нишондиҳандаҳои асосии савдо ва хизматрасонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [маҷмӯаи омили], - Душанбе, 2018. – 46
- 6.Лапуста М.Г. Малое предпринимательство/М. Г. Лапуста. - М.: ИНФРА - М, 2010. - 239с.
7. Савицкая Г.В. Анализ эффективности и рисков предпринимательской деятельности: методологические аспекты. - М.: ИНФРА-М, 2010. - 272 с.
8. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. -Душанбе: Шарқи озод, 2016. -110 с.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», (АМОҶТ 2002 сол, қ.1, саҳ.293; 2005 сол, №7, саҳ.400; 2007 сол, №5, саҳ.364; 2008 сол., №12, қ.2, саҳ.997; 2010 сол, №12, саҳ.817)

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

1. Фозилова Зебо Рустамовна - унвонҷӯёни кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибқории Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

2. Раҳимова Рухиона Ҳамзаевна - унвонҷӯёни кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибқории Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

ХАМРОЕВ Ф.М., ШАКИРОВ А.А., ШАРИПОВА Х.М., ДАВЛАТОВА С. М.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ОКАЗАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

В статье рассмотрены основы оказания логистических услуг и эволюция каналов сбыта. Особое место уделено омниканальному сбыту через розничные магазины; интернет-магазины; каталоги; колл-центры; мобильные приложения; терминалы самообслуживания; социальные сети и другие. Предложены направления инновационного развития логистических услуг.

Ключевые слова: инновационное развитие, эволюция, логистические услуги, направления, каналы сбыта, омниканальный сбыт

В логистике происходит цифровая революция, скорость которой увеличивается из-за эпидемии, возникшей в мире. Именно цифровизация является тем фактором, который в логистике открывает новые возможности: ускорение, изменение, перестройка бизнес-модели, оказание расширенного спектра услуг. Скорость изменения такова, что логистика не успевает перестроиться и влечет за собой нарушение цепи поставок. Деятельность транспортных компаний заключается в непрерывном грузопотоке. Сейчас в мире грузопоток практически приостановлен, за счет этого многие сферы не могут существовать на рынке без поставляемых им товаров. В следствии того, что большая часть заводов приостановила свою деятельность из-за проблемы с доставкой комплектующих для создания товаров. Такие перебои в логистике приводят к нарушению цепи поставок. Если одно звено нарушено общая конструкция будет приостановлена, от чего в конечном итоге страдает каждый участник цепи поставок.

Инновационная логистика – это неотъемлемая часть современной логистики, которая позволяет изучать потребность и возможность добавления в логистику инновационных решений, а также внедрения в процессы управления для оптимизации работы.

На сегодняшний день мир живет во времена, когда повсеместно происходит цифровая революция и весь этот процесс представляет собой объединение различных технологий и создание максимально незаметными границы между физическими и цифровыми сферами.

Инновации, которые так активно заполнили все вокруг, в том числе и цифровые технологии, очень изменили направление и развитие бизнеса, изготовление товаров и услуг, использующиеся постоянно. Развитие всех сфер значительно сказалось на цепи поставок товара потребителю.

Непрерывное развитие, в конечном итоге приведет к тому, что значительная часть логистических процессов станет на половину автоматической и ИТ-решения для логистики станут обыденностью во всех компаниях и их работе.

Ниже представлены новейшие направления течения логистики.

а) Омниканальная логистика. Количество торговых точек начало резко сокращаться, на это повлияли такие факторы как, нестабильная экономика, высокий процент расходов на развитие розничных сетей. При всем это, запросы потребителей не уменьшались, а увеличивались за счет чего произошла трансформация каналов сбыта. Далее в таблице можно рассмотреть, как происходила эволюция каналов сбыта.

Таблица – Эволюция каналов сбыта

№	Вид модели	Описание модели
1.	Моноканальная модель	Данная модель имеет два варианта: -розничный магазина; - онлайн магазин, у которого нет пунктов выдачи товара. Свои покупки клиент может получить только путем доставки до его двери или до почтовых отделений.

2.	Мультиканальная модель	В этой модели подразумевается несколько каналов сбыта, розничный магазин, онлайн-магазин, каталоги. Потребитель может получить свой товар путем обращения в один из представленных каналов
3.	Кроссканальная модель	Потребитель сталкивается с несколькими вариантами каналов. Человек, заказавший товар на сайте получает его в удобном для него магазине торговой сети
4.	Омникальная модель	Модель выглядит как объединение каналов сбыта. Все направлено на желание потребителя. Он может выбрать любой вариант приобретения товара

Приставка «омни» означает «существующий повсюду». Раскрывая это подробнее можно сказать, что:

- Любая торговая точка должна быть доступна для потребителя. Люди не одинаковые и их возможности имеют различия, некоторым удобно осуществлять покупки приходя в магазин и рассматривая покупку лично, а есть и те, у кого нет времени или желания, им проще приобретать товар, не выходя из дома или сидя на рабочем месте. При этом важно, чтобы качество сайта не влияло на доступность для того или иного устройства, так как клиент может заходить с любого устройства будь то ноутбук, телефон или планшет.

- Очень важно, чтобы покупатель мог получать одинаковые данные о товаре, в независимости от совершения покупки (интернет-магазин или обычный магазин).

Политика омникальной модели настроена на то, что потребитель не должен чувствовать разницы между онлайн-магазином и офлайн-магазином. В момент совершения покупки, человеку, находящемуся в обычном магазине, предоставляются точно такие же товары и услуги, как и тому, кто осуществляет покупку с устройства. К этому же относятся цена на товары, акции, скидки, условия оплаты товара, которые больше предпочитает клиент и т.д.

Главная особенность омникальной модели заключается в том, что владельцы, назвавшие свою модель продаж омникальной обязаны ей соответствовать. В их собственности должны быть не только обычный магазин или пункт выдачи и интернет-магазины с версией для мобильных телефонов, которые находятся под единым брендом. Вся работа, во всех точках продаж должна быть привязана к единой технологической платформе и управление должно происходить благодаря ей. Кроме этого, должна быть одна система, позволяющая вести учет товаром.

Использование омниканальной модели продажи приведет к непосредственным изменениям в политике компании, что в свою очередь приведет к введению новых технологических программ.

К основным элементам системы омниканального сбыта относятся розничные магазины; интернет-магазины; каталоги; колл-центры; мобильные приложения; терминалы самообслуживания; социальные сети и другие.

Благодаря этому видно, что сейчас происходит своего рода сближение обычных магазинов и интернет-магазинов, которое происходит путем ввода омникальной модели на российские рынки сбыта. В пример можно привести ряд компаний, использующих омникальную сбытовую модель, к ним относятся: «alifshop», «omil.tj», «Волна», «Arzon.online». Процесс продажи в этих магазинах максимально приближен к условиям такой модели. Магазины делают все, чтобы разница при покупке товара была максимально незаметной, это касается и процесса покупки и осуществления услуг.

Существование омникальной модели было бы невозможным без логистики. Логистика делает огромный вклад во все процессы работы. При внедрении модели увеличиваются нагрузки на управление запасами, маршрутизация товаров очень усложняется, это касается и доставки груза в торговые точки, и доставки клиентам. По мимо этого количество маленьких заказов увеличивается, а также меняются функции магазинов, которые объединяют в себе и место для продажи товара, и склад.

б) Интернет вещей. Время, когда в логистике было самым важным показателем доставка из точки А в точку Б уже прошло. На сегодняшний день конкуренция имеет огромное значение для любой организации, чтобы быть лидером необходимо уделять больше внимания клиентам и удовлетворять их требования и ожидания. Для логистической компании жизненной необходимостью является обеспечение своевременной доставки товара, прозрачности цепочки поставок, прозрачности жизненного цикла продукции и качества предоставляемых услуг.

Инновации плотно входят во все сферы жизни также, как и не обошли стороной управление цепями поставок. Регулярно выходят новые технологии: 3D-принтеры, дроны, искусственный интеллект, дополненная реальность – всему этому тут же находят применение в закупках, транспортировке, управлении запасами. Данная цифровизация позволяет сделать продукт доступнее для потребителя, тем самым увеличивая его ценность, а временами и стоимость. Управление этими устройствами можно осуществлять через интернет, что в свою очередь увеличит производительность. А также позволит контролировать процесс, не отходя от цифрового устройства.

«Интернет Вещей – это сеть физических объектов, встроенных в электронику, а также программное обеспечение датчики, имеющие сетевое подключение, что позволяет этим объектам собирать данные и обмениваться ими, часто используя для этого Интернет».

Так же Интернет вещей можно охарактеризовать как платформу, на которой существует устройство в нем заключен ряд датчиков и исполнительных механизмов, в свою очередь они сообщают о своем состоянии, а также состоянии окружающей среды, могут сами контролировать процесс и принимать меры в зависимости от выбранных параметров пользователем через интернет.

Такая платформа обеспечивает связь между всеми умными устройствами. Умный дом, который завязан на одной платформе и передает всю возможную информацию сначала в сеть, для обработки данных, а затем на телефон к хозяину дома. С такой платформой можно изменять и контролировать температуру, влажность, выставлять свет и различные параметры.

Сфера применения Интернет вещей можно сказать безгранична, к платформе уже подключены 8.4 млрд. устройств, это уже больше, чем население планеты.

Интернет вещей входит в сферу логистики, для обычных пользователей плюсами являются, то, что можно отслеживать посылки, степень обработки заказа в реальном времени. Также появление функции расчета стоимости, не вставая с рабочего места, на облегчает взаимодействие компаний которых хотят сотрудничать друг с другом. Данные бизнес-процессы благоприятно влияют на автоматизацию, а также позволяет уменьшить вмешательство ручного труда, который является затратным и не всегда качественным, увеличение качества всегда благоприятно сказывается на удовлетворённости клиентов.

Прозрачность Интернет вещей позволяет организовать свободный доступ к данным и маршрутизации товара на всех этапах прохождения. Простым примером может выступать виртуальная торговая площадка AliExpress. Когда потребитель заказывает товар в интернет-магазине, он может на отслеживать передвижение товара в реальном времени. Такой подход позволяет клиенту не только быть спокойнее, но и понимать, как скоро он получит свой товар. Интернет вещей в данном случае удобен не только для потребителя, но и для продавца.

в) 3D-печать. Технология 3D-печать строится на послойном создании модели при помощи специального 3D-принтера, который производит трехмерные модели в реальность. Этот прибор позволяет воплощать в реальность физические объекты по компьютерному эскизу. Применение этих моделей существует в самых разных сферах, основной задачей их является быстрое изготовление образцов объектов. При изготовлении подобных образцов уходит сравнительно небольшое количество материала, что дает положительный отклик в экономике организаций. 3D-принтер применяется в самых различных сферах: ювелирных изделиях, одежды, авиации, космоса, строительстве, производстве оружия, мебели, продуктов питания, переработке мусора, музыкальных инструментов и т.д.

3D-принтер уже существует во многих домах. Люди используют его для повседневных

задач. Многие покупают его для развлечений, изготавливают миниатюры, игрушки для детей и просто возводят это занятие в разряд хобби. Так, к примеру, в апреле 2020 год житель России, в условиях коронавируса создал тридцать защитных масок и подарил их врачам из больницы, в которой борются за жизни людей.

Внедрение инноваций существенно может сказаться на различных сферах и существует риск полного исчезновения некоторых сфер. Так, к примеру, появились сомнения касательно развития логистики. По мнению некоторых людей, логистика может уйти из многих сфер из-за 3D-принтера. Компании, приобретающие такой принтер, могут легко отказаться от ряда запчастей в пользу 3D моделей, созданных у них же. С экономической стороны это очень выгодное вложение, так как затраты будут разовые, а после только на материалы для изготовления деталей, когда как раньше так же компания заказывала детали из другого города или страны прибегая к услугам логистики. На данном этапе логистика тоже будет использоваться, но не так активно и лишь при заказе материала что негативно скажется на транспортных компаниях.

г) *Уберизация* – это замена посредников (людей или организаций)

Термин возник из названия компании «Uber». Эту компанию создали в 2009 году, два человека в США. Принцип работы ее построен на предоставлении людям такси путем заказа его в мобильном приложении, где можно отследить весь путь водителя и как далеко он находится от места назначения.

Главной целью уберизации является соединение в себе разных совместных ресурсов для более эффективной работы. Смысл этой задумки кроется в том, что клиент и организация легко находят друг друга. Запуская программу, клиент вводит необходимые параметры, а программа выдает ему нужную организацию. Таким образом, благодаря уберизации не нужно обращаться к посредникам и тратить больше финансовых и временных ресурсов.

Убер-платформы уже существует повсеместно. Люди заказывают такси, покупают билеты в кино, театр или на поезда и самолеты, снимают жилье и покупают еду. Эта инновация очень плотно вошла в жизнь людей. Логистика тоже постепенно подходит к подобным новшествам, уже на данном этапе прослеживается уменьшение количества логистических компаний, уменьшение подрядчиков сводится к тому, что компании на прямую через сервисы находят перевозчиков за счет чего упрощаются договорные отношения, снижаются затраты на решение определенных задач, при такой доступной схеме можно максимально масштабировать бизнес-процессы.

Рассматривая уберизацию логистических систем, уже существует одна платформа, позволяющая связать людей и компании, такой программой является «АТИ». В данной программе компании по перевозке производят поиск водителей и грузового транспорта для перевозки, вбивая нужные параметры откуда и куда, стоимость перевозки и ценность груза, начинается автоматический поиск водителей.

Одна база данных позволяет охватить всю Страну, находясь в Москве можно организовать перевозку груза из Владивостока в Калининград, не отходя от компьютера.

Рассматривая выше сказанное, технологии развиваются с невероятной скоростью, в данной среде сложно обустроиться тем компаниям, которые следят за этими нововведениями, но существует ряд компаний, которые даже не пытаются следить за ними. Развитие уберизации позволяет облегчить жизнь всем, в независимости от сферы деятельности. [9].

ЛИТЕРАТУРА

1. Беляев В. М. Грузовые перевозки; Академия - Москва, 2012. - 176с. (Грузовые перевозки: учеб. пособие / В.М.Беляев. - М.: Издательский центр «Академия», 2011. - 176 с.
2. Волгин В. В. Логистика хранения товаров / В. В. Волгин. М.: Дашков и Ко, 2008. 368 с.
3. Гаджинский А.М. Логистика: Учебник. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013 – 484 с.
4. Горев А.Э. Организация перевозок грузов. Учебник: - СПб, Академия, 2013. - 304 с.

5. Левкин Г.Г., Попович А.М. Основы логистики: учебник М.-Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 387 с.
6. Михаэль тен Хомпель, Гюнтер Шу, Рейнер Андрей, Юрген Гауземайер. Учебное пособие. – Индекс зрелости Индустрии 4.0: Москва 2017 – 68с.
7. Негреева В.В., Василенок В.Л. Логистика: Учебное пособие. – СПб.: Университет ИТМО, 2015. – 85 с.
8. Пустохина И.В. Современные тенденции развития логистики. – М.: Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, 2017. С. 339 – 345.
9. Пустынникова Е.В. Логистика: Учебное пособие – Ульяновск: УлГУ, 2012 – 103 с.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

Хамроев Ф.М., Шакиров А.А., Шарипова Х.М., Давлатова С. М. -Таджикский технический университет имени акад. М.С. Осими, г. Душанбе, Таджикистан

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА

В статье рассматриваются влияние основных факторов реализации функций потребительского рынка. Описан получаемый эффект от его взаимодействия с другими компонентами экономики.

Ключевые слова: *потребительский рынок, товары и услуги, качество обслуживания, потребности населения, производство и потребление товаров*

Происходящие в последние два десятилетия экономические и социальные изменения, связанные с переходом к рыночным отношениям, принципиально изменило условия функционирования экономики страны. Осуществление реформ в хозяйственной жизни республики выявило множество проблем, требующих решения на макро- и микроэкономическом уровне. Сложности, с которыми сталкиваются предприятия Республики Таджикистан при производстве и реализации товаров, массовое ухудшение их финансово-экономического состояния, парадоксально сочетающиеся с неудовлетворенностью потребности основной массы потребителей, убедительно показывают необходимость первоочередного создания организационно-методического обеспечения реформы на уровне непосредственных продавцов и товаропроизводителей.

В этих условиях особое значение придается процессу формирования и развития регионального рынка потребительских товаров, как составной части структуры региональной экономической системы. Формирование и развитие регионального потребительского рынка способствует развитию общества, ускоряет функционирования развития производства и потребления товаров и услуг, и в целом обеспечивает повышению уровня жизни населения регионов и страны в целом[4].

Потребительский рынок находится в состоянии постоянного изменения. Независимо от этого, потребительский рынок в любом состоянии должен позволять обществу реализовывать определенные функции, четкое понимание которых позволяют сориентировать систему государственного регулирования на достижение определенных целей и задач, обеспечение поступательного социально-экономического развития. Для полноценной оценки состояния и динамики развития потребительского рынка необходимо обеспечение его взаимодействия со всеми компонентами национальной и региональной экономики. Эти взаимодействия, содержат в себе умножающие эффекты, которые по направлениям распространения можно разделить на три группы:

Во-первых, развитие потребительского рынка сказывается на содержании работы непосредственных его участников – как потребителей, так и предприятиях (организациях) предоставляющих товары и услуги. Для потребителей развитие потребительского рынка сказывается на качестве и широте ассортимента товаров и услуг. Насыщение рынка, за счет механизмов конкуренции, приводит к снижению цен, что сказывается на качестве жизни населения, увеличении количества дополнительных услуг. Для предприятий и организаций развитие потребительского рынка сказывается в необходимости увеличения количества работников, совершенствования внутренней структуры. Усиливающаяся конкуренция требует внедрения передовых технологий, повышения культуры обслуживания и поиска механизмов сохранения конкурентоспособности.

Во-вторых, развитие потребительского рынка оказывает влияние на работу обслуживающих предприятий (организаций) – банковского и финансового сектора, поставщиков оборудования, информационных и консалтинговых и прочих услуг. Развитие этого сегмента связано с увеличением, как объема, так и ассортимента спроса на предоставляемые ими услуги, что, в свою очередь, требует увеличения количества занятых

на этих предприятиях (в организациях), усилением конкуренции между ними, поиском новых направлений работы и совершенствованием качества обслуживания.

В-третьих, результатом развития потребительского рынка становится общее социально-экономическое развитие территории. Реализация вышеназванных функций предполагает создание новых рабочих мест, повышение уровня квалификации населения, рост валового продукта, увеличение налоговых поступлений и наполнение бюджета, что расширяет возможности органов власти для реализации более масштабных проектов социально-экономического развития [1].

Реализация функций потребительского рынка и извлечение умножающих эффектов находится под влиянием разнообразных факторов, которые способны оказать как положительное, так и сдерживающее воздействие.

1. Потребности населения. Как уже было отмечено, развитие потребительского рынка находится в прямой зависимости от развития потребностей. Этот посыл является одним из ключевых в экономической теории, является объектом пристального внимания современных исследователей. Изучение данного вопроса приводит к выводу о необходимости разделения потребностей отдельных индивидов и потребностей общества. Они являются тесно взаимосвязанными, но далеко не всегда корреспондируются. Очевидно, что заложенных в обществе и отдельном его представителе потенциал роста потребностей является одновременно потенциалом развития общественных отношений и экономики в целом. Однако, ограничение возможностей реализации формирующихся потребностей, отсутствие своевременного предложения на потребительском рынке возможности реализации потенциала к удовлетворению потребностей отдельных индивидов, разрыв между частным и общественным, как в понимании потребностей, так и в предложении востребованных товаров и услуг может, в конечном счете, дезавуировать этот фактор развития потребительского рынка.

2. Уровень жизни населения. Очевидно, что состояние потребительского рынка является следствием уровня жизни, задаваемого реальными располагаемыми доходами населения. При низкой его покупательной способности отсутствуют ресурсы для удовлетворения потребностей и развития потребительского рынка. При этом следует учесть, что механическая передача в распоряжение населения соответствующих ресурсов еще не является гарантией развития потребительского рынка. Примеры вывода капиталов с территории их происхождения, рост склонности к сбережению у населения и другие свидетельствуют о необходимости изменения не только количественных, но и качественных параметров изменения уровня жизни населения.

Таким образом, состояние потребительского рынка является отражением уровня жизни населения, и развитие двух этих компонент должно происходить синхронно, стимулируя друг друга. [3].

3. Производство товаров на внутреннем рынке. Потребительский рынок, в силу его наибольшей приближенности к населению обеспечивается, в первую очередь мощностями местных предприятий, которые при прочих равных условий располагают объективными преимуществами в сравнении с остальными игроками на рынке. Масштаб потребительского рынка и его текущее состояние оказывает существенное влияние на решение проблем занятости населения, уровень его доходов. Однако, следует признать, что заместить роль градообразующих и системообразующих предприятий в решении вопросов занятости и социально-экономической стабильности территории потребительский рынок не в состоянии. Напротив, если потребительский рынок выступает в качестве главной

сферы приложения труда местного населения, то это свидетельствует о предшествующих процессах депрессивного и стагнирующего его состояния.

4. Импорт товаров. Очевидно, что полноценное развитие и удовлетворительное состояние потребительского рынка невозможно без привлечения товаров, которые не могут быть произведены на месте. Импорт позволяет расширить ассортимент предложения на рынке, создает конкуренцию товарам и услугам, производимым и реализуемым на потребительском рынке. Вместе с тем, как недостаточный уровень, так и чрезмерное присутствие импорта на потребительском рынке свидетельствует о диспропорциях, которые в первом случае способствуют росту уровня монополизации, ликвидирует стимулы увеличения качества товаров и услуг, а во втором – не позволяют экономике региона в полной мере реализовать умножающие эффекты от развития потребительского рынка.

5. Развитие инфраструктуры. Развитие потребительского рынка неразрывно связано с развитием инфраструктуры. Предприятия и организации инфраструктурной подсистемы региона должны располагать возможностями своевременного роста и оптимизации своей работы в случаях увеличения и сокращения масштабов реализации товаров и услуг. Недостаточное внимание к состоянию инфраструктуры не позволяет потребительскому рынку располагать должной пластичностью и соответствовать изменяющимся потребностям населения. Из сказанного следует, что факторы развития потребительского рынка располагают возможностями – стимулирования его развития и инициирования негативных процессов. В этой связи возникает необходимость мониторинга за текущим состоянием потребительского рынка, выявления тенденций, прогнозирования изменений и внесения, в случае необходимости, регулирующего воздействия для достижения целей социально-экономического развития и реализации потенциала территории в обеспечении роста качества жизни населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Потребительский рынок города: состояние и перспективы: монография / кол. авт. под рук. Т.В. Усковой. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. – С.11–13.
2. Канапухин П.А. Система экономических интересов и закономерность ее развития // Проблемы современной экономики. 2008. № 3(27). С. 122–127.
3. Беглова, Е.И. Потребительский рынок: проблемы его становления и развития (1992– 2000 гг.). - Стерлитамак: Стерлитамак. гос. пед. академия, 2005. – С. 30-49.
4. Сарабекова И.З. Особенности потребительского поведения представителей различных социальных групп. // Вестник ТНУ, №2/2 (82), серия экономических наук. - Душанбе: СИНО, 2012. - С. 53-58.
5. Терещенко Н.Н. Экономическая диагностика состояния и развития потребительского рынка. – М.: Креативная экономика, 2008. – С. 34–35.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Хикматова Мавдждахон Сангаковна* – старший преподаватель кафедры «Менеджмента и маркетинга», ТГУК.
2. *Исламова Захро Саъдуллаевна* – доцент кафедры «финансы и налогообложения», МУТПТ.

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ СОҶИБКОРӢ АСОСИ РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ

Вазифаҳои иқтисодии давлат асосан дар натиҷаи роҳандозии вазифаҳо ва корҳои муайяне, ки барои ноил шудан ба мақсадҳои пешбинишуда, сафарбар мегардад, ба амал бароварда мешаванд. Мақсади танзими давлатии муҳити соҳибкорӣ фароҳам овардани шароити муайяне мебошад, ки фаъолияти мӯътадили ҳам дар маҷмӯи иқтисодиёт ва ҳам аз ҷумла соҳибкоронро таъмин мекунад. Танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ ин таъсири давлат ба он тавассути қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзими инфиродӣ, ташикли нозрат аз болои риояи талаботи қонун аз ҷониби соҳибкорон ва татбиқи ҳавасмандкунӣ ва ҷавобгарӣ ҳангоми вайрон кардани ин талабот мебошад.

Калидвожаҳо: танзими давлатӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, рушд, иқтисоди миллӣ, ҳадафҳои давлат, даҳолати давлатӣ.

Муҳайё кардани шароити зарурӣ барои мунтазам рушд ёфтани муносибатҳои иқтисодӣ, аз ҷумла соҳибкорӣ ва муайян намудани қоидаҳои умумии фаъолияти иштирокчиёни он яке аз вазифаҳои асосии давлат ба шумор меравад. Барои амалӣ шудани он дар шароити муосир танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аҳамияти калон дорад. Вай самтҳои гуногунро фаро мегирад. Зарурати танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ дар он ифода меёбад, ки дар чараёни он манфиатҳои хусусии соҳибкорон ва манфиатҳои умумичамъиятӣ ба ҳам бармехуранд. Ин манфиатҳо бояд баробар карда шаванд ва набояд бо ҳам дар ихтилоф бошанд. Ноил шудан ба тавозуни манфиатҳо ба воситаи усул ва тарзҳои гуногун мумкин аст. Барои ноил шудан ба он кӯшиши зиёде ба харҷ дода, таҳия кардани механизми зарурии такмилёфтаи ҳуқуқии ба ҳам алоқаманди манфиати соҳибкорон ва чамъият зарур аст [4].

Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки бе давлат, бе таъсири танзимгардонии он ба иқтисодиёт, инкишофи мӯътадили муносибатҳои бозорӣ ғайриимкон мебошад. Аз тарафи дигар, истифодаи муносибатҳои молиқӣ пулӣ дар бунёди иқтисоди бозорӣ маънои дур шудани давлат аз идоракунии иқтисодиётро надорад. Ҳоло давлат дар шароити муосир нисбат ба пешина вазифаи тамоман дигарро ба ҷо меорад. Давлат иқтисодиётро то дараҷае ба асосҳои худидоракунии гузаронида, бо ҳамин ба субъектҳои хоҷагӣ мустақилият, озодӣ ва имконияти васеи ташаббускориро муҳайё менамояд. Онҳо дар ин ҷода фаъолна амал намуда, ҳуқуқи ба онҳо додасударо ҳамчун воситаи қоньгардонии манфиатҳои моддӣ ва маънавии худ бояд истифода баранд. Асосҳои худидоракуниро давлат амалӣ намуда, мумкин аст, ки мақоми худро дар идораи иқтисодиёт суस्त намояд, вале давлат набояд худро аз идоракунии иқтисодиёт дар канор гирад. Худро ба канор гирифтани давлат мумкин аст боиси оқибати номусоиди инкишофи иқтисодиёт гардад [1].

Дар зери мафҳуми танзими давлатии соҳибкорӣ маҷмӯи шаклҳо ва усулҳои гуногунро дар назар доранд, ки аз тарафи давлат дар сатҳҳои муайяни идоракунии бо мақсади таъмини ташаккули чараёни истеҳсоли молҳо ва хизматрасониҳо роҳандозӣ мегардад.

Танзими давлатӣ, пеш аз ҳама, бо мақсади хифзи манфиатҳои чамъиятӣ амалӣ гардонидани мешавад. Илова бар ин, танзими давлатӣ бо мақсадҳои зерин гузаронида мешавад:

- а) таъмини эҳтиёҷи давлат ва ҷомеа, бартарии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии он;
- б) ташкили бучети давлатӣ;
- в) хифзи муҳити атроф ва истифодаи захираҳои табиӣ;
- г) таъмини шуғли аҳоли;
- ғ) таъмини беҳатарӣ ва мудофияи мамлакат;

д) амалӣ намудани озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва рақобат, инчунин, ҳимоя аз инҳисор;

е) риояи тартибот дар фаъолияти иқтисодии хориҷии соҳибкорон ва сармоягузории хориҷӣ [2].

Танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ метавонад мустақим ва ғайримустақим бошад. Танзими мустақими фаъолияти соҳибкорӣ дар мавриди бақайдгирии давлатӣ, гирифтани иҷозатнома оид ба навъҳои алоҳидаи фаъолияти соҳибкорӣ, гирифтани сертификат дар ҳолати сертификатсияи ҳатмии маҳсулот (мол, хизмат) ва ғайра истифода бурда мешавад. Усули ғайримустақими танзимнамоӣ бо истифодаи фишангҳо ва омилҳои иқтисодӣ бартарӣ дорад, ки ба онҳо қарздиҳии имтиёзнок, дотатсия, ёрдампулиҳо, ва имтиёзҳо доир ба андозситонӣ дохил мешаванд [4].

Барои таъмини рушди самараноки фаъолияти соҳибкории саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд будани механизмҳои зерини мусоидаткунанда зарур аст, аз ҷумла, нигоҳдории мӯътадили сиёсӣ, васеъ кардани муносибатҳои байнидавлатӣ, механизмҳои ҳуқуқӣ, механизмҳои иқтисодӣ, сатҳи баланди таҳассусии қувваҳои корӣ ва ғайраҳо.

Яке аз вазифаҳои асосӣ ва муҳими давлат нигоҳдории устувории сиёсӣ дар ҷомеа мебошад. Дар лаҳзаҳои алоҳидаи рушди давлат он аз дигар вазифаҳои давлатӣ, чун ҳадафҳои энергетикӣ, нақлиётӣ, маориф, маданият ва ғайраҳо мавқеи аввалиндараҷа ва муҳим дорад.

Дар марҳилаи муосир вазифаҳои асосии рушди фаъолияти соҳибкории саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошанд:

- таъмини маҳсулоти саноатии ватанӣ дар заминаи тақсими вазифаҳо байни мақомоти марказӣ ва маҳаллӣ; беҳтаргардонии таъминоти хӯроквории аҳоли;
- ташаккули тавозуни иқтисодии истеҳсолоти саноатӣ ва соҳаҳои дигар;
- рушди истеҳсолоти дорои технологияҳои баланди рақобатпазир;
- наздик кардани сатҳҳои даромади кормандони соҳаи саноат;
- ҳифз намудани истеҳсолкунандагони ватанӣ дар ҳамаи соҳаҳои саноатӣ.

Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030, ки бо Қарори Маҷлиси намояндагон Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июни соли 2016 қабул шудааст, дар давраи то соли 2030 дар соҳаҳои ислоҳоти идоракунии давлатӣ, макроиқтисодиёт, рушди сектори хусусӣ, баланд кардани самаранокии сектори энергетикӣ, пешбурди лоиҳаҳои саноатӣ ва сайёҳӣ, рушди саноати кӯҳӣ - истихроҷи маъдан як қатор чораҳои ҷиддӣ андешида мешаванд ва тибқи дурнамо дар заминаи истеҳсолоти мавҷудбуда на кам аз 8-10 комплексҳои саноатии истеҳсолӣ, энергетикӣ, хусусӣ - саноатӣ ва давлатӣ ташкил хоҳанд шуд.

Яке аз сабабҳои муҳимтарини зарурати даҳолати давлатӣ ихтилофи байни талаботи баланди сармоягузории истеҳсолоти муосири соҳибкории саноатӣ ва кам будани захираҳои фондҳои он мебошад. Ин ҳолат ташкил намудани механизмҳои мутобиқи давлатиро оид ба нигоҳдории ҷараёни сармоя бо шартҳои имтиёзнок ба соҳаи мазкур тақозо мекунад, ки худ бозор мустақиман таъмин ва амалӣ карда наметавонад [1].

Қайд кардан зарур аст, ки заминаи амволии соҳибкории саноатиро фондҳои асосӣ ва гардони истеҳсолӣ ташкил мекунад, ки ба корхонаҳо аз ҷониби муассисон аз тавозун ба тавозун супорида мешаванд ё аз ҳисоби қарзҳои бонкӣ бо шартҳои имтиёзнок додашуда ташкил мешаванд. Ба муассисон танҳо дастгирии муваққатӣ расонида мешавад. Бинобар ин, бояд чораҳои маҷмӯавӣ ва ҳамзамон мушаххаси тақмили фаъолияти низоми фаъолияти соҳибкории саноатӣ таҳия шаванд, аз ҷумла:

- ташкили инфрасохтори маҳсуси бозаргонӣ (бонкҳои тижоратӣ, идораҳои суғурта, ширкатҳои аудиторӣ ва машваратдиҳӣ, мағозаҳо, анборҳо);

- таъсиси корхонаҳои хурди венчурӣ дар соҳаи корҳои илмӣ - тадқиқотӣ ва муҳандисӣ, шаклҳои хоҷагидорӣ таърихӣ – анъанавӣ (заркӯбӣ, зардӯзӣ, кулолгарӣ ва ғ.), ташкил кардани хоҷагиҳои хусусии фермерӣ бо мақсади рушди соҳаи аспарварӣ,

асалпарварӣ ва соҳаҳои дигаре, ки дар кишвар бо вучуди шароитҳои мутобиқ рушд накардаанд;

- амалӣ кардани сиёсати мусоидаткунандаи инвеститсионӣ нисбати соҳибкории саноатӣ тариқи ташкили бонки махсусгардонидашудаи давлатии рушди фаъолияти соҳибкории саноатӣ, ҷойгиркунии фармоишҳои давлатӣ байни корхонаҳои мазкур ва ғ.

- ҷудо кардани воситаҳои ибтидоӣ ба соҳаи соҳибкории саноатӣ аз ҳисоби қарзҳои беруна, инчунин аз ҳисоби воситаҳои буҷаи давлат.

- равана кардани маблағгузорию бучавӣ барои додани субсидия ба корхонаҳои соҳибкории саноатӣ;

- таҳияи пешгӯии дурнамои самтҳои асосии фаъолияти берунаи иқтисодии корхонаҳои соҳибкории саноатӣ.

Вобаста ба ин, такмил намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро “Дар бораи дастгирии давлатӣ ва Ҳимояи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон” мувофиқи мақсад ва асоснок ҳисобида мешавад.

Зарурати дастгирии давлатӣ ва танзими давлатии соҳибкории саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалиятҳои зеринро дар бар мегирад:

- ташкили заминаи муътадили ҳуқуқӣ ва дастгирии соҳибкории саноатӣ;
- васеъ кардани дастрасии сектори соҳибкории саноатӣ ба захираҳои қарзии давлатӣ (пеш аз ҳама, ба захираҳои асъорӣ);

- ташаккул ва рушд додани сохторҳои ниҳодии самараноки инфрасохтори бозаргонӣ;
- таъмини дастгирии фаъолияти берунаи иқтисодӣ ва ташкили шароитҳои мусоид барои ҷалб намудани инвеститсияҳои хоричӣ (аз ҷумла, хусусӣ);

- ташкили низоми омодакунӣ ва аз нав омодакунии кадрҳо барои фаъолияти соҳибкории саноатӣ.

Дар шароити ба иқтисоди муосир хосбудаи ҷаҳонишавии робитаҳои хоҷагӣ ва ҳамгироии байналмилалӣ иқтисодӣ вазифаҳои давлат дар муносибатҳои беруна тағйиротҳои ҷиддиро аз сар мегузаронанд, воситаҳои ҳифзи давлатии манфиатҳои миллӣ нисбатан мураккаб мегарданд.

Ба давраи мазкур рушди иқтисодиёти миллӣ хос аст, ки ин васеъ гардидани имкониятҳои Тоҷикистонро дар бурдани гуфтушунид ва аҳдномаҳо бо мамлакатҳои дигар дар самти рушди ҳамкорӣ иқтисодӣ хоҳад таъмин кард. Рақобати умумичаҳонӣ дар айни замон на байни давлатҳо, балки байни низомҳои фаромиллии тақрористехсол мавҷуд аст, ки ҳар кадоме аз онҳо низомҳои миллии ташкил шудани аҳоли, ҷамъоварию сармоя, ташкили илм ва сохторҳои саноатӣ - соҳибкорӣ мамлакатро муттаҳид мекунад, ки дар миқёси бозори ҷаҳонӣ амал менамоянд [3].

Дар сохтори ҷораҳои танзими давлатии саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаҳои сиёсати молиявӣ - буҷетӣ, молиявӣ - қарзӣ, арзишӣ, андозӣ ва савдои беруна васеъ паҳн шудаанд.

Масъалаҳои тадқиқу омӯзиши таъсири шароит ва омилҳо ба рушди соҳибкорӣ саноатӣ аз рӯи шаклҳо ва миқёси фаъолияти корхонаҳо мавқеи махсус доранд. Дар заминаи тадқиқоти амалишуда мо андеша дорем, ки соҳибкорӣ саноатӣ бояд дар заминаи истифодаи самараноки ҳамаи имкониятҳои мавҷуда ва захираҳои иқтисодӣ - моддӣ, меҳнатӣ, молиявӣ ва маҳорати соҳибкорӣ рушд ёбад. Аммо дар марҳилаи муосири рушди муносибатҳои бозаргонӣ усулҳо ва механизмҳои дастгирӣ ва танзими фаъолияти соҳибкорӣ саноатӣ мавқеи асосӣ хоҳанд дошт.

Дар Паёмҳои ҳарсолаи худ ба Маҷлиси Олӣ Пешвои миллат доимо оиди мавқеи ҳамаи соҳаҳои соҳибкорӣ дар рушди иқтисоди миллӣ қайд мекунанд. Аз суханҳои Ҷаноби Олӣ бармеояд, ки рушди соҳибкорӣ ва мусоидати ҳамаҷониба ба фаъолияти он яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи Ҳукумати кишвар мебошад, зеро соҳибкорӣ хурд ва миёна, махсусан соҳибкорӣ истехсолӣ яке аз омилҳои асосии баланд кардани сатҳ ва сифати зиндагии мардуми мамлакат ва заминаи устувори таъмини рушди муътадили иқтисодиёти миллӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ - иқтисодӣ мебошад. Маҳз бо ҳамин мақсад, Ҳукумати

кишвар ба дастгирӣ ва рушди соҳибкорӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда, дар солҳои охир як қатор ислоҳоте дар ин ҷода андешидааст, аз ҷумла:

- соддагардонии раванди бақайдгирии самтҳои асосии фаъолият ва рушди соҳибкории саноатӣ;
- такмил додани заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки соҳибкории саноатиро танзим мекунанд;
- бартараф кардани монеаҳои маъмурӣ ҳангоми ҳаллу фасли масъалаҳои - пешниҳод кардани қитъаҳои замини дар моликияти маҳаллӣ қарор дошта, гузаронидани утоқҳо аз захираи манзил ба захираи ғайриистикоматӣ, пешниҳод намудани амволи давлатӣ ба иҷора ва ғ.;
- рушди низоми омодакунии кадрҳо барои соҳибкории саноатӣ;
- дастгирии иттилоотии соҳибкории саноатӣ, фаъолияти соҳибкорӣ ва кам кардани номгӯи ҳуҷҷатҳои иҷозатномавӣ.

Вазифаҳои иқтисодии давлат асосан дар натиҷаи роҳандозии вазифаҳо ва корҳои муайяне, ки барои ноил шудан ба мақсадҳои пешбинишуда, сафарбар мегардад, ба амал бароварда мешаванд. Фароҳамоварии заминаи ҳуқуқии фаъолияти субъектони бозор ва муайяну муқаррарнамоии қоидаҳои устувори муносибатҳои бозорӣ яке аз функсияҳои асосии давлат дар соҳаҳои иқтисодӣ мебошад. Танзими ҳуқуқии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ воситаҳои дар бар мегирад, ки тавассути он батанзимдарорӣ амалӣ мегардад. Шаклҳои ҳуқуқии танзими давлатии иқтисодӣ ин қонунҳо ва санадҳои он, фармонҳои Президенти ҚТ, қарорҳои Ҳукумати ҚТ, санадҳои меъёри ҳуқуқии вазоратҳои корхонаҳо ва ғайраҳо мебошанд. Дар ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии соҳибкорон санадҳои судӣ низ мавқеи ҷашмасдоранд, аммо ин санадҳо чун сарчашмаи ҳуқуқи истифода шуда наметавонанд. Фаъолияти самараноки соҳибкориро аз ҷиҳати иқтисодӣ танҳо дар заминаи дахлдори ҳуқуқии фаъолият ба даст оварда шуда, имконпазир аст. Фароҳам овардани заминаи ҳуқуқии соҳибкорӣ, қонунгузорӣ оиди фаъолияти иқтисодии соҳибкорӣ кори басо мураккабе мебошад, ки метавонад берун аз сарҳади ҳуқуқи соҳибкорӣ барояд. Агар ҳуқуқи аз як ҷониб, сарчашмаи бевосита ба амал баровардани функсияи иқтисодии давлат бошад, аз дигар ҷониб, ҳамчун воситаи асосии танзими соҳаҳои иқтисодӣ баробари воситаҳои иқтисодӣ ва маъмурӣ истифода мешавад [3].

Ҳоло гарчанде заминаи ҳуқуқии батанзимдарории давлатии соҳаҳои иқтисодӣ вучуд дошта бошад ҳам, лекин мутаассифона, ин замина батанзимдарории давлатии соҳаҳои алоҳидаи фаъолияти хоҷагидориро дар бар мегирад. Мисоли ин гуфтаҳо - Қонунҳои ҚТ «Дар бораи Ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар ҚТ»; «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тижоратии хориҷӣ»; «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ»; «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият»; «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)»; «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ»; «Дар бораи кооперативҳои истеҳсолӣ»; «Дар бораи нақлиёт»; «Дар бораи энергетика» ва ғайраҳо шуда метавонанд. Бояд қайд кард, ки дар қонунгузориҳои имрӯза мафҳуми ҳуди танзими давлатӣ оварда нашудааст. Субъектҳои низ ҳастанд, ки фаъолиятҳои ба рушди сиёсати иқтисодии давлат ва ҷоринамоии он бо роҳи танзимнамоии давлатии соҳаҳои иқтисодӣ алоқаманд аст. Аз ин рӯ, фарқияти ҷиддӣ дар байни субъектҳои, ки дар рушд ва ҷоринамоии сиёсати иқтисодии давлат иштирок мекунанд ва субъектҳои бо фаъолияти соҳибкорӣ машғуланд, вучуд дорад. Корхонаҳои тижоратӣ ва ғайритижоратие, ки бо соҳибкорӣ машғуланд, ба ҳайси субъектҳои муносибатҳои, ки бо ба амалигардии сиёсати иқтисодии давлат алоқаманд аст, ширкат мекунанд. Аммо доираи субъектҳои батанзимдарории давлатии соҳаҳои иқтисодӣ назар ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ фарохтар аст. Мақомоти қонунгузор, мақомоти иҷроия ва мақомоти судӣ субъектони сиёсати иқтисодии давлат ва танзими иқтисодии давлат ба ҳисоб мераванд. Ин мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ маҷмуан сиёсати иқтисодии давлат ва батанзимдарории соҳаҳои иқтисодиро амалӣ менамоянд. Бе қабулнамоии қонунҳои, ки оиди батанзимдарории унсурҳои алоҳидаи бозор, масалан, пул, мол, меҳнат, молия ва ҳоказо сафарбар шудаанд, роҳандозии сиёсати иқтисодии давлат ғайриимкон аст.

Фаъолияти мақомоти судӣ аз ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии субъектони иқтисодӣ иборат мебошад.

Масъалаҳо ва ҳадафҳои танзимномаи давлатӣ ва дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудаанд, муқаррар ва амалӣ мегарданд.

Ҳамзамон, бозори дохилӣ бояд барои рушди соҳибкорӣ ва инвеститсияҳои мустақим ҷолиб бошад, истеҳсолкунанда ва истеъмолкунандаи маҳсулот ва мол бояд фаъолияти худро озодона ба роҳ монанд, онҳо набояд ба монеаҳои сунъии гуногуни бюрократӣ, назорати маъмурӣ ва тафтишоту назорат дучор шаванд. Дар самти мазкур ҳамаи мақомотҳои давлатӣ ва сохторҳо оид ба масъалаи расонидани хизматрасонии давлатӣ ба соҳибкорон ва аҳолии тариқи низоми электронӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ бояд чораҳои бетаъхир андешанд. Ин чораҳо шаффофият, дастрасӣ ва самаранокии хизматрасонии давлатиро баланд бардоранд ва барои бартаараф кардани омилҳои коррупсионӣ мусоидат мекунад.

Ғайр аз ин, рақобатпазирии иқтисодиёт аз суръати гузариши корхонаҳои истеҳсолии ватанӣ ба меъёрҳои байналмилалӣ вобастагии зиҷ дорад. Бо мақсади мазкур амалӣ кардани корҳои зарурӣ оиди татбиқи ислоҳоти сохторӣ нисбати рушди минбаъдаи низоми миллии стандартизатсия ва сертификаткунонӣ ва дар мӯҳлати кӯтоҳтарин раванди гузариш ба низоми танзими техникий дар сатҳи байналмилалӣ қабулшуда ба итмом расонидан зарур аст. Аз ҷумла, номгӯи молу маҳсулоте, ки воҷиби сертификаткунонии ҳатмӣ мебошанд, бояд ду-се маротиба кам карда шаванд, воридкунии низоми “равзанаи ягона” тибқи расмиёти содакардашудаи воридот ва содирот бояд босуръат гардонида шаванд.

Инчунин қабул намудани чораҳои қатъӣ барои дастгирии минбаъдаи соҳибкории минтақавӣ дар соҳаҳои истеҳсоли саноатӣ, инчунин бартаарафкунии монеаҳои маъмурӣ ва сунъӣ мувофиқи мақсад аст. Бо истифодаи имконият ва имтиёзҳои муқарраршуда ҳамаҷониба ба он соҳибкорон ва ширкатҳое, ки хоҳиши ташкил кардани корхонаҳои истеҳсолии хурд ва миёна, инчунин сохтмони иншоотҳои иҷтимоӣ-маданиро доранд, мусоидат кардан зарур аст.

Хулоса, ташаккули босуръати соҳибкорӣ маҳз ба воситаи дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ имкон дорад, бинобар ин, дар шароити муосир дар тамоми секторҳои иқтисодӣ пешбурди фаъолияти соҳибкории самаранок асоси рушди босуръати иқтисодиёти милли доништа мешавад. Ташаккули доираи соҳибкорӣ дар мамлакатҳои дорони низоми бозорӣ, дар давоми солҳои дароз бо таҳаввулот рушд кардааст ва дар баробари он рушди бемайлонии унсурҳои дигари давлатдорӣ, аз қабилӣ инфрасохтор, муқимикунонии аҳолии ва дигарҳо низ назаррас аст. Дар аксарияти мамлакатҳои ҷаҳон рушди фаъолияти соҳибкорӣ сатҳи муайяни устуворро дорад ва ба эҳтиёҷоти ҷомеаи минтақаҳои муайян мувофиқат мекунад. Имрӯз барои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯختану мутобиқ сохтани хусусиятҳо ва имкониятҳои истифода бурдани таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ, ки нишондиҳандаҳои назаррас дар самти ташаккули босуръати фаъолияти соҳибкорӣ тавассути низоми муқаммалӣ танзиму дастгирии давлатӣ доранд, зарур мебошад.

АДАБИЁТ

1. Ковалёва И.В., Чернов М.В. Понятие государственного регулирования предпринимательской деятельности. // Вестник Алтайского аграрного университета, - 2015. №12(134).
2. Маҳмудов М.А., Маҳмудов Ф.Ф. Соҳибкории хурд ва миёна дар низоми иқтисоди бозорӣ. // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: “Тоҷир”.: - 2021. – с.73-78.
3. Султонов З.С. Роль малых форм предпринимательской деятельности в экономическом росте и сокращению уровня бедности в Республике Таджикистан / Султонов З.С., Саидова М.Х., Абдуллоев А.Б., Маҳмудов М.А. // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – Душанбе: “Сумани Кудрат”, 2018. №1(22). – С. 12-17.

4. Ҳусейнова Ш.З. Мафҳум, моҳият ва ҳадафҳои танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ.
// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: “Точир”.: - 2022. – с. 292-298.

**МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ**

*Ҳусейнова Шахло Зариповна - соискатель Таджикского государственного университета коммерции. Душанбе. Республика Таджикистан. Тел.: (+992)901077761.
E-mail: zarifi2308@mail.ru.*

ТАҲЛИЛ ВА БАҲОДИҲИИ ИҚТИДОРИ СОДИРОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаи иқтисодии содироти Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор додааст. Муаллиф қайд намудааст, ки барои тақвият бахшидан ба иқтисоди содироти кишвар, иҷрои уҳдадориҳои шартномавӣ дар назди шарикони асосии тижоратӣ ва роҳ надодан ба талафоти маҳсулот, вазорату идораҳои дахлдорро зарур аст, ки тадбирҳои мусоидаткунандаро вобаста ба ташиқи бемамонияти содироти маҳсулот тавассути донҳои сабз роҳандозӣ намоянд.

Бояд қайд намуд, ки ҳоло ҳам барои субъектҳои фаъолияти иқтисоди хориҷӣ нарасидани маблағҳо, дастрас набудани марказҳои муосири логистикӣ вобаста ба банду баст, ҳамлу нақл, дарёфти бозори фурӯш ва дигар хизматрасониҳои маркетингӣ мушкилоти асосии содирот боқӣ мемонанд. Дар тамоми корхонаҳои истеҳсолии ба содирот нигаронидашуда норасоии маблағ яке аз омилҳои асосии аз фаъолият бозмондани онҳо гардидааст.

Вожаҳои калидӣ: содирот, содироти молҳо, содироти такрорӣ, амалиётҳои содиротӣ, иқтисоди содиротӣ, гардиши савдои хориҷӣ, дастгирии давлатии содирот.

Таҳти мафҳуми амалиётҳои содиротӣ фаъолияти тижоратие фаҳмида мешавад, ки бо фурӯш ва берун аз сарҳад интиқол додани молҳо ва ба моликияти контрагенти хориҷӣ вогузор кардани он алоқаманд аст.

Содирот низоми гумрукии мебошад, ки мувофиқи он моли ватанӣ аз қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маҳдудият барои истифода ва истеъмол берун аз ин қаламрав содир карда мешавад [4].

Содироти молҳо - фаъолияти субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ, ки мувофиқи он молҳои дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшуда аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қаламрави давлати хориҷӣ дар асосҳои шартномавӣ интиқол гашта, барои пурра берун аз ҳудуди он истеъмол гаштан ба уҳдадорӣ боз пас ворид кардани он, пешбинӣ мешаванд.

Таҳти мафҳуми содирот инҳо фаҳмида мешавад ва аз ҷиҳати омӯрӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд:

- Аз мамалакат берун баровардани молҳои истеҳсолшудаи ватанӣ, инчунин моҳое, ки қаблан аз хориҷа барои коркард ворид шудаанд;
- Аз мамалакат берун намудани молҳо, ки қаблан барои коркард таҳти назорати гумрукӣ ворид гардидаанд;
- Аз мамалакат берун баровардани молҳои қаблан воридшуда, ки дар он даволат коркард нашудаанд, чунин содирот содироти такрорӣ (реэкспорт) номида мешавад.

Мубодилаи маҳсулоти истеҳсолшуда дар бозори ҷаҳонӣ худ аз худ ба амал намеояд. Он натиҷаи омодагии ҷиддӣ тавассути гузаронидани амалиётҳои тижоратӣ, яъне амалисозии тарзҳои техникӣ ё амалиётҳо оид ба омодаسازی, бастан ва иҷрои аҳдномаҳо мебошад. Ба амалиётҳои омодаسازی шиносӣ бо сифати мол, нарх ва дигар шартҳои таҳвил аз ҷониби харидор дохил мешавад. Аҳднома ин қисми ҳалкунандаи амалиёти тижоратӣ мебошад.

Мафҳуми амалиёти тижоратӣ нисбат ба мафҳуми аҳднома васеъ аст, чунки он як қатор тарзҳои техникӣ ва амалҳои дар бар мегирад.

Ба марҳилаҳои хотимагии амалиёти тижоратӣ фаъолияти мансуб доништа мешавад, ки пешбурди молро аз фурӯшанда ба харидор таъмин мекунад, ки инҳоянд:

- ✓ ҳамлу нақли борҳо;
- ✓ ниғаҳдорӣ ва суғуртакунӣ;
- ✓ гузаронидани ҳисоббаробаркуниҳои байналхалқӣ.

Ҳамин тариқ, зинаи асосии амалиёти тичоратӣ ин дигаршавии шакли арзиш, аниқтараш ивазшавии соҳибмулкони мол мебошад. Зинаҳои дигари амалиёти тичоратӣ бошад, зинаҳои ғридриҳанда мебошанд, ки пешбурди молро ба харидор таъмин месозад.

Ташкили амалиётҳои содиротӣ чунин марҳилаҳоро дар бар мегирад: [6].

- ✓ омӯзиши бозори берунӣ ва вазъи он;
- ✓ ташаккули захираҳои содиротӣ барои фурӯш дар бозорҳои берунӣ;
- ✓ ҷустуҷӯ ва интихоби контрагент (ҳамкор) барои бастании шартнома;
- ✓ бастан ва иҷрои шартнома.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтисодии кушода буда, дар он воридоти молу хизматрасониҳо аз содироти онҳо бештар аст. Озодкунии савдои хоричӣ дар нимаи солҳои 90-уми асри гузашта сурат гирифт. Пас аз ба даст овардани истиклолият сохтори ҷуғрофии содироти кишвар комилан тағйир ёфт. Бинобар маҳдуд будани номгӯи молҳои содиротӣ, ки дар он алюминии аввалия ва нахи пахта бартарият доштанд, дар давраи мушоҳидашаванда бо ифодаи арзиш тағйироти ҷиддӣ мушоҳида карда намешавад. Коҳиш ё афзоиши содирот бештар бо тағйирёбии нархи ҷаҳонии молҳо дар шакли ашёи хоми аз Тоҷикистон содиротшаванда вобаста мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчи созишномаҳои бисёрҷониба дар бораи савдои озод дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва Ҳамкории минтақавии иқтисодии Осиёи Марказӣ мебошад. Ғайр аз ин, мамлакат бо аксарияти кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил созишномаҳои дучониба дорад.

Аз 2 март соли 2013 Ҷумҳурии Тоҷикистон узви комилҳукуки Созмони Умумиҷаҳонии Савдо гардид. Дар робита бо ин кишвар як қатор уҳдадорҳои муҳимро, ки дар озодкунии минбаъдаи речаи савдо ва суръат бахшидани ҳамгирӣ ба иқтисодии ҷаҳонӣ ифода меёбад, ба зимма гирифт.

Тоҷикистон яке аз кишварҳои аввалинест (баъд аз Чин, Сингапур, Мавритания ва ИМА), ки созишномаи соддагардонии расмӣ савдои Созмони Умумиҷаҳонии Савдо ба тасвир расонд. Ин имконият медиҳад, ки хароҷоти умумии савдо аз ҳисоби кам кардани миқдори ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ барои содирот ва воридот, инчунин хеле ихтисор шудани вақти убури сарҳад коҳиш дода шавад.

SWOT - таҳлили иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон:

Яке аз воситаҳои бехтарин ва дар амал худро хуб нишондодаи таҳлили стратегӣ дар сатҳи миллӣ SWOT-таҳлил мебошад.

Дар ҷадвали 12.1 натиҷаҳои SWOT - анализи Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст. Дар он ҷонибҳои қавӣ ва заифи иқтидори содиротӣ ба сифати омилҳои дохилӣ ва имконияту хавфҳо ҳамчун омилҳои беруна нишон дода шудаанд.

Ҷадвали 1.

SWOT- таҳлили иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон [1].

S- Ҷонибҳои қавӣ	W- Ҷонибҳои суст
1. Мавҷудияти захираҳои ғании табиӣ ва минералӣ;	1. Ҷойгиршавии номусоиди ҷуғрофии кишвар, яъне набудани баромад ба баҳр ва маҳдуд будани захираҳои замин;
2. Қувваи кории арзон;	2. Дурӣ аз ҷараёни магистралӣ нақлиётӣ ва бозорҳои асосии хоричӣ;
3. Захираҳои об ва нуруи барқи арзони аз ҷиҳати экологӣ тоза;	3. Набудани технологияҳои нав ва фарсудагии таҷҳизот дар корхонаҳои саноатӣ;
4. Иқлими мусоид (11 минтақаи аграрию иқлимӣ барои рушди кишоварзӣ ва қариб ҳамаи намудҳои сайёҳӣ);	4. Таҳассуси пасти қувваи корӣ;
5. Суботи нисбии иқтисодӣ;	5. Истифодаи нокифояи афзалиятҳо ва имкониятҳои узвияти кишвар дар Созмони Умумиҷаҳонии Савдо;
6. Мавҷудияти созмонҳои сершумори донорӣ ва фаъолнокии баландии онҳо;	6. Вобастагӣ аз воридоти маҳсулоти нафтӣ ва газ, инчунин озукаворӣ;
7. Суботи нисбии сиёсӣ;	
8. Узвияти комилҳуқуқ дар Созмони Умумиҷаҳонии Савдо;	

<p>9. Мавчудияти асосҳои меъёри ҳуқуқи пешбурди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ;</p> <p>10. Мавчудияти самтҳои устувор (ашёи хом, маҳсулоти кишоварзӣ) дар бозорҳои байналмилалӣ дар сурати ҷой доштани талаботи устувор;</p> <p>11. Мавчудияти панҷ минтақаи озоди иқтисодӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар;</p> <p>12. Истифодаи усулҳои банақшагирии стратегии рушди содирот дар сатҳи миллий ва минтақавӣ;</p> <p>13. Мавчудияти намояндагиҳои савдои хориҷӣ дар аксарияти кишварҳои шарик.</p>	<p>7. Содироти ашёи хом ва сатҳи пасти диверсификат-сияи содирот ҳам аз рӯи намудҳои маҳсулот ва ҳам аз руи бозорҳои фуруш;</p> <p>8. Ҳиссаи баланди хароҷоти нақлиётию экспедиторӣ дар арзиши маҳсулоти содиротӣ;</p> <p>9. Қобилияти пасти рақобати иқтисодиёти миллий, мол ва хизматҳо;</p> <p>10. Инкишоф наёфтани инфрасохтори содирот ва хизматрасонии иттилоотию маркетингӣ;</p> <p>11. Инкишоф наёфтани бахши молиявӣ ва баланд будани меъёрҳои фоизи қарзҳо;</p> <p>12. Маъмурикунонии андози начандон самаранок ва гаран;</p> <p>13. Ҳамкориҳои сусти байни иттиҳодияҳои соҳибкорон ва давлат;</p> <p>14. Ҷолибияти сусти кишвар барои сармоягузорӣ, ки бинобар вазъияти ноустувор дар кишвари Афғонистон шадидтар мегардад.</p>
О-Имкониятҳо	Т-Хавфҳо
<p>1. Беҳтарсозии минбаъдаи муҳити соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ;</p> <p>2. Афзун намудани ҳаҷм ва суръати афзоиши содироти маҳсулоти коркардшуда;</p> <p>3. Бунёди низоми самараноки мусоидат ба рушд ва пешбурди содирот;</p> <p>4. Баланд бардоштани донишу малака ҳангоми амалӣ намудани амалиёти содиротӣ;</p> <p>5. Инкишофи инфрасохтори хусусии дастгирӣ ва рушди содирот;</p> <p>6. Имконияти бунёди шабакаи нақлиётӣ дар Тоҷикистон барои ба бозорҳои Афғонистон, Покистон, Ҳиндустон ва Эрон баромадани кишварҳои ИДМ;</p> <p>7. Рушди содироти хизматҳо ва сайёҳии байналмилалӣ;</p> <p>8. Истифодаи иқтидори созмонҳои минтақавӣ;</p> <p>9. Бунёди кластерҳои соҳавии ба содирот нигаронидашуда;</p> <p>10. Инкишофи иқтидори МОИ ва савдои наздисарҳадӣ.</p>	<p>1. Бетағйир боқӣ мондани самти ашёи хоми содирот;</p> <p>2. Нигоҳ дошта шудани муносибати руякии давлат ба дастгирӣ ва рушди содирот;</p> <p>3. Муҳочирати меҳнатии номуташаккили идоранашаванда;</p> <p>4. Вобастагии саҳти иқтисодиёт аз интиқоли пулии муҳочирон;</p> <p>5. Ноустувории асъори миллий ва болоравии нархҳо;</p> <p>6. Самаранокии пасти шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ва қоҳишҳои боварӣ;</p> <p>7. Ноустувории вазъият дар Афғонистони ҳамсоя ва муносибатҳои номусоид бо давлатҳои дигари ҳамсоя;</p> <p>8. Монеаҳои ғайритиҷоратӣ ва маҳдудиятҳои нақлиётӣ аз ҷониби давлатҳои ҳамсоя.</p>

Таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки ҷонибҳои қавии Тоҷикистон афзалиятҳои рақобатпазирии он дар савдои байналмилалӣ буда, барои рушди содирот кам истифода мегардад. Ҷонибҳои сершумори заиф ҳануз нисбат ба ҷонибҳои қавӣ зиёдтар буда, сабаби он соҳти диверсификатсиянашудаи ашёи хом доштани содирот ва маҳдуд будани миқдори маҳсулоти қобили рақобати худӣ мебошад. Вале барои рушди содирот имкониятҳо низ мавҷуданд, ки дар сурати қабул гардидани модели нави инкишоф ва пай дар ҳам амалӣ намудани сиёсати давлатии иқтисодӣ натиҷаҳои воқеӣ дода метавонанд.

Динамикаи тағйирёбии сохтори содирот (бо фоиз нисбат ба натиҷа) [1].

Нишондиҳандаҳо	2001	2005	2010	2014	2015	2020
Маводи ҳомили энергия	12,1	6,2	1,9	4,9	5,0	9,2
Ашёи хом ва мавод	78,1	82,4	86,3	84,9	82,6	65,1
Мошинҳо ва таҷҳизот	1,2	1,4	3,6	2,5	2,7	3,9
Молҳои истеъмолӣ	7,7	8,3	7,8	7,5	7,9	10,1
Маҳсулоту хизматҳои дигар	0,9	1,7	0,4	0,2	0,5	11,7
Ҳамагӣ	100	100	100	100	100	100

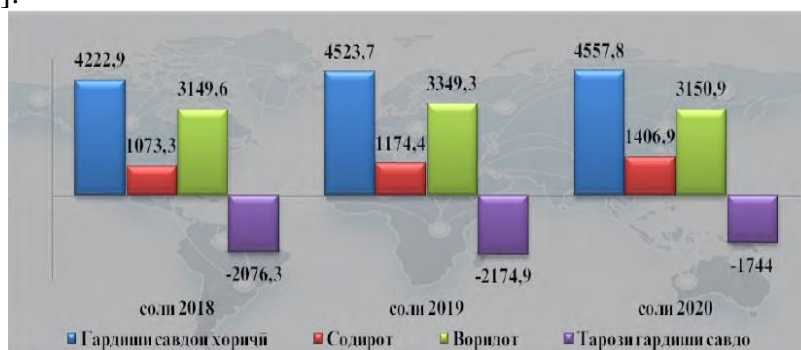
Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди содирот ва иштироки самаранок дар системаи тақсмоти байналмилалӣ меҳнат дорои иқтисодии назарраси захираву истеҳсоли мебошад. Захираҳои конҳои алоҳидаи маъдану ашёи он на танҳо дар миқёси минтақавӣ, балки берун аз он низ нодиранд. Бинобар хулосаи коршиносони байналмилалӣ Тоҷикистон дорои иқтисодии азими иқтисодие мебошад, ки дар бозори ҷаҳонӣ ҳануз пурра талабот пайдо накардааст.

Дар доираи дастури супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати ҳавасмандгардонии содирот, таъмин намудани гуногуншаклии истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва содагардонии расмиёти савдо дар соли равон корҳои амалӣ идома доранд.

Қайд бояд намуд, ки бо мақсади таҳкими истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда, фароҳам овардани шароити мусоид барои татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ, афзун намудани ҳаҷми истеҳсоли молу маҳсулоти содиротӣ ва коҳиш додани ҳиссаи молҳои истеъмолӣ дар ҳаҷми умумии воридот марҳилаи ниҳони “Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020” мавриди татбиқ қарор гирифт.

Новобаста ба вазъияти мураккаби бамиёномада бинобар паҳншавии бемории сироятӣ COVID-19, ки вазъияти молиявии давлатҳои ҳамшарики тичоратиро ва воридоти молу маҳсулотро маҳдуд намудааст дар соли 2020 гардиши савдои хориҷӣ тамоюли афзояндаро нигоҳ дошт.

Мувофиқи маълумоти оморӣ гардиши савдои хориҷӣ дар соли 2020 4557,8 млн. долларро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2019 0,8 фоиз ё 34,1 млн. доллар афзоиш ёфтааст. Дар ин давра гардиши савдои хориҷӣ бо кишварҳои аъзои ИДМ ба 2357,9 млн. доллар баробар гардид, ки ин нишондиҳанда 51,7 фоизи гардиши савдои хориҷии ҷумҳуриро ташкил медиҳад[8].

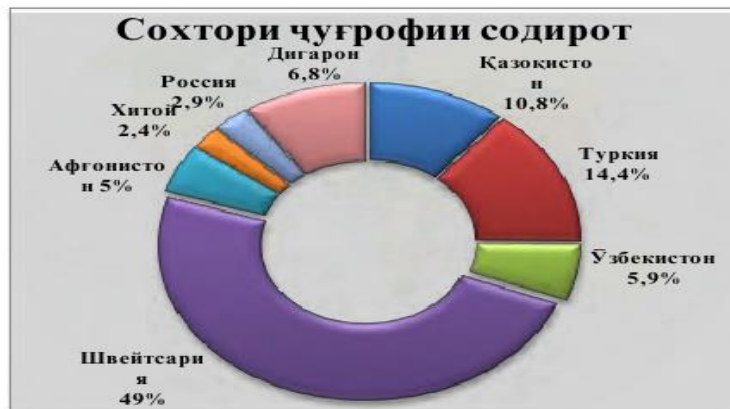

Расми 1. Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2018-2020 (млн. долл. ИМА)

Дар соли 2020 истеҳсоли маҳсулоти ниёзи аввал ба таври мунтазам рушд ёфта истодааст, ки ҷавобгӯ ба ҳадафи Ҳукумати кишвар дар самти истеҳсоли маҳсулоти воридотивазкунанда мебошад. Тибқи ҳисобҳои пешакӣ маҳсулоти воридотивазкунии асосӣ дар ҳаҷми тақрибан 9500 млн. сомонӣ истеҳсол шудааст.

Қайд бояд намуд, ки бо мақсади пешгирии паҳншавии бемории сироятии कोरोनाвирус шурӯъ аз 30 апрел то 15 июни соли 2020 фаъолияти як қатор корхонаҳои соҳаи савдону хизматрасонӣ ва бозорҳои ғайриозуқворӣ маҳдуд карда шуд, ки дар натиҷа ба нишондиҳандаҳои воридоти молу маҳсулот таъсири бевосита дошт.

Шарикони асосии ҷумҳурӣ аз рӯи амалиётҳои содиротӣ Швейтсариya 49%, Туркия %, Қазоқистон 10,8%, Ўзбекистон 5,9%, Афғонистон 5%, Россия 2,9%, Чин 2,4%, Белгия 2,3%, Италия 1,1%, Покистон 1%, Грузия 0,9%, Қирғизистон ва Латвия 0,7 % ва дигарон мебошанд [8].

Расми 2. Соҳтори ҷуғрофӣи содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шарикони асосӣ

Вазни ҳоси содиротии кишвар асосан аз ҳисоби фурӯши металлҳои қиматбаҳо ва нимқиматбаҳо 49,0%, нахи пахта 12,4%, маъдану концентратҳо 11,2%, алюминийи аввалия 10,0 %, семент 4,3%, кувваи барқ 4,0% дигар металлҳои нимқиматбаҳо (сурма) 2,3%, меваю сабзавот 1,3%, либос ва қисмҳои он 1,2% ва дигар маҳсулот ташаққул ёфтааст.

Рушди содирот дар соли 2020 асосан аз ҳисоби содироти металлҳо ва сангҳои қиматбаҳо таъмин гардидааст, ки хусусияти фармоишӣ дорад.

Ҳиссаи тилло, нуқра ва металлҳои қиматбаҳо (гурӯҳи молии 71) дар ҳаҷми умумии нишондиҳандаҳои содиротии кишвар 49%- ро ташкил намудааст, ки ба афзоиши суръати рушди нишондиҳандаи содирот дар соли чорӣ таъсири бевосита расонид.

Тибқи маълумоти Агентии омор дар соли 2020 содироти сангҳои ороишӣ ва филизоти қиматбаҳою нимқиматбаҳо (гурӯҳи молии 71) 689,7 млн. долларро ташкил дод ва содироти ин номгӯи маҳсулот дар қиёс ба соли 2019 464 млн. доллар ё 3,1 маротиба афзоиш ёфтааст [1].

Ҳарчанд, ки дар соҳтори содиротии кишвар маъданҳо, нахи пахта ва алюминийи аввалия мавқеи назаррас доранд, вале ҳаҷми зиёди маҳсулот бе коркард дар шакли ашёи хом содирот карда мешаванд ва ҳиссаи ҷумҳурӣ дар ташкили занҷираи арзиши иловашуда ночиз аст.

Дар соли 2020 аз ҷониби ширкатҳои саноати кӯҳӣ 191,4 ҳаз. тонна ба маблағи умумии 158,2 млн. доллар маъдану концентратҳо содирот шуд, ки дар муқоиса бо ҳамин давраи соли гузашта 125,1 ҳаз. тонна ё 138,7 млн. доллар коҳиш ёфтааст.

Нархи миёнаи содиротии ин номгӯи маҳсулот дар давраи ҳисоботӣ ба 827 доллар барои як тонна баробар гардид, ки дар қиёс ба ҳамин давраи соли 2019 111 доллар поин рафтааст.

Аз ҳаҷми умумии содироти ин номгӯи маҳсулот 171,9 ҳаз. тонна бо маблағи 140,1 млн. доллар (88,5%) ба Ҷумҳурии Қазоқистон, 16,8 ҳаз. тонна бо маблағи 13,9 млн. доллар (8,7%) ба Ҷумҳурии Халқии Хитой, 1,8 ҳаз. тонна бо маблағи 3,3 млн. доллар (2,1%) ба Ҷумҳурии Ўзбекистон ва боқимонда ба Нидерландия рост меояд[1].

Дар соли 2020 87,0 ҳаз. тонна алюминийи аввалия ба маблағи 136,2 млн. доллар содирот гардидааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2019 9,8 ҳазор тонна коҳиш ёфта, нишондиҳандаи арзишии он бинобар сабаби поин рафтани нархи миёнаи содиротӣ 37,0 млн. доллар кам гардидааст.

Аз ҳаҷми умумии содироти алюминии аввалия 82,9 ҳазор тонна бо маблағи 129,1 млн. доллар (94,8%) ба Ҷумҳурии Туркия, 3,8 ҳазор тонна бо маблағи 6,7 млн. доллар (4,9%) ба Британияи Кабир ва 0,3 ҳазор тонна бо маблағи 0,4 млн. доллар ба Ҷумҳурии Ўзбекистон рост меояд.

Дар соли 2020 ҳаҷми содироти нахи пахта 100,1 ҳазор тоннаро ташкил дод, ки назар ба соли 2019 6 ҳазор тонна афзоиш ёфта, арзиши содироти он 3,6 млн. доллар ва нархи миёнаи фурӯш 126 доллар барои як тонна кам гардидааст.

Ҷуғрофияи содироти нахи пахта дар соли чорӣ тағйир ёфта, содироти он асосан ба давлатҳои Туркия (43%), Гурҷистон (9,8%), Россия (9,4%), Ўзбекистон (7,5%), Латвия (7,4%), Покистон (7,1%), Чин (6,9%), Эрон (5,4%), Бангладеш (2,9%), инчунин АМА ва Беларусия сурат гирифта аст.

Бо мақсади баланд бардоштани нишондиҳандаҳои содироти номгӯи молу маҳсулоти мазкур бояд вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, кишоварзӣ Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, Агентии содирот якҷо бо вазорату идораҳои мутасаддӣ ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят ва шаҳру ноҳияҳо дар доираи занҷираи ашёи хом- истеҳсоли маҳсулоти ниҳой - дарёфти бозори фурӯш таҷрибаи ҷаҳониро дар самти коркарди нахи пахта, алюминии аввалия, маъданҳо то маҳсулоти ниҳой, инчунин меваю сабзавот мавриди омӯзиш қарор дода, ҷиҳати коркарди онҳо то маҳсулоти ниҳой дар кишвар тадбирҳои таъхирнопазирро роҳандозӣ намоянд.

Дар ҷумҳурӣ 20 корхона ба истеҳсоли семент машғул аст, ки таъминоти аҳоли ва талаботи соҳаҳои сохтмон ва саноатро бо сементи ватанӣ пурра таъмин намуда истодаанд. Садироти семент дар соли 2020 1312,7 ҳаз. тонна бо арзиши 59,8 млн. долларро ташкил дод, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 224,6 ҳаз. тонна ё ин ки 8,3 млн. доллар коҳиш ёфтааст [1].

Ҳаҷми содироти қувваи барқ дар соли 2020 1870,3 млн. кВт/соат бо арзиши 56,4 млн. долларро ташкил намуда, нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 1304,7 млн. кВт/соат бо арзиши 36,7 млн. доллар коҳиш ёфтааст.

Тибқи маълумоти оморӣ дар соли 2020 аз ҷумҳурӣ 129 ҳазор тонна меваю сабзавот бо арзиши умумии 19,5 млн. доллар содирот гардидааст, ки дар қиёс ба ҳамин давраи соли 2019 10,6 ҳазор тонна 1,3 млн. доллар зиёд мебошад [1].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бо назардошти дурнамои имкониятҳои истеҳсол ҷумҳурӣ имкон дорад содироти 532 ҳазор тонна сабзавот ва 451 ҳазор тонна пиёзро ба роҳ монад. Дар соли 2020 90,2 ҳазор тонна бо арзиши 7,5 млн. доллар пиёз содирот гардидааст, ки нисбат ба соли 2019 7,1 ҳазор тонна афзоиш ёфта, арзиши он 0,2 млн. доллар кам гардидааст.

Соҳаи муҳими рақобатпазир ва мусоидаткунанда ба рушди содирот истеҳсол ва коркарди хушкмеваҳо ба шумор меравад. Дарсоли 2020 17 ҳазор тонна бо арзиши умумии 6,9 млн. доллар меваҳои хушк содирот гардидааст, ки ин нишондиҳанда дар таносуб ба 2019 2,9 ҳазор тонна ё 1,6 млн. доллар зиёд гардидааст.

Мувофиқи маълумот аз ҳаҷми умумии меваю сабзавоти дар ҷумҳурӣ истеҳсолшаванда ҳамагӣ 3,3% он содирот мешавад. Дар соли 2019 ҳиссаи содирот дар ҳаҷми истеҳсоли пиёз 12,3% ва ангур 3,8 %-ро ташкил медиҳад.

Ҷиҳати тақвият бахшидан ба иқтисодии содироти маҳсулоти кишоварзӣ, иҷрои уҳдадорӣҳои шартномавӣ дар назди шарикони асосии тижоратӣ ва роҳ надодан ба талафоти маҳсулот, вазоратҳои кишоварзӣ, нақлиёт, Кумитаи бехатарии озуқаворӣ, Хадамоти гумрук, Агентии “Тоҷикстандарт” ва Агентии содирот тадбирҳои мусоидаткунандаро вобаста ба ташкили бемамонияти содироти маҳсулоти кишоварзӣ тавассути долонҳои сабз роҳандозӣ намоянд.

Бояд қайд намуд, ки ҳоло ҳам барои субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ нарасидани маблағҳои гардон, дастрас набудани марказҳои муосири логистикӣ вобаста ба банду баст, ҳамлу нақл, дарёфти бозори фурӯш ва дигар хизматрасониҳои маркетингӣ мушкилоти асосии содирот боқӣ мемонанд. Дар тамоми корхонаҳои истеҳсолии ба

содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунӣ норасоии маблағҳои гардон яке аз омилҳои асосии аз ҷаҳолият бозмондани онҳо гардидааст.

Дар шароити имрӯза таъмини эҳтиёҷоти истеҳсолкунандагон ва содироткунандагони молҳои ватанӣ бо воситаҳои гардон ва ташкили суғуртаи содирот мушкилоти рӯзмарра буда, зарур шуморида мешавад, ки КВД бонки давлатии саноативу содиротии “Саноатсодиротбонк” ҷиҳати ҳалли мушкилоти ҷойдошта ба ин самтҳо маблағҳои зарурӣ ҷудо наояд.

Ҳамин тариқ, барои ҳифзи маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои хориҷӣ захираҳои мавҷударо ҷаҳолана истифода намудан лозим аст. Барои ин ҷалб намудани намоёндагҳои тичоратӣ дар хориҷа ва узвият дар созмонҳои байналмилалӣ зарур мебошад.

АДАБИЁТ

1. Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. ш. Душанбе.
2. Вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон 2020. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли ш. Душанбе.
3. Герчикова И.Н. «Международное коммерческое дело»: Учебник для Вузов, 2-е изд. Перераб. и дополн. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷаҳолияти савдои хориҷӣ” (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2012, №7, мод.696; Қонуни ҚТ аз 8.08.2015 с., № 1215).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи дастгирии содирот ва афзоиши рақобатпазирӣ”. ш. Душанбе. аз 14.02.2016 с., № 1318).
6. Прокушев Е.Ф. Литсензирование экспорта и импорта товаров: Учеб.- практич. Пособие. М.Маркетинг, 2000. ст.96.
7. Урунова С.А., Мухторзода С.С., Абдурахмон Ҳ. Тичорати байналмилалӣ (комплексӣ таълимӣ-методӣ). Душанбе 2022. 308 саҳ.
8. <https://www.medt.tj>.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФ

Ҳақимов А.А. – н.и.и., и.в. дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, кӯч. Деҳоти ½; тел.: (+992) 935977272.

СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО РИСКА В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Социальные риски представляют собой события, факторы или обстоятельства, которые могут возникнуть в обществе и способны оказать негативное воздействие на социальные отношения, благосостояние и стабильность [1]. Они проявляются в форме неопределенности и возможных негативных последствий, которые могут затронуть широкий спектр общественных групп и индивидов. Социальные риски часто являются результатом взаимодействия различных факторов, включая экономические, политические, технологические и социокультурные изменения.

Социальные риски могут охватывать разнообразные аспекты жизни общества, такие как занятость, социальное равенство, здравоохранение, образование, и многое другое. Они могут возникнуть как результат конкретных событий, таких как экономические кризисы, политические изменения или технологические инновации, и могут включать в себя такие явления, как безработица, увеличение социального неравенства, нарушение социокультурных норм, и многие другие [2].

Особенностью социальных рисков является их потенциальное воздействие на благосостояние и стабильность общества, а также их связь с различными аспектами человеческой жизни. Эти риски требуют внимания и исследования, так как они могут оказать существенное воздействие на качество жизни людей, уровень социального развития и общественную гармонию [3].

Следовательно, в контексте цифровой экономики, социальные риски могут возникать из-за изменений в использовании технологий, роста автоматизации, цифровизации рабочих процессов, и других факторов, что делает их важными объектами исследования и управления. [1]

Цифровая экономика представляет собой новую стадию развития экономики, в которой информационные технологии, цифровые инновации и интернет играют ключевую роль в создании, распределении и потреблении продуктов и услуг. В этой цифровой реальности существует несколько путей, по которым она связана с возникновением социальных рисков: [1]

1. Автоматизация и потеря рабочих мест: Внедрение автоматизации и искусственного интеллекта в производство и обслуживание приводит к увеличению производительности, но также может означать сокращение рабочих мест. Это создает социальный риск потери рабочих мест и безработицы, особенно в тех отраслях, которые подвержены автоматизации, например, в производстве, логистике и торговле.

2. Изменение навыков и образование: Цифровая экономика требует новых навыков и знаний от работников. Те, кто не способны адаптироваться к новым технологиям и требованиям рынка труда, могут столкнуться с социальным риском в виде снижения конкурентоспособности на рынке труда.

3. Социокультурные изменения: Цифровая экономика оказывает воздействие на социокультурные аспекты общества. Изменения в образе жизни, мобильность, онлайн-коммуникации могут привести к социальной напряженности и конфликтам, особенно в отношениях между разными поколениями и общественными группами.

4. Социальное неравенство: В цифровой экономике, возможность доступа к технологиям и цифровым ресурсам может быть неравномерно распределена. Это может увеличивать социальное неравенство, так как те, кто не имеют доступа к цифровым возможностям, оказываются на периферии общественной и экономической активности.

5. Работа на удаленке и изоляция: Распространение удаленной работы и дистанционного обучения в цифровой экономике может привести к социальной изоляции и ухудшению физического и психологического благополучия работников, особенно у тех, кто сталкивается с одиночеством и отсутствием социальных контактов.

Для борьбы с этими социальными рисками в цифровой экономике необходимо разрабатывать стратегии адаптации и управления, внедрять образовательные программы, способствующие цифровой грамотности, и внимательно следить за равномерным распределением возможностей и благ в обществе [4]. Это поможет смягчить отрицательные последствия цифровой трансформации и добиться более справедливого и устойчивого социального развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жадан И.Э. Социальные риски в цифровой экономике // Гуманитарный научный журнал. 2018. №1-1. – С. 20-22.
2. Черняков М.К. Анализ и прогнозирование маркетинговой деятельности на платформе 1С: предприятие // Вестник забайкальского государственного университета, 2014, № 9 (112). с. 141-149.
3. Черняков М.К. Оценка рисков цифровой экономики: монография / М. К. Черняков, М. М. Чернякова. - Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2021. - 251 с.
4. Черняков М.К., Чернякова М.М. Социальные риски цифровой экономики // Идеи и идеалы. 2021. №1-2. – С. 265-282.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. Черняков Михаил Константинович - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой информатики Сибирского университета потребительской кооперации, Новосибирского государственного технического университета. E-mail: mkacadem@mail.ru

2. Ахметзянов Ильнар Ильясович - аспирант Российского университета кооперации Казанского кооперативного института (филиал). E-mail: ilnar89@list.ru

РЫНОК ТРУДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Автоматизация и искусственный интеллект (ИИ) представляют собой два ключевых элемента цифровой трансформации, которые оказывают значительное воздействие на рынок труда [1]. Их воздействие можно разделить на несколько аспектов [6]:

1. Автоматизация рутинных задач: Одним из основных эффектов автоматизации является способность заменять рутинные и повторяющиеся задачи машинами и роботами. Это касается как производства, так и обслуживания клиентов. Например, роботы в производстве могут выполнять монотонные задачи, а чат-боты могут отвечать на стандартные запросы клиентов. Это может привести к сокращению рабочих мест, связанных с выполнением таких задач.

2. Увеличение производительности: Автоматизация позволяет увеличить производительность в различных секторах экономики. Например, автоматизированные производственные линии могут работать более эффективно и без перерывов. Это может повысить конкурентоспособность компаний, но также привести к необходимости меньшего числа рабочих мест.

3. Создание новых рабочих мест: В то же время, автоматизация и ИИ могут создавать новые рабочие места. Разработка, установка, обслуживание и программирование автоматизированных систем и роботов требуют специализированных навыков и рабочей силы. Это может способствовать росту спроса на определенные профессии и навыки.

4. Изменение навыков и требований: С цифровой трансформацией меняются требования к работникам. Теперь требуются навыки в области информационных технологий, аналитики данных, кибербезопасности и т.д. Рабочие места становятся более высококвалифицированными, и это может оставить без работы тех, кто не может адаптироваться и приобрести новые навыки.

5. Сокращение рабочего времени: в некоторых случаях, автоматизация может сокращать рабочий день или неделю, чтобы справиться с изменением роли человека в рабочем процессе. Это может уменьшить общий объем рабочего времени, что также может потенциально повлиять на уровень доходов и занятость.

В целом, влияние автоматизации и искусственного интеллекта на рынок труда является двойственным. С одной стороны, они могут повысить производительность и создать новые возможности, а с другой стороны, они могут привести к потере рабочих мест и требовать изменения в образовании и профессиональной подготовке. Это вызывает необходимость в разработке адекватных стратегий и политик, направленных на адаптацию рабочей силы к новым реалиям цифровой экономики.

Примеры отраслей и профессий, подверженных изменениям:

1. Производство и сборка в автомобильной индустрии: Автомобильные заводы внедряют автоматизированные линии для сборки и производства автомобилей. Роботы и автоматизированные системы могут выполнять множество задач, которые ранее выполняли рабочие, такие как сварка, покраска, и даже сборка конечных изделий.

2. Производство в текстильной промышленности: В текстильной индустрии автоматизация используется для выполнения широкого спектра задач, начиная с раскроя ткани и заканчивая пошивом одежды. Роботы и автоматизированные системы могут работать намного быстрее и более точно, чем человек, что может привести к сокращению рабочих мест в этой отрасли.

3. Банковское обслуживание и финансовые аналитики: В финансовой сфере, автоматизированные системы и искусственный интеллект используются для анализа данных, принятия инвестиционных решений и обработки транзакций. Это может привести к уменьшению числа традиционных рабочих мест, таких как финансовые аналитики и операторы банковских систем.

4. Розничная торговля: В розничной торговле, автоматизированные кассовые системы и самообслуживание (например, в супермаркетах) могут уменьшить необходимость в кассирах и персонале обслуживания. Также онлайн-торговля и роботизированные системы складов могут изменить требования к рабочим местам в этой отрасли.

5. Здравоохранение: в медицинской сфере, роботизированные системы могут использоваться для выполнения хирургических операций, а искусственный интеллект для анализа медицинских данных и диагностики. Это может повлиять на работу некоторых медицинских специалистов и лабораторных ассистентов.

Эти примеры демонстрируют, как автоматизация и цифровые инновации могут привести к изменениям в различных отраслях и привести к потере традиционных рабочих мест. В то же время, они также могут создавать новые возможности в других областях, такие как разработка и обслуживание автоматизированных систем, анализ данных и т.д. [7]

Цифровая экономика представляет собой мощный двигатель развития, который трансформирует мировую экономику, создавая новые возможности и вызовы. Однако, с ростом цифровых технологий, возникают социальные риски [4], которые важно понимать и управлять, чтобы обеспечить справедливое и устойчивое общество.

ЛИТЕРАТУРА

5. Черняков М.К. Оценка рисков цифровой экономики: монография / М. К. Черняков, М. М. Чернякова. - Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2021. - 251 с.
6. Цхададзе Н.В. Рынок труда в условиях цифровой экономики // Вестник Московского университета МВД России. 2021. №3. – С. 323-327. doi:10.24412/2073-0454-2021-3-323-327.
7. Степаненкова А.Д. Новые профессии на рынке труда в условиях цифровой экономики // Вестник науки. 2023. №1 (58). – С. 130-137.
8. Черняков М.К., Чернякова М.М. Социальные риски цифровой экономики // Идеи и идеалы. 2021. №1-2. – С. 265-282.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Черняков Михаил Константинович** - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой информатики Сибирского университета потребительской кооперации, Новосибирского государственного технического университета. E-mail: mkacadem@mail.ru

2. **Гильфанов Амир Витальевич** - аспирант Российского университета кооперации Казанского кооперативного института (филиал). E-mail: gilka94@mail.ru

СОЦИАЛЬНАЯ НАПРЯЖЕННОСТЬ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Понимание и учет этих факторов являются важными аспектами управления социальной напряженностью в цифровой экономике. Государства, компании и общество в целом должны работать над созданием более справедливых и устойчивых моделей развития, учитывая интересы различных групп населения и обеспечивая доступ к цифровым ресурсам и возможностям для всех [1].

Факторы социальной напряженности в цифровой экономике

1. Неравенство доступа к цифровым ресурсам: Одним из главных факторов социальной напряженности является неравенство в доступе к цифровым технологиям и ресурсам. В развитых странах, большинство населения имеет доступ к интернету и высокотехнологичным устройствам, но даже там существуют группы, которые остаются исключенными из цифровой экономики. В развивающихся странах, разрыв в доступе к цифровым технологиям может быть еще более значительным. Неравный доступ к цифровым ресурсам может вызвать социальное недовольство и чувство экономической дискриминации.

2. Неравное распределение доходов: Цифровая экономика может способствовать увеличению разрыва между богатыми и бедными. Технологические инновации и цифровые платформы могут создавать огромные богатства, но выгоды от этого не всегда распределяются равномерно. Если большая часть доходов концентрируется в руках небольшого числа компаний и индивидов, это может привести к усилению неравенства и вызвать социальное недовольство среди населения.

3. Переориентация рабочих мест и потеря рабочей силы: Автоматизация и цифровизация могут изменить структуру рабочих мест и потребность в определенных навыках. Это может привести к сокращению рабочих мест в некоторых отраслях и созданию новых в других. Люди, потерявшие свои рабочие места, могут испытывать социальную напряженность, особенно если переквалификация и переход на новые позиции оказываются сложными.

4. Угрозы приватности и безопасности: Цифровая экономика также вызывает вопросы о приватности и безопасности данных. Крупные компании собирают и анализируют огромные объемы личной информации о пользователях. Возможность злоупотребления этой информацией и нарушения частной жизни вызывает социальные опасения и требования к более строгой регулировке.

5. Изменения в трудовых отношениях и условиях работы: Рост платформенной экономики и фриланса может создать нестабильные трудовые отношения и несет риск для социального обеспечения и прав работников. Без возможности налаживать стабильные карьеры и обеспечивать социальное обеспечение, работники могут чувствовать неопределенность и напряженность.

Для управления социальной напряженностью в цифровой экономике, необходимо принимать целый ряд мер, которые могут варьироваться в зависимости от конкретных ситуаций и вызовов. Вот подробное описание некоторых мер [2]:

1. Образование и переподготовка: Развитие образования и обучения на протяжении всей жизни является ключевой мерой для смягчения социальной напряженности. Государства и компании должны инвестировать в образовательные программы, которые обеспечивают доступ к цифровым навыкам и способствуют переквалификации работников. Образовательные программы должны быть доступны и финансово для разнообразных слоев населения.

2. Разработка гибких моделей трудоустройства: Гибкие формы занятости, такие как фриланс и работа на удаленке, должны сочетаться с социальной защитой и возможностью карьерного роста. Государства и работодатели могут разрабатывать новые модели контрактов и трудовых отношений, которые учитывают изменения в мире труда.

3. Поддержка предпринимательства: Содействие развитию малых и средних предприятий и инновационных стартапов может способствовать созданию новых рабочих мест и разнообразию экономики. Поддержка предпринимательства, включая доступ к финансированию и менторству, может снизить уровень безработицы.

4. Создание рабочих мест в области цифровых технологий: Развитие сектора цифровых технологий, включая информационные технологии, искусственный интеллект и кибербезопасность, может создать новые возможности для занятости. Политики по стимулированию инвестиций в эти сферы и обучению специалистов могут способствовать созданию новых рабочих мест.

5. Социальная поддержка и защита: Государства должны обеспечивать социальную поддержку для тех, кто находится в уязвимом положении, включая безработных и малообеспеченных граждан. Это может включать в себя пособия по безработице, медицинское обслуживание и другие меры, которые помогают людям преодолеть временные трудности.

6. Диалог и вовлечение общества: Создание механизмов диалога и вовлечения общества в процессы принятия решений важно для разрешения социальных конфликтов. Включение граждан, профсоюзов и представителей бизнеса в разработку политики может способствовать более справедливому и согласованному управлению социальными рисками.

7. Мониторинг и анализ данных: Систематический мониторинг и анализ данных о рынке труда и социальных изменениях помогает выявить проблемы и оценить эффективность принимаемых мер. Это позволяет адаптировать стратегии управления социальной напряженностью в реальном времени.

Управление социальной напряженностью в цифровой экономике требует комплексного и долгосрочного подхода. Оно включает в себя сочетание социальных, экономических и образовательных мер, которые способствуют адаптации общества к изменениям и обеспечивают более справедливое и устойчивое развитие.

В ходе нашего исследования мы рассмотрели различные аспекты социальных рисков в цифровой экономике, включая влияние автоматизации и искусственного интеллекта на рынок труда, примеры отраслей и профессий, подверженных изменениям, факторы социальной напряженности в цифровой экономике, а также меры по управлению социальной напряженностью.

В целом, цифровая экономика предоставляет возможность для инноваций и роста, но сопровождается рисками для социальной справедливости. Успешное управление этими рисками требует сбалансированного подхода, включающего в себя сотрудничество между правительством, бизнесом и обществом, инвестиции в образование и социальную поддержку, а также постоянный мониторинг и адаптацию к изменяющейся среде.

Цифровая экономика будет продолжать развиваться, и с ней будут возникать новые вызовы и возможности. Понимание социальных рисков и умение эффективно управлять ими становятся ключевыми факторами для обеспечения благосостояния и справедливости в мире цифровых возможностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Комплекс мер социального характера по снижению уровня социальной напряженности и конфликтности в Алтайском крае [Текст]: сборник материалов Регионального научно-практического семинара / под ред. В. В. Нагайцева, В.А. Артюхиной, Е.В. Пустоваловой. — Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2018. — 146 с.
2. Черняков М.К., Чернякова М.М. Социальные риски цифровой экономики // Идеи и идеалы. 2021. №1-2. — С. 265-282.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Черняков Михаил Константинович** - доктор экономических науки, профессор, заведующий кафедрой информатики Сибирского университета потребительской кооперации, Новосибирского государственного технического университета. E-mail: mkacadem@mail.ru

2. **Черняков Владислав Михайлович** - аспирант Российской академии народного хозяйства и государственной службы Сибирского института управления (филиал). E-mail: v_chernyakov@mail.ru

ЧАББОРОВ А. ЗОИРОВ Д. М., ХУЧАШАРИПОВ М. М., ХУДОИЗОДА А. М.

ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҲОИ МОЛИЯВИИ КОРХОНА

Аннотатсия: Дар мақола моҳият ва асосҳои назариявии идоракунии захираҳои молиявии корхона мавриди тадқиқот қарор гирифта, самтҳои тақмили он дар шароити муосир асоснок карда шуда, дар он баъзе нишондиҳандаҳои таъмини самаранокии захираҳои молиявии корхона ва роҳҳои баландбардорӣ дар шароити иқтисодиёти инноватсионӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Вожасҳои калидӣ: идоракунии, корхона, тичорат, захира, захираҳои молиявӣ, истеҳсолот, таваккал, пул, менечмент, самаранокӣ.

Дар шароити бозор ҳамаи корхонаҳо новобаста аз шакли моликиятшон (корхонаи давлатӣ, хусусӣ, саҳомӣ, муштарақ, кооперативӣ ва ғайра) дар асоси усулҳои ҳисоби тичорат фаъолият менамоянд, ки асоси онҳо бо ду роҳ амалӣ мегарданд:

- конёгардонидани талаботи ҷамъият ва гирифтани фоидаи соҳибкорӣ.
- фоида, муҳимтарин нишондиҳандаи молиявии корхонаҳо мебошад, ки он натиҷаи ниҳонии молиявии фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро ифода мекунад.

Идоракунии захираҳои дохилии молиявии корхонаро бо назардошти бисёрвариантии инъикоси он, дар амалия бе ташаккули касбии ин корҳо амалӣ кардан имконпазир аст. 50 Аз ҳама асосӣ дар фаъолияти муҳосиб ин қобилияти бодикқат сарфаҳм рафтани ба ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ ва дар мувофиқа ба дастурҳо ва сиркуляриҳо онҳоро дар регистрҳои муҳосибот инъикос намудан аст. Тамоман дигар чиз аз менечери молиявӣ талаб карда мешавад. Кори ин касб бо қабули қарорҳо дар шароитҳои номуайянӣ алоқаманд аст, ки аз бисёрвариантии иҷрои як трансаксияи молиявӣ чандирӣ ақдро талаб менамояд, ин одам бояд шахси эҷодкор бошад, ба таваккалият қодир бошад ва дараҷаи таваккалиятро баҳогузорӣ намояд, навовариҳоро дар муҳити тезивазшавандаи беруна қабул карда тавонад [8, 46].

Имрӯз корхона ҳангоми ташкили вақти комилан мувофиқи кори молиявӣ бо мушкилоти қалон рӯ ба рӯ мешавад. Таҷрибаи корхонаҳои бомуваффақият амалкунанда нишон дод, ки роҳи кӯтоҳтарини ҳалли ин масъалаҳо дар дасти роҳбари корхона мебошад. Имрӯз ду муносибат оид ба азнавташкилкунии ҳадамоти молиявии корхона эътироф гардидаанд: - агар роҳбар молиячии касбӣ бошад, ӯ шахсан азнавташкилкунии ҳадамоти молиявии корхонаро мутобиқ мегардонад; - роҳбаре, ки вазифа ва функсияҳои ҳадамоти муосири молиявии корхонаро мефаҳмонад, лекин ӯ молиячии касбӣ набуда, нозуқиҳои ин касбро намедонад. Ташкилоти берунаро барои гузариш ва дар амал татбиқ намудани модели зарурии ташкили кори молиявӣ ҷалб менамояд [5, 75].

Менечери молиявӣ фаъолияти фаврии молиявиرو амалӣ месозад. Дар ҳолати умумӣ фаъолияти менечери молиявӣ бо тарзи зерин тарҳрезӣ карда мешавад: - таҳлили умумии молиявӣ ва банақшагирӣ; - таъмини корхона бо захираҳои дохилии молиявӣ (идоракунии манбаъҳои маблағҳо); - тақсимоати захираҳои дохилии молиявӣ (сиёсати инвеститсионӣ ва идоракунии активҳо). Самтҳои ҷудогардидаи фаъолият дар як вақт вазифаҳои асосиро муайян месозанд, ки дар назди менечер истодааст. Рӯйхати ин вазифаҳо бо тарзи зерин муфассал кор карда баромада шудаанд:

Дар чорҷӯбаи самти яқум баҳогузорию умумии ин чизҳо амалӣ мешаванд: - активҳои корхона ва манбаъҳои маблағгузорӣ; - бузургӣ ва рӯйхати захираҳои, ки барои дастгирии иқтисодии корхона ва васеъсозии фаъолияти он заруранд; - системаи назорат аз рӯи вазъият ва самаранокии истифодаи захираҳои дохилии молиявӣ; - манбаъҳои маблағгузорию иловагӣ. Самти дуюм баҳогузорию муфассалро дар назар дорад: - ҳаҷми захираҳои дохилии молиявии талабгардида; - шакли пешниҳоди онҳо (қарзи кӯтоҳмуддат ё дарозмуддат, пули нақд); - дараҷаи дастрасӣ ва

вакти пешниҳод (дастрасии захираҳои дохилии молиявӣ бо шартҳои шартнома муайян мегардад); - арзиши ҳисоб бурдан бо навъи мазкури захираҳо (нархҳои фоизӣ, дигар шартҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, пешниҳоди манбаи маблағҳои мазкур); - таваккалият, ки бо манбаи мазкури маблағҳо фикран монанд карда шудаанд (яъне, сармояи мулкдорон ҳамчун манбаи маблағҳо, таваккалияти хурдтар дорад, назар ба қарзи ғаврии бонк). Қабули қарорҳои молиявӣ бо истифодаи баҳогузориҳои пешниҳодгардида дар натиҷаи таҳлили қарорҳои имконпазир иҷро мешавад, ки созишро байни талаботи бозоргирӣ, устувории молиявӣ ва даромадноки ба ҳисоб мегиранд [8, 46].

Усулҳои идоракунии молиявӣ бисёршакланд. Асосии онҳо инҳоянд: пешгӯӣ, банақшагирӣ, андозбандӣ, суғурта, маблағгузорӣ, қарздиҳӣ, системаи ҳисоббаробаркунӣ, системаи ёрии молиявӣ, системаи санксияҳои молиявӣ, 51 системаи ҳиссачудокунӣ амартизатсионӣ, системаи ҳавасмандгардонӣ, принципҳои офариниши нархҳо, амалиёти трастӣ, амалиёти гаравӣ, амалиёти трансфертӣ, факторинг, иҷора, лизинг, ҷузъи таркибии усулҳои овардашуда, ставкаҳои махсус, дивидендҳо, нархгузориҳои курси асъор, аксиз, дисконт ва ғайра мебошад. Асоси таъминоти ахборотии системаи идоракунии молиявиро ҳар як маълумоти характери молиявидошта тартиб медиҳад: - ҳисоботи муҳосибот; - маълумоти органҳои молиявӣ; - маълумоти муассисаҳои системаи бонкӣ; - маълумоти биржаҳои молӣ, фондӣ, асъорӣ; - дигар маълумотҳо. Таъминоти техникаи системаи идоракунии молиявӣ ҷузъи мустақил ва хеле муҳими он мебошад. Амаликунони ҳамаи системаҳои идоракунии молиявӣ дар чорҷӯбаи таъминоти амалкунандаи ҳуқуқӣ ва меъёрӣ амалӣ мешавад. Ба ин дохил мешавад: қонунҳо, нишондодҳои Президент, қарорҳои Ҳукумат, фармон ва супоришҳои вазоратҳо, идораҳо, литсензияҳо, ҳуҷҷатҳои уставӣ, дастурҳо, нишондодҳои методӣ ва ғайра. Дар марҳалаи ояндаи таҳлили захираҳои баландбардории истеҳсоли маҳсулот ва фондбоздеҳӣ ҳисоб карда мешаванд. Захираҳои баландбардории истеҳсоли маҳсулот ва фондбоздеҳӣ инҳо буда метавонанд: - бақордарории таҷҳизоти нав; - баланд кардани коэффитсиенти бастанокӣ; - кам кардани бекорҳои бутунбасти ва дохилибасти таҷҳизот; - камкунии миқдори таҷҳизоти гузоштанашуда; - ивазкунии ва ҷадидкунии таҷҳизот; - баландбардории коэффитсиенти боркунии интегралӣ таҷҳизот аз ҳисоби камкунии талафоти вақти корӣ; - дар истеҳсолот татбиқкунии комёбиҳои илмиву техникаӣ; - баландбардории ҳиссаи қисми ғаёли фондҳои асосӣ ва ғайра. Самаранокии истифодаи захираҳои молиявӣ бо гардиши активҳо ва нишондиҳандаҳои даромадноки таснифот мешаванд. Яъне, самаранокии идоракуниро бо роҳи кам кардани муҳлати гардиш ва баландбардории даромадноки аз ҳисоби пасткунии хароҷот ва баландбардории даромад баланд бардоштан мумкин аст. Тезонидани гардиши маблағҳои гардон хароҷоти сармоявиро талаб менамояд ва ба афзоиши ҳаҷми истеҳсолот ва фуруши маҳсулот меорад. Лекин беқурбшавӣ хеле тез маблағҳои гардонро камарзиш менамояд, қорхонаҳо барои харидории мол қисми зиёди маблағҳоро сафарбар менамоянд, қобили пардохт набудани харидорон қисми зиёди маблағҳоро аз гардиш боз медорад.

Ба сифати сармояи гардон дар қорхона активҳои қорӣ истифода мешаванд. Фондҳои, ки ба сифати сармояи гардиш истифода мешаванд, сикли муайнро мегузоранд. Активҳои ликвидӣ барои харидорӣ намудани мол ва ашёҳои истифода мешаванд: молҳо ва ашёҳо бо қарз фурухта мешаванд, ки суратҳисобҳои дебиториро ба миён меорад; суратҳисобҳои дебиторӣ пардохт ва инкасатсия мешаванд. Ҳар гуна фондҳои, ки барои эҳтиёҷоти сармояи гардон истифода намешаванд, ба пардохти пасивҳо равона карда мешаванд. Ғайр аз ин, онҳоро метавон барои бадастории сармояи асосӣ истифода бурд. Яке аз усулҳои сарфакунии сармояи гардон ва баландбардории гардиши он дар мукамалсозии идоракунии захираҳои молиявӣ мебошад. Азбаски қорхона маблағҳоро барои офариниши захираҳои молиявӣ таъйин менамояд, он гоҳ 52 хароҷоти нигоҳдорӣ на танҳо бо хароҷоти анборӣ, инчунин бо таваккалияти вайроншавӣ ва қуҳнашавии молҳо, нархи вақтиаи сармоя, яъне меъёри

даромад алоқаманд аст, ки метавонад дар натиҷаи дигар имкониятҳои маблағгузорӣ бо дараҷаи эквивалент таваккаليات ба даст ояд.

Натиҷаҳои иқтисодӣ ва амалиёти аз нигоҳдории навъи муайяни активҳои ҷорӣ дар ин ё он ҳаҷм характери махсусгардонидашуда доранд барои намуди мазкури активҳо. Захираи калони молҳо дар анбор имконияти ташкили камчинии молро ҳангоми талаботи баланди ғайриҷашмдошт ихтисор менамояд. Баландбардории гардиши маблағҳои гардон ва ошкорсозии натиҷаҳо ва хароҷот, ки бо нигоҳдории захираҳои молиявӣ алоқаманд аст ба ҷамъбасти тавозуни боақлонаи захираҳои молиявӣ ва хароҷот меорад. Барои тезонидани гардиши маблағҳои гардон дар корхона қобили мақсад аст, ки чунин корҳо бурда мешавад: - банақшагирии харидории молҳои зурурӣ; - истифодаи анборҳои муосир; - мукамалсозии пешгуи талабот; - дастрас намудани молҳо ба харидорони яклухт ва харидорони чакана. Роҳи дуҷуми тезонидани гардиши сармояи гардон дар камкунии суратхисобҳои дебиторҳо мебошад. Сатҳи қарзи дебиторӣ бо омилҳои гуногун муайян мегардад: навъи молҳо, ғунҷоиши бозор, дараҷаи пуррагии бозор бо молҳои мазкур, системаи ҳисоббаробаркуниҳое, ки дар корхона қабул гардидааст ва ғайра [6, 26].

Идораи қарзи дебиторӣ, пеш аз ҳама, назоратро аз рӯи гардиши маблағҳо дар ҳисоббаробаркуниҳо пешбинӣ менамояд. Тезонидани гардиш дар динамика ҳамчун тамоюли мусбӣ дида баромада мешавад. Интиҳоби харидорони потенциалӣ ва муайянсозии шартҳои пардохти молҳо, ки дар шартнома пешбинӣ шудаанд, аҳамияти калон дорад. Интиҳоб бо ёрии маҳакҳои расмӣ амалӣ мешавад: риояи тартиботи пардохтӣ дар гузашта имкониятҳои пешгуи молиявии харидор оид ба пардохти ҳаҷми молӣ аз ҷониби ӯ талабкардашуда, сатҳи қобилияти пардохтии ҷорӣ, сатҳи устувории молиявӣ, шароитҳои иқтисодӣ ва молиявии корхонаи фурушанда (сермолии корхона, дараҷаи эҳтиҷманدى дар пули нақд ва ғайра). Пардохти молҳо ба мизочони доимӣ одатан бо қарз гузаронида мешавад, инчунин шартҳои кредит аз бисёр омилҳо вобастагӣ доранд. Дар мамлакатҳои мутараққӣ хеле васеъ паҳн гардидааст, ки ин маъниҳоро дорад: - харидор гузашти дуфоизиро дар ҳолати пардохти мол дар давоми 10 рӯз аз оғози давраи қарздиҳӣ мегирад; - харидор арзиши пурраи молро пардохт менамояд, агар пардохт аз рӯзи 11 то рӯзи 30-юми давраи қарздиҳӣ ба амал меояд; - дар ҳолати напардохтан дар давоми як моҳ харидор маҷбур аст, ки иловагӣ ҷарима супорад, бузургии ҷарима аз лаҳзаи пардохт вобастагӣ дорад. Роҳи сеҷуми ихтисори бозгаштҳои сармояи гардон аз истифодаи беҳтари пулҳои нақд вобастагӣ дорад.

Аз нуқтаи назари назарияи маблағгузорӣ маблағҳои пулӣ инъикосгари яке аз ҳолатҳои хусусии маблағгузорӣ ба арзишҳои молӣ-моддӣ мебошанд. Аз ин рӯ, нисбати онҳо талаботи умумӣ қобили қабуланд. Яқум, захираи базавии воситаҳои пулӣ барои иҷрои ҳисоббаробаркуниҳои ҷорӣ зарур аст. Дуҷум, маблағҳои пули муайян барои рӯйпӯш намудани хароҷоти ғайриҷашмдошт заруранд. Сеҷум, мувофиқи мақсад аст, ки андозҳои муайяни воситаҳои пулии озод барои таъмини васеъсозии фаъолияти имконпазир ва ё пешгуишаванда мавҷуд бошад. 53 Истифодаи захираҳои молиявӣ аз ҷониби корхона дар бисёр самтҳо амалӣ мегардад, ки аз ҳама асосӣ инҳоянд: - пардохтҳо ба органҳои системаи молиявӣ – бонкӣ, ки бо иҷрои уҳдадориҳои молиявӣ шартнок гардидаанд. Ба ин ҷо дохил мешавад: пардохтҳои андозӣ ба бучет, пардохти фоизҳо ва бонкҳо барои истифодаи кредитҳо, пардохти қарзҳои пешгирифташуда, пардохтҳои сугуртавӣ ва ғайра; - маблағгузори маблағҳои худӣ ба хароҷоти асосӣ (реинвеститсиякунонӣ), ки бо васеъшавии истехсолот ва азнавкунии техникаи он, гузариш ба технологияҳои нави прогрессивӣ (алоқаманд аст); - маблағгузори захираҳои молиявӣ бо коғазҳои қиматнок, ки дар бозор харидорӣ шаванд: аксия ва облигатсияҳои дигар корхонаҳо, ки одатан бо кооперативи корхонаи мазкур зич алоқаманданд, ба займҳои давлатӣ ва ғайра; - равнасосии захираҳои молиявӣ бо мақсадҳои хайриявӣ-сарпарастӣ ва ғайра.

Самаранокии истифодаи захираҳои молиявӣ бо гардиши активҳо ва нишондиҳандаи даромадноқӣ таснифот мешавад. Аз ин рӯ, онро бо кам кардани муҳлати гардиш ва баландбардории даромадноқӣ аз ҳисоби пасткунии хароҷот ва зиёд намудани даромад баланд кардан мумкин аст. Боз як воситаи муҳимми баландбардории самаранокии истифодаи захираҳои молиявӣ ин идоракунии воситаҳои асосии истеҳсолии корхона ва активҳои ғайримоддӣ мебошад. Масъалаи асосӣ дар идоракунии онҳо ин интихоби усули ҳисоб карда баровардани ҳиссачудокуниҳои амортизатсионӣ мебошад [7, 21].

Ҳамин тариқ, қайд намудан мумкин аст, ки самаранокии идоракунии захираҳои молиявӣ бевосита аз сохтори сармояи корхона вобаста ҳастанд. Сохтори сармоя метавонад бо кӯшишҳои ширкат оид ба зиёдкунии активҳои ӯ мусоидат, ё ки монеа шавад. Чунин ҳисоб мешавад, ки сохтори сармоя бояд ба намуди фаъолият ва талаботи ширкат мувофиқат намояд. Самаранокии истифодаи захираҳои молиявӣ ба устувории молиявии корхона, ликвиднокии он, қобили пардохт будан, фаъолиятнокии корӣ ва даромадноқӣ таъсир расонида метавонад.

АДАБИЁТ

1. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, 2016. – 88 с.
2. Маҷмӯи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба молия ва буҷет. - Душанбе. -2012 – 402 с.
3. Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, 2021. – 832 с.
5. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – 484 с.
6. Бабаев А.А. Муҳоҷирати глобалии ҷаҳонӣ ва истифодаи самаранокии он дар давлатҳои қабул ва интиқолдиҳанда. / А.А. Бабаев, Н.С. Сафарова, Ҳ.Ҳ. Норқулов, Ш.Р. Кабиров //Иқтисодиёти Тоҷикистон. - Душанбе: ИЭД АИ ҚТ. -2018. - № 4. - С.141-147.
7. Бегматов А.А. Масъалаҳои методологии илми молия ва инкишофи муносибатҳои молиявӣ дар шароити муосир. / А.А. Бегматов //Паёми молия ва иқтисод. - №2 (14). (маҷаллаи илмӣ). - Душанбе: ДДМИТ, 2018. -- С.19-27.
8. Шаҳнозаи С. Мукамалсозии механизми идоракунии захираҳои дохилии молиявии корхона/ Шаҳнозаи С. //Паёми молия ва иқтисод. - №1 (18). (маҷаллаи илмӣ).- Душанбе: ДДМИТ, 2018. -- С.48-54.

МАЪЛУМОТ ОИД БА МУАЛЛИФОН

Ҷабборов А.- д.и.и., профессори кафедраи молияи ДДТТ.

Зоиров Д. М., Хуҷашарипов М. М., Худоизода А. М. - магистрони соли дуҷуми ихтисоси молия ва қарзи ДДТТ

МИНИМИЗАЦИЯ ЗАТРАТ В ЛОГИСТИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СПОСОБОВ

Статья посвящена исследованию и анализу возможностей минимизации затрат в логистике республики Таджикистана и внедрению новых инновационных способов в этой сфере. Особое внимание уделяется использованию современных информационных технологий, автоматизации и оптимизации процессов, а также привлечению инвестиций для внедрения инноваций. В результате исследования достигается улучшение эффективности логистических операций, сокращение затрат и повышение конкурентоспособности логистических компаний и республики Таджикистан в целом.

Ключевые слова: логистика, минимизация затрат, инновационные способы, информационные технологии, автоматизация, оптимизация, инвестиции.

В современном бизнесе особое внимание уделяется оптимизации процессов и достижению высокой эффективности. Один из ключевых аспектов успешной работы компании - логистика. Логистика - это наука об эффективном управлении материальными и информационными потоками, связанными с процессом поставок от поставщика до конечного потребителя.

Основной задачей логистики является минимизация затрат и оптимизация процессов внутри компании. Это включает все этапы поставочного процесса - от заказа товаров у поставщиков до доставки заказа клиенту. Логистика предоставляет компании инструменты и технологии для эффективного управления цепями поставок.

Логистические процессы связаны с перемещением товаров, информации и людей от поставщиков до конечных потребителей. В Таджикистане, как и во многих других развивающихся странах, существует ряд проблем, связанных с высокими затратами на логистику. Однако, благодаря инновационным методам и технологиям, возможно минимизировать эти затраты и повысить эффективность логистических процессов.

Одной из ключевых проблем, с которой сталкиваются логистические компании в Таджикистане, является недостаточная развитость инфраструктуры. Несовершенная система дорог, неэффективные грузовые терминалы и ограниченные возможности железнодорожного и авиационного транспорта приводят к задержкам и увеличению затрат на доставку товаров. Для решения этой проблемы необходимо инвестировать в развитие инфраструктуры, модернизацию дорог и строительство новых терминалов. Еще одной проблемой является отсутствие эффективных систем складского хранения и управления запасами.

Многие компании сталкиваются с проблемой избыточных запасов или, наоборот, нехватки товаров на складах. Это приводит к потерям и дополнительным затратам. Одной из важнейших инноваций, которая ожидается в 2024 году, является расширение сети "Интернета вещей" (IoT). Эта технология позволяет объектам физического мира собирать и обмениваться данными между собой, что в свою очередь позволяет автоматизировать и оптимизировать логистические процессы.

Одним из способов внедрения IoT в сферу логистики Таджикистана является установка датчиков на транспортные средства и грузоотправительные контейнеры. Благодаря этому можно в режиме реального времени отслеживать местоположение грузов и контролировать их состояние, таким образом уменьшая риски потери и ущерба грузовладельцам.

Другой инновацией, которая будет активно внедряться в 2024 году, является автоматизация процесса складирования и управления запасами. Системы умного склада с использованием автоматических систем перемещения грузов, роботов-погрузчиков и программного обеспечения для управления складскими операциями позволяют существенно сократить время на обработку и отгрузку товаров.

В Таджикистане также будет активно развиваться технология блокчейн, которая позволит оптимизировать документооборот и обеспечить прозрачность логистических операций. Блокчейн позволит защитить данные и обеспечить безопасность транзакций, что повысит доверие между различными участниками логистической цепочки.

Кроме того, большую роль в развитии логистики в Таджикистане сыграют автономные транспортные системы. Благодаря использованию самоуправляемых грузовиков и беспилотных летательных аппаратов, можно сократить время и затраты на доставку товаров, а также снизить риски для водителей.

В целом, внедрение инноваций в сфере логистики Республики Таджикистана позволит существенно повысить эффективность и надежность логистических процессов, сократить затраты и улучшить качество обслуживания. Однако, внедрение этих технологий также требует значительных временных и финансовых затрат, а также подготовки специалистов, которые смогут осуществить их эффективное использование. Поэтому государство и бизнес-сообщество должны объединить свои усилия для успешной реализации этих инноваций и повышения конкурентоспособности логистического сектора в Таджикистане.

ЛИТЕРАТУРА

1. Таджикистан: стратегия развития логистики в контексте укрепления экономических отношений с Китаем. - Иванов А., Журнал логистики, 2018.
2. Инновационные технологии в логистике: опыт и перспективы для стран Центральной Азии. - Семенов В., Международный журнал экономических исследований, 2019.
3. Логистика и инновации: лучшие практики из Европы и Азии. - Ли Ч., Всемирная логистика, 2020.
4. Рабонова Д.Д. Электронная коммерция как фактор развития логистики в Таджикистане // Известия Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. - 2023. - № 1 (85). - С. 89-97.
5. Усмонов М.А. Инновационные методы управления процессами логистики в Таджикистане // Журнал "Логистика и управление цепями поставок". - 2022. - № 1. - С. 56-63.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Шахзодамохи С. Давлатова С.М., Урунова Д.Т. - Таджикский технический университет имени акад. М.С. Осими, г. Душанбе, Таджикистан

ЖЕНСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО-ПЕРСПЕКТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (НА МАТЕРИАЛАХ ГБАО)

В статье рассмотрена роль женщин в развитии предпринимательство горных регионов в условиях Горно-Бадахшанская автономной области. Проведен анализ женского предпринимательство на основе научной литературы, выявлены проблемы ее развития в и предложены рекомендации по ее совершенствованию в новых условиях.

Ключевые слова: женское предпринимательство, приграничная торговля, социальный статус женщин предпринимателей, приграничный регион.

Одной из стратегических задач Правительство Республики Таджикистан к 2030 годам является обеспечение экономической безопасности страны. Решение этой задачи требует от государство разработки новой методологии управления социально-экономическим развитием приграничных регионов Республики Таджикистан, учитывающей географические, геоэкономические, геополитические особенности региона.

На современном этапе развития экономики одной из задач стоящих перед государством является развитие предпринимательство на приграничных территориях. В Республике Таджикистан предпринимательская активность в разных регионах страны характеризуется дифференциацией. С одной стороны, это объясняется притеженностью территорий, а с другой геополитического положения региона.

Если взглянуть на геополитическую карту Республики Таджикистан при выделении ее границ можно наблюдать образование геометрической фигуры, которая имеет неизменяемый характер. Таджикистан является перекрестком пересечения геополитических и геоэкономических интересов ближайших соседей – Китая, Афганистана и страны постсоветского пространства.

В этих условиях одним из приоритетных направлений развития приграничных регионов является сфера предпринимательства в приграничной торговле. Более половины территории области (93%) составляют, горы и одним из главных конкурентных преимуществ развития является предпринимательство.

Приграничная торговля для Горно Бадахшанской автономной области считается фактором экономического развития, да и не только, тоже самое можно сказать о тех территориях иностранных государств, с которыми область граничит.

Начало 2000 года в жизни женщин ГБАО появились новые возможности реализовать себя как личность, и обеспечивать свою семью и благоприятно влиять на экономику региона – участие в приграничные торговли. Именно она оказывает благотворное влияние на уровень жизни женщин по обеим сторонам реки Пяндж.

В приграничной торговле в основном предусмотрено участие местных жителей приграничных районов. Большинство участников составляют женщины. Для некоторых из них даже является единственным источником дохода семьи. Женщины на приграничных рынках ГБАО торгуют сельскохозяйственной продукцией, тканями, продукцией домашнего приготовления, продукцию кустарного производство, посудой. Среди торгующих женщин наблюдаются не только из других районов области, но даже существуют предприниматели из женского пола из Китая и Ошской области Кыргызской Республики. Некоторые из них торгуют там с первых дней открытие рынков и охватывали свою нишу.

Следует отметить, что приграничная торговля для женщин по обеим сторонам реки Пяндж дает уникальную возможность изменить жизнь в лучшую сторону, потому что приграничные рынки создают более благоприятные условия для введение предпринимательской деятельности. Торговцы на приграничных рынках освобождены от любых форм платежей, введена упрощенная система таможенных процедур, действует

безвизовый режим пересечение границ. Полученный доход от торговли они тратят на приобретение продуктов питания, бытовые электроприборы, одежду, обувь, инвентарь и других товаров первой необходимости.

Согласно данным Управления по статистике в ГБАО и проведенного анализа количество женщин участвующие в приграничной торговле составляет от 50-100 человек (только женщины) в один базарный день, о чем свидетельствует рисунок 1.

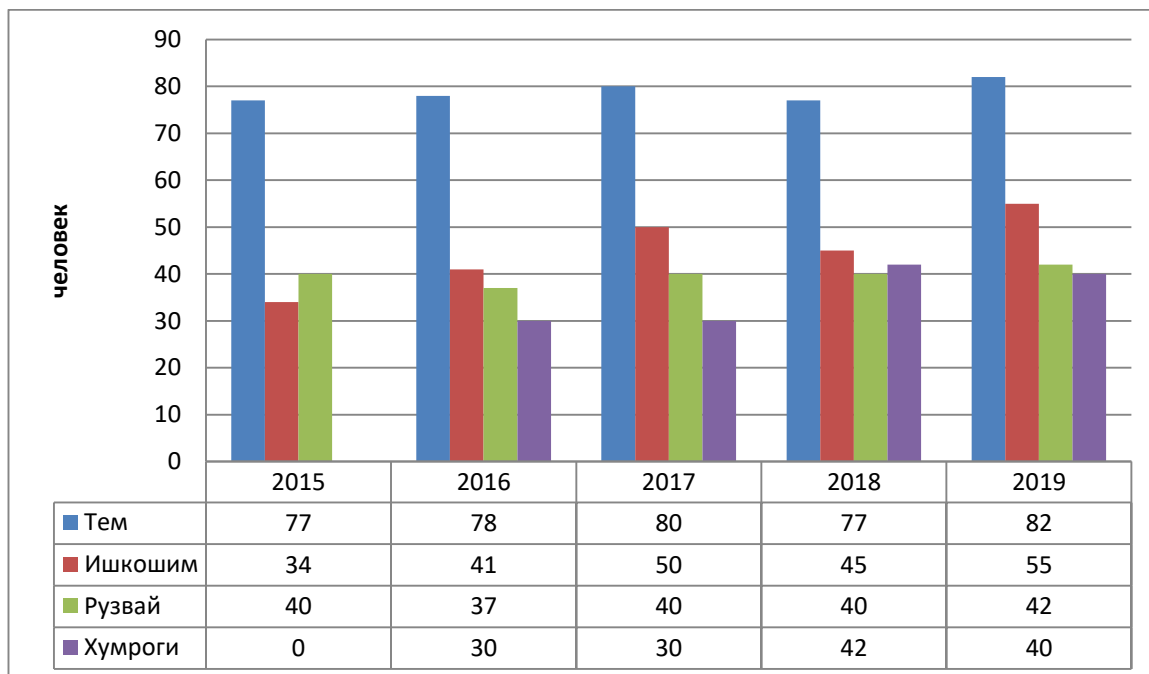

Рисунок 1. Динамика количество торгующих женщин на приграничных рынках ГБАО за 2015-2019гг.

В результате проведенного нами анализа установлено, что в структуре товарооборота на приграничных рынках ГБАО ведущее место в начале 2019 году занимает приграничный рынок «Тем», на котором торгуют свыше 80 женщин; «Ишкошим» -55 человек; «Рузвай»-42 человек, а приграничный рынок «Рузвай»-40 человек. Приграничный рынок «Хумроги» был введен в эксплуатацию в 2015 году, поэтому количество женщин на этом рынке показано только за четыре последних лет. В конце 2019 года и начало 2020 года мировая общественность столкнулась с социально-экономической нестабильностью, вызванной распространением новой коронавирусной инфекцией COVID-19. Из-за введенных ограничений и закрытие границ нанесли большой урон экономике страны, как на региональном, так и национальном уровне. Экономическая нестабильность отрицательно влияло на жизнеспособность и устойчивость малого и среднего предпринимательства. Только спустя 4 года с сентября 2023 года по распоряжению Правительство Республики Таджикистан и Правительство Исламской Республики Афганистан приграничные рынки

Необходимо отметить, что приграничный рынок Тем города Хорога единственный рынок, на котором участвуют женщины-предприниматели из Бадахшан Афганистана. Они торгуют в основном ручными изделиями, лекарственными травами и сухофруктами. Афганские женщины на рынке полностью освобождены от любых форм платежей, в том числе и плата за место на рынке. Приграничные рынки дают возможность женщинам обмениваются о своих проблемах друг с другом, найти родственников и поддерживать с ними связь.

Что касается политических факторов то роль женщин-предпринимателей велика в сохранении добрососедских отношений, налаживание регионального сотрудничество, сглаживание политических конфликтов и самое главное они участвуют в образование интеграционных объединений на уровне одного региона. Также велика роль женщин –

предпринимателей в сохранении традиций, культуры, обычаи по обеим сторонам реки Пяндж.

В целом можно сделать вывод что что женскому предпринимательству, которая находится на этапе становления, нужна поддержка со стороны на самых разных уровнях. В связи с этим можно выделить следующие рекомендации по совершенствованию деятельности женщин в сфере предпринимательство:

- доступ женщин к кредитам с более низкими процентами
- законодательные меры по охране труд женщин на приграничных территориях
- обучение женщин основам предпринимательства
- доступ к юридическим и экономическим консультациям по поводу введения приграничной торговли
- на приграничных рынках создавать место для досуга женщин;
- создать на территории приграничных рынках совместные предприятия легкой промышленности;

Таким образом, женское предпринимательство по своей природе играет важную роль в становление предпринимательство несомненно имеет хорошие перспективы для своего дальнейшего совершенствования.

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Алибахшов Б. Стратегия устойчивого развития Памира- по материалом стратегического семинара по устойчивому развитию Горного Бадахшана. г. Хорог с 21 - 24 октября 2002г- Хорог: ОФ “ Памир”, 2003.-91с.
- 2.Морозов В.А. Женское предпринимательство как основа малого бизнеса// Омский научный весник. 2009.- №2 (76). С. 96-99.
- 3.Приграничная торговля основа дружбы, сотрудничества, безопасности в регионе- Хорог, 2012 -34с.
- 4.Региональная приграничная торговля: новый уровень и перспективы развития- Душанбе, 2012-43с.
- 5.Семенова Ю.А. Женское предпринимательство в современном российском обществе: особенности и перспективы//Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. 2014.- Т. 14- вып. 2 –С. 17-21.
- 6.Умаров Х.У. Торгово-экономические отношения между Республики Таджикистан и Исламской Республики Афганистан- Бишкек, 2013-24с

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Ясакиева Сабрина Азизовна - старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции 734055, г. Душанбе, ул. Дехотй ½ Тел: (+992)938193351. E-Mail: sabrinayasakieva@gmail.com